

**In Epistolam Ad Hebraeos, Joannis Oecolampadii,
explanationes, ut ex ore pr[a]elegantis except[a]e, per
quosdam ex auditoribus digest[a]e sunt.**

<https://hdl.handle.net/1874/428167>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

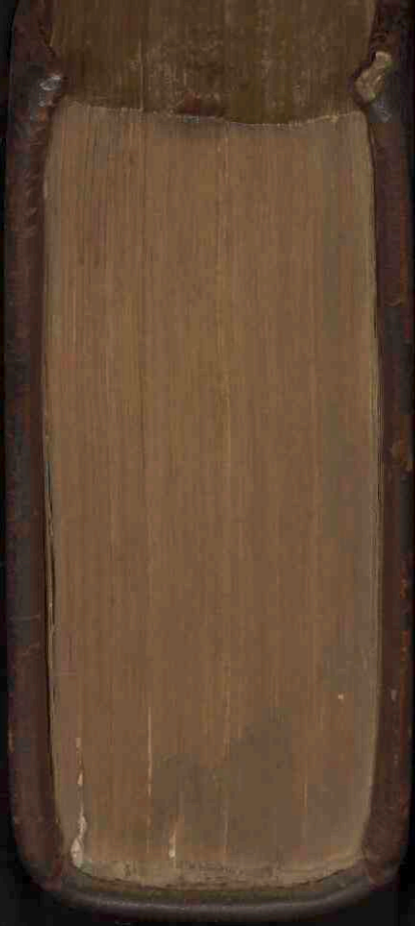
<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

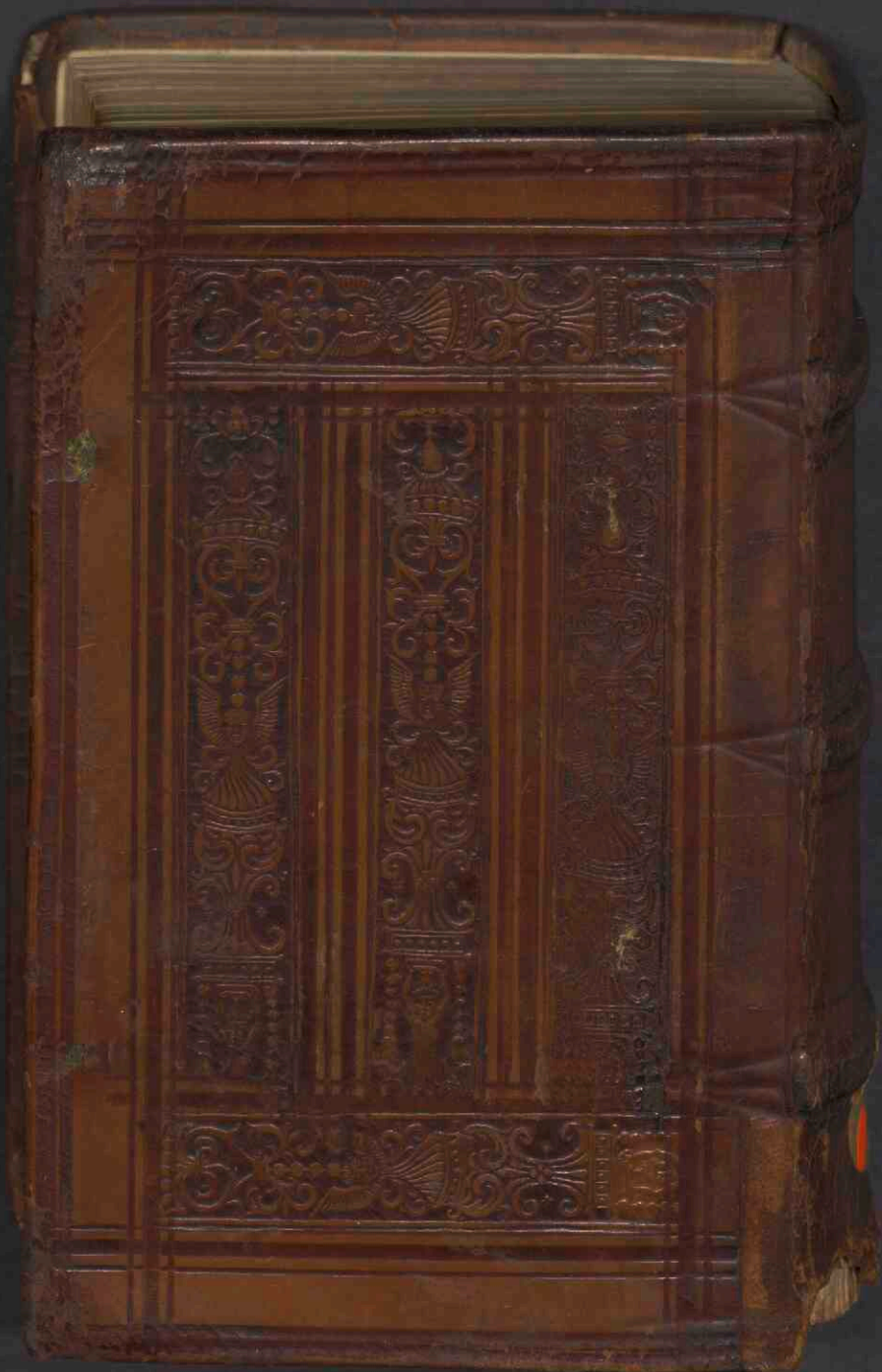
Kast 108

. N. No. 1

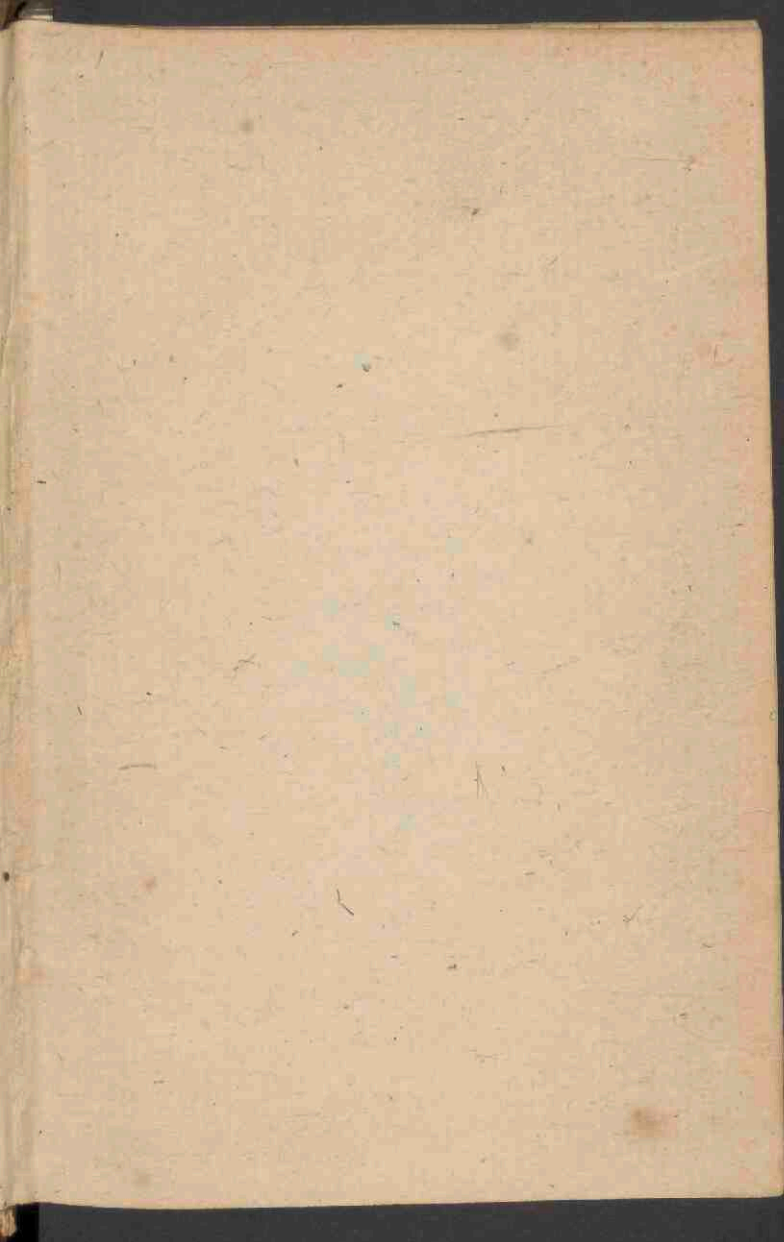

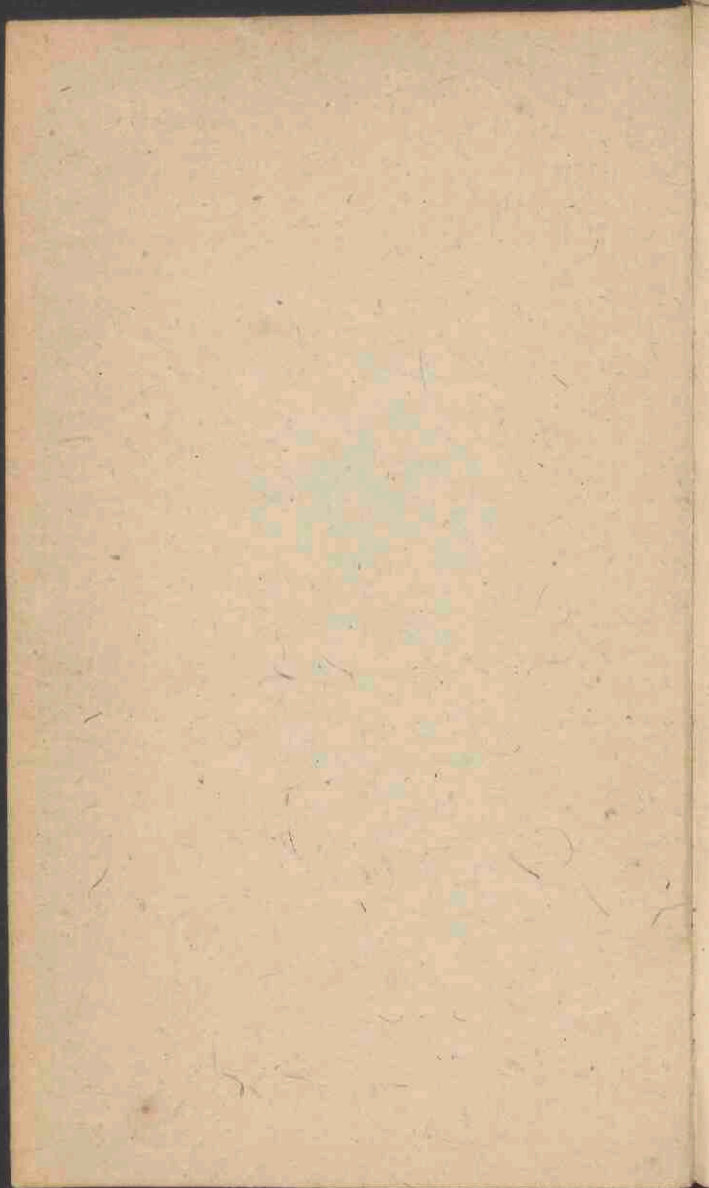
23

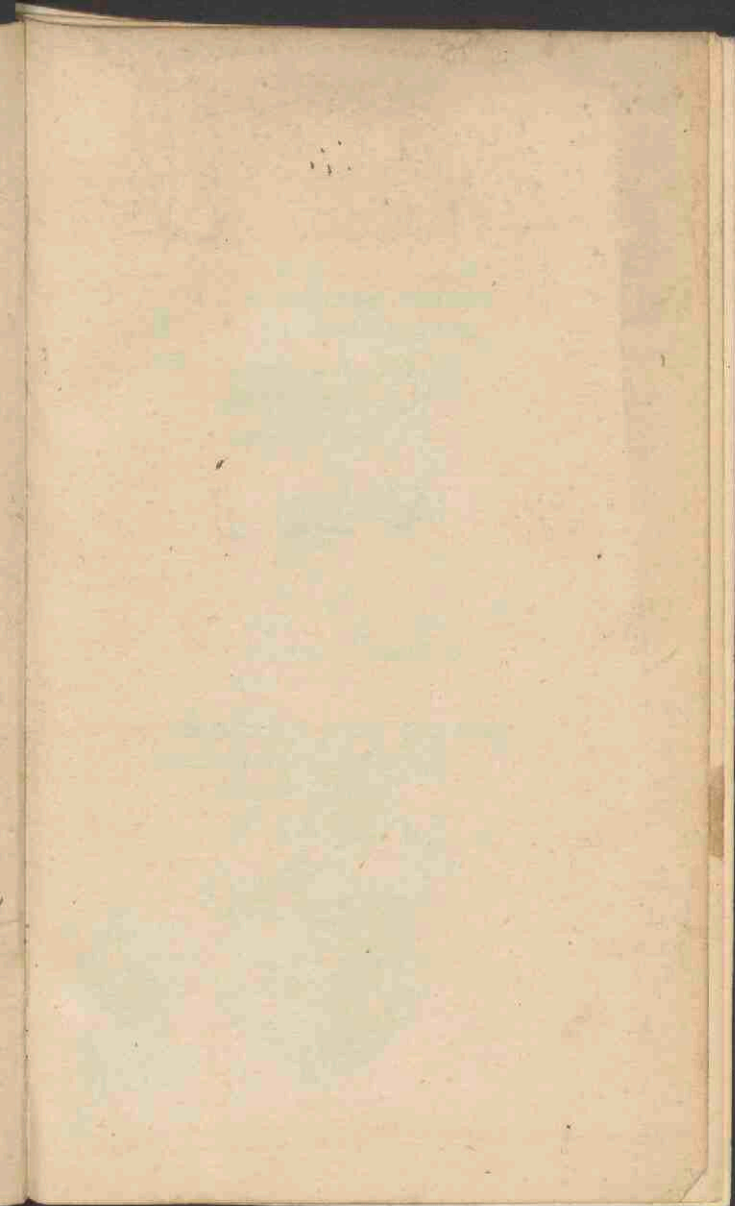

N° 22. R.

N. 29 B.

A 82149
K 108 N!

IN EPISTO

LAM AD HEBRAEOS, IO/
annis OEcclampadij, explana
tiones, ut ex ore prælegentis
exceptæ, per quosdam
ex auditoribus di
gestæ sunt.

Ex domo Buchelii

ARGENTORATI APVD
Mathiam Apiarium. Mense
Augusto, Anno
M D XXXIIII.

IN EPISTO

...
...
...
...
...
...

...
...
...
...

MATTHIAS APIARIUS
PIO LECTORI. S.

HAbes hoc libello pie lector IOAN-
NIS OECOLAMPADII, inter
Theologos, hui⁹ gratis dū uiueret faci-
le principis, sanctissimas cogitationes,
quas erudiri duo, Ioannes Gastius & Conradus
Pulbarba, ab ore prælegentis exceptas p uirili
concinnarunt. Erat autē hæc illi prælegendi ratio.
Quotidie sub horā tertiam pomeridianā præ-
senti auditorio, quod habuit frequētissimū ex li-
bro aliquo, ut uocant, biblico, quē tractabat,
locū ut quoq; die occurrit enarrauit latine, mox
eūdē plebeꝝ cōcioni germanice repetiuit quę qui-
dē concio ad finē prælectionis confluere solebat.
Non pauci ex auditoribus operā nauabant, ut
nihil, aut prælectionis, aut repetitionis non an-
notarent. Hi duo autem assiduitate ac felicitate
ceteros facile superarūt. Nam ad eā rē, ingenio,
literis & usu opus est. Alter pro se farragine
suā tū latine tū germanice, notatorū, accurate
consercinauit, nihil de suo admiscens, q̄ spiritū
sanctissimi illius pectoris illibatorē, orbi expri-
meret. Alter eadē religione opus huc missum,
cū n̄s quæ utraq; lingua ipse exceperat, contulit,
ad ordinem epistolę enarrandę propius adapta-
uit, quę deerant, ex cōmentario suo suppleuit,
obscuris expunctis luculentiora substituit, mul-
ta cū libertate ac pari fide. Aliqua tamē pius uir
ipse dictauit, sicut legēdo inuenies. Ad illā operā

P R A E F A T I O

p̄standā p̄ceptoris amore, ac publicę utilitatis re
 spectu nō dubie descendit, nihil reuerit⁹, ne sōda
 lē suū offenderet, quē nouit, tanti uiri memorię
 studiosissimū, simulq; habentē nihil antiquius ec
 clesiarū Christi cōmodis. Adeo confidens res est
 amicitia, quę inter illos arcēssimā, nō solū litera
 rū, sed etiam studiorū, maxime pietatis similitu
 dine contracta, & in annos aliquot continuata
 est. Cernes igitur hoc libello, ceu fideli tabella,
 Oecolampadij spiritum longe puriorē, quā ul
 lo alio libro, post eius decessū edito: quia in alijs
 inuulgandis, una & simplex, in hoc autem du
 plex diligentia ac fides incubuit. Nam Hieremi
 as & Ezechiel, secundū nacti sunt artificem, qui
 pro iure suo, ceu proprium opus scripturus,
 aut ex integro pleraq; finxit, aut inchoata suo
 penicillo, quod aiūt, ad plenū formauit. Qua in
 re, publico similiē & egregie quidē consultū est.
 Nā ferē nihil p̄teritū est, quod uel ueterū uel re
 centiorū Hebreorū scriptis, summa licet p̄pera
 tione p̄currēdo, in man⁹ incidit. De latinis ex
 cutiēdis nullū uidebat opere p̄ciū, quos quisq;
 dū uolet, extant em̄, sua trutina facile expendet:
 At hęc nostra, p̄ter genuinū ductū autoris, bre
 uitate ac luce gratiora esse fortassis possunt. Nā,
 locos cōmunes & quęcūq; extra rē suę ecclesię
 p̄prie dixit, resecta sunt. Vale in domino & ope
 rā honorū uirorū boni cōsule, nosq; Deo p̄ci
 b⁹ commenda. Argentorati Mense septembri

ANNO M D XXXIIII

I N D E X C O P I O S V S I N E P I

stolā ad Hebręos, in qua. a. priorē char
rę faciē, b. uero secundā denotat.

A

Abel mortuus loquitur.	124. b
Abrahę fides & longanimitas.	63. b
Absolutos reddit vnus Deus.	78. a
Ad quem, pro, de quo.	47. b
Alexander apud Iosephum.	69. a
Allegoria non temere ponenda.	69. a
Altare unicum Christus:	170. a
Amaritudo animi p̄scindenda.	155. b
Amen.	179. a
Amram parens Mose.	136. a
Anima quid.	47. a
Angelus, nomen ministerij.	17. b
Angelus pro homine nō potuit satisfacere.	33. a
quare Angelis ministris Deus utatur.	22. a
Anchora animę, consolatio.	66. a
Apparere in conspectu Dei.	102. a
Artes liberales non contemnendę.	169. a
Auaritia fugienda.	166. a
Auditus uerbi duplex.	40. a

B

Baptismus uarie dictus à ueteribus.	60. a
Baptismus quid significet.	60. b
Baptizandorum ritus olim.	58. b
Baptismus duplex.	111. a
Bona opera.	112. a

I N D E X

Candelabrum quid.	93.a
Caro infirmitatem significat.	76.a
Ceremoniæ lac dicuntur.	57.a
Character quid.	11 b. 104.a
Cherubim quare dicti.	18.a
Christus naturalis filius Dei.	6.b
Christus hæres omnium.	7.b
Christus iudex, & ideo Deus.	17.a
Christus Salomon dictus.	16.a
Christus Dauid dictus.	14.a
Christus Apostolus dictus.	37.a
Christus Dominus Angelorum.	13.a
Christus unicus mediator.	85.b. 99.a
Christus minor Angelis, quomodo.	28.a
Christus, scopus scripturarum.	107.a
Christus α & ω .	19.b
Christus cum gaudio pertulit crucem, & tristis fuit usq; ad mortem, quomodo.	150.a
Christum pari oportuit.	29.b
Christus dux fidei.	149
Christus frater noster.	30.b. 31.b. 32.b
Christus infirmitates nostras pertulit.	35.b
Christus pontifex noster.	16.A. 37.a
Christus Mose præstantior.	37.b
Christus è cælis loquitur.	160.b
Christus non opus habet uicario.	79.
Christus morte sua diabolū aboleuit.	32.b. 33.a
Christi dignitas p̄ fratribus suis.	31.a
Christus homo absq; peccato.	30.a. 16.a

I N D E X

Christus semel tm̄ obtulit.	82.a
Christus præcurſor noſter	66.b
Christus e tribu Iuda exortus	75.a.b
Christus ſanctificator noſter eſt	29.b
Christus ſacerdos & pontifex	48.a
Christus confertur Ieſu Naue & Ieſu filio Ichozadac	48.a.b
Christus thronus gratiæ	49.a
Christus à peccatoribus non abhorret	99.a
Chriſti ſanguis emundat	96.a
cur Chriſtus non ſit ex Leui exortus	75.b
quomodo Chriſtus nobis miniſtrat	83.b
Chriſtianus quid	37.b
Chriſtiani, qualia & quanta ppeſſi	118.a
Clamor, p̄ ardentibus affectibus	54.b
Coeli quid ſignificent	83.a
Coeli pro ſanctis	81.a
Coetus fidelium frequentandus	112.b
Compatiendum cum adſcictis	118.b.137.b
Compoſitum, idem mortale	30.a
Communio noſtra cum Chriſto	32.b.42.b
Concuſſio, quid	162.a
Concipere & parere quid	25.a
Coniugium honorabile	165.a
Conſcribi in cœlis	159.b
Conſummatio ſæculorum	103.a
Conuerſario piorum in cœlis	66.a
Cor carneum	100.a
Correctio fraterna ferenda	113.a

I N D E X

Cruce ad gloriam itur	150.b
Cultus tabernaculi	91.a
D	
Dauidica stirps extincta.	16.b
Decimæ in lege triplices.	71.b
de Decimis præceptum.	72.a
Decimarū origo hodie incertus.	72.b
Delectus pauperum nō habendus.	164.a
Deus idem omnibus sæculis.	168.a
Deus quos diligit corripit.	152.b.153.a
Deus tentat, sed uarie.	133.a
Deus inuocandus.	54.a
Deus iuuat, sed suo tempore.	50.a
Deus affectus hominis sumit.	41.a.64.b.78.a
Deus pacis, quare dicatur.	177.a
Deus ignis consumens dicitur.	162.b
Deo uero corde accedendum est.	111.a
Deo omnia patent.	47.b
apud Deum nulla uoluntatis uicissitudo.	9.b
Dies appropinquans quis.	112.b
Dies nouissimi qui.	6.a86.b
Dies carnis	54.a
Distributiones spiritus sancti	24.b
Doctrinæ non sanæ reijciendæ	168.b
Doctrina sana ppter ministrū nō reijcienda	115.a
Domus Israël & Iuda, ecclesia dicitur.	86.a
Domus Dei nos sumus	39.b
Dominus auxiliator	167.a
Donaria & uictimæ que	51.b

I N D E X

Donec, quomodo intelligendum	22.2
Duobus uerbis ppositis, utri standum	133.b
Dux fidei, pro fidelium	150.a

E

Ecce, qualis uox	31.b.107.2
Ecclesia, ciuitas Dei, & Hierusalem coelestis dicitur.	95.b.159.a
Ecclesiae exemplar in monte uisum	85.a
Electi sumus ante cōstitutionē mundi	84.a
Electorum uaria nomina	83.b
Elementa quæ	56.b.58.b
Elohim uarie expositum	16.b.27.a
Enoch nō recte dicitur ad huc uiuere	125.a
Exemplum pœnam peccati auget	46.a
Excusatio apud Deum nulla	160.b
Ex uno omnes, q̄modo intelligendum	30.A
Externi nihil iustificat	94.b.97.b

F

Facultates etiã relinquēdæ ppter Christū.	119.2
fidei definitio	122.2
fides sit efficax	112.a
Fides eadem & nostra & patrum	138.b
Fugere aliquando licet	139.2
filius hominis Christus dicitur	35.2
filius Dei crucifixus, recte dicitur	60.b
filium Dei conculcare	115.a
Fœdus nouum percussum	86.a.87.a
Fœdus q̄modo nouum dicatur	88.b
Fœderum sancientorum ritus	87.2

I N D E X

in Fœdere nouo sunt omnes electi	88.b
frater proprie, & cur	32.b.163.a
Fratres Christi qui, & cur	27.a.31.a.22.b
fructus passionis Christi	104.a.99.a.96.b.98.b
fructus incredulitatis	41.b
G	
Gloria Christi & Mose conferuntur	38.b
Gloria & honor Christi	28.a
Gratia pro suauitate morum	155.a.162.b
Gratia stabilitur cor	169.b
H	
Hebræi unde dicti	3.b
Hodie genui te, quid	10.a.15.a
Hodie, quamdiu nobis sit	42.a
Horrendum in manus Dei incidere	116.b
Hospitalitas sectanda	163.b
Hypostasis quid	11.b
I	
Ignis symbolum iudicij	114.a
Illuminati, baptizati dicti olim	117.b
Imitatio sanctorum	167.b
Innocens ἀνεκτος	80.a
Isaaci figura exponitur	134.a
Infirmities quæ sint	49.a
Iudæorum error de cæremonijs	89.b
Iudicium Dei à domo sua	116.b
Iudicium impij expauescunt	114.a
Iugum, seruitutem significat	98.a
de iure iurando	64.b
Iustificatonnes	91.a

I N D E X

Iustus fide ulet 120.b

L

Lac, solidus cibus, quid 57.a.b

Lachrymę Christi 54.b

Lex umbram habet 104.b

Lex quid & cur data 77.a

Lex & Euangelium conferuntur 23.b

Lex, pro cęrimonialibus 105.a

Legis abrogatio 74.a.76.b

Legem in mentem dare quid 88.a

Loqui Dei quid sit 5.b

Locutionum uaria genera 6.a

Locus ab autoritate negatiuus aliquando ualeat
69.b

M

Matrimonia inhibere diabolicum 165.b

Melchisedec quid significet 67.b

Melchisedec figura Christi 68.a

Mensa tabernaculi 93.a

Ministri uerbi qui inepti censendi 142.b

contra Missę propugnatores. 51.a. 53.b. 55.a. 82.a
102.a.b. 103.a. 108.a. 109.b:

Miracula uera quę 24.b

Misericordia non omnis probabilis 115.a

Misericordiam quomodo consequantur 50.a

Miserię, quibus obnoxij pij sunt 147.a

Momentanea mala huius sæculi 120.a

Montes tangi quid 157.b

Mors non nimium timenda 37.a

I N D E X

Mors fuit horribilis ante Christum	34.b
Moses minister domus Dei	39.a
Moses cur fugerit ex Aegypto	139.a
Mosen suæ gentis non puduit	137.b
Mundus cōstat ex malis & bonis	114.a
Mundissimū populū deus uoluit	96.a
N	
Noah, unde deductum sit	127.a
Nubes pro densitate	148.b
O	
Obedientes qui	55.a
Olam hebræum quid	90.a
Onus, pro peccato	149.a
Opera legis absq; fide abominabilia	76.b
Opera mortuaria quæ	98.b
in Opera non confidendum	117.b
Operari iustitiam	143.b
Orandum pro uerbi ministris	176.a
Orbis futurus quis	25.b
Origenistæ refelluntur	35.a.90.b
Os gladij, pro acie gladij	47.a
P	
Panis, heb. læhem,	21.a.68.b
Parendum n̄s qui præsumt	174.b
Pastor magnus Christus	177.b
Patriarchę potiora terrenis expectarūt.	131.a.132.a
Patris nomine ueniunt aliquādo maiores.	73.a
Pax fidei fructus	155.a
Peccatum seductionis quid	149.a

I N D E X

Peccatum pro apostasia captum	192.a
Peccatum tenaciter inhæret	142.a
Peccatum deponendum	149.a
Peccata duo excusant	113.b
Peccatum quomodo sublatum	104.a
Peccatum non ira intendendum, ut nihil diuini in fratribus agnoscamus.	62.a
Peccatores sumus omnes.	52.a.68.b.81.a
Peccatoribus resipiscentibus uenia patet	141.b
Peccatores quatenus vitandi	80.b
Perfecti, qui dicantur	58.a.104.b
peregrinæ & uariæ doctrinæ quæ	169.a
Peregrinantur pñ in hac terra	129.a.b
Peripateticorũ sententia de mũdo reñcit	20.a
Perseuerantia opus esse	39.b
Pius, <i>δσιος</i> quis	79.b
Pœnitentia lapsis non negatur.	59.b.113.a.156.b
Populus deserti decies rebellauit	40.b
Populus fidei, & incredulitatis	121.a
Porta & castra, pro mundo	171.a
Promissiones tantũ fidelium sunt	63.a
Promissio, pro perfecta felicitate	148.a
Probrum Christi quid	138.a
Prophanus quis	156.a
Propter & per quẽ de filio dici	28.b
Puer proprie	32.a
Pueri sunt in potestate parentum	73.a
Pueri fidem habeant, nec ne	126.a
contra Purgatorij assertores	103.b

I N D E X

R

Raab an scortum fuerit	141.b
Remissio peccatorū primū in foedere	89.a
Remissis peccatis cessat sacrificium	109.a
Remuneratio in alia uita expectanda.	138.b. 138.a

S

contra Sabbatum Iudaicū	140.b
Sabbatum seu requies triplex	45.a
Sacerdotij duo genera	67.b
Sacerdotes omnes fideles dicuntur	75.a. 172.b. 174.a.
Sacerdotium Christi tractatur	52.a
Sacerdotium non inuadendum	52.b
Sacramenta nostra pręstant ueteribus	105
Sacrificandum nobis omnibus	171.a
Sacrificium uoluntarium Deo gratum	107.b
Sacrificiorum tria genera	172.a
Sacrificia ueterū neminē perfecerunt	105.a.
Sacrificia ueterum Christum designarunt	98.a
Sacrificium Christi quale	95.a
Sanctum sanctorum	110.a
in sancta ingredi quid	110.a
Sanctum mundanum	91.a
Sancti ex sua dignitate non exaudiuntur	54.b
Sanctimonia quid sit	155.b
Sanguis, pro uita	151.b
Quare sanguine Christi Deus nos liberare uoluit:	9.b. 36.a
Salus pro Euangelio accepta	24.a

I N D E X

Sancti etiam uiui dicuntur	180.a
Scortator quis	156.a
Scortatio non extenuanda	199.a
Scriptura similitudines etiam ab illicitis aliquot ries mutuatur	51.b
ꝑter Scripturã nihil temere asserendum	60.b
Scriptura quomodo citanda	26.a
Scriptura quomodo sit tractanda	123.b
Sæcula creare quid	122.b
Sæcula seculorum	179.a
Seculum sæculi	18.b
Sedere ad dexteram quid	12.b.22.a
Septenarius numerus	45.a
Septies laudem dicere	172.b
Seraphim quare dicti	17.b
Sermo Dei, pro sententia Dei	47.a
Si, iurandi particula	41.a
Spes, pro re sperata	64.b
Spiritus quid	47.b.76.a
Spiritus æternus	98.a
Spiritus sanctus certificat cor, nõ opera. 94.b.108.b	94.b.108.b
Stare, ministrorum est	83.b
T	
Tabernaculum quid	92.b
Tempus correctionis	93.a
Terra ex se non fructificat	61.b
Testamentum pro foedere	99.a.b
Thronus maiestatis	83.a
Totum te Deo debes	71.b

I N D E X

V

contra Valentianos	35.a
Velum tabernaculi.	93.a
Velamentum, caro Christi	110.b
Verbum potentiæ quid	12.a
Verbum Dei diligenter audiendum	32.b
Via sanctorum quæ	94.a
Via accedendi ad Deum	110.b
Victimæ, & donaria, quæ	51.b
Vinctorum & ægrotorum memoria	164.b
Virga pro sceptro	18.b
Virga virtutis	21.b
Visiones Prophetarum uariæ	6.a
Vita absoluta quæ	81.b
Vira aulica peccatum dicitur	138.a
Vltio Dei est	116.a
Vmbra futurorum in Mose	39.a
Vngere Dei quid	19.a
Vngere nostrum quid	19.a
Vocationi diuinæ parendum	128.b
Voluntas Dei quæ sit	178.a

F I N I S.

2

IOANNIS OECOLAMPADII DE IN
SCRIPTIONE ET AVTORI
TATE EPISTOLAE AD
Hebræos Præfatio.

INScriptioni huic contradixere nonnulli, tum
prisci, tum recētiore, negantes Paulum hu
ius Epistolæ autorem, mansit tamen, & ma
nebit salua eius, utpote Paulino spiritu digna,
autoritas. Apud Latinos tardius quàm apud
Græcos recepta hæc existimatur. Nos eam, ut
Pauli propriã agnoscimus. Tamen si propterea
cum nemine digladiari uelimus, per quemcūq;
tandem græcitate donata sit, siue is Lucas, si
ue Barnabas, siue Clemens sit. Ex confesso quĩ
dē est, quod principio Hebraice scripta sit. Nō
autē idcirco licebit nobis negare eam esse Pauli,
q̄ ab alio græce scripta. Nā alioqui & Matthæi
Euangelium, negabimus esse Matthæi, qui ci
tra controuersiam Hæbraice scripsit, ignora
turq; quis nam fuerit eius interpres.

Quare autem Latini quidam ab hac abhor
ruerint, argumenta magis friuola uidentur, q̄
quæ tam eximios uiros morari debuerint, Opi
nio sanè illorum inde sumpsit originem, quod
Romę Gaius quidã, uir diseruissimus Caraphry
gam arguens, nouas quasdã scripturas obtu
B

Quis E
pistolæ hu
ius autor.

Latini ab
hac abhor
ruerunt.

Gaius

PRAEFATIO.

dentē, inter cetera, tredecim Pauli Apostoli Epistolae esse asseruit, eam quae ad Hebraeos scripta est non commemorando. Inde Eusebius lib. 6. cap. 16. inquit. Apud Latinos illa non putatur esse Pauli Apostoli, cum reliqui, canonicos libros noui instrumenti enumerantes, quatuordecim Pauli Epistolas supputet, & in illis etiam haec. Fieri autem potest, quod Gaius non negarit simpliciter eam esse Pauli, sed quia per interpretem ad Graecos uenit, alterius cuiuspiam esse censuerit. Etenim si de hac re quis consulat Latinos antiquissimos inueniet Clementem antiquiorem Gaio, et Ireneum meminisse epistolae huius, qui quidem apud Latinos floruerunt, & scripserunt, licet Graece. Quis enim antiquior ex scriptoribus Clemente, qui tertius post Petrum Romae Pontifex? Et is in epistola ad Corinthios meminit epistolae Pauli ad Hebraeos, & utitur eius testimonijs. De quo, uide Eusebium lib. 3. ca. 38. Qui subdit, quod Apostolus, tanquam Hebraeis mittendam, patrio eam sermone conscripserit, & (ut quidam tradunt) Lucam Euangelistam, alij autem hunc ipsum Clementem interpretatum esse, quod magis placet Eusebio, quia & stylus ipse epistolae Clementis, cum hac concordat, & sensus utriusque scripturae plurimam similitudinem ferunt.

Clemens
tertius post
Petrum

Clemens A
lexandri/
nus

Alius item Clemens Alexandrinus ita disserit de hac epistola, quod manifeste sit Pauli Apostoli, scripta autem Hebraeo sermone, tanquam Hebraeis

PRAEFATIO.

bræis, à Luca uero, qui erat Pauli discipulus, interpretat a in Græcum: Vnde & stylus eius assimilis uidetur libello illi, quem Lucas de Actis Apostolorū scripsit. Vide Eusebiū lib. 6. cap. 11.

Iam tenues quasdam coniecturas diluamus, que mouerūt nōnullos, ut negarēt eam esse Pauli. Sunt enim qui offendūtur quod non premitur solita salutatio: Paulus apostolus, sicut in ceteris epistolis. His respondet Clemens Alexandrinus in hæc uerba. Quod autē supscriptionē solitam non habet, nempe Paulus Apostolus, hæc ratio est, quia præiudicasset Hebræis Pauli nomen, ne eius dicta susciperent & idcirco prudenter declinauit, ne statim à principio, inspecto nōmine Pauli, lectio eius repudiaretur Et sicut Beatus presbyter dicebat: Quia Dominus, Apostolus omnipotentis, dicitur missus ad Hebræos. Pro humilitate ergo Paulus, qui ad gentes fuerat destinatus, non scripsit semetipsum Hebræorū Apostolum, uel propter honorem Domini, qui se missum dixerat ad oues Israël, uel quia gentium uidebatur Apostolus. Hec ille

Refellitur
contra dicē
tū argumē
tū.

Origenes aliam coniecturam refutat, quæ habet, quod epistola hæc disertior sit quam ut Pauli putetur. Etenim idem Eusebius lib. 6. cap. 18. hæc Origenis uerba citat. Is uero qui idoneus factus est minister noui testamenti, non literæ sed spiritus, Paulū dico, qui repleuit Euangelium a Hierusalem usq; Illyricum, nec ad om-

Origenes.

PRAEFATIO:

nes ecclesias, quas docuerat, scripsit, sed quatuordecim epistolas solas & in illis plures brevissimas. Quamuis & nonnulli de ea, quæ ad Hebræos scripta est dubitarint, eò quòd non uideatur seruari eius illa sententiã quam de seipso pronunciat, dicens, se imperitum esse sermone. Sed ego dico, sicut mihi à maioribus traditum est, quia manifestissime Pauli est & semper omnes uetustissimi maiores nostri, eam ut Pauli epistolam susceperunt. Si uero requiras à me per quẽ sit sermo eius cõpositus, p̄ certo quidẽ deus uiderit. Hoc dico tamẽ, opinio quæ ad nos usq; peruenit, hæc est. A quibusdam dicebatur quòd Clemens Apostolorum discipulus, & Episcopus urbis Romæ, Græco sermone, non tamen sensibus expoliuerit. Alij quòd Lucas, qui Euangelium scripsit & actus apostolorum

Hieronymus,

Hieronymus uero indicat quosdã huic Epistolæ, ideo contradixisse, quod præter morem Pauli testimonia citentur, non iuxta hebraicam ueritatem, sed iuxta LXX. Vide eundem super 6 cap. Esaie. Verum non est mirum si interpres, Græcis testimonia citarit, quemadmodum apud illos legebantur. Interpres autem fuisse putatur Lucas, qui etiam alias LXX interpretum testimonijs usus est. Hæc nimirum sciens Hieronymus, hæc ut Pauli libenter agnouit & citauit, & fortassis etiam mouit. Theophylact

Theophylactus,

phylact

phylactum. quod tam audacter asserit. negan-
tem hanc epistolam esse Pauli etiam negare deum
per os Pauli locutum.

Faber Stapulensis cum Erasmo, qui, post Hieronymum, hanc epistolam sero à latinis receptam ostendit, contentiosius egit. Nam eam Erasmus, Pauli nomenclatura ferè dignat quã Erasmus
uis in annotationibus *συναδροισιμὸν* coniecturalẽ ponat, quo non nihil autoritati eius præiudicare uidetur. Dicit enim Græcos epistolam hanc libentius recepisse in odiũ Arrianorũ, Verum Clementes & Origenes qui Arriũ præcesserunt, satis indicant etiã ante Arrii tẽpora fuisse receptissimã, Simile est quod alij referunt eam sorduisse Romanis propter Nouacianos pœnitentiã negantes, quia Nouatus inde suã hæresim uel excogitauit, uel firmare studuit. Memor autem tu esto, quod illi sero receptam à Romanis dicant, & sic sibi nõ constant. Præterea hac ratione, omnes nobis scripture uilescunt: Nullæ enim tã sinceræ sunt, è quibus impij suffragium erroribus suis non petant.

Addit Erasmus, in hanc Ambrosiũ nõ scripsisse, cum tamẽ in omnes alias cõmentatus sit. Addamus nos quod & à testimonijs huius epistolæ citandis, sibi temperarit, etiam in enarrandis locis Genesew, ubi tamẽ erat occasio, unde apparet, quod apud quosdam Latinos Episcopos neglectior fuerit. Nã præter consuetudine

PRAEFATIO

nem suam citant nominatim Paulū ad Hebræos
in libris de fide. Itē in libro de pœnitentia et si
sunt Ambrosij: De his qui initiatur etc. Demus
autem ita esse, *σβυχροναι* tamen Ambrosij, Au-
gustinus & Hieronymus, hac libenter usi sunt.
Nunquid paucorum silentium, sapientiæ pluri-
morum præiudicabit? & quorundam hesitati
uncula, certo iudicio spiritus præualebit?

Lutherus.

Lutherus cum suis, fatetur eā esse doctissimi
uiri, & supra modum eruditam, sacerdotiū chri-
sti, & uetus testamentū, apposite et copiose do-
centē. Sed nō sinit eā esse Apostoli, hoc aliquan-
to eruditionibus argumentis confirmans ex ca-
2. 6. 10. & 12. quæ nos suis locis refutabimus.
Hęc de inscriptione & autoritate epistolæ dicta
sufficiant: Nobis enim in ea nihil occurret, cuius
Paulum uel suppuere debeat.

DE NOMINE HEBRÆORVM

Hebræi non sunt dicti ab Heber patre Phaleg,
atauo Abræ, ut quibusdam uidetur, sed suo idi-
omate uocantur *עבריים*, quæ uox ad nos ue-
niēs, sonat transeūtes, Ita em̄ Abrā cognomina-
batur *עברי* eo quod à Mesopotamia, transito
flumine, in terrā Chanaan concessisset. Vnde
et gens eius, nomen hoc hæreditauit

ARGVMENTVM

Hebræos hætenus legis & Prophetarum audi-
tores, adhortatur Paulus, ut nunc Christum cū
fide

fide audiāt, à qua ob nullas procellas sæculi huius
 us pios persequentis, deficient, sed in patientia
 & sanctimonia bonos fidei fructus proferant.
 Lutherus in præfatiōe sua, ita inquit: Mihi uide-
 tur Epistolam hanc esse confutitiam ex multis,
 & nō eandam rem ordinate tractare. Addit eti-
 am quod non ponat fundamentum fidei. Verū
 si hoc nostrum argumentum constabit, ut con-
 stat firmissime, uindicabimus epistolā ab utraq;
 hac nota. Quomodo enim nō ponit fidem fun-
 damentum, qui tot argumentis ad hoc unum
 enititur, ut Christus audiatur, idēq; cū fide, quam
 tantopere laudat. Et ubiq; tacite alludit ad id,
 quod, Deut. 18. & Actorum. 7. legimus. Inquit
 Moses: Prophetam de gente tua ac fratribus me-
 is sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus,
 ipsum **A V D I E S.** ut petisti à Domino Deo tuo
 in Horeb. quando confusio congregata est, atq; di-
 xisti: Ultra non audiā uocē Domini Dei mei, &
 ignem hūc maximū ultra nō uidebo. Et ait Do-
 minus mihi, bene omnia locuti sunt. pphetā su-
 scitabo eis, de medio fratrū suorū, similē tui, po-
 nā yba mea in ore ei⁹, loqueturq; ad eos uerba
 quæ pcepero illi. Alludit etiā ad hoc, qd Matth.
 17. dicit à patre, Hic est filius me⁹ dilect⁹, in q̄ mi-
 hi bene complacitū est, ipsum audite. Præterea p̄
 cipuū sermonē, quē de sacerdotio Christi ponit,
 ob hanc potissimam causam adfert, ut fidem no-
 stram confirmet. Neq; enim aliud est efficacius

PRAEFATIO.

antidotū contra nostrā incredulitatē. Vnde id argumēti solide ac feliciter tractat, atq; adeo, ut quisquis ad hunc scopū spectarit, miram lucem ad hanc epistolā intelligendā, sibi datā testabit.

DE ORDINE HVIVS

Epistolæ.

Agit etiā id honestissimo ordine, dū ab inicio varijs rationibus & scripturæ testimonijs, quā pulchre explanans dignitatem & familiaritatem præceptoris & magistri nostri Christi, q̄ nobis loquit, proponit. Ostendens illū deo patri æqualem creaturis summis & dignissimis, utpote angelis & Mose, per quos homines aliquando edocti, excelliorē ac digniorē. Terret itē minis, si audire dedignati fuerimus tantum Apostolū & magistrū: Inuitat & allicit beneficentia ac misericordia optimi sacerdotis, tam bene erga nos affecti. Et in hoc mira gravitate pergit usque ad caput. 10. Deinde apre docet officiū nostrū, hoc est, discipulorū, ne tanto præceptore indigni simus & fidē amitamus. Cōmendat itaq; patientiam, pacem, misericordiam, erga hospites, uinctos & pauperes, Castitatē, Obedientiā, Prudentiam, ac orationē, ut ita absoluti efficiamur in omni opere bono. Et quid distinctius

ac magis ordinate diceretur: uerū

hoc inter enarrandum magis

colliquecet

ANNO

ANNOTATIONES⁵

IN DIVI PAVLI EPISTOLAM AD
HEBRÆOS, IOANNE OECO/
LAMPADIO AVTORE.

CAPVT PRIMVM.

d Eus olim multifariã, mul-
tisq; modis locutus patri-
bus per prophetas, extre-
mis diebus hisce locutus est nobis
per filium.

En sublime exordium. Quo enim alio initio
audientium corda magis excitare & inflãmare
ad audiendum potuisset, quam statim in ipso li-
mine intonando, Deum, qui patribus locutus,
etiãnum loqui nobis, idque sublimiori modo,
nõ per ministros & angelos, sed per filiũ ipsum
tempore q; nouissimo, ne quis aliũ præter hunc
doctorem expectet: Si non est ineptum exordiũ
apud prophetas: Hec dicit dominus, Neque hic
absurde inceptũ est: Deus locutus est nobis per
filium. Itaque statim feliciter causam suam agit
vt audiatur Christus filius dei. Ratiocinatur au-
tem tali enthymemate, cum per uaria loquutio-
num genera, uariosque modos olim locutus sit
deus, & nunc multo sublimiore modo per filiũ

Enthyme-
mate colli-
git Apost.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

locutus est. Propterea uehementius oportet at-
tendere. Habes hic primam partē enthymema-
tis, & deinde post insertū longum hyperbaton,
de dignitate filij, inuenis in principio secundi ca-
pitis, alteram partem enthymematis idest, illa-
tionem, ut uideas pulchre coherere. Christus si-
mile dicit in parabola Matthæi capite .21. quod
paterfamilias, dominus uineæ, miseris seruos
ad agricolas, qui ex illis alios egciderunt; alios
occiderunt, alios lapidarunt, nouissime uero mi-
serit ad illos filiū suū dicens. Reuerbunt filiū me-
um Hoc est enim ultimum refugium & remedi-
um, mitti filium.

Loqui Dei
quid,

Psalms 84.

Genesis 1.

Psalms 31.

Locutus. ¶ Loqui dei, est inuisibiliter absque
sono uocis, in mentibus sanctorum, uoluntatē
suam atque rectum intellectū inspirare, seu fu-
tura, sicut sanctis Prophetis, reuelare, Vnde
psaltes: Audiam quid in me loquatur deus, Et
Iob. 4: Ad me dictum est uerbū absconditum,
et quasi furtiue suscepit auris mea uerba susur-
ri. Est aliās uerbum æternum dei. est & alia tem-
poralis locutio, quæ non est deo tribuenda cras-
so modo. Nā cū de⁹ dicit: Fiat lux, et facta est lux
Præcipit sua autoritate & uoluntate, ut prodeat
& incipiat in tempore, quod ab æterno suam ra-
tionem & Idæam in ipso habebat, & aliquan-
do incipiendum erat. Sic Psaltes interpretatur.
Ipse dixit & facta sunt mandauit & creata sunt
Sed de his nunc non est sermo. Multa autem
genera

genera, multique modi locutionum Dei sunt, Locutus est nonnunquam per creaturam subiectam, sicut ad Mose, apparens in rubo & igni, Et ad Abram & Iacob, quibus in angelis colpectus est. Loquutus est secundo in somnis sicut Iacob & Zachariæ prophetæ. Locutus est demum citra apparentiã, & nec per uisibilem creaturã nec per insomnium, sed occulta inspiratione tantum inuisibiliter corda sanctorum tangendo, ut loquentes fiant. unde Prophetæ subito afflati dicebant: Hæc dicit dominus. Itaque multiphariam locutus est ac apparuit. Osee. 12. Visiones multiplicauit, & in manibus prophetarum assimilatus sum. Et apud Hieremiam: Mane diluculo surgens misit prophetas suos. Item operarios mittit in uineam, alios hora prima, alios tertia alios sexta, alios nona. Visiones quoque uariæ erant etiã apud singulos ferè prophetas. Et hæc quidem olim, dum fierent, conciliare debebant prophetis auditores. Nunc uero nouissimis diebus, quando nulla expectatio alterius doctoris, multo magis audiendus est filius dei. Dies aduentus et predicationis Christi, dicuntur nouissimi dies ac uespera. 1. Io. 2. Filioli nouissimum tempus est. Et ad Galatas. 4. Vbi uenit plenitudo temporis. Esaia. 2. Erit in nouissimis diebus præparatio domus domini in uertice montium reuelabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes &c.

Locutus

Generalocutionum Dei uaria.

Hierem. 7.

Matth. 20

Visiones Prophetarum uariæ

Nouissimi dies qui.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Locutus ἐμὴ ὑμῶν. Id est, per filiū, tropo hebraico, quia et ipse quatenus homo, organū erat dei, sicut propheta, sed nō solū organū ut propheta, sed etiam deus. ita Ioh. 7. Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. & cap. 8. Ex me ipso facionihil, sed ita ut me docuit pater, hæc loqr. Itaque Primū argumētū est à dignitate loquentis. Multum enim refert, quis sit qui loquatur. Quis autē dignior filio dei, qui eiusdē cū patre autoritatis? Et id circo ad laudem Christi prædicandam tempestiue pergit & dicit.

Quem constituit Hæredem omnium, per quē etiam sæcula condidit.

Obiectio.

Christus naturalis filius Dei, nos ad optinū.

Dicet quis. Quē tu nobis filiū dei prædicas? Nonne & omnes Israelitæ & Prophetæ filij dei sunt? ut Esaię. 1. Filios exaltaui, & enutriui, ipsi autē spreuerunt me. Et Psalmo. 81. Ego dixi dñi estis & filij excelsi omnes? Respondet, se non de filijs adoptionis loqui, sed de naturali, coæternō, coæquali, & supra modū digno, per quem alij in filios adoptantur. Vnde hinc aduersus Arrianos ac Nestorianos arma potentia habemus, Confer autē hæc cum his, quæ in epistola ad Ephesios & Collossenses, & uidebis plane eū dē Paulū, sūma magnificentia, Christi encomium, et abstrusa mñsteria depromētē, Ioannicę Euangelistæ nihil cedentem. Etenim sicut maximam dignitatem Christi Ephesijs propositurus inquit

inquit: Quēadmodū elegit nos in ipso, anteq̄
iacerentur fundamenta mundi. Ita in eandē sen
tentiam hic dicit: Quem posuit hæredem omni
um per quem & secula fecit. Ideo autem hæredi
tas eius sumus, quia electi in ipso, & donati ei à
patre, quo iudicio, maxime colligimus, ipsum
esse germanum, uerū & naturalem Dei filium.
Non em̄ ab æterno positus & scriptus esset hæ
res, si non esset filius. Sed quia naturalis filius,
ideo debetur ei hæreditas, Et in ipsum, hoc est,
ad gloriam eius, condita sunt omnia.

Aduerte cum premiserit, quod deus locutus
sit in filio, nimirum homine facto, & de eodem
nunc, inquit: Quem posuit hæredem, per quem
& secula fecit, nullā urgere necessitatē ut dicas
alia de humanitate, alia de diuinitate intelligen
da, & ratiocineris quomodo homo cōdidit se
cula, uel quomodo deus sit hæres & predestina
tus. Nihil hæc te turbent, sed scias omnia id ge
nus, quæ in apostolis & prophetis occurrunt,
magnificentius & gloriosius dici, si ad ipsam
personā christi respicias, quæ humanitatem &
diuinitatem simul cōplectitur respicias. Nature
em̄ istæ nunc, quantū ad personæ unionē atti
net indiuisæ sunt, quid em̄ quod olim uerbū hu
manitatē nondū assumpserit, cū semp̄ cœlestis
pater filiū talem cognouit, qui nostrā carnem
suscepturus esset, idē semper tam certe patri
apparuit

Obseruan
dum hoc

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Quomodo
filius heres
omnium

Iohannis. 5

Philip. 2

apparuit, ut nobis præsentia: Ab æterno enim ante diuinitatis oculū, obedientia filij nunq̄ non obuerfata est. Itaq̄ uere ac Pie de Christo ipfo accipimus, humanitate non seclufa, uel diuinitate non segregata, quod prædefinitus & scriptus sit hæres, per quem condita sunt omnia. Et quomodo filius hæres est omnium? & quæ sunt omnia illa? Vtique omnia quæ sunt patris, ea sunt & filij. Non enim moritur ille pater ut succedens filius, mortui bona occupet, sed quæadmodū pater totam suam naturam ac diuinitatem in filium transfundit, eo quod natura filius est, Ita filius externa omnia, utpote gloriā, opera, electos, cum patre cōmunia habet. Igitur omnes qui in libro uitæ scripti, ijdem & Christo in hæreditatē donati sunt, Item, opera quæ facit pater, eadē facit & filius. Omnes qui honorificant patrem, honorificant & filium, Est itaque hæres omnium, & maxime diuini nominis, idest, glorię, quam tamen deus nulli alteri concedit. Filio autem dedit nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine eius omne genu flectatur, et coadoretur filius, cum patre eandem claritatem habens. Nā hoc est nomen præstantius, quod est angelis, ut infra dicitur, κεικληρονόμικε, idest, hæreditauit. Vbi obserua uerbum. Hæreditauit. Sicut igitur Pater Deus, ita & filius, quia naturalis filius & hæres. Ita & dominus & adorandus, immortalis
 immutabilis

immutabilis, æternus, creator. Et sicut Deus sua
 misericordia ac bonitate beat ac saluat, ita ut so-
 lius eius gratiæ, nō ē salutis gloria sit ascribēda, sic
 filio quoq; eandē gloriā non inuidet, sed p̄stitit
 ut & ipse uiuificet, resuscitet, sicut pater, gloriēq;
 eius particeps sit, & sic nos in ipso elegit. Vnde Ioan. 5
 Christus ait: Mea oīa tua sunt, & tua mea sunt,
 et glorificat^o sum in eis. hoc est, mea à te accepi, te
 in his glorifico, et nō mihi ascribo, et tua à te mi-
 hi tanq; filio data sunt, quo circa meus honor
 tuus est, Io: 17. Tui erant & mihi dedisti eos. Sic
 etiam claritatem illam habuit, priusq; hic mun-
 dus esset, eratq; ab initio apud patrem. Pro-
 inde expono, Quem posuit hæredem omnium
 id est, præfinit, etiam ante rerum initia, ut om-
 nes saluandi, in solo nomine Iesu salui fiant. Ce-
 terum hanc fidelem esse expositionem, sequentia
 comprobant, dum dicit. Per quem fecit & secula
 Hoc est: Sicut in illo nos elegit, ita per illum & se-
 cula fecit. Vnde apud Ephesios ait. Ephē 1
 Ante mun-
 di fundamenta iacta. Et apud Ioan. Hoc erat in
 principio apud deum. Porro dum dicit, per
 quem fecit sæcula, plus dixit, quam si dixisset,
 per quem fecit cœlum & terram. Vult enim nul-
 lum sæculum esse, & nullum instans temporis
 quod pater non per illū creauerit. Et ut conceda-
 mus secundū quosdam, angelos ante mundū
 conditos, habuisse mensurā aliquā durationis,
 & ita

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Ambrosius & ita sua sæcula, attramen semper presuit filius. Vnde confutantur Arriani, qui dicunt aliquando filium non fuisse, ponuntq; erat, quando nõ erat. Consectaneum etiam est, filium patri coeternum esse. Ambrosius de fide contra Arrianos lib. 5. sic exponit. Disce quod non solũ præterita fecit, sed etiã quæ futura sunt. Sicut scriptũ est: Qui fecit quæ uentura sunt. Et alibi: Per quem & sæcula facta sunt. Sæcula em̄ præterita & presentia & futura sunt. Quomodo ergo facta sunt, quæ futura sunt, nisi quia operatoria uirtus est, scientia comprehendens numerũ omnium seculorum. Sicut enim uocat, quæ nõ sunt tanq; sint: Sic & fecit, quæ futura sunt, tanq; quæ sunt, quia non contingit, ut non sint, sed necessario sunt futura, quæ esse præcepit. Ergo qui fecit, quæ futura sunt, eo genere, quo sunt futura cognouit.

Qui cum sit splendor glorię. & expressa imago substantię illius, modereturq; omnia uerbo potētę suę per semetipsum purgatiõne facta peccatorum nostrorũ, confedit in dextera maiestatis in excelsis.

Quia dixit per Christum filium facta secula, ne intelligamus filium instrumentalem cooperarium

rarium, sed naturalem, quemadmodū artifex,
 sua cognata sapientia condit ac ædificat. Natu-
 ram filij coæternam patri & inseparabilem esse,
 in nomine splēdoris gloriæ & characteris decla-
 rat. Habebimus etiam in hac pericope uel clau-
 sula, quam ob causam Christus sit heres omni-
 um positus, Et fermè eadem hic dicuntur, quæ
 in epistola ad Philippenses: Nā quod illic ait: Cū
 esset in forma dei, hic dicit: cū esset splendor glo-
 riæ, & character substantiæ illius, scilicet dei, fe-
 rensq; omnia uerbo uirtutis suæ. Et quod ad
 Philipp: dicit: Nō rapinā arbitratus est, ut esset
 æqualis deo, sed semetipsum inaniuit, forma ser-
 uii sumpta, in similitudine hominum constitutus,
 & figura repertus ut homo, humiliavit se-
 metipsum, factus obediens usque ad mortem,
 mortem autē crucis. Hic uero inquit. Per semet-
 ipsum purificatione facta peccatorum nostro-
 rum, quæ contingere nobis non potuit, nisi ad-
 mirabili illa humilatione & salutifera morte.
 Deinde quod illic ait. Quapropter deus exalta-
 uit illum, & dedit ei nomē super omne nomen
 ut in nomine Iesu omne genu flectatur. Id ipsum
 hic dicitur alijs uerbis: Consedit ad dexterā ma-
 gnificentiæ in excelsis. Similiter etiam ad Ephesi-
 os, cum ostendisset electos, & charos per dile-
 ctum, addit ibi modū: Per quem habemus re-
 demptionem, & facti sumus dilecti, nempe per
 sanguinem ipsius, remissionē peccatorū iuxta

Philipp. 26

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

diuitias glorię eius affecuti. Similis connexio est apud Colossenses, dum dicit: In quo habemus redemptionē p̄ sanguinem eius, remissionē peccatorum, qui est imago Dei inconspicui, primogenitus omnis creaturę, quia per illum condita sunt omnia, quę in cœlis & quę in terra. Ecce hic modus redemptionis nostrę. Oportebat em̄ pati Christum, & sic intrare in gloriam suam.

Obiectio

Diceret autem quis. Si per solam dei misericordiã saluamur, quare crux imposita est Christo: Nunquid hac filij passione Deus pater mutabilis factus est: & non potuit iustitię eius satis fieri, nisi per sanguinem Christi: Erat ne idcirco innocētissimus ille sanguis fundendus: Respondemus, apud Deum plane nullam fuisse uel esse uicissitudinē uoluntatis, ut in natura sua ex mansueto iratus fiat, uel ex irato mitescat, etiam patre filio, ut cūq; humana infantilitas de Deo sic balbutiat. Electis quoq; Deus nuncq; imputauit peccatum, sed eos semper pro electis habet & habuit, Atqui nos in nobis uariationem experimur ex eo quo electionis sensus qui sincera conscientia erga Deum nititur, euanescit, uiolato fœdere pacis & uitę per incredulitatē. Adde quod de p̄destinatione loqui aliter phas nō est, siquidem ex spiritu iuxta scripturam loquendū, nisi quatenus actu spiritus p̄ asperionem sanguinis Christi nobis innotescit, hoc est, nō solliciter, q̄d De⁹ apud se p̄destinavit, sed q̄modo nos p̄destinati simus

Apud Deū
nulla uolun-
tatis uicissitudo
10.

nari sumus in Christo. Itaque nunc illū iratū, nunc
 pacatū censem⁹, p̄ ut affecti fuerim⁹ ipsi, p̄terea
 cōscientijs & animabus nostris nō fuisse cōsul-
 tum quæ peccatis sic terrentur, ut absq̄ aliqua
 satisfactione, Deū sibi propitiū, nequaquē pollice-
 antur. Igitur Deus declarans se nos maxime
 amare, elegit sanctissimam uiam, qua purifica-
 remur ab infidelitate, & ipsum nobis propiti-
 um, nequaquē dubitarem⁹, dum non poscit ex
 nobis satisfactionem, sed ut dilectionem ipsius
 erga nos summam cognosceremus, unigenito
 filio suo non peperit, sed factum fratrem no-
 strum, in mortem crucis, pro nobis tradidit &
 ita cum illo omnia. Quid autem amplius eueni-
 re potuisset homini? Hoc utiq̄ satis est, ut quæta
 fiat cōscientia, & ita pax cordis obtinetur, dum
 spiritus eius participes efficiamur, per quem in
 nouitatem uitæ, ut filij dei, quotidie inducimur.
 Parem autem charitatem & in patre & filio ad-
 discimus, Nam ut ille nos diligens, filium pro
 nobis tradidit, ita hic patri pro nobis se ex chari-
 tate obrulit. Hoc igitur Deus ab æterno cogno-
 uit & prefiniuit, & ihs quos iustificat, per spiri-
 tum suum reuelat. Et idcirco qui satisfactionem
 nostris operibus uel alteri sacrificio, quam uni-
 co isti, uel qui satisfationem nobis hic uel alibi
 ad demerendum patrem docent, produnt se nec
 deum, nec mysterium salutis nosse, misereq̄ à
 Christo abducunt, & conscientias torquent,

Hodie ge-
 nui te quid

Cæterū Paulus hoc loco fideliter gloriam Christi inculcans, rationē ostendere uoluit & uiam, qua peculiaris populus eius ac hæreditas Christi facti sumus Nunc uerbotim profunditatem mysteriorum perpendamus.

ἀπαύγασμα
γασμα
quid.

δόξα
quid.

Splendor gloriæ Græce ἀπαύγασμα, quæ uox non solum radios significat, sed & emanationem ac processionem, ut interim proprietas filij, qui à patre pcedit ac gignit, insinuet. Δόξα uero plerumq; abundans & copiosa lux est, in qua diuinitas apparuit. Vel etiā augustius quid, præter comunem morem. Ita legimus de gloria uultus Mose. 2. Cor. 3. Exod. 34. Cæterū hic sicut deus pater est lux intelligibilis, ita etiam filius est lux, Io. 1. & lux de lumine. Hęc sentētia habetur Sapien. 7. & aliquanto clarius quam hic ἀπόρροια τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης ἐίλικρε θῆς, διὰ τούτο οὐδὲν κειμασμένον ἐἰς αὐτὴν παρεπίπτει, ἀπαύγασμα γὰρ ἐστὶ φωτὸς αἰθέρης, καὶ ἐσοπίου ἀκηλίδωτος τῆς τῶ θεῶ ἐνεργείας καὶ ἐκώρ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, id est, emanatio gloriæ omnipotentis sincera. Propterea nihil pollutum in illam incidit, Est enim splendor lucis æternæ, & speculū immaculatum efficitur dei & imago bonitatis eius. In quibus uerbis ostenditur quod in filio dei, appareat omnipotentia, sapientia & bonitas summa.

Porro hunc locū Apostoli, Augustinus de incarnatione uerbi, sic exponit. Deus lux est splendor

dor ergo lucis est unigenitus filius, ex ipso inse-
 parabiliter, uelut splendor ex luce procedens, &
 illuminans uniuersam creaturā, quo modo &
 uia est, quæ ducit ad patrem, & uerbum arcane
 sapientiæ & scientiæ mysteria interpretans, ac
 rationali creaturæ præferens, & sic quoque ueri-
 tas, uita ac resurrectio. Per splendorem namque quid
 sit lux ipsa cognoscitur & sentitur, qui splendor
 fragilibus, & infirmis mortalium oculis placidius
 & lenius offerens, & paulatim uelut edocens,
 & assuescens claritatem luminis pati, dimo-
 uendo omne quod uisum obtundit ac impedit,
 capacesque facit ad suscipiendam gloriam lucis. Etiam
 in hoc uelut mediator quidam hominum ac
 lucis. Hæc Augustinus, Talem autem audire &
 talem splendorem uidere, quid est aliud quam Deum
 ipsum audire & uidere? Ea propter Christus Phi-
 lippo dicit Io. 14. Qui uidet me, uidet & patrem.
 Cæterum Ambrosius contra Arrianos lib. 4.
 de fide, hunc locum sic expendit. Lux splendorem
 generat, nec comprehendere potest, quod splendor
 luce posterior sit, aut lux splendore antiquior.
 Quia ubi lumen, ibi & splendor, ubi splendor ibi
 & lumen. Itaque neque splendor sine lumine, nec
 lumen sine splendore esse potest: quia in splendore
 lumen, ut in lumine splendor. Unde & Apo-
 stolus, splendorem paternæ gloriæ filium dicit,
 quia splendor paternæ lucis est filius, coæter-
 nus, propter uirtutis æternitatem, inseparabilis

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

propter claritudinis unitatem. Ergo si tempora
lia hæc, & uere hic comprehendere, & separare
non possumus, quæ uidemus, deum quem non
uidemus, qui est super omnem creaturam, in ip
so suæ generationis arcano possumus compre
hendere: Possumus eum à filio tempore separa
re, cum omne tempus opus sit filij: Hæc Am
brosius.

Character
quid

Expressa imago ἡ χαρακτήρ, id est, expressa
effigies, uel insculpta figura: In speculo quidem
apparet imago hominis, sed non character, un
de character plus est quæ imago, quæ in cera uel al
ia quapiã re est, nam character est imago per
manens. Vbi autem legimus substantiæ, scias
ὡπὸς αὐτοῦ haberi in græco, quod uertunt non
nūquæ substantiã, nō nūquæ uero subsistentiam. Ha
bet tamen differentiam quandam ab essentia,
Hic autem dicere uult. Quicquid gloriosum in
Deo est, in dicitur quicquid in substantia Dei est,
hoc in filio totum & solide relucet. Ita ut ea quæ
patris sunt natura, a filio amouere nequeamus,
ut per solum filiū ad patris uenias noticiã Vnde

Augustini
expositio

Aug: in prædicto libro de incarnatione uerbi,
hoc dictum sit exponit. Filius solus nouit pa
trem, & reuelat quibus uult. Matthei. ii. id est,
qui capaces uerbi & sapientiæ ipsius fiunt, Se
cundum hoc quod intelligi ac cognosci Deum
facit, dicitur figuram substantiæ eius exprimere,
id est, cum in se ipso primum describit sapientiã,
quæ

que uult reuelare cæteris, ex quibus ab illis cognoscitur & intelligitur Deus, & hæc dicatur expressa figura substantiæ Dei, Hæc Augustinus. Ut autem uideamus quomodo in filio patrem discamus, consequenter ostendit, nempe si opera Dei spectemus, uel sicut ab eo condita sunt: uel sicut reguntur. Videbimus enim eadem opera patris & filij. Pater creauit mundum, est & filius conditor. Pater operatur, operatur etiam filius, & res in suo esse conseruat. Pater saluat, saluat & filius. unde sequitur.

Ferens omnia uerbo uirtutis suæ uel illius id est sustentans, & in suo esse, conseruans omnia, uerbo ac imperio suo, uel etiam nutu suo efficacissimo & potentissimo. Verbum enim potentia uel uirtutis Hebraico tropo, idem est, quod uerbum efficax ac potens. Non refert siue legas uerbo uirtutis illius, id est, patris, siue uerbo uirtutis suæ, id est filij. Idem enim est uerbum uirtutis patris, & uerbum uirtutis filij, hoc est, eadem iussio, & idem imperium. Igitur filius, sicut pater solo suo iussu conseruat creaturas, sanat infirma, resuscitat collapsa, Viuificat mortua, quò efficacissime probatur esse Deus. Hinc est quod Christus in Euangelio paucis panibus multa milia pauit, mare siccis pedibus transiit, cæcum à natiuitate illuminauit, Lazarum quadriduanum iam mortuum, resuscitauit & cætera miracula fecit ut eiusdem cum patre potestatis esse intelligatur.

Verbi potentia quid

ANNO. IN EPIST. D. PAULI AD.

φερω, expono simpliciter, sustentans omnia quasi gestans in manibus, ut in Psal: Aperiente te manum tuā, omnia implebuntur bonitate, auerterte autem, deficient. Iterum expende dictiones, ut deum ac Dominum agnoscas, qui em fert omnia, super omnes est, qui sup omnia est, Deus est. Itē, qui omnibus suo uerbo præcipit necesse est ut ei pareant omnia, Deus est. Igitur Christi uerbo omnia obtemperent, necessario Dominus ac Deus est.

Persemetipsum purgatione peccatorū facta] Olim gloria Christi incognita erat, reuelata autem est tandē in nouissimis diebus, ubi se Christus manifestauit mundo. Quod tunc fieri debebat, quando populum ab iniquitate, sua morte purgauit. ut Io. 12: Cum exaltatus fuero traham ad me omnes. Morte autē Christus peccata nostra expurgauit, & plane satisfecit, siquidem uere crediderimus.

Sedere ad
dexteram
Dei quid,

Sedit ad dexteram maiestatis.] Considerare ad dexterā Dei, est æqualibus bonis potiri cū Deo & hæredem esse omnium, qua exaltatione, humana natura in Christo mire nobilitata est, sed nō sic meliorib⁹ dotib⁹ gloriosa, ut humana esse cesset. Nō em propterea, quia deus ubiq; est. & extra omnē locum, etiam asserendum erit de corpore Christi, quod uel ubiq; sit, uel extra omnem locum, tribuende autem ei sunt gloriosissime dotes. Porro dum sedentem facit, pacem ac quierenam

quietem, iudiciariamq; eius autoritatem ostendit. Et quod dicit ad dexteram maiestatis Dei, iterum docet filium parem Deo patri, & super angelos, sicut Ephesijs scribit: Collocauit ad dexteram in celestibus, super omnem principatum ac potestatem & uirtutem & dominium, & omne nomen quod nominatur, non solum in hoc saeculo. &c. Vbi ex obedientia angelorum patet quid sit collocare ad dexteram. Vnde quod hic dicit: In excelsis isthic in coelestibus. Et sicut isthic annuntiatur Dominus angelorum, ita hic subiungitur.

Tanto praestantior factus angelis, quanto excellentius pra illis fortitius est nomen.

Audis hic dominum esse exercituum, quo nomine Deus uocatur. Praclarius Christi nomen est, quod non solum dominus angelorum. sed aequalis patri, ac filius, confidens ad dexteram. Et si non esset aequalis patri filius, nequaquam haberet nomen summum, Et nomen quod est super omne nomen. Nam licet rex quaequam toti exercitui praeficiat, nondum tamen illi suum honorem, uel summum contulit. Filius autem regis, in cuius nomine non minus genua flectitur quam regis, summi nominis particeps est. Miseri igitur Arriani, qui cum Iudeis Christum magis praefectum angelo

ΑΝΑΟΤ. ΙΝ. ΕΠΙΣΤ. Δ. ΠΑΥΛΙ ΑΔ
rum & sanctorū uocant, quam filiū dei ac deū.

Nam cui dixit unnc̄s angelorū: Fi
lius meus es tu, ego hodie genui te.

Quoniam Apostolo negociū est cum Hebr̄
is in lege eruditis, frequentibus & ualidis scrip
turarū testimonijs utitur, quæ diligenter tractan
da sunt, ne impiam & adulterinam expositio
nem Iudæi uel Ariani obrudant, ut summam
Christo dignitatem adimant, maxime nostra tē
pestate uigilandum, quia linguæ Hebraicę stu
dia florent. Iudæi enim quamuis Messiam dig
nissimum fateantur mortaliū, hominē tamen
ψιλόv ac purum dicunt. Quod si uerū esset, Vti
que angelis foret inferior. Itaq; Vafriciæ Hæ
breorum, quibus Psalmum dictum torquent,
principio confutandæ sunt.

Confuta
tur Iudæica
expositio
Psal. 2.

Pleriq; Iudæorum secundum Psalmum de
Dauid rege interpretatur, contra quem à Deo
in regem electum, obortam aiunt gentium ac
Palæstinorum commotionem, Iuxta illud. 2.
Regum. 5. Et audierunt Philistinū quod unxis
sent Dauid in Regem super Israël, ascenderunt
uniuersi ut quæerēt Dauid: Et ad hoc exponit,
quod dicitur Quare fremuerunt gentes & popu
li meditati sunt inania. Ultra. Quoniam Dauid
percussit illos à Gabaa, usq; ad Gezer, dicunt
Psalten eò respicere, cum dicit: Ego autem consti
tutus sum rex. Et fateatur se diuino beneficio poti
tūm re

tum regno, sicq; à Deo in filium genitum, eo quod audiat uerbum Dei. Et ita omnis audiens uerbū Dei, iuxta illos, uocatur filius eius, Quē admodum filius audit patrem ac seruit illi. Et sic tractant illud. 2. Reg. 7. Ego ero ei in patrem, & ipse mihi in filium. Porro dum dicitur: Ego hodie genui te, diem intelligunt quo unctus est in regem, & receptus in filium. Quando dominus dixit Samueli. 1. Reg. 16. Surge & unge eum quia ipse est. Et tulit Samuel cornu olei & unxit eum in medio fratrum eius, & directus est spiritus domini, à die illa in David, ac deinceps. Et sic exponunt, genui te, eo quod in David fuit spiritus Dei qui confirmauit eum

Cæterum iuxta Historiam hæc euenisse Dauidi negare non possumus, sed interim cogemur fateri sub illa umbra deliniari et prædici regnum Christi, qui & ipse à Prophætis David dicitur. Genitus enim atq; inauguratus regno est, cum est orbi per spiritum sanctum declaratus. Nec Hebrei omnes à Christo hunc psalmū separant. dicūt enim Esra & Kimhi, sunt qui ad Gog & Magog atq; messiah referūt, imitantes Talmudicos, Rabi autem Schlomo, magis se prouidit dicens: Magistri nostri exposuerunt de rege Messiah, sed simpliciter & accommodatius ad respōdendū hereticis, nos denotās, licet sic exponas. &c. Egregia ratio autoritatem maiorū conseruandi, ut respondeatur hereticis scilicet sic

Ecc. 2

Christus
David
sue

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Ecce uerba hæc indicant, quod odio nostri sic exponat & suam glossam q̄ ueterum, libentius amplectatur. Atqui longe augustiora & sublimiora in hoc psalmo dicuntur, q̄ ut in Dauide impleta uideatur. Neq̄ enim Palæstinis conquestibus: Dirumpamus uincula eorū &c. Dauid uel Iudæi imponere cupiissent iugum, si nō fuissent lacessiti, neq̄ Palæstini à ciuitatibus suis eieci sunt, sed etiam uicti ultra regnarunt. Et Dauid rex fuit in Zion, prælians magis gladio q̄ uerbo dei, reiectus à deo, utpote sanguinarius ne construeret templū. Et quāuis tributarios habuerit finitimas terre, non tamen id postulādo, & merito obtinuit. Deinde imperium suū ultra Iudæam non protulit, ita ut aliæ terræ hæreditas & possessio, non iure dicant, Demū neq̄ alij reges erudiebantur tunc, ut filio dei honorē darent, id quod psalmus sub finem uult, dū dicit: Apprehendite disciplinā, Vbi uerius legimus, osculamini filium.

Zach. 9.

Reprobatur etiam alia Iudæorū somnatio, qui psalmum quidem istum de Christo dictum esse concedunt, sed illi temporale regnū pollicentur, & sic filium dei uocant. Verum ne quis tale regnū cogitet, dicit Zacharias. Ecce rex tuus ueniet tibi iustus & saluator, ipse pauper sedens super asinam. Et Osee. 1. Non saluabo eos in arcu, & bello, neq̄ in facientibus prælium cum equis & equitibus, sed ut, Esaias ait Spiritu labiorum suorum

suorum occider impium. Vnde apud Ioannem
 legimus, Regnum Christi non esse de hoc mun-
 do, Regnat enim Christus in cordibus fidelium,
 & caput est ecclesiae suae, quam spiritu & uerbo
 moderatur. Nam Zion ecclesia est. Alioquin par-
 ua & communis foret dignitas residere Christum in
 Zion, sicut mortalem alium regem, sed honorifi-
 ficentissimum est sedere in coelestibus, & omnia pecco-
 ra regere, populumque ab omnibus aduersis tueri.
 Accedit ad haec quod dictum illud: Praedicans prae-
 ceptum eius, Dominus dixit ad me, nemo alius
 praeter Christum dicere potuit. Nemo enim prae-
 ceptum habuit, ut praedicaret, quod omnis, qui
 credit in se filium, habeat uitam aeternam. Da-
 uid nihil habuit, quo gloriaretur, ubique enim se
 peccatorem esse testatur. Porro Christus hoc au-
 diuit ad Iordanem, quod filius esset dei. Item in
 monte Thabor. Item ante Pascha Io. 12. Glorifica-
 ui te & iterum glorificabo, unde quod Christus de-
 se recte confessus est, nulla alioqui creatura citra
 arrogantiam fecerit. Ultra, nec hoc negligendum
 quid sibi uelit: Hodie genui te. Iudaeorum tropus
 etiam a Paulo agnoscitur. Dicitur enim quis illis
 gigni, quando gloria cuiuspiam reuelatur, Ita
 Dauidem dicunt genitum, quando unctus est,
 Nos uero etiam Christum recte genitum, dicimus,
 quando glorificatus est. Christus enim in resur-
 rectione declaratus est autor & princeps resur-
 rectionis, primogenitusque ex mortuis. Act. 13.

Hodie ge-
 nui te quid

Deponentes

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Deponentes eum deligno, Posuerunt in monu-
mentum, Deus uero suscitauit eum à mortuis,
sicut in psalmo scriptum est: Filius meus es tu,
ego hodie genui te. Frustra igitur torquēt se Au-
gustinus & Hilarius, de diuina generatiōe, hoc
dictum prophetæ exponentes. Nam quamuis
uerissimum sit, Christum esse filium æqualem
patri, minus tamē quadrat, ut ad uerbium HO-
DIE, sempiternitatis sit significatiuū, Hodie enī
respectum habet ad præteritū & futurū, quod
in diuinitate cessat. Olim & a sæculis Christus
non fuit reuelatus, & in futurum quoq; in æte-
na gloria reuelatus, non reuelabitur. Apparet
igitur cum magna Iudeorum & Arrianorum
confusione, hunc psalmum ad Christum per-
tinere, & uere eum esse filium Dei, quia primoge-
nitus est ex mortuis, qui primogenitus esse non
potuisset, nisi spiritus Dei, ut in filio Dei, habitas-
set in eo.

Ac rursus: Ego ero ei pater, &
ille erit mihi filius.

Refelluntur
Iudæi

Locus iste habetur. 2. Reg. 7. & 1. Paral. 28. Ite-
rum autem offenduntur Iudaizantes, quasi di-
ctū ad Christū non pertineat, sed potius ad Solo-
monem, eò quod manifeste præmittatur: Solo-
mon filius tuus ædificabit mihi domum meam
& atria mea, ipsum elegi mihi in filium. Verum
penitus scriptura introspectienda erit. Vnde scien-
dum

dum quid sicut Christus uocatus est Dauid in scriptura, ita etiam dictus est Solomō. Hierē: 30. legimus Christum dictum Dauid. Vbi ait: Seruient domino deo suo, & Dauidi regi suo, quē statuam eis: Non dicit: statui, sed statuam. Ita Osee: 3. Ezech. 34. statuam pastorem. Sic etiam; Solomō dicitur in canticis. Eo quod & magis proprie uere & perfecte pacificus sit Christus, qui pacificauit omnia. Cæterum sicut Solomon carnalis promissus fuit Dauidi, qui temporarium extrueret templum, Ita rex spiritualis Solomō Christus, Dauidi promissus est, qui spirituale templum & domum extruxit, quod templum perpetuum futurum erat, sicut & regnum Christi. Et certus quidem fuit Dauid de promissis Dei. sed errare potuit citra periculum in persona, in principio, Sicut & Eua in Cain, & Abraham in Isaac aliquo modo errasse putantur, cū tamen Deum plane crederēt ueracissimum. Sed statim Deus manifestauit in illo Solomone, uel etiam in Cain & Isaac, promissiones non esse implendas. Promissa enim fuit perpetua pax Solomoni, sed sub finem regni Solomōis. 3. Reg. 12. legimus excitatos ei hostes, & Israëlem rebellasse. Item templum Solomonis, & regnum eius prophanata fuerunt per Chaldeos, Græcos & Romanos, ita ut non sit lapis super lapidem, qui non destruat, testāte Christo. Mat. 24. Verū ecclesia & regnū Christi, manet in perpetuū.

Itaq;

Christus Sa
lomon dicitur

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Itaq; temporibus Solomonis, quando ex sapi-
 ētissimo fact^o est idololatra, statim cognouerūt
 fideles alium esse expectandum, in quo promissio
 Dei impleatur, qui plus sit quam Solomon,
 ut Christus dicit. Proinde hoc dictum. Ipse erit
 Lucæ .ii. mihi in filium, proprie & magis ad Christū per-
 tinet, quam ad Solomonem. Demum cum iu-
 dei fateantur, Christum de semine Dauid prodi-
 turum, ostendant hodie aliquē de tribu Dauid,
 sed non poterint. Nam etiam Domitiano impē-
 rante, ea progenies penitus uel extincta, uel ob-
 scurata fuit.

Rursum autem cum inducit pri-
 mogenitum in orbem terrarum, di-
 cit: Et adorent eū omnes angeli eius.

Testimonium hoc desumptum est ex Psalm.
 96. iuxta LXX. qui sic legunt. προσκυνήσατε
 αὐτῷ πάντες ἄγγελοι, Adorate eū omnes an-
 geli, cū Hebræ^o legat. **אֱלֹהִים לְכָל מַלְאָכָיו**,
 Adorate eum omnes Elohim quod nunc uertūt
 dii, nunc angeli, nunc iudices, & principes, uel
 qui in magna dignitate constituti. Et quoniam
 psalmus iste palā de Deo dicitur iudicaturō ido-
 lolatras & impios, quem & solum angeli ado-
 rāt, adoratio enim soli Deo conuenit, sicut scrip-
 tum est: Dominum Deum tuum adorabis, per
 hoc Paulus, quia iuditium & orationis dignita-
 tem Christi

tem Christo tribuit, ipsum fatetur esse Deum, & iudicem cū deo coadorandū. Quia etiam dicit: Omnes angeli, nullum omnino excipit. Vnde iterum liquidum est, quod omnibus creaturis sit dignior

Christus
iudex &
ideo Deus

Iudaizantes hic offendi possent, quod in hoc Psalmo nulla filij, uel Christi mentio fiat, solusq; Deus inducat, quasi nihil pertineat ad Christū hoc testimonium. Verū cum legamus Micheæ 4. quod iudicaturus sit populos multos, & redarguturus gentes robustas. Item Esa. 11. Eriudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate mansuetos terræ, & percutiet terram uirga oris sui, &c. Et Dan. 7. Videbam in uisione noctis & ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis ueniebat, & usq; ad antiquum dierum peruenit, & coram eo obtulerunt illum, & dedit ei potestatem, & honorem, & regnū & omnes populi & linguæ ei seruient. Que uerba plane Christo cōueniunt, & iudicem esse ostendunt, qui uenturus est, ut Psalmus iste habet. Ita Ioannis. 5. pater omne iudicium filio dedit. Dicere igitur uult Apostolus, & scriptura etiam ostendit, quod Christus primogenitus mortuorum, & dignissimus omniū fratrū, iterū sit inducendus in hunc mundū, ac rediturus, sed nō in solam Iudæam, uerum in uniuersam orbem terrarum, ut gloriosus iudex. Venit enim primum in humilitate & cum gloria ascendit in cœlos, in qua se iterū

ANNOT. IN EPIST. D. FAULI AD
rediturum dicit. Act. 1. nimirū ministrantibus
angelis sicut in ascensione. Nam & angeli in redi-
tu Christi omnia offendicula è medio auferēt.
Item angeli & sancti nubes illæ sunt in quibus
uenturus est Christus, Proinde Psalmus iste be-
ne conuenit Christo.

Et ad angelos quidem dicit: **Qui**
creat angelos suos spiritus, & mini-
stros suos ignis flammam.

Angelus
e: omen mi-
nisterij.

Ostendit Christo datum nomen sublimius
quam angelis, nempe nomen filij, Nunc dicit
angelos nomē ministerij sortitos esse, & minus
nobile, nempe quod sint nūrij ac ministri. Et ad
hoc citat dictum psalmis, Psalm: 103. **Qui facis**
āgelos tuos spūs, & ministros &c. cuius hæc est
sententia. Qui facit angelos id est, nuntios suos,
tam celeres nuntios, q̄ celeres sunt uenti ipsi,
qui non reuertuntur, sed flatum suum perficiūt
& facit ministros suos tam feruidos & efficaces,
quam uiuax & actuosus est ignis flammans.
Celeritas enim in uentis, & operandi efficacia ig-
ni tribuuntur. Hinc est quod angeli sepe in specie
igni apparuerunt, ut. 4. Reg: 6. Helisæo. Acto 7.
in rubo. 4. Reg. 2. in translatione Helisæ. Habitu
enim suo uisibili declarant, ministerij sui mo-
dum. Eandem ob causam angeli alij uocati sunt
Seraphim Seraphim, alij uero Cherubim, Seraphim ideo,
quia ardent

quia ardent ac feruent in ministerio, quod tamen
 alij ad charitatem trahunt, quæ in ipsis quidem
 summa est, Sed magis ministerij cōditio spectā
 da. Cherubim uero dicti sunt, quasi alatae aues Cherubim
 Nam ita כְּרֻבִים Hebraice dicuntur aues, uel
 uenti, ut cognoscamus ex ipso nomine diligen
 tiam angelici ministerij. Psal: 17. Ascendit super
 Cherubim, & uolauit super pennas uentorum.
 Aliena autem interpretatio est, Cherubim dicti אבן
 os à multitudine sapientiæ & intellectus, quem
 admodū pleriq; ordines angelorum distingu
 unt, Sanè nostra expositio, huic loco bene qua
 drat & magis quam illa, qua exponunt de natu
 ra angelorum, qđ Deus facit angelos uentos,
 id est, spiritus, Et flammam ignis, id est, igne,
 ac spiritualis naturæ. Nam si de natura loqui
 mur, filius Dei, in quantum Deus, spiritus est.
 Deus enim spiritus est. Ioan: 4. Est autem & fili
 us ignis. Deus enim ignis consumens est. Ve
 rum hic ponitur discriminē inter filium & seruos,
 filius paterni honoris, & nominis particeps est,
 non autem seruus.

Ad filium autem: Thronus tuus
 Deus in sæculum sæculi, uirga re
 ctitudinis, uirga regni tui. Dilexi
 sti iustitiam, & odisti iniquitatem.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
propterea unxit te Deus, Deus tu-
us, oleo exultationis ultra consor-
tes tuos.

Refellitur
hic iudaica
expositio.

Virga sce-
porum sig-
nificat.

Aliam nunc antithesin ponit, Christo iudici-
ariam potestatem & quietam autoritatem tribu-
ens, angelis uero ministerium. Profert itaq; testi-
monium ex Psalmo. 44. qui omnium Hebræo-
rum consensu in Messiam scriptus est, quamuis
studeant etiam illic declinare, ne Christum tanq̄
Deum & cœlestem iudicem recipiant, quamuis
manifestiora sint quàm ut effugium patiantur.
Nam licet inuertant expositionem dicentes, ut
Saadias: Sedem tuam parabit Deus, uel ut alij.
Sedes tua, sedes Dei, colligitur tamen, quod
Christus est iudex, & iudex æternus, hoc enim
est, in seculum seculi, quod iudicium est dei, non
creaturæ. Nā thronus eius æternus, & ipse eter-
nus, & si æternus iudex, utiq; Deus est, qui equi-
sime, iustissimeq; iudicet. Virga em̄ hoc est scep-
trum, symbolum iustitiæ est. Virga igitur illa,
uirga æquitatis, id est, directum sceptrum. Nul-
lus enim personarū respectus apud Deū, æque
iudicans diuiti & pauperi. Est autē hæc Christi
æquitas, diligere iustos, id est, omnes in Deum
credentes, & odio habere iniquos, hoc est, incre-
dulos. Hanc iustitiam non dijudicant homines,
sed cordium cognitor Deus. Porro quod sequi-
tur

tur: Propter hoc unxit te Deus, ad superiora Psal-
 mi pertinet, ut sic capias. Quia enim es tam spe- Vngere
 ciosus ò Christe, tam strènuus, tam uerax, tam, Dei.
 mansuetus, gratiaq; plenus, haud mirum est,
 quod unxit te Deus, id est, sublimioris dignita-
 tis esse iudicauit, exaltando te tibiq; dando no-
 men super omne nomen. Nos sane cum Maria
 ungere dicimus Christū in ipsum credendo, eo
 quod fides nostra fragrantissimum unguentum
 coram Deo, Sed Deus ungit eum, euehendo in
 summam maiestatem, dum ut uictorem, oleo le-
 titiæ exhilarat. Psaltes enim hilarem ac bene fra-
 grantē regē ante oculos depingit, est em̄ oleum
 leticię. Matthei. 5. Tu si ieiunas inunge faciem
 tuam oleo, ipse enim beatus & lætus, & nos
 quoque odore suæ felicitatis recreat ac refocil-
 lat: Bonus odor nominis Christi, in canticis un-
 guento effuso comparatur. Scillant etiam ut in
 hoc eodem Psalmo, uestes mirram & cassiam
 ad nos fouendos. Etenim agnoscentes nos per
 ipsum ut filium Dei redemptos, eius bonitate &
 misericordiæ fragrantia, sic perfundimur, ut ip-
 sum præ omnibus creaturis maximæ iucundū,
 mira suauitate cordis sectemur, eiq; cum tota fi-
 ducia addicti simus. Nullus enim ex angelis uel
 sanctis, qui socij & participes Christi sunt, tan-
 tum nomen habet, ut talem sedem, talemq; un-
 ctionē mereatur ut Christus. Hinc etiam nomē
 est Christi. Alij dicunt Christum unctum spiri-

ANNO. IN EPIST. D. PAULI. AD

tu sancto, qui dat letitiam cordis, uel gratiam spiritus. sed nostra expositio simplicior. Sederem uidit etiã. Esa. 6. Ezech. 1. Mich. 7. Daniel. 7.

Et tu in initio domine terræ fundamenta iecisti, & opera manuum tuarum sunt cœli, ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes ut uestimentum ueterascent, ac uelut amictū circumuolues eos & mutabunt, tu autem idem es, & anni tui non deficient.

Christus
 & ω

Iungitur aliud testimonium ex psalmo .101. quo iterum Christus trere Deus comprobatur, eo qd est æternus & immutabilis, ostenditurq; esse α & ω, imò carens principio & fine. Et quod sit ultra omne tēpus, omnem locum, & omnē motum, expers etiam omnis uicissitudinis & variationum, ut per Malachiã inquit. Ego enim sum Deus qui non mutor. Nam dum dicit. Et tu initio Domine terram fundasti &c ostenditur fuisse ante cœlos, Et cum subditur: Ipsi peribunt, tu autem permanes, ostenditur carere fine, Et si cœli pereant, ipse semper idem futurus est. Id quod nulli creaturæ tribuere potes. Ita solus Deus immortalis est natura. Nā quicquid compositum

positum est, idem & mortale est, & quoniam omnes creaturæ compositæ sunt, ea propter sunt & dissolubiles. Sic etiam angeli natura sunt dissolubiles, quævis diuina benignitate sint immortales. Non enim sunt pure simplices, Deus autem simplicissimus est, neque ex materia & forma, neque ex actu & potentia compositus. Dicere igitur psaltes uult. Licet cœli corrumpantur, tu tamen immortalis es. Hinc Iudæi iterum refragabuntur, quasi hæc de Deo simpliciter, & non de filio Dei, qui est Christus, sint dicta, sed hos rogabimus, an non Christus misertus est Sion, qui & ædificauit eam, & cui omne iudicium dedit Pater, ut timeant gentes ac reges nomen eius, sicut ante ista uerba psaltes promittit? Quem admodum igitur hæc dignitas prior à patre data sit Christo, ita & ista congrue filio Dei tribuuntur, per quem cœli constant, qui etiam nihilominus inæternum Christus est, & filius Dei, si cœli intereant, imò nec uerba eius transibunt. Marci. 13. Cœli & terra transibunt, uerba autem mea non transibunt. Hebræi hunc locum sic exponunt. Si uolueris Deus, perdes cœlos, si uolueris, consistent. Refutantur hic etiam Peripatetici & alij philosophi, qui non nisi summa cum impietate mundum æternū esse dicunt & perpetuum, sine principio & fine. Non tamē dicimus cœlū & terram omnino cessatura, Nam ecclesiasticus. 1. habes; Terra inæternum stat. Et psal. 103.

Quicquid
compositū
mortale.

Refelluntur
Iudæi.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Qui fundauit terram super stabilitatem suam,
 Innouanda autem dicimus, ut est ad Ro. 8. Crea-
 tura liberabit a seruitute corruptionis, in liber-
 tatem gloriæ filiorum Dei. Et in 2. Petri. 4. ha-
 bes, cœlos qui nūc sunt & terram, uerbo Dei re-
 positos esse igni, & reseruos in diē iudicij &c.
 Nouos autem cœlos iuxta prophetas expecta-
 mus. Et uetus opinio fuit, mundum ueterascere,
 & ita annos hominum minores, staturam non
 tam proceram, & fruges minus salubres, Verū
 Christianus qui scit patrem usq; hodie operari,
 & diuinam uirtutem nequaquam esse effœtam,
 talia non curat.

Ad quem autem angelorum dix-
 it unq̄. Sede a dextris meis, donec
 posuero inimicos tuos scabellum pe-
 dum tuorum? Nonne omnes sunt
 administratorij spiritus, qui in mini-
 sterium emittuntur propter eos, qui
 hæredes erunt salutis?

Ponit alteram Partem antithesew, angelis nō
 conuenire sessionem, sicut Christo: Nam ipsi
 ministratoriij spiritus sunt, non solū ut Deo ser-
 uiant, sed etiā ut hominibus pijs ac electis. Vbi
 iterum ex psalmo. 109. profert testimonium, qd
 apposite de Christo dictum esse, ut ostendamus
 paucis

paucis, totus psalmus tractandus erit, maxime quia & postea eius mētio habet. & Iudæi hodie illū interpretantes, a nativo sensu pcul abscedūt, cum maxime conueniat Christo. Quapropter etiam ipse, hoc ipsum dictum. Mathæi. 23. citās, contradicentium ora prorsus concludebat. Audiendi autem primum Iudæi, quid pro se habeant. Quidam ex illis opinantur hic Dominū dictum fuisse, nec Christum, nec Dauidem, sed Abraham, qui sæculo suo Dominus fuerat appellatus, sedissēq; à dextris Dei, hoc est, adiutum esse à deo, donec illi ab hostibus Sodomitarum Amraphel, & socijs eius uictoria contingeret, & postea uaticum, hoc est, Panem & uinum redeunti a clade suppeditatum ex Zion per Melchizedec. Ita enim appellant panem uirgam uel baculum uirtutis, eo quod hominem sustentet, ac roboret. Sicq; consequenter dicunt tunc uisū se cum illo populum uoluntarium & gratiosū, Sic enim legunt, ubi nos habemus Tecum principium, Ibi Hebræus, populus uoluntarius uel gratiosus, עֲמֵךְ וְרֵבֵתָ בָיִם populus autē ille, erat trecenti decem & octo expediti uernaculi cum Aner Eschol & Mamrhe. Porrò sacerdotem aiunt, hoc est, Dominum ac principem diuino iuramento constitutum, iuxta uerba Melchizedec, quando Dominus in die ire sue confregit quatuor reges. Hoc uero illi cōcessum aiunt ob sanctitatem adolescentiæ eius Alij ex Iudæis

Exponitur paucis
psal. 109.

חֵלֶב
B. luc 7.

Psalmum de ipso Dauid exponunt, cui à quo-
 dam cantore inscriptus sit, qui illum dominum
 uocet, sicut in alio psalmo regem, Quando in-
 quit: Domine in uirtute tua lætabitur rex. Iuxta
 horum interpretationē dixit Deus Dauidi, quā-
 do ei omnis populus iurauit, ut ipse sedeat in
 Hierusalē, quæ est ad dexterā templi, & ita dex-
 tera Dei. Ipse autē dominus humiliet inimicos
 eius, per subditos illius uoluntarios & gratio-
 sos adolescentes, etiam ipso non exeunte in præ-
 lium. Et sic dicunt constitutū esse sacerdotē, hoc
 est, confirmatum regem, Deo reges & inimicos
 eius perdente, ualeant hę Iudæorū blasphemię.
 Nam ut conuiueamus & permitramus Hebræ-
 is, sacerdotem pro principe accipi, quod tamen
 uerum non est, nihilominus certum est, neque
 Abraham neq; Dauidem diutius principatum
 seruasse. Nam & ille in Geraris periclitatus est,
 peregrinusq; semper fuit in terra, neq; prædiū
 habens, in quo sepeliret uxorem. Dauidi quoq;
 populus nō mansit uoluntarius, sed rebellauit,
 ita ut à facie filij sui fugeret, confregitq; hostes,
 magis præliando q; quiescendo, imò quies ces-
 sit ei in magnum scandalū. Quin nec Dauidis,
 nec Abrahamæ meritis, sed diuinæ uirtuti scriptu-
 ra uictoriam adscribit. Hęc obijciantur Iudæis
 At qui hæc oīa Christo, uero domino, & uero
 sacerdoti a mortuis resurgenti & ad patrē in cœ-
 los ascendenti recte cōueniūt. Is em ad dexterā
 patris

patris sedet quia æqualis dignitate est cum patre
 in perpetuum, ei etiam subiunguntur omnes ini-
 mici, & fiunt scabellum pedum eius. Ne autem
 exponas DONEC, quasi postea nō sit regnatu-
 rus, ubi hostes uicerit, sed in hoc uideat nūc eius
 potentia, quia præualet regnum eius, quod ini-
 tium accepit ex Zion per populum uoluntariū,
 & sanctimonia splendidū, Apostolos inquam,
 qui sunt ילדיו טל ros adolescentiæ eius, hoc
 est, primitiæ ecclesiæ. Vel recensiti sunt illi adole-
 scentes Apostoli, id est, fortes milites ad fundē-
 dum sanguinem parati, quiq; erant ut ros ac uo-
 luntaria pluuia. Id quod factū est, eo quod Chri-
 stus sacerdos est iuxta ritum Melchizedec per-
 petuus. Et ita Deus in gratiam Christi, potentes
 huius sæculi cōfutuauit ac infatuauit. Cessit enī
 totus orbis Christo & quotidie inimici Christi
 humiliātur, ut uere filius Dei ac dominus cog-
 noscatur. Igitur nō hic dixit Deus ad angelum,
 ut sedeat à dextris, quanto minus ad Dauidem
 uel Abraham. Solius autem filij est, æqualibus
 bonis potiri cum patre, Angeli uero sunt admi-
 nistratorij spiritus. Nam quoniā nos homines
 tardiores sumus ad credendum Deo loquenti
 intra nos, nisi accedat etiam externus admoni-
 tor. Proinde Deus per angelos, ut ministros à se
 proxime illustratos, manifestat ea, quæ absq; ex-
 terno uerbo segnius accipimus. Sic etiam cum
 alia humana præsidia deesset, adiumento fuerint
 pñs ac

ANNOT IN EPIST . D . PAVLI AD

pñs ac electis contra impios, quibus obſiſtunt, quos etiam perfequuntur. Ita oſtendit diſcrimen magnum inter filium & angelos.

CPVT SECVNDVM.

Propterea oportet nos uehementius atendere his quæ dicta ſunt nobis, ne quando perfluamus.

Iunge hanc clauſulam principio epiſtolæ, & habebis enthymema tale. Deus per filium locutus eſt, ergo ſtudioſius audiatur. Argumentum eſt a maiori dignitate, quaſi in hunc modum ratiocinetur. Quoties Deus per præſtantiorem nuntium nobis loquitur, diligentius audiendus eſt, nunc per filiũ & ſibi equalẽ & angelis præſtantiorem locutus eſt, ergo illius oportet uehementius auſcultare dictis. περιſτοτερας uerterũt uehementius, proprie περιſτοδũ, ſignificat ſuperfluum & abundans, ut ſit ſenſus. Eriã ſi iterum atq; iterum audias, ne defatigeris, ne ſit tibi ſuperfluum, in alijs iuxta prouerbum, mors eſt bis repetita ηράμβη, hic ſicut uerba uitæ, pulchra, bis aut ter dcenda. Sapiens audiendo ſapientior ſit. Prouer. .i. Vult nobis aures eſſe audiendi, ne ſimiles ſimus a uditoribus, qui comparantur infundibulis, nihil qd ceperunt reponentibus, ne etiam congruat illud. Eſa: nohis. Auribus audite & nolite intelligere. Hereat ſemẽ illud bonum in

Verbum
Dei diligen
ter audien
dum.

agro

agro bono pectoris. *ἄρα*, nō semper necessitatē sed congruentiam denotat

Ne perfluamus ¶ Nouum argumentum est à periculo quasi diceret. Si te non mouet dignitas nuntij, saltem tibi persuadeat ingens tuum damnum. Nam si uel paulò negligentior fueris, periculum est ne totus pereas. Verbum *παροξύνωμεν* exponūt, ne defluamus & *ἐξολισκῶμεν* pereamus, comparatione sumpta à folijs, quæ ab arboribus delabuntur & defluunt, conculcanturq; ac pereunt. Et uere periculum incūbit omnibus, qui uerbum Dei negligenter audiunt. Verbum enim Dei animas pascit, non nau seabundas sed esurientes, et non habenti, sed uilitatem scilicet, etiam quod habet auferetur.

Etenim si is, qui per angelos dictus fuerat sermo fuit firmus, & omnis transgressio & inobedientia, iustam præmiij reparationem accepit quomodo nos effugiemus, si tantā neglexerimus salutem?

Hęc de lege intelligas, quam dominus dedit per Moſen. Lex enim per angelos in manu mediatoris disposita est, ut habemus in epistola ad Galatas, 2. Et Actorum. 7. Manifestum autem est, omnes transgressores legis fuisse punitos, quanto

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

quanto igitur magis puniendi, qui Euangelion-
Christi negligunt. Et uide quomodo opponat
legi, Euangelium. Lex em̄ per angelos data est,
Euangelium per filium. Lex sermo dicitur, Euā-
gelium uero salus, quia Euangelium uerbum
est salutis. Quamuis etiam in Actis, Lex uoce-
tur uerbum uiuum, sicut Deut. 5. Facite quæ
precepit dominus, ut uiuatis. Et Leuit. 18. Custo-
dite leges meas atq; iudicia, quæ faciens homo
uiuet in æternum. Atqui ibi et in similibus locis
de iusticia fidei loquitur, non enim sine fide im-
pletur. Porro Euangelium Christi, uirtus est dei
in salutem omni credenti, Vnde hic recte salus
dicitur, & salutē negligit, qui uerbū dei negligit

Per sermonem angelorum, intelligunt aliq;
omnia angelorum uerba, quæ non cassantur,
sed semper suum sortiuntur effectum, & propte-
rea non sunt contemnenda ut Gene. 18. Promit-
tit angelus Saræ filium. Capite. 19. predicat So-
domam perituram, idem sic euenit. Quanto ma-
gis igitur uerax est sermo Christi, & qui Christo
non credit, poenam non effugiet, iuxta illud Deu-
tronomij. 18. Qui uerba eius quæ locutus fuerit
in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existā
Attende autē emphasim uerborum, dicit enim-
Si neglexerimus ἀμελήσαντες hoc est, si uel
paululum transgressi fuerimus grauiter punie-
mur, Sicut illi qui angelorum uerbis non credi-
derunt. Et quid minus est quā esse negligentem?

Quis

Quis ergo se excusabit? Magno igitur seruire Christianis opus est. Qui legem non adimplevit, effugium habet apud Christum mediatorem, qui autem Christum & uerbum fidei neglexerit, quò se recipiet? què aliū requiret mediatorē? Variat Græcorū lectio in dictiōe παράφρασις, ubi alij per φ, alij legūt per β, Si per φ, legas, sonat omnem detractionē uel responsationē. Si per β, legas, trāsgressio est. Est autē etiā ipsa detractione damnabilis ἐνδύκον μιδαποδοσίαν iustā retributionē. ἐνδύκον enim est, qd lege diffinitū.

Quæ cum primum enarrari cæperit per ipsum Dominum, ab ijs qui audierāt, in nos confirmata fuit, attestante Deo, & signis & prodigijs simul, uarijsq; uirtutibus, & spiritus sancti distributionibus, iuxta ipsius uoluntatem.

Per salutē, salutiferū intelligit Euangeliū, qd initio nō ab angelis & ministris adnuntiātū est, sed a Christo ipso & Dño, & deinceps ab Apostolis, qui ab illo audierant. Et sicut lex non sine magnis pdigijs data est, ita etiā Euāgelīū initio, non sine maximis miraculis pmulgatū est. Ita enim Deus prædara sua opera initiare solet.

Ne igitur

ANAOT. IN. EPIST. D. PAULI AD

Ne igitur iterum dicant Iudæi, sicut. Io. 6. dicebant: Quod tu facis signum, ut uideamus et credamus tibi, Tacite adiungit, Et responderet: Ecce Deus uerbum salutis, non minus glorificauit per Apostolos, quàm olim legem. De miraculis habes in actis copiose, & Marci ultimo. Cæterum miracula & Spiritus sancti dona, que pro utilitate ecclesie dispensata fuerunt, coniuncta sunt, hic uocat distributiones sancti Spiritus. Iterum alludit ad legem, quando enim lex data fuit, septuaginta seniores, participes Spiritus Mose fuerunt. In die autem Penthecostes circiter centum & uiginti discipuli Spiritu sancto locupletati sunt, & postea multa millia.

Que uera
miracula.

Iuxta ipsius uoluntatem ¶ Inde licet probare miracula. Vera enim miracula Dei, non pertinent ad uanitatem adstruendam, qualia Magi operantur, sed ad gloriam Christi ac patris promulgandam. Voluntas enim Dei est, ut Christus glorificetur, & per Christum pater, nos quæ inde salutem accipiamus. Falsa miracula nequaquam ueram Euangelij gloriam promouent. Ex hoc loco accipiunt quidam coniecturam, quod hæc epistola non sit Pauli, quia Paulus ubique dicit se accepisse Euangelium à Christo. Hic uero inquit, ab auditoribus in se confirmatum. Verum tu attende uerbum confirmationis, & quod Paulus non de se solo loquatur, sed & de alijs, qui posterius crediderunt, Nam antea Stephanus & Petrus

Coniectura
hic hanc
non esse Pauli
refellitur.

Petrus, & alij claruerant miraculis. Negare non possumus quod Ananias imposuerit manus Paulo dicens: Saule frater, dominus Iesus misit me, ut uideas & implearis spiritu sancto. Obiectionem item istam Theophylactus sic diluit. Cur alibi se ait ab hominibus non accepisse, quia ibi quidem perimagnum erat & necessariū quod urgebat, fateri se non esse discipulum hominū, periclitabatur autem prædicatio eius propter eos, qui negabant Paulum audisse Dominum. Hic autem non opus erat ea gloriatione, proinde nihil conuincunt hæc coniecturæ

Non enim angelis subiecit orbem terre futurum, de quo loquimur.

Continuatio horum uerborū pender à lectione superiori, unde respice ad uerbum, Dominum, ubi dicit: Quæ cum dici cœperit per ipsum Dominum. Ut sit sensus, quanto grauius est cōtemnere Dominum ipsum quam ministrum, tanto periculosius fuerit non audire Christum. A seruo quis appellare potest ad dominum, à domino appellare non poteris. Dicit igitur, angeli non sunt domini mundi, neq; orbem Deus illis subiecit.

HACTENVS DICTAVIT IOAN-

nes œcolampadius, quæsequuntur, studiosi ex ore differentis

annotarunt

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Orbis futu-
rus

Videndū iam quis orbis ille futurus sit. D. Chrysoſtomus ſimpliciter accipit de mūdo hoc uiſibili, ut intelligas orbem terrarū, qui aliquando futurus erat, & aliquando nō fuit, & de quo cōmunis ſit ſermo. Vult autem dicere, Angelis iſtis, ut cunq; ualida uideātur habere imperia, orbis terræ ſubiectus nō eſt, ſed uni Chriſto, erit ergo illis longe preſtantior. Alij orbem futurū de quo loquimur, intelligendū putant regnum Chriſti, quod per Apoſtolos gloriſicato iā Chriſto annunciatum eſt, atq; ex omnibus gentibus collectum. Verum nec in hunc modum Angeli poteſtatē aliquam per ſe habent in regnum & eccleſiam Chriſti. Nā ipſi uni data eſt omnis poteſtas in cœlo & in terra. Mat. 28. nō angelis, qui & ipſi per hunc inſtaurandi ſunt. Ephel. 1. Prius ſenſus ut ſimplicior, ita magis genuinus uideatur. *διὰ τὴν γῆν*, proprie terra habitabilis uel quæ habitatur, pro orbe ponitur, quo uerbo mihi uidetur reſpicere ad initium Pſal. 8. Domine dominus noſter, quam admirabile eſt nomen tuū in uniuerſa terra, ſicut & ſtatim ex eodem teſtimonium petit.

Teſtatus eſt autē alicubi quidā, dicens: Quid eſt homo, quod memores eius, aut filius hominis, quod inuiſis illum? Feciſti eum paulo inferiorē

feriorem angelis, gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius.

Nomē libri & auctoris prudens non profert, partim quod eruditis in lege scribat, partim ut ostentationem fugiendam moneat. Inuenias nā que ambiciosulos, qui multum temporis in citationibus auctorum, & capitum consumunt, ubi nihil opus fuerat. Atqui cauendum nobis, nisi forte is occurrat locus citandus, quem lucem scripturis allaturum omnino non diffidamus; Testimonium, quo Apostolus conuincere uult angelis orbem non subiectū, desumpsit ex psalmo. 8. Incertum autē est an Dauid ipse, uel unus ex illius cantoribus hunc scripserit, Nā satis constat a Dauide nō omnes esse conscriptos, quamuis par ubiq; spiritus eluceat propheticus & diuinus. Porro cū Basilio, Hebraei omnes psalimum hunc de humano genere scriptum dicunt, Per uisibilia em hęc, inuisibilia Dei, ipsaq; æterna eius potentia ac diuinitas cognoscuntur. Quia uero Deus tā suspiciendus est in operibus suis, ut satis dici non possit, cum ex ore infantium & lactentium laudem suam perficit & confirmat, dum hi bonitatem eius q̄ mirifice in se uisendam exhibent suoq; modo prædicant, certe quisquis

Quando scribit
purg. citan
da.

Enarratur
psal. 8. litte
ram.

ANNOT IN EPIST . D . PAVLI AD

ex animo hoc agnoscit, non potest non cū psal-
te exclamare . Domine dominus noster, q̄ & c̄ .
Deinde si cœlos quis suspiciat , artificiosissimum
opus illius, solē , lunā , stellas, quæ omnia prop-
ter hominem sunt facta, quomodo non prorū-
pat in exclamationem hanc , & dicat . Quid est
homo quod memor es eius & c̄ , & q̄ quis homo
caro sit, neq̄ ex summis istis tuis creaturis, nam
imminutus est paulo ab angelis , istis q̄ factus
inferior, tanta tamē hunc gloria & decore coro-
nasti, dignitateq̄ exexisti, ut dominum eum ope-
rum tuorum facere dignatus sis, adeoq̄ cuncta,
oues , boues , bestias campi, uolucres cœli, &
pisces maris, pedibus illius subieceris. Tanta tua
est in humanum genus dignatio.

Per catago
gā psal . de
christo ex/
ponit

Sic illi psalmum hunc interpretantur, & satis
quidem bene, quod ad literam attinet . Verum
Apostolus profundius mentis oculos intendit,
sublimiora hinc eruturus. Interim tamen exposi-
tionem hanc non negat , sed digniorem multo
ponit , & quandoquidem in nullo homine hæc
impleta dici possūt, quæ psaltes hic ponit, conse-
quitur quod in uno Christo uere impleta hæc
sint. Certe homo ex inobedientia sua imperium
& dominium in reliquas creaturas bona ex par-
te amisit , ita ut ista perfecte in eum non possint
competere.

Quid est homo quod memor ¶ Eandem sen-
tentiam, more scripturæ, bis ponit, ut magis ex-
primat

primat erumnosam & sordidam hominum cō
ditionem. Idem enim per hominem, & filium
hominis, per memorem esse, & inuisere intelli
git, quasi diceret. Quid quæso in hūanitate Chri
sti offenderis, audis hic quanti Deus fecerit hu
manū genus, ut supra modū certe mirari non de
beas cū audis filiū eius carnē assumpsisse. Neq̄
em̄ infirmitas carnis humanæ, nocet ipsius dig
nitati, sicut nec minorem fecit. Benevolentia quē
dē Dei & dignatio nostri, in creatione apparet
maxima, sed in redemptione & reparatione no
stri, infinitō maior. Ita Per Charagogam hæc,
peculiariter de Christo Apostolus exponit.

Fecisti eum paulo inferiorem angelis] לְאֵלִים
וְאֵלִים Præter unum Hieronymū, ueteres omnes
hic legunt, ab angelis, non à Deo, quod & pro
be ad Apostoli institutū quadrare uidetur, quā
do quidem Christum conferre uult angelis, ip
sisc̄ longe excellentiorem declarare, ut cui or
bis terrarum & omnia sint subiecta. ἡγεμονίᾳ,
scitis referendum non ad dignitatis imminutæ,
sed temporis modum, quo uersatus est Chri
stus in terris. Sed de hoc aliū fusius. Notemus
hic quanti Deo simus, quāq̄ ardentissime nos
ab æterno dilexerit, ut filium suum unigenitum
morti pro nobis exponeret, quo credentes in il
lum uitā habeamus æternam, gratos itaq̄ nos
illi per omnia esse decebit.

In hoc enim quod ei subiecit omnia, nihil omisit illi non subiectū. At nondum uidemus illi omnia esse subiecta.

Incipit hic dictum psaltis interpretari, quasi diceret. Si uelis hic omnia iudaico more tantum exponere, uide quæso in quas te angustias intrudas, cū audis, omnia. Constat em̄ puro homini non esse omnia subiecta, etiam nec inferiores se creaturæ, Latebit itaq; quid sublimius, nempe in Christo redēptore nostro cui subiecta sunt om̄ia, qui omne dicit nihil excipit, certe erūt & angeli subiecti. Sed dicas hic. Atqui omnia illi subiecta nondum patet? Respondet. nihil hoc refert, si in præsentia non appareat, apparebit tamen in futuro, cum inimicos Christi, scabel lum pedum ipsius positos uidebimus.

Eum uero qui pusillū quiddam diminutus fuerat infra angelos, cernimus Iesum, propter cruciatū mortis, gloria & honore coronatum, ut per gratiam Dei pro omni gustaret mortem

Iesum dicit eum esse, qui pusillū quiddā diminutus

nutus fuerat ab angelis. Pusillum hoc in quo sit, Quomodo
Christus an
gelis minor
 exponit cum dicit. Propter cruciatum mortis.
 Nam cruciatus & mors in humanam tantū na-
 turam, non angelicam incidere potuit. Sed dicas
 hic. Sane hoc me maxime offendit, quod audio
 Christum mortis ignominiam perpeffum, quē
 tu tamen longe superiorem angelis facere cona-
 tus es: Respondet, tantum absit ut hinc offenda-
 ris, ut etiam summum hinc beneficium Dei in te
 agnoscas, qui morte filij ab æterna te morte li-
 berare dignatus est. Fateor quidem cruciatum
 mortis pertulisse, impossibile tamen fuit ipsum
 à morte detineri. Idcirco addidit: Gloria & ho-
 nore coronatum, mox enim ab ipsa cruce per
 resurrectionem declaratus est esse filius Dei, &
 indubie gloria & honor ille, quibus coronatū
 dicit dominum nostrum Iesum Christum, præ-
 cipue in eo est, quod omnia illi sunt subiecta.
 Ad hæc mors Christi, gustus uerius mortis, q̄
 per gratiam Dei pro omnibus nobis spōte su-
 scepit, quàm mors ipsa dici debet, hinc Apосто-
 lus posuit, gustaret, & nō potius moreretur, cū
 & breuissima mors hæc fuerit, & toti orbi saluta-
 ris, ut qua una spes nobis sit certissima, gratos
 & acceptos nos esse patri factos. Voluit itaq̄
 Apóstolus istis Hebræos ab offendiculo crucis
 liberare, perstat autem in eodem argumento,
 & dicit.

Decebat enim eū, propter quē sunt omnia, & per quē sunt omnia, ut multis filijs in gloriam adductis, principem salutis illorū per afflictiones sanctificaret: Quandoquidem & qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno sunt omnes.

Qui locum hunc enarrant, nō uidentur mihi proprie omnia examinasse, ut res ipsa exigebat. Nam paucis admodum conuenit, *αὐτῶν*, eum, quod hic ponitur, alij patrem, alij trinitatē, alij uerbum intelligunt, sed quā hęc sibi non satis constent, sequentia *δι' οὗ καὶ δι' οὗ*, propter quē & per quem, cuiq; manifestum faciunt. Nec em̄ ista more scripturæ usitato, patri, sed filio cōpetunt, quēdamodū ex Ephē. Colof. & fere omnibus Apostoli scriptis, facile est obseruare. Verum nos filium orationis sequuti, certius ambulabimus. Equidē hic simpliciter Christum intelligo, qui esto ab æterno nō fuerit homo, Christus tamen fuit, per quem omnia sunt, & ut superius dictū, per quem secula condidit, in quo sumus electi, antequam iacerentur fundamenta orbis, per quem deniq; instaurantur & quæ in coelis sunt, & quæ in terris. Neq; tamen me fugit. 1. Corinth. 1. *δι' οὗ*, etiam de patre dici, ubi

Propter &
per quem,
de filio fe/
re dicitur

ait: Per quem uocati estis in consortium filij ipsius, sed cooperantibus filio & spiritu sancto, & haud scio an uspiam aliás idem loquendi modus in apostolicis scriptis extet, qui non proprie de filio sit simpliciter exponendus. Certe multo magis proprie loquemur si dicamus, à patre, quàm propter uel per patrem sunt omnia. Significat enim, per, fere medium quo agimus, & ita mediatoris Christi memoriam nobis subinde refricat, ut quo uno constet omnis salus & redemptione nostra. Interim tamē scis quod filius p̄ omnia coequalis sit patri, & idem cum eo. Cyrillus negat αὐτῶν pertinere ad filium, nimirum ne occasione uideatur dare Nestorianis qui duos filios Dei seu Christos ponunt, & principem salutis saluandorū à Verbo perfici tradūt. Verum si exponas, ut, siue tanquam principem salutis illos per passiones sanctificaret, ruet eorum cauillus.

Ut multis filijs in gloriam] Gloriam suam filius nunquam quæsiuit, sed patris. Ioan. 7 & 8. Vnicū hoc curauit ut pater nobis innotesceret, in quo sita est uita æterna. Hoc tamen fieri non potuit nisi in obedientia filij, hac em̄ sola nos in gloriam, nunc spe, olim re possidendam, adduxit. Cæterum, τὸ ἁγιασθῆναι, ego non consummare aut perfectum reddere expono, sed sanctificare, consecrare, iniuriare. Sententia autem subobscura est, eo quod Græci soleant casus proximiori uer-

τὸ ἁγιασθῆναι,
sanctifico
uide Cc. m.
Buda.

ho iungere. Hoc uult dicere. Ne putes ò Iudæe Christum recipiendum audiendumue minus, eò quod carnē homo factus induit, & infra angelos diminutus, cruciatus mortis pertulit. Sane non est quod offendaris. Decebat enim hoc Christum, qui ab æterno à Deo præuisus est ad hoc, ut per eundem, propter quē, & per quē sunt omnia condita, omnia etiā reparent, refingatur, instaurētur & uiuificentur. Nam si admittis sapientia Dei cōditum mundum, quomodo negabis per eandem Dei sapientiam, eos qui perierunt fuisse reparandos? Et quia sacrificium uel sanctificatio sanguine & passionibus constabat, certe nulla alia uia reparatio illa nostri constare potuit, quàm sola morte Christi, quod Deus medium ante conditum mundum præuiderat. Quare igitur hoc Christum nō decuisset, ut multis filijs in gloriam adductis, se principem eorum, quorum salus erat, per passiones sanctificaret, maxime, cū is qui sanctificat, & qui sanctificantur, eiusdē esse naturæ debent: valde enim indignum est, ut alius peccet, & omnino alius peccati penas luat? At qui arietes & tauri non poterunt sanctificare homines, nedum Deo pro illis satisfacere, puta alienę ab hominibus naturę. Potuit ergo unus Christus homo factus, suos sanguine emū dare ab omnibus peccatis, & quemadmodum olim sacerdos eiusdem naturę esse debuit cum populo, pro quo apud Deum intercedebat

Oportuit
Christum
pati. Luc.
22.

intercedebat, atq; adeo passionum humanarum expertus, ut facile illi cōpari posset. Sic Christus alios sanctificaturus, non debuit omnino alienus esse ab his, quos sanctificare uoluit, sed familiaris, cognitus & eiusdem naturæ. Quod si talis factus non fuisset, qua certitudine quæso animi redēptionē & beneficia illius ad nos pertinere crederemus? quomodo unquam conscientia nostra de remissione peccatorum certificari potuisset?

Porro quod hic est, Ex uno sunt omnes, quidam ex Deo intelligunt, sed quid hoc fuisset humanitatem Christi ueram probare? Neq; enim hoc Iudei unquā negassent, ut qd nihil eos impugnaret, sed Christum uerum hominem asserere, hoc offendebat. Tu simpliciter expone; Ex uno, homine uidelicet, non tamen eadem peccatrice natura, qua nos miseri mortales. Nam sanctū & immaculatum oportuit esse eum, qui alios emundare uoluit à peccatis. Quia uero ex uno sumus omēs, certe cōsectaneū est ut Christus sic frater noster & carnem nostram gestarit. Omnes dicit, & non utriq;, quod facit ad maiorem lucem eius quod probare intendit. Et est argumentum admodum efficax contra Valentiniā nos hæreticos, qui Christi corpus è coelo lapsū, nihilq; ex Maria uirgine sumpsisse, impie audēt blasphemare.

Ex uno
sunt omēs,
quō intelli-
gendum

quam

Quam ob causam non erubescit fratres illos uocare, dicens: Annuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo te. Et rursum: Ego ero fidēs in illo. Et iterū: Ecce ego & pueri quos dedit mihi Deus.

Significanter posuit hoc uerbum, ἐπαροχήματα. Nemo enim erubescere dicitur de re non erubescenda, quæq; nihil indignitatis in se habet. Quasi diceret, Abiecto & deuorato omni pudore, infirmos nos homines pro fratribus agnoscere & amplecti nō erubescit, eo qd nostrā carnem assumens, fraternitatem nobiscum inijt perpetuam. Quia uere cum Iudæis in lege eruditus loqui instituit, subinde quæ proposuit efficacissimis neruis testimoniorū probare pergit, quo omnia maiorem fidem mereantur.

Annuntiabo nomen tuum] Tria adducit testimonia, quibus planum facit Christum in scripturis se fratrem nostrum uocare, Primum est ex Psal: 21. quem Hebræorum alij de decem tribubus exponunt, inter quos habitent Idumæi & Ismaëlitæ tanquam fratres, ex Abraham uidelicet & Cetura originem ducentes: alij toui congregationi Israël adaptant, sed quàm nō apposite, cuiq;

site, cuiq; parere arbitror. De David quidem ex
 poni potest, sed sub typo. Admodum em̄ aper-
 te Christi typum, hoc Psalmo David se exhi-
 bet, id quod nullus non ueterū testabitur, atq; si
 nullum aliud argumentum sit, sufficiens tamen
 fuerit, quod Saluator in cruce dependens, prio-
 ra Psalmi uerba exclamauit, dicēs: Deus meus,
 Deus meus, cur me deseruisti. Obseruandū autē
 quod dicit: Fratribus meis, fratrem Christi uo-
 cari, ὄnino uox est magnę cōsolationis & cer-
 tissimæ spei, olim nos cohæredes fore Christi.
 Confer cum istis, dictum Saluatoris. Ioan. 20.
 Vade ad fratres meos, & dic eis. Adscendo ad
 patrem meum, & patrem uestrum, Deum me-
 um & Deum uestrum. Intelligit autem per fra-
 tres, Apostolos & quotquot eadem fide Chri-
 sto coniuncti sunt. Antea nō ita propriæ creden-
 tes sibi, fratres nominauit, atq; postea factum,
 ubi eadem cum illis natura participauit. In eo ue-
 ro quod dicitur. Annūciabo, dignitas illius con-
 sideratur, est enim dux uitæ, princeps saluando-
 rum, primogenitus ex mortuis, caput ecclesię &
 in omnibus primas tenens, utpote omniū crea-
 turarum dignissimus. Vnus ipse nobis iam fra-
 tribus suis Dei nomen, bonitatem & uirtutem
 patefecit, & celebre in Ecclesia reddidit, tanquam
 princeps huius, dum spiritū suū tam opulente
 in nos effudit, Euangelium toti mundo annū-
 tiari secit, & ingentem materiam laudandi Deū
 nobis

Frater
 Christi ap-
 pellari.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

nobis suppeditauit. Nam nemo nouit patrem, nisi filius, & cui ipse uoluerit reuelare. Mat. 11.

Ego ero fidens in illo ¶ Secundum testimonium desumptū est ex Esaia. 12. Addūxit autē hunc locū iuxta. LXX. sicut ferè omnes, ubi sic legit *ἰδοὺ ὁ θεὸς μου ὁ σωτὴρ μου περιδωὼς ἔσθουαι ἐπ' αὐτῷ*. Ecce Deus meus saluator meus, ero fidēs in illo. Hebræus habet: Ecce Deus salus mea, confidam & non timebo. Si de Deo exponas testimonium, non proprie feceris, comperit enim Saluatori Christo, quia tamen uox est totius ecclesie, cuius caput Christus est, recte & capiti tribuitur quod erat corporis. Ergo *ἐμφατικῶς* legēdum est, ut intelligas, deficientibus alijs, ipsam tamen adhesurum domino, confisurumq; in illo. Cæterū fidere Deo, hominis est, non Dei, qui ipse in se confidere, proprie dici nō potest, ergo uerus homo Christus sit, necesse est.

Ecce ego & pueri quos ¶ Tertium testimoniū & magis proprium, est ex Esaia cap. 8. quō similiter probat Apostolus, Christum carnis nostre participem, & sic fratrem. Loquitur autem eo loco Propheta sub persona Christi cum primis, quamuis ad ecclesiā, quæ illius corpus est, referri etiā posse nemo dubitet. Ecce, uox est obedientie, & eorum qui præsto sunt ac parati in obsequium Domini. Christus enim præ omnibus, sicut præceptum ei dedit pater, obediens fuit: nosq; accepit à patre, uti hereditatē suam,

ut oues

uti oves sibi datas, uti peculiū suū. Certe quos pater illi dederit, nemo auferet de manu eius. Vocat autē Prophetā Apostolos & omnes electos, filios ac pueros, quos sibi Dominus dederit, sed sub persona Christi, quasi diceret, Christus, ego puer cum alijs pueris, ego seruus Dei cum alijs seruis Dei. Adnumeramur ergo nos illi per carnem, & uicissim ille nobis.

Posteaquam igitur pueri cōmeritiū habent cum carne & sanguine & ipse similiter particeps factus est eorundem, ut per mortem aboleret eū, qui mortis habebat imperiū, hoc est, diabolum, & liberos redderet eos, quicumq; metu mortis per omnem uitam obnoxij erant seruituti.

Quod neminē debeat offendere, Christum filium Dei inferiorem angelis factum, et ex uno esse nobiscum, adeoq; fratrem nostrum, uarijs scripturarum testimonijs Apostolus hactenus probauit. Nunc autem & alias rationes adfert, quibus idem pertractat, dum ex uoce pueri, colligit eum participem factū nostræ naturæ, Nō enim dicuntur pueri alicuius, siue nati, nisi qui naturæ cum ipso consortiū habent. Idem
iudicabit

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Comunio
nostra cum
Christo.

iudicabis de uoce, frater, qui non est nisi fratris
frater. Ita Christ⁹ unus ex nobis factus est, caro
de carne nostra, os de ossibus nostris, id quod
est magnum sacramentum. Ephes. 5. Christi ca-
ro in nobis est, & nos in ipso: Quod si carnem
Christi uere in nobis habem⁹, habebim⁹ & spiri-
tū Dei inhabitantē in nobis: iam si spiritus ei⁹,
qui excitauit Christū à mortuis habitat in nobis
is qui excitauit Christū ex mortuis, uiuificabit
& mortalia corpora nostra, propter ipsius spiri-
tū inhabitantem in nobis. Roma. 8. Ineffabilis
est plane hæc cōmunio, quam Christ⁹ caput, &
electi membra ipsius erga se inuicē habent. Vn-
dede hac uerustiores Theologi, Irenæus, Tertu-
lianus, Ciprianus & alij satis auguste loqui nō
possunt. Dolendum uero, ut quod maxime, esse
qui hoc uel nesciant, uel probe perpēdere nolint
Vt per mortem aboleret. Est causa, aut si ma-
uis causæ superioris expositio, cur hominem as-
sūperit, quasi diceret, nisi ita humiliatus, & pa-
tri obediens ad mortem usq; fuisset, diabolus
non fuisset uictus; uel si uictus, nostræ tamen cō-
scientiæ admodum faucis, eius non potuissent
certo persuaderi & pacificari. Voluit ergo Chri-
stus per passionem atq; adeo mortem suā, mor-
tis & autorem & principem diabolum abolere,
hoc est, potestate nocendi exuere, id quod sequē-
tibus uerbis ipse apperit cū dicit: Et liberos red-
deret eos &c. Miserrimum, est morti esse obnoxii-
um, sicut

um, sicut & mortis metu excruciarum, atqui ab utroq; Christi beneficio liberati sumus. Christi em̄ morte, mors ipsa sublata, diaboli destructus, & infernus credentibus est destructus. Perpende hic quæso, quantum in Christo acceperis beneficium, ut illi gratus sis & per omnia innocens uiuas, peccatum odias, charitatēq; erga omnes secteris.

Quantum beneficium in Christo acceperimus.

Porrò homo quæ erat perditione, diaboli uincere non poterat, nedum mortem, quæ illius inuidia intrauit in mundum. Iam Angelus nõ potuit pro homine satis facere, puta immortalis naturæ. Hominem ergo oportuit satisfacere p̄ hominibus, sed talem qui & uellet & posset, nõ potuisset autem nisi filius Dei fuisset & diuinæ naturæ. Quia Christus mortuus est & resurrexit, certi sumus mortem esse abolendam, non potuisset autem mori, nisi fuisset homo factus, neq; resurgere & redimere, nisi fuisset innocens et Deus. Hoc demum est solatium pijs certissimũ, se in gratiam Dei iam per Christum receptos, & illius spiritu clamare posse, Abba, pater. Nõ dicit autem: Aboleret mortem, sed eũ qui mortis habebat imperium diabolum, ut autorem peccati, sic etiam mortis. Nam si Adam non paruisset decipienti Satanæ, in peccatum nõquam incidisset, si non in peccatum, neq; etiam in mortē. Christus itaq; absq; omni peccato quia erat, uicit diabolum. Hinc est illud Ioan. 12. princeps

Christus diabolũ uicit.

F

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

mundi eiectus est foras. & 14. Venit princeps
 huius mundi, & in me non habet quicquam. Et
 quamuis nihil in Christum habuit, uenit tamē,
 & tyrannidē suam in illum exercere sedulo cona-
 tus est, cum misit in cor Iude Simonis Iscariotæ,
 ut cum proderet, de indē cum principes sacerdo-
 tum & phariseos huc insanix perduxit, ut illum
 iniuste accusarent, postremo cum Pilatū permo-
 uit sententiam mortis in illum, si non ferre, per-
 mittere tamen innocentem perditū iri. Verum
 ubi iam deuieta morte resurrexit, diabolus con-
 fusus est & mors deuieta. Iuxta illud Osee, Ero
 mors tua o mors & morsus tuus inferne. Vult
 dicere Apostolus, morte usus est tanquā instru-
 mento ad expugnandum Satanam, & regnū
 ipsius, quod est hic mundus, qui totus in ma-
 ligno positus est, puta uoluptatibus, uana
 gloria, incertis diuitijs, uarijs cupiditatibus, &
 huius generis alijs. Iam qui Christum unicū sal-
 uatorem & agnoscunt & colunt pura mēte, mū-
 dum cum ijs quæ in eo contemnunt, peccatum
 refugiunt & illius seruituti se eximunt magis ac
 magis, donec occurrant in uirum perfectum in
 Christo & uita æterna perfruantur, sic etiam ip-
 si morti, diabolo & inferno preualebunt in eo
 qui dixit: Confidite, ego em̄ uici mundū. Que-
 ras hic, quomodo dicitur diabolus habere mor-
 tis imperium? Respondeo in eo, quod homines
 uarijs ducit cōcupiscentijs, ad peccandum insti-
 gat, pecca

Osee. 13.

Christo ere-
 dentes prę-
 ualent om-
 nibus.

gat, peccantes sibi addictos tenet, seruos peccati facit, atq; adeo filios mortis & gehennæ. Imò occidit animas. Vnde & homicidia dicitur fuisse ab initio. Opus itaq; fuit Christo, ut sua morte hunc cōficeret, & potestate in filios Dei exueret.

Et liberaret eos, quicūq;] Huc sermo tendit, ut sciamus morte Christi, diabolum & mortem deuictum. Nam credentes Christo habent uitā æternā & in cōdemnationem nō ueniunt, imò transferunt iam à morte in uitam. Ioan. 5. Cæterum Apostoli uerba met exponunt, quomodo diabolus sit uictus, nempe cū illius seruitute exempti in ueram liberalitatē asserimur. Hoc autē fit per unum Christum ipso attestante Ioan. 8.

Si filius uos liberos reddiderit uere liberi estis, Qui ualde mortem exhorrescunt, seipsos nimium amant, & Deo quodammodo repugnāt, minus hilari animo bonis operibus insistunt & ad mortis uel mentionē trepidant, tam chara illis est hæc lux. Et sane non est mirum. Nam qui futuram uitam nesciunt, non possunt non totis animis in hanc ferri, utcumq; calamitatibus plena sit. Ad hæc nisi uita hæc præsens spe futuræ uitæ, adeoq; resurrectionis, pijs benignitate Saluatoris edulcaretur, quomodo non supra modum esset amarissima? Quid mirum igitur spe resurrectionis destitutos per omnem uitam mei mortis esse obnoxios? Verum hunc metum Christus sua morte abstulit, uictorq; omnium

Vitam aliā
nescientes,
hanc uicē
deamant.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

euasit, idque non tam sibi sed nobis:

Ante Christi
mors
horrenda
erat.

Qui præcesserunt aduentum Christi, magna mortis formidine correpti sunt, cuius uel Abrahæ factū, exemplo est, Genes: 12 & 20: ubi Sarā in iurijs exponere nō erubuit, ut se periculo mortis eximeret. Nam mortis tum nōdum soluta erat tyrannis, neq; aculeus eius hebetatus. Idem etiā colligere est ex promissionibus carnalibus & minis Iudæis in lege factis. Nos autem qui Christum in carnē uenisse credimus, & morte deuicta resurrexisse, considerare iam in coelestibus spem nostram ita fulciamus, ut dicamus cum Apostolo, quod neq; mors, neq; uita, neque angeli & cetera neq; ulla creatura alia possit nos separare a dilectione Dei, quæ est in Christo: Imò cupiamus dissolui & esse cū Christo. Rom: 8. Phil. 1.

Non enim uidelicet angelos assumit, sed semen Abrahæ assumit.

Christus uere
nostram
carnē assūp
sit.

Vult dicere. Si naturam angelicā assūpsisset, nondū spes nostra confirmata esset, neq; enim a timore mortis fuisset liberi, multo minus a diabolo & morte ipsa. Voluit ergo Christus uere humanam naturam & semen Abrahæ assumere, ut sic spem nobis faciat placati patris eroga perditum mortalium genus, quod tā arden ter dilexit, ut etiam angelos huic postposuerit. Chrysostomus diligenter intendit in uerbum ἐπιλαμβάνεται, quem legisse hic nō nocuerit.

In eo quod dicit: Non assumit angelos, taxantur Origenistæ, qui uolunt angelos & demones peccantes saluari, cum tamen hos non dignatus sit liberare, sed hominem cuius naturam assumpsit, in eaq; mediator em se Dei & hominũ declarauit.

Contr 2
Origenistæ.

Nota hic quod dicit: Semẽ Abrahamæ assumit hoc est, naturam filiorum Abrahamæ. Nemo dicat quod ex femine humano conceptus sit, sed ex spiritu sancto, neq; enim Maria dedit semen sed spiritus sanctus, qui superuenit in eã, & uirtus altissimi quæ illi obumbravit. Quapropter & quod natum est sanctum, filius Dei fuit, attestante angelo Luce. 1.

Propter hoc, quod ex uirgine Maria assumpsit Christus, ipsaq; ad incrementum huius conferre potuit, uere filius hominis dicitur, & ex semine Abrahamæ: Verum propter hoc, quod è spiritu sancto conceptus est, magnus, sanctus, & filius altissimi uocatur & est, ad eopq; regnat super domum Iacob in æternum, & regni eius nullus est finis Luce. 1. Neq; enim consentimus Valentinianis, qui dicunt Christi corpus cœleste esse, seu de cœlis lapsum, nisi uellemus ueram humanitatem in eo negare, quod esset sũme blasphemum. Concipere in utero, & parere, in scripturis, uerum partum significant. Ita exponitur illud. 1. Corin. 15. Primus homo de terra terrenus quia corruptioni obnoxius, secundus homo

Quare
Christus filius hominis, & filius Dei dicitur.

Hanc heresim Melch. Hofman reuocaturus ualidiss. argume. per M. Bucer. edito libello oppugnantis.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

ipse Dominus de caelo, eo quod ex spiritu coelesti conceptus sit, neque tamen propterea negandum eum uere hominem factum. Suis uerbis autem dicit, homo, quia Mariam matrem habuit, quae omnia muliebria opera, & quae mater cuiusque prestare potest, illi exhibuit. Verum haec obiter. Tu observa locum, quem tractamus, & erit tibi uisus munimentum contra multorum errores & haereticos, hoc tempore suppullulantes.

Vnde debuit per omnia fratribus similis reddi, ut miserius esset & fidelis pontifex in his, quae apud Deum forent agenda, ad expiandum peccata populi.

Christus
omnia infirmitatis
nostrae pertulit.

Quia semen Abrahamae assumpsit, & non angelos, hinc est, quod uere frater noster est, nobis per omnia similis, natus est, fasciis inuolutus est, in praesepe reclinatus est, passus est, circumcisus est, acceptus est in ulnas, succreuit, corroboratus est spiritu, profecit sapientia & aetate, esuriuit, sitiuit, fleuit, lassatus est, gauisus est, ira & indignatione commotus est, indoluit, contristatus est, tentatus est, denique qua erat nobiscum in firmitate, etiam mortem pro nobis ultro subiit, eamque ignominiosissimam. An non hoc est per omnia fratribus similis reddi? Certe est, uno tamen excepto

men excepto quod diabolo non cessit, & peccatū nō fecit. Ex his facile credēti cuius patebit, qđ tentationes, dolores & trepidationes ex morte, vere etiam animam Christi pertigerunt, sicut & Euangelistę abū de testati sunt. Voluit enim perfectissime pro nobis pati, & omnia infirmitatis nr̄e experiri, ut certissime eū fratrem nostrū sciremus. Horror & metus mortis in nobis quidem peccatum est, sed in Christo non item :

Vt misericors esset ¶ Aliam causam ponit incarnationis & fraternitatis, nempe ut nos eo promptiores essemus ad credendum illi, cū audimus eum tam misericordem & fidelem in promissis seruandis pontificē, qui tanto studio pro nobis apud patrem intercedit, illū nobis placat & peccata populi sui suo sanguine expiat. Potuisset quidem Deus uno uerbo nos saluare & ex morte, in quam nati, eripere, sed nos nunquam satis intrepide potuissemus credere, nedum in cordibus diuinę beneuolentię certificari. Voluit ergo hac redemptionis uia longe optima incredulitati nostrę succurrere, & salutis æternę ita nos quàm certissimos reddere.

Nam ex hoc quod ipsi contigit tentatum esse, potest & n̄s qui tentantur succurrere.

Voluit ten-
rari ut ten-
satos suble-
uaret.

Misericordem, pontificem nostrum Christū dixerat, hoc nunc ratione ista confirmat. Misericors & συμπαθής natura magis est, qui miseriae & pericula, eaq; omnis generis expertus est, quam qui non; isti enim fere duriores sunt, & nullo affectu misericordiae ducuntur erga eos, quos calamitatibus & malis premi conspiciunt. Atqui talis noster hic non est, qui per omnia terrari uoluit, & periculum infirmitatū nostrarū subire, quo melius tentatis nobis, & malis hinc inde misere iactatis subsidio esse possit. Eandem sententiam sub finem. 4. capitis iterum reperere non dubitauit, nimirum ut altius, tanquam praesens consolamen mentibus adflictorum infigeret. Quo autem magis eum nostris malis affici persuasi sumus, eo magis fides nostra in illum augetur & robur suum acquirit. Certe Euangelicae & Apostolicae literae huc nullibi non uocant, hinc ut affectum hunc Christi ergo nos exprimerent ineffabilem, tam crebro utuntur uerbo *σπλαγχνίζομαι*, quod significat uehementissimo & imo misericordiae affectu tangi. Tantum de hoc capite.

C A P V T III.

Vnde fratres sancti, uocationis coelestis participes, considerate Apostolum & pontificem confessionis nostrae

fratrē Christū Iesum, quod fidelis sit
ei, qui ipsum constituit quēadmodū
& Moses in tota domo ipsius.

Quia superius Christū fratrē nostrū proba-
uit, cū dixit: Narrabo nomē tuū iratribus meis
& c. noluit hic dicere, fratres mei, sed facti & uo-
cationis coelestis participes, ut illos non ad se,
sed Christū seruatorē respicere faciat: Et indu-
bie ideo tā magnificis eos cōpellat titulis, ut dig-
nationis Dei, salutisq; in Christo acquire, me-
moriā illis refricet. Quasi diceret, uos qui fra-
tres Christi estis, facti, id est factificati & purgati
illius sāguine, coelestis uocationis participes id
est uocati ad coelestē societate, perpēdite quēso
quāta hęc uestra sit dignitas, quam in Christo
accepistis, in hunc mētis oculū infigite, & nimi-
rū nō erit periculum uos uel perfluituros, uel in
uerbo crucis offēdiculū passuros, nedū quēcūq;
huic prēlaturos.

Apostolū siue legatū uocat Christū, & bene
quidē. Nā ipse se missū dicit ad oues, que perie-
runt domus Israēl, & apud Ioannē admodum
multus est in missione sua Iudeis incredulis in-
culcanda. Pontificem uero, eo quod uerus inter-
cessor siue mediator sit Dei & hominum, ho-
mo Iesus Christus, ut est. 1. Timothe. 2. Verum
qualis pontifex sit, latius infra capite. 5. patebit:
Addit autem confessionis, uerum ea non est

Christus
apostolus
dicitur.

Pontifex
dicitur.

uulgaris illa & papistica, sed professio fidei & religionis nostræ, nempe quod Christiani, sancti, & ad societatem cœlestem uocati. Sed unde hoc scis? quis tibi annūciauit? Apostolus & pater noster Christus, hoc enim mediatore & doctore omnia ista obtinemus. Merito itaque consideremus quis & quantus sit, à quo tanta accipimus, ne unquam in oculis nostris eius nobis uilescat autoritas.

Christus
nihil quid.

Notabis hic obiter quid Christianus sit, est frater Christi, sanctus, & uocationis cœlestis socius. Admoneamur ergo nomine ipso ut simus quod audimus, & Seruatori Christo qui sanguine suo nos sibi comparauit, digne uiuamus.

Christus
Mose præ
stantior

Quod fidelis sit ei, qui Quemadmodum prioribus capitibus, Christum filium Dei & præcellentiorē angelis esse probauit, ita hoc & sequenti, eundem Mose præfert, ut sic colligat Christum quam religiosissime audiendum esse, hoc qui non faciat, grauius sit puniendus, adeoque è populo Dei exterminandus. Tacite autē, sicut & supra monuimus ab initio, alludit ad prophetiā Deuter. 18. & Acto: 7, ubi legimus: Prophetam suscitant uobis Deus uester è fratribus uestris, similis mei, illum audietis &c. Considerare autem Hebræos uult præcellentiam Christi, quam præ Mose habet, quos inter se collaturus dicere uult. Fateor & lubens quidem, quod Moses fidelis fuit, & certissimus uates in domo seu ecclesia Dei

sia Dei, & huius imperium cōtemplisset, dignas luere pœnas debuit, sed & Christus noster fidelis est illi qui se constituit, quiq; se audiendū ut dilectum filium cœlitus, iussit, hunc qui contemner, quomodo ultionem Dei mortemq; præsentissimam effugiet? Certe si de fide Mose non dubitatis, multo minus de fide Christi dubitare potestis, ut qui infinitis partibus hunc excedit, & fallere ne potest quidem, tantū abest ut uelit, Nihil ille uobis contulit, quod in Christo non plenius accipiatis, si fide suscipere hunc libeat.

Nunc per antitheses Mosen & Christum cōparat, multis tamen nominibus Christum, ut par fuit, præferens, dicit.

Tanto namquæ maiore gloria q̄q; Moses hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorem, is qui construxit domum, quàm ipsa domus. Omnis enim domus construatur ab aliquo. Porrò qui condidit omnia, Deus est.

Sensus est, Non abhorretis à Mose, sed illi tanq̄ uiro Dei per omnia creditis, multo minus à Christo licet crucifixo, abhorrere uos cōuenit.

Moses

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Moses quidem gloriā habet, sed qualē creatura
 Christus uero ut creator. Moses in populo uer-
 fatus est, sed tanquam portio seu pars domus,
 hoc est populi Christus uero ut architectus &
 cōstructor domus & familiæ Dei, habeat ergo
 ampliōrē hac gloriā sicut & p̄cellētiōrē dignita-
 tem, oportet. Porro in hoc quod dicit gloriā,
 uidetur alludere ad id quod legimus, Exod. 34.
 de uultu Mose resplendescēte, de quo etiam, 2.
 Corinth. 3. Quod si administratio mortis in li-
 teris, deformata in saxis fuit in gloria &c. Valde
 sane gloriosus fuerat Moses, nā ore ad os Deo
 loquutus est, quæ dignitas & gloria nullis ex
 prophetis item contigit. At lōge gloriosior hoc
 Christus est, qui in monte Tabor aliquo modo
 splendorem propriū discipulis reuelauit. Mat.
 17. Splendor uultus Mose, nihil aliud fuit quā
 umbra ueritatis, quæ ueritas in Christo est, un-
 de & longe amplior in eo splendor & gloria
 quam in Mose apparet. Non igitur est q̄d quis
 quam humiliter sentire debeat de illo, quū tanto
 superior sit Mose & omnibus hominibus, quā-
 to superior est architectus domo à se cōstru-
 cta. Argumētum autem est a maiore dignitate,
 Porro qui cōdidit om̄ia] Significationē hoc
 dictum habet, Christum esse Deum. Conditor ē
 namq̄ domus Dei eum hic predicat, Sensim au-
 tem ad hoc peruenit ut Deū dicat, forte animos
 illorum ita p̄molliturus, ne offensi in hoc stat-
 tum, resisterent

Quæ glo-
 ria Mose,
 & quæ
 Christi

Christus
 Deus

tim resilirent, & fidem in Christum auersarētur.

Et Moses quidem fidelis fuit in tota domo illius, ueluti minister, in testimoniū eorū quę post dicenda erāt. At Christus tāc̄q̄ filius administrauit domum ipsius, cuius domus sumus nos, si fiduciam & gloriatiōnem spei ad finem usq̄ firmam tenuerimus.

Alia antichesis est Mose & Christo, qua tamē similiter Christum denuo Mose longe præfert. Verum est, inquit, Moses fidelis admodū fuit in domo Dei, sed tantum ut minister, Christus uero fidelis, nō ut minister, sed ut filius, quantū iam inter ministrum seu seruum & filiū distat, tantum inter Mosen & Christū. Poterat Moses ut seruus è domo eijci, sed Christus non itē, manet enim filius in domo in æternum. Ioan. 8.

Vmbra futurorū in Mose.

In testimoniū eorū ¶ Hic indicat, quæcūq̄ per Mosen facta sūt, umbram futurorum gessisse, nempe ueritatis, quæ subsequuta est in Christo Iesu Dño nostro. Vnde Ioan. 1. Lex per Mosen data est, at gratia & ueritas per Iesum Christum. Sic tabernaculum, propitiatorium, sacrificia, altare, sanctum sanctorum, future ueritatis delē

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI. AD

Domus dei,
nos.

Perseueran
dū ad finē

tis deliniationem quandam gesserunt & typū
Cuius domus nos] Explicat ipse de qua do
mo loquatur, Nos inquit, domus de qua dixi
mus sumus, si quidem uere credimus, inhabitat
enim nos Deus per gratiam suam. Porro usita
tissimū est in scripturis, credentes dici templum
Dei, domū Dei, habitaculum spiritus sancti ut
patet. 1. Corin. 3. 6. 2. Corint. 6. & alibi. Cæterū
ne quis uane gloriē de hac domo, admonet cō
stantiæ & perseuerantiæ. Nam, ut Saluator in
quit, qui perseuerauerit usq; in finem, hic saluus
erit. Nō satis est bene incepisse, oportet etiā in eo
quod bene ceperis perseueranter pergere, si mo
do præmium expectare uelis. *Waggonia* liberta
tem seu fiduciā loquendi significat: ostendit au
tem libere, palam & intrepide ueritatem esse cō
fitendā. Nā ille inquit: Qui me confitebitur co
ram hac generatione adultera &c

Quapropter sicut dicit spiritus il
le sanctus: Hodie si uocem eius au
dieritis, ne obduretis corda uestra
sicut in exacerbatione in die tentati
onis in deserto, ubi tentauerunt me
patres uestri, probauerunt me & ui
derunt opera mea quadraginta an
nis, Quapropter infensus erā gene
rationi

rationi illi & dicebā. Semper errant corde, ipsi uero non cognouerūt uias meas, sicut iuravi in ira mea, si ingressuri sunt in requiem meam.

Omnia uerba ad scopum præcipuum referenda sunt ei, qui autorem probe intelligere uellet, is autem est, Christum esse audiendum. Reuoca hic in memoriam initium secundi capituli. Propterea oportet nos uehementius attendere his quæ dicta sunt nobis, ne quando perfluamus, nunc in eodē argumento pergit, periculū summū non audituris exponens, id est sub exemplo patrum. Testimonium hoc citat ex Psalmo 94. *Quo* hic nihil inferre uidetur, sed cōnectit rātū. Significāter autē hic posuit, spiritus s: & nō David, cuius uerba sunt, nimirū ne putēt hominis esse cōmentū, cui⁹ uerba cōtēpisse nō nunquā impune est, sed ybū Dei, atq; adeo spiritus s: qd cōtemnere, nunquā inultum permiserit Deus.

Hodie si uocē ei⁹ | Verba hæc ponūt in psal. aliquāto diuersius, quā hic citant, explicātur autē ab Apo: quā pulcherrime. & tantū non ob oculos ponit, quantū malū sit incredulitas, qd exacerbatio, qd tētatio & prauū cor, ob quæ a terra pmissa & requie excludimur. Ei⁹. 1. Dei, sic & Christū Deū intelligēs. Ne obduretis. id est ne sitis increduli et impersuabiles deo quē admodū patres

Scopus epi
folia.

Duplex
auditus
uerbi.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

patres in deserto, maxime cum nos augustior
Euangelij uox huc inuitet, quod si audire noli-
tis, ne dubiteris dominum non audientes puniē-
dos & quidem grauissime.

Decies po-
pulus deser-
si rebella-
uit.

Sicut in exacerbatione] Locus tentationis,
hic exacerbatio dicitur. Numeri. 14. historiam
habet, & quod Deus ipse conqueritur se decies
à rebelli populo tentatū, quod & in libris Mose
reperire est, tamē non dubium est quod pluri-
bus modis eum tentarint. Nam incredulitas
fructus suos perpetuo occultare non potest. In
signiores autem decem audimus.

Probauerunt & uiderunt] Hoc dicit. Quam-
uis uarijs modis omnipotentiam meā illis cog-
nitam reddidi, beneficijs & pœnis affecti, tamen
ita obstinati usq; fuerunt, ut à cordis induratio-
ne desistere ne cogitarent quidem. Hebræi ad se-
quentia connectunt,

Quadraginta annis:] Apostolus uero ad
præcedentia, uulgatam æditionem secutus:

Quapropter infensus fui.] Vult dicere, Ig-
nouei eis, meaq; longanimitate errores illorum
licet grauissimos pertuli, putans fore ut tandem
in se reuerſi in uia redirent, sed illi usq; errarunt
corde, neq; uias meas cognoscere uoluerunt,
imò patientia & longanimitate mea abutentes
pertinacius in peccatis suis progressi sunt,

Vnde iuravi in ira mea,] Profecto nuncq; in-
gressuri sunt in requiem meam. Si abruptum
est iura

est iuramentum, quasi diceret hoc uel hoc eueni
at mihi, si ingressuri sunt in requiem meam.

UN Stab
rupti iura
mei noia.

In ira Deus propter imbecillitatem captus no-
stri, sumit sibi affectus humanos, quo indicat
illos magna ira dignos fuisse, ob stupendam
istam cordis duriciem. Quod autem grauissi-
me peccarint ex pœna inflictâ colligitur. Nam
duobus, Iosue & Caleb exceptis, omnis multi-
tudo, quæ egressa fuerat ex Aegypto prostrati
sunt in deserto & à terra promissionis prohibiti
posteros tamen eorum introduxit. Tam graue
peccatum est, uocem Dei nolle audire, neq; fide
imbibere. Verum audiamus Apostolũ ipsum,
Nam singula diligentissime explicat, in quo ob-
seruemus & nos modũ explicandi scripturas.

Videte fratres, ne quãdo sit in ul-
lo uestrũ cor prauum, obnoxium in-
credulitati, ut desciscat à Deo uiuen-
te : Sed exhortemini uosmetipsos
quotidie, quoad appellatur dies ho-
diernus, ne quis ex uobis induretur
seductione peccati.

Quæ in hoc & sequenti capite sequuntur, serè
omnia ad prophetici dicti explanationem dicta
sunt. Complectitur autẽ ueluti cõpendio sum-
mã prædictorũ admonitione hac, ut uidelicet

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

ante omnia caueamus ab incredulitate, tanquã
 præsentissimo exitio nostro. *ὄλεπετε*, Videte,
 circumspecti estote, nã summum hic periculũ
 incumbit negligentioribus. Cor prauũ incre-
 dulitatis, id est, cor incredulũ, uel ipsa cordis in-
 credulitas, quæ plane cor reddit impium & pra-
 uum. Vbi cor, arbor ipsa, malum fuerit, qui bo-
 ni fructus prouenire possunt. Moneo ergo tan-
 quã frater fratrem circumspecti sitis, ne uos pe-
 stis hæc subito opprimat. Ut desciscat à Deo
 Vide quis sit fructus incredulitatis, auelli & desi-
 cere à Deo uiuente, fonte & autore uitæ. Quia
 uero incredulitas, apostasiã hãc à Deo inducit,
 in quo uiuimus, mouemur & sumus, consecra-
 neura est, infideles omnes mortuos & uitæ di-
 uinæ priuatos esse. Nam extra Deum, ut nõ est
 salus, ita etiam neq; uita.

Sed exhortemini *ἰωα: ακαλιζω*, inter alia sig-
 nificata, excitare, extimulare seu instigare signifi-
 cat, sicut boues excitantur stimulis. Hinc *παρά-
 κλητος*, excitator, extimulator & instigator di-
 citur, incitat enim & inflammat hominem ad bo-
 na opera perficienda; non tamen nego etiam ad-
 uocatum & consolatorẽ dici. Quidã *ἑαυτοὺς*
 hic exponunt, uos inuicem, malo legere, exhor-
 temini nosmetipsos, ut dicat. Cauete ab incre-
 dulitate, & date omnem operam ut sit in uobis
 uera fides, idq; non per unum atq; alterũ tantũ
 diem, sed quo ad appellatur dies hodiernus.
 Tanto

*παράκα-
 λήτωσι
 παρὰ
 κλητος*
 quid.

Tanto autē tempore nobis est, hodiæ siue dies hodiernus, quanto tempore Deus nobis loquitur, ad pœnitentiã inuitat & corda nostra pulsatur: Audite igitur & aperite illi, quo ultionem illius effugiatis. Sunt qui dies omes sæculi huius uel tempus Euangelij, per, hodie, intelligunt, uerum cum illis non contendero. Videtur tamen prior sensus simplicior. Quod si dicas, quomodo ego præcauebo, ne in me sit incredulitas? Incites teipsum ad fidem, atq; adeo stimulos excitantis te spiritus, ut uocem Dei, agnosce & amplectere. Vult enim Deus nos cooperarios ad salutem nostram perficiendam assumere. Et profecto, quando & nobis hæc sunt scripta, tempus est ut somnolentiam istam excutiamus, animumq; à torpore uindicemus, atq; à puluere terrenarũ rerum eleuatos, superna queramus. Neq; enim tuto longanimitatē Dei usq; contempserimus hac nostra ingratitude perrecturi.

Seductione peccati | Idest seductorio peccato. uel fallaci. & est Hebraismus, quemadmodum illud: spiritus sanctificationis, idest sanctificans spiritus &c. Seductorium autē seu fallax peccatum ideo dicitur, quod imponat hominibus, dum sibi falso impunitatem promittunt, si bicq; persuadent Deum sua peccata uel ignorare uel non curare. Verũ aliter longe spiritus factus docet, nempe illum unicuiq; secundũ opera sua redditurum, & hoc filios Dei in timore & tre-

Peccatum
seductoriũ
quare.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
more retinet, ne carni suæ ex peccatis conflatae fre-
na nimium laxent. Sic Adā in paradiso, ubi du-
bitasset de eo, quod Deus dixerat, morte ipsum
moriturum, si de fructu prohibito comedisset,
seductus est atq; peccauit. Pergit iam in admoni-
tione & dicit.

Christi participes facti sumus, si
sane initium substantiæ usq; ad finē
firmum tenuerimus.

In hunc modum uult ut singuli sese exhorten-
tur & extimulēt, qd facti sint Christi participes.
Soletur nos maxime, quod, Christus frater no-
ster, patri nos reconciliauit, regnum coelorum
aperuit, & omniū bonorū participes nos fecit.
Horum tamen tum demum capaces erimus, si
fide solida perstiterimus ad finem. Resurrexit
Christus: resurgemus & nos, Si enim caput re-
surrexit, cur non etiam membra resurgent, & si
sponsus, profecto etiam sponsa. Tam em̄ abest
ut caput sit absq; membris, quā abest, ut quis
sit sponsus absq; sponsa, ut quæ una caro cū illo
est. Cæterum quia Christi participes illos dixit,
ne ignaui hinc fierent, cōmodum subdit: Si qui-
dem initium substantiæ, id est, fidem semper sub-
sistentis ac beatę uitæ, ad finem usq; firmum te-
nuerimus. Fides certe semē illud est, quod copio-
sissimū fructū affert, & dat, ut imperterriti à ma-
lis sæculi

lis seculi, ualeamus subsistere, & firmam tenere confessionem.

In hoc quod dicitur: Hodie si uocē eius audieritis, ne obduretis corda uestra, sicut in exacerbatiōe. Nā quidam cum audissent, exacerbauerunt, at non omnes qui profecti fuerant ex Ægipto per Mosen.

Exponit hic dictū Psalms, innuens quod minæ istæ ad impios & incredulos proprie pertinent. *ἐν τῷ λέγειν οὐδαι.* Græci præpositiones infinitiuis præponunt, sicut nos gerundijs. Idem autē uidetur, ac si dixisset, secundū hoc quod dicitur. Hodie &c.

At non omnes ¶ Quasi diceret, hoc iuramentū Dei. Si introibunt in requiem meam, nō ad omnes pertinet, sed ad quosdam tantum. Repetit autem eandem sententiā, quamuis alijs uerbis.

Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? Nōne ihs qui peccauerant? quorum membra conciderunt in deserto? Quibus autem iurauit, non ingressuros in requiem suā,

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
nisi ihs, qui non obedierant? Et uide-
mus, quod non potuerint ingredi
propter incredulitatem.

Quorum membra] Quemadmodum in ma-
gnis cladibus & bellis membra & corpora pas-
sim dispersa conspiciuntur, ita incredulorum il-
lorum corpora in deserto disiecta fuerant. Tria
autem de incredulis istis dixit, primum quod ex-
acerbauerunt Deū, deinde quod infensos in de-
serto occidit, postremo, quod eis ingressum in
requiem negauit. Ista omnia manent etiam nū
Christum non audientes. Ceterum quæ nunc se-
quuntur pulchre interpretationem prædictorū
faciunt.

CAPVT IIII.

Metuamus igitur, ne quando de
relicta promissione introeundi in re-
quiem eius, uideatur aliquis ex uo-
bis fuisse frustratus.

ἵνα μὴ ἐλασθῆτε Damnū pari, aut deficere signi-
ficat, etiam postremum esse, quod hoc loco ad-
modum quadrare uidetur. Et quia nihil accipi-
unt in distributionibus, qui postremi sunt, caue-
amus nos ne tardius ueniamus, & poenitentia
nimium sera ducamur. Alludit autem ad uirgi-
nes fatuas

nes fatuas, quæ cum negligentes fuissent & emptum irent oleum, quæ paratæ erant intraverunt cum sponso ad nuptias, clausa est ianua. Illi uero ad eum aperiri sibi petunt, sed audiunt, Amē dico uobis, non noui uos. Matth. 25

Etenim nobis annuntiatum est, quemadmodum & illis. At nō profuit illis audisse sermonem, quod is non esset cum fide cōiunctus, ijs qui audierant.

Pergit in enarratione testimoniij prophetici, ut faciat eos alacriores in audiendo. Ne uero uideatur remere in hoc citandū incidisse, sic potius querere scripturam uelle magis, quam fideliter adducere, diligenter admodum omnia tractat.

Nos similiter promissionem accepimus, ut illi, qui ex Aegypto exiuerunt, & etiam ab eodem Deo. Præterea. 2. Corinth. 4. dicitur, quod eundē spiritum fidei habeamus, iuxta illud quod scriptum est. Credidi, & ideo locutus sum &c. Sicut ergo illos manebat pœna, ita & nos, imo longe grauior maiore luce ueritatis iam nobis oborta, si pari incredulitatis uestigio insistamus.

Ingredimur em̄ in requiē, nos qui credidimus, quemadmodū dixit.

Gg

Veteribus dicta etiam ad nos attinet.

Sicut iuravi in ira mea, si ingressuri
sunt in requiem meam.

Dixi, & iterum dico. Omnes diuinæ cōmina
tiōes, ut ad incredulos pertinēt, ita promissiōes
credentibus solis profunt. Significanter autem
dicit in præsentī, ingredimur, & nō in futuro,
ingrediemur, et ut sūmā certitudinē proponat,
sic & Ioan. cap. 3. Qui credit in filium, non perit
sed habet uitæ æternā. Et. cap. 7. Qui sermonē
meam audit, & credit ei qui misit me, habet uitā
æternam, & in condemnationem non ueniet,
sed transiui à morte in uitam.

In requiem] Incipit hic annagogen facere, à
requie promissa populo Israëlitico in terra Cha
naan, ad requiem promissam nobis in coelis.
Discas hic, quomodo prophetæ nobis intelligē
di sunt, quum de terra Chanaan siue promissio
nis loquuntur. Certe qui audiunt uerbum Dei
& custodiunt illud, hi iam ingrediuntur in terrā
promissionis, & plane beati sunt. Iurauit enim
Dominus incredulos; nō ingressuros in requiē
suam, ingredientur itaq; qui credunt.

Et sane operibus à iactis funda
mentis mundi perfectis. Dixit em̄
quodam in loco de die septimo sic.
Et requieui

Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis. Et in hoc rursum. Si introibunt in requiem meam.

Oratio uideretur imperfecta, tamē sensus satis constat. Significat em aliam nobis requiem, quam terrae promissionis querendam, nimirum quam Dominus significauit, cum iam omnia condidisset, in eo quod de se predicari uoluit. Et requieuit dominus &c. Triplex autem sabbatum uel quies est. Sabbatum apud Mosen cum Deus ab omnibus operibus quieuit die septimo, quieuit tamen ita, ut nihil noui crearet. Alioquin sci- mus ex saluatore nostro. Ioan. 5. Patrem ad hoc usque temporis operari, sicut & filium. De hoc sab- bato prophetam hic non licet intelligere. Alia quies iuxta historiam, ea est quam habuit populus in deserto, non enim laborauit sed obambulauit ex- pectans terram promissam. Tertia quies ad- huc super est, & de hac prophetam hic dicit, qui cum haec scriberet, erat iam in terra Chanaan seu promissionis. Loquitur autem hic de sabbato animi, quae quies initium quasi est quietis futurae cum omnibus electis Dei. Et in hanc sententiam ferē etiā Chrysostrōm exponit. Septenariū p- ple- nario & indefinito numero sepe sumit Sic Lu- cē 8. Magdalene, de qua septē dæmonia exierūt. .1. plurim a. & Prouerb. 24. Septies in die cadit iustus, .1. sepiissime, sed quia tritū hoc est, mittam.

Triplex sabbatum seu quies.

Posteaquam igitur illud reliquū est, aliquos introire in eā, & quibus prius annunciatum fuit, non introierūt propter incredulitatem, rursū quendam præfinit diem, hodie, in Dauid dicens, post tantū temporis quemadmodum dictum est. Hodie si uocem eius audieritis, ne obduretis corda uestra. Nam si eis Iesus requiem præstitisset, nequaquam de alio posthac die locutus fuisset.

Sic colligit. Si populus Israël perfectā & plenā requiem sub Iosua duce (quē hic Iesum uocat) consecutus est, quid opus fuerat alium quendam prædicere diē, in quō denuo uox Domini esset audiēda: Semel enim audisse ex Mose satis superque fuisset. Verum quia nō consequutus est plenā, recte de alio posthac die loquutus est Propheta.

Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. Nam qui ingressus est in requiem illius, & ipse requieuit ab operibus suis, quemadmodū à suis
Deus

Deus. Studeamus igitur ingredi in illam requiem, ne quis eodem concidit incredulitatis exemplo.

Conclusio est eorum quæ hactenus disputata sunt, nempe sabbatissimum seu requiem istâ pertinere ad populum Dei, cuius nomine hic credentes omnes siue ex Iudæis sint, siue ex gentibus, intelligit. Nam isti uere sunt quietis huius participes, si Christum audiât. Porro quod dicit, Studeamus, pulchre admonet. Non solum, inquit, non contemnamos, sed omnem demus operam, enitamur, seu, ut alij ueterunt, festinamus ut ingrediamur in illam requiem. Studiû autem in hoc erit, ut Christum audiamus, ut in quo solo patri cõplacitum est, nisi uelimus, exemplo incredulitatis patrum admodum horrendo perire. Iam quo grauioræ pœna dignus est, qui exemplo alio iam ædito peccat, ita & nos si perfidiã patrum imitati fuerimus. Seruus qui cognouit uoluntatem domini sui, & non se præparauit, nec fecit secundum uoluntatem eius, plangis uapulabit multis Luce. 12. Cain homicida fuit, sed septies punitus fuit Lamech, deinde decernitur etiam grauior pœna ei, qui hunc occiderit Genes. 4. Sic de diluuiõ, de uastatione Hierosolymorû iudicabis. Auget em̄ ut peccatum, ita & pœnam, exemplum prius æditû. Admoneamur

Exempli
pœnã pos
cari auget

ANNO T. IN EPIST. D. PAULI AD
neamur nos hinc, ut incredulitatem pestem ani-
marum summe caueamus. Nā esto in hac uita
impune sit tamē in alia poenā nō effugiem⁹, eāq;
grauissimam. Sunt enim hęc scripta propter no-
stram emendationem.

Viuus est enim sermo Dei, & effi-
cax, & penetrantior quouis gladio
utrinq; incidēte, ac pertingens usq;
addiuisiōnem animæ simul ac spiri-
tus, compagumq; & medullarū, &
discretor cogitationum & intentio-
nū cordis, nec est ulla creatura, quæ
nō manifesta sit in conspectu illius.
Sed omnia nuda & resupinata ocu-
lis eius, ad quem nobis est sermo.

Quidam hunc locum ad uerbum Dei, quod
nos annunciamus, trahunt, sicut & Augustinus
alicubi facit, minus tamen apte. Scimus em̄ nos
mortuum loqui uerbum & literam, unde rectis-
us de uerbo diuinæ comminationis & irę Dei
efficacissimę accipias, Vult autē Apostolus con-
firmationis uice hoc subñcere ei, quod iam iam
præmisit, ne quis leue putet, iram Dei in se pro-
uocare, & ab eo qui fons uitę est, impune potius
ille desi

isse deficere, id quod faciunt, qui illius uocē non audiūt, Christūq; uera fide suscipere refugiunt. Sermo Dei, hoc est, sententia Dei, quasi diceret. Homini uerbum, minas & irā fortasse quis impune contēpserit, ut quæ minus efficacia sint, & itamin⁹ extimescenda: Verū cū sermone & sentētia Dei lōge aliud est, uiuus nāq; ille & efficax est supra quā dici potest, cuius uel patrū profratio satis exempli fuerit, nequaquam igitur impune erit hunc contempisse, maxime cū horrendum sit in manus Dei uiuentis incidere.

Sermo Dei
pro senten
tia Dei.

Et penetrantior] Ista subiūciūtur ut prædicta explicent, penetrantissimus sermo inquit est, cui nihil omnino resistere potest *δύσμου*, uocat gladium. Mos em̄ est scripturæ, ut aciem gladij uocet *σόμα*, os, ut Esai:3. Luc. 21. & Apocal. 1. Et de ore eius gladius biceps. id est ex utraq; parte acutus exibat. Proprie autem loquendo Euangeliū non dicitur gladius, in quantum promissiones & remissionem peccatorum docet. Non tamen negauerim etiā Euangelio cominationes inesse. Apposite autē sentētia Dei, gladius hic dicit, est enim omnino ineuitabilis, & quia hoc scire nō parui momenti ad pietatem est, uoluit efficaciam istius auxilij ista tantum non ob oculos ponere, quo rem digne perpendentes iudicium Dei in tēpore effugere possint.

Os gladij
pro acie
gladij.

Pertingens usq; ad] Animam intelligit naturæ portionem, in qua affectus dominantur, spiri
ritum

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

ritū mentē seu particulā auris diuinæ, ut ille inquit: Compages & medullas, accipit pro corpore. Innuit autē, gladius alius ossibus & cōpagibus impeditis ne interiora dissecet & contingat, sed hic cōpages ossaq; perpenetrat, adeoq; medullas latentissimas, ut nihil non illi sit peruium & penetrabile, sane discernit inter pias & impias cogitationes, inter inrentiōes cordis rectas & distortas, ita ut nihil melius.

Deus uidet omnia.

Nec est ulla creatura] Promiscue loquitur de sermone siue sententia Dei, & Deo. Hoc ad Deum referendū est, quē nihil latere potest. Homi- nibus quidē multa abstrusa esse possunt, atqui Deo nihil quicquam, cuius oculis manifesta, nuda & resupinata sunt omnia. *τραχηλιζω* de corio, cutē detraho, resupino. vide alios. Hypocritæ & impij simplices quidem uidentur, sed Deus est qui denudat, & resupinat interiora eorū, omniūq; oculis tandem exponit. Nihil em̄ fucati perpetuum esse potest. Notemus hoc, & serio pietati studeamus, alioqui dissecabimur, & pars nostra ponetur cum impijs.

Ad quem nobis sermo est] Intellego, pro, de quo nobis sermo est. Hoc em̄ sensus uidetur exigere, utcūq; græca phrasis uideatur obstare, sed sacris scriptoribus non insolens est ab ea interdum deflectere.

Habentes igitur pontificem ma-
gnum

gnū, qui penetrauit coelos Iesum filiū Dei, teneamus professionē. Non enim habemus pontificem, qui non possit affici sensu infirmitatū nostrarum, sed tentatum per omnia, iuxta similitudinem absq; peccato.

Quia iam initiū facit sacerdotij Christi, posset forsan rectius caput hic incipi, sed tamen nō admodum refert, vbi incipias. Pulchre autem ista superioribus cohærent. Nā supra à principio. 3. cap. dixerat. Considerandū Christū legatum & Pontificem confessionis. Nunc consequēter qualis ille Pontifex sit, quia sua intercessione & merito, remissionē peccatorū & vitā nobis impetrauit, explicare insituit, sicq; viam dicendis parat, velutiq; sūmā eorū perstringit. Habuerunt Iudæi olim Iesum filium Naue, qui illos in terram promissionis induxit, habemus nos Iesum non solum hominis filium, sed & Dei, qui nos in sui & patris cognitionem, ad eodē terram viuentium & cœlestem patriam inducit. Ille transiit Iordanem cum populo, ultra quem Moses peruenire nō potuit: At noster Iesus, cœlos ipsos penetrauit, ultra Iordanem & mundū hunc. Illo duce populus in terram promissam inductus, apprehendit ciuitates & agros, nos

Christo

De sacerdotio Christi.

Christo duce municipatum in coelesti Hierusalē & consortium diuinitatis. Quo autem præstātiōrem Ducem illis nacti sumus, eo etiā excellentiora beneficia & dona accepimus.

Iesus filius
Iehozadak
similiter,

Præterea apud Aggeum & Zachariam prophetas, de alio Iesu filio Iehozadak, qui fuit sacerdos magnus legimus, sed & ipse fuit typus & umbra huius nostri Saluatoris Iesu. Ille quidem eduxit populum è Babylone tempore secūdi templi, quod & reparauit & uelut sacerdos magnus in illud ingressus est. Verum Iesus saluator & dominus noster, eduxit nos ex hoc mūdo, ab illius seruitute redemit, verum Dei templum constituit, interceditq; pro nobis sacerdos in æternum. Vnde uere solus ipse Sacerdos seu Pontifex magnus dici debet. Nam quotquot in lege pontifices fuerunt, ut comparati huic parui sunt, ita & paruo tempore vixerunt. De his qui uelit fusius legere, cōmentaria nostra in postremos tres prophetas ædita consulat. Talē ergo & tantum habentes pontificem, Iesū filium Dei, qui penetrauit coelos, teneamus confessionem firmiter, neq; fidem nostram amittamus: *Last uns steiff am glauben halten.* Sunt qui simpliciter de confessione fidei exponunt, Verū præcedentia diligentius introsipientibus, hunc esse sensum genuinum patebit.

Non em̄ hab. pont. ¶ Ratio est eius q̄d dixit, cōfessionem tenēdam, qua etiam occurrit tacite questionē.

questioni. Diceret enim quis. Sacerdotes magni
ferme superciliosi sunt, humiliores facile con-
temnunt, adeoque à cōmertiō uulgi, non solum
se segregant, sed & penitus abhorrent, quid er-
go mihi familiaritatis ex illis sperandū est, qui
ex uulgo sum & peccator? Certe fiduciam inter-
pellandi hos imminui in me sentio, quoties in-
dignitas hæc mea & peccatum animum subit?
Dicit ergo. Ne metuamus. Longe namque alius
sacerdos nobis contigit, quam ut illi contemp-
tui esse possim⁹. Et quomodo abhorreret à pec-
catoribus, qui peccatores saluos factur⁹s venit
in hunc mundum? Nobis per omnia similis est,
malis admodū exercitatus est (quamuis absque
omni peccato), qui igitur infirmitatibus nos-
tris non compari posset, quando huius nobis
fidem factur⁹s tentari & affligi omnifariā spō-
te voluit? Deus quidem est, interim tamen car-
ne sua nostras miseras experiri non erubuit, ut
infirmitatis nostræ sensu mouerit se, nobis cer-
tissime persuaderet, liberumque omnibus ad se
accessum faceret. Sub finē. 2. cap. idem argumē-
tum habes, recurre si uis ad eum locum. Porro
infirmitates intelligit difficultates rerum ac di-
scrimina vitæ, que potissimum christianis impē-
dent. Loquitur enim de ijs, quæ etiam Christus
expertus est, ipse quidem absque peccato, nos
qua sumus deprauatione ferè cum peccato, con-
tra quod tamen assidua nobis lucta esse debet.

H

Infirmitates
res que
sunt.

Accedamus igitur cū fiducia ad
thronum gratiæ, ut consequamur
misericordiam, & gratiam inuenia-
mus ad opportunum auxilium.

Christus
thronus
gratiæ

Quia Christus sacerdos talis actantus est, tā
tāq; nobis impetrat bona, profecto indignissi-
mum est facinus, si non summa cum fiducia ad
illum accedamus, eaq; libertate, qua quis cum
amicissimo amico absque omni trepidatione lo-
quitur, effundentes coram illo, quæcūq; in ani-
mo nostro sunt. Ne autem abhorrere quis pos-
set cum thronum audit, quasi iudiciariam & ter-
ribilem significare vellet, addit gratiæ, nimirū
ad propitiatorium alludens, quod vnus Chri-
stus est, sicut & thronus gratiæ. Recte autē thro-
nus gratiæ dicitur, constituit enim pater omnes
q̄tquor saluat, in nomine Christi saluos facere.
Viderint hic isti, qui ad alium quàm hunc thro-
nū ducunt, uel per se eunt. Certe Christus dicit:
Venite ad me omnes qui laboratis & onerati
estis, & ego refocillabo vos. Matth. 11. Et ego sū
ostium, per me si quis introierit, seruetur. Ioā
10. Et iterum: Ego sum uia & ueritas & uita. Ne-
mo uenit ad patrem, nisi per me. Ioan. 14. Vale-
ant igitur sanctorum patroni, Cæci enī sunt &
cæcorum duces.

Vt cōsequamur] Id est accipiamus. Sed qui sūt
illi qui

illi qui accipiunt misericordiam uel quod idem
 est inueniunt gratiam: Qui ex animo ingemiscētes
 peccata sua agnoscūt, & medicā Christi opē im-
 plorant. Nō em̄ venit ille vocare iustos, sed pec-
 catores ad pœnitentiā. Et p̄fecto qui morbū nō
 agnoscit, quomodo vnquam, ut medicū adhi-
 beat, persuadetur: Dicas hic. Cruciauit me
 tamen varijs plagis, etiam ubi iam peccatum ig-
 nouit: Cōmodum itaq; subiunxit: Ad opportu-
 num auxilium, hoc est, tum cum tibi optimum
 fuerit & admodum opus. Sic Deus credenti-
 bus ingentia impartiri uult bona, sed suo tem-
 pore, atq; adeo cum adflictis acceptissimum fu-
 turum est, partim ut desiderium nostrum ad se
 vehementius alliciat, partim ut sic in necessitate
 constitutis, auxiliū eo gratius sit, agnoscatuq;
 is esse, qui uoluntatē timentium se faciat. Fide-

Qui confite-
 quantur in
 misericordiā.

Deus in
 suo tem-
 pore.

lis em̄ Deus est, qui non sinet suos tentari,
 supra id quod possunt, Imò facit
 vna cum tentatione euentū, ut
 possint suffere. prima Co-
 rinthiorum
 decimo.

H

Nam omnis pontifex, qui ex hominibus assumitur, pro hominibus constituitur, in his quæ apud Deum aguntur, ut offerat donaria & uictimas pro peccatis, qui placabilis esse possit ignorantibus & errantibus, quandoquidem & ipse circumdatus est infirmitate. Et propter hanc debet, quæadmodum pro populo, ita & pro seipso immolare pro peccatis.

Sacerdos
cõpatiatur
delinquentibus.

Hæc superioribus connexa sunt. Nam ad confirmandam fiduciã nostram, ostendit Christum omnium clementis, & indulgentis, esse pontificem & sacerdotem. Que nunc sequuntur sic coherent: similitudine quadam ostendit, talẽ esse oportere conditionem sacerdotis, ut possit cõpati illis, pro quibus dona & uictimas offert. Sacerdotis enim est intercedere pro alijs, ut fiduciam erga Deum bonam habere possint, quæadmodum Aaron stetit inter Deum & populũ qui peccauerat, seq; indigniorem duxit, quã ut ipse adire Deum debeat, per alium digniorẽ se, puta Aaronẽ Deo obtulit. Sic ab initio mundi partes

di patres familias, ut digniores, pro sua familia obtulerunt. Ita Iob timens ne filij sui agitandis conuiujs peccarint & maledixerint Deū in cordibus suis, holocausta pro illis obtulit. Similiter & Iacob ascensurus & habitaturus in Bethel fecisse legitur, cum tamē neuter legalis sacerdos esse potuit lege uidelicet nondum data, esto confinia quedam istis exercuerunt & familiaritatem cum domo & familia sua habuerunt.

Resistantur
propugna-
tores Mis-
se.

Nam omnis pont. Iste primus locus est, quo vtuntur missæ propugnatores ut hanc sacrificium esse probent, & oblationē pro uiuis & mortuis, quasi vero & hodie sacrificium legali modo sit offerendum. Et quia hic est: Omnis sacerdos, audent dicere verba hæc ad omnia pertinere sæcula & ita etiam ad nostra tempora. Miseri homines non animaduertunt quod Apostolus vtitur similitudine ex lege Mosaica ducta, & in hoc tantum, ut ostendat sacerdotis fuisse olim, ut placabilē & benignū se exhiberet his qui ignorantjs & peccatis præoccupati fuissent. Iam cum certum est solos Leuitas assumptos, patet hanc similitudinem non ad omnes promiscue pertinere sacerdotes, nam aliud est de nostri sæculi sacerdotibus, sed ad eos qui ex genere Iudai cō tantum erant. Legimus. i. Corinth. 9. Qui affrunt altari, de altari participant, sed hinc non recte colligitur, quod & hodie debeant tales esse sacerdotes, qui offerāt donaria & victimas &c

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Scip. ab il-
licitis simili-
tudines. sc
pius pent.

Nam scripturæ non est insolens, etiã ab illicitis sæpius similitudines sumere. Sic Christus ab usurarijs, iniquo iudice, filijs huius lucis & alijs rebus similitudines posuit, cum tamen vsuras communiter, iniquitatem iudiciariam, atq; prudentiam filiorum huius sæculi per se nũquam probarit. Meminerimus illius triti: Omnis similitudo claudicat, vnde in ea quid instituto sermone deseruiat consideremus, & aliena relinquamus.

Ex hominib. assũpt. ¶ i. cognat^o noster est & frater, Angelus proprie nõ potest esse sacerdos, quia ex hominibus nõ assũptus, neq; particeps nostrarum afflictionũ esse potest. Sacerdos mediator est inter Deum & hominẽ, inter Deum vitæ sanctimonia, inter hominem, carnis infirmitate, ob quam fratres reliquos non despiciet. Iam uero quantum ad intercessionem & mediationẽ, unus solus Christus est uerus sacerdos, sicut & solus spiritu suo emundat ab omnibus peccatis, pro quibus intercedit.

Donaria
Vitim.

Offerant donaria ¶ Donaria absq; sanguine offerebantur, ut argentum oleum &c. Victimę cruentę erant, cedebantur enim animalia pro peccatis hominum. Ignorantibus & errantibus. i. peccantibus per ignorantiam & errorem. Humanæ enim infirmitatis est errare.

Quandoquidem & ipse cir: ¶ Quare autẽ homo homini non cõpateretur, peccatum in carne sacerdotis

sacerdotis uel sanctissimi, æq; inhabitat, atq; in laici, etsi spiritus in uno carnis impetum & concupiscentiarum plus reprimat, quàm in altero. Certe Dei donum istud est, & non nostrum meritum. Ex eadem peccatrice massa prognati sumus omnes. Isti sacerdotes infirmam carnem gestarūt, idq; cum peccato. Christus similiter infirmam, sed absque omni peccato. Vnde Leuitici sacerdotes iubentur etiam pro suis peccatis offerre, uerum eo Christus opus non habuit.

Omnis peccator.

Porro nemo sibi ipsi usurpat honorem, sed qui uocatur etiã à Deo, quemadmodum & Aaron. Ita & Christus non semetipsum glorificauit ut fieret pontifex, sed is qui dixerat illi: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Sicut & alibi dicit: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchizedec.

Regi, non semper car pulat.

Quandoquidem Apostolus fiducia erga Deum nos confirmaturus, Christum sacerdotem introduxit, iam sacerdotium illius tractare quã plenissime instituit. Primũ à quo sacerdos institutus sit, aperit, deinde qualis & quantus pontifex sit, postremo, quomodo assumptus, nos pu

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Obiectio
nem diluit.

rificarit & legē adimpleuerit. Si quis dicat, mul-
tum nobis Christum sacerdotem celebras, ut in
illum fiduciam ponamus, quomodo queso eū
sacerdotem agnoscamus, cum nō sit ex tribu Le-
ui neq; de progenie Aaron? certe si sacerdotem
illum facis, legitimum oportet ostēdas, alioqui
frustra suscipiendum persuaseris? Sumere enim
sibi temere honorē sacerdotij, tam abest ut Deo
placeat, ut etiam presentissimam ultionem illius
exigat, exemplo sunt Chore, Dathan, & Aby-
ron cum suis complicibus, quos terra uiuos ab-
sorpsit Num. 16. Oza qui arcam tenuit calcitrā-
tibus bubus percussus & occisus est, 2. Reg. 6.
Ozias percussus lepra, 2. Paral. 26. Respondit &
dicit quomodo in sacerdotem assumptus sit, nō
quidem ab hominibus, sed ab ipso Deo.

Explicat
tur locus
1. Tim. 3.

Nemo Jntellige qui pie uelit agere. Nam per
ambitionem uel qualemcumq; dignitatem am-
bire, crimine non uacat. Vide quomodo hic lo-
cus conueniat huic qui est .1. Timoth. 3. Si quis
episcopi munus appetit, honestum, opus delide-
rat. Sua querere Christiani nō est, sed alijs cupe-
re prodesse, id demū uere Christiani est. Iam non
est, quo melius alijs prodesse possis, quam pro
be episcopi muneri fungens, ut quod summam
hominibus utilitatem adfert, honeste ergo appe-
titur, Sed ab eo qui sentiat se ei posse sufficere.
Nam tales laborē potius, & quæ Christi sunt,
quàm honorem, prouenus, & quæ sua sunt
querunt

querunt. Episcopatum desiderare, est inspectio-
 nem & curam omnium suscipere, & nō sūspī-
 us, hoc tamen nunquam faciet, nisi magna cha-
 ritate præditus. Nos ita prodesse cupiamus
 proximis, ut omnis ambitio & fastus absit, nō
 uocati ne curramus. Tāta em̄ dignitas sacerdotij
 est, ut necesse sit quē à Deo uocari, quēadmodū
 Aaron uocatus est. Nume: 17. Virga Aaron ubi
 floruit, certo inditio fuit Aaronem sacerdotem
 à Deo fuisse designatum. Hunc locum sane non
 expenderunt Anabaptistarū apostoli qui sibij
 plis inuocari sumpserūt apostolatū, cum huius
 sui facti nullam scripturæ cōsonam satis asserre
 rationem possunt, nimirum inani sapientia &
 curiositate huc adducti. Ex tribu Levi autē & ge-
 nere Aarō olim creati sunt sacerdotes, id quod
 ad Herodis vsq; & Hircani tēpora durasse legi-
 mus. Si scire cupis quo pacto sacerdotiū apud
 Hebræos cessauit, & pessimus quisq; ad eā dig-
 nitatem per Herodem euectus est, consulas Io-
 sephum lib. 20. Antiquit. Cæterū cōmutatio
 sacerdotij, tum fuit indicium in foribus esse ve-
 rum pontificem, Christum seruatorem nostrū.

In Anabaptistarū
 Apostolos

Ita & Christus non se Ita vult arguere. Ne-
 mo qui pie velit agere ipse se ad sacerdotij fasti-
 gium extollit, sed expectat vocationem. Ita etiā
 Christus se ipsum non extulit, sed ab eo, qui illi
 dixit, Filius meus es tu, & Tu es sacerdos & c.
 ad sacerdocium uocatus est, verus ergo sacer-

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

dos, & a patre huc dignitatis euectus. Prius testimonium superius folio. 13. satis fuisse explicatum est. Posterius in sequentibus explicabitur.

Qui in diebus carnis suæ, cū & preces & supplicationes apud illū, qui poterat ipsum à morte seruare, cum clamore ualido & lachrymis obtulisset, & exauditus esset pro reuerentia, tametsi filius erat, tamē didicit ex ijs quæ passus est, obedientiam, ac perfectus redditus, omnibus qui sibi obedierunt, fuit causa salutis æternæ, cognominatus à Deo pontifex secundum ordinationem Melchisedec.

Superioribus ostendit à quo sacerdos constitutus sit, nunc indicat quomodo probatus officio suo functus sit, postea perget ad explicandū sacerdotiū Christi, & quomodo nobis Melchisedec referat, ut uideas manifestissimè esse nugas Papistarum, qui impudētè dicūt Christū adhuc sacrificiū in sua impia Missa, quasi uero in illa primū figuræ cōpleatur, & nō potius implerē sint Christo

Christo supplicium mortis pferete. Verum qui candido & sincero animo hac legerit Epistolam, facile fraudem impostorum istorum peruidebit.

Qui in diebus: I Christum gestasse crucem interne obtulisse se, & peccatum esse pro nobis, ab initio conceptionis usque ad expirationem spiritus, Theol. faceret, & bene quidem, quamuis in cruce consummati omnia. Ne tamen putes Christum carnem reliquisse unquam, eo quod hic sit, in diebus. carnis, hoc est, cum adhuc mortalis esset, & humiliter uersaretur inter nos, ut sit alleolis, *Alphois* pces cum supplicatione significat, *ixetoria* uehementis & cum humilitate oratio. Malim autem uos ad internas Christi pces respicere, quam externas, quamuis & has frequentissimas habuisse in Euangelis legitur, cum nunc totam noctem in oratione perdurauit, nunc in monte oliuarum, nunc in ultima coena, cruce, & alibi. Orauit autem ad neminem alium quam ad patrem, qui poterat ipsum seruare a morte, & non ipsum tanquam caput solum, sed & corpus & membra. Distate hinc ad que sint dirigenda pces, & quis sit qui seruare possit a morte & malis omnibus: nimirum ad neminem sanctorum uel sanctissimum. confugies, ut peccatores quos nulla seruandi sit potestas. Deus est saluator, & propter illum nemo alius, ipse solus peccata delet, et nullo nostro huc adducto merito. Porro in eo quod dicitur hic peccationes & supplicationes obtulisse alio modo refert nobis Melchisedec, quem obtulisse uirtutes non legimus, sed benedixisse Deum.

Cum clamore

Dies carnis quid.

Deus incommensurabilis.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Clamor

Cum clamore ualido & lach. ¶ Est affectuū clamor & summe charitatis Christi, quam erga misellos nos habuit. Neq; rarū in scripturis ardentiores affectus dici clamores. Moses audit: Quid clamas? cum tamen externæ vocis nihil emisisset. Exo. 14. Haud tamen negauerim & Christum in mortis supplicio voce magna exclamasse, emissurus iam spiritū. Per lachrymas, commiserationem & charitatem ingentem erga nos miseros intelligo. Collachrymant, qui cōmiserentur nostri. sic & Christus.

Lachrymæ

ἐνλα
βίσι.
ἐνλά
βιαι.

Exauditus est pro reuerentia ἱεὺ λάβησι, reuerendus, qui quicquid facit gratum est, & libenter accipitur, hinc ἐν λάβεια, quod non tam autoritatem significat, quam reuerentiam & dignitatem qua quis præ alio recipitur, alias etiam pro pietate capitur. Christus semper se exaudiendū sciuit, id quod ipse de se testatur Ioan. 11. Voluit tamen hanc humilitatem vere obediens patri, in se suscipere, nimirum nobis in exēplū. De nullo autem sanctorum legimus, quod pro propria & sua ipsius reuerentia & dignitate exauditus sit, præter quam de uno saluatore Christo. Sancti & fideles exaudiuntur quidem, sed si patrem in nomine Christi petant, cuius dignitatem & meritum vnice respicit. Hinc est quod ecclesia suas preces concludit: per dominū nostrum Iesum Christum.

Tamen si filius esse ¶ id est quamuis in ea dignitate

nitate & honore constitutus, ut filius diceretur,
 & in quo patri summe complacitum esset, tamē
 experiri voluit omnia, & discere obedientiam,
 degustare infirmitates nostras, & exercere se ad
 summam humilitatem & obedientiam, eamq;
 usq; ad mortem. Confer huic, quam in Philip.
 legis sententiā. Qui quū in forma Dei esset & ē
 est enim eiusdem sensus. *τελειωθησ*, potes expo- Obedien
tes qui.
 uere ut supra pro sanctificatus, initiatus. Obedi
 entes hic intelligit fideles, & qui vocem Christi
 audiunt, illis em autor vite, causa & origo salu
 tis æternę ex sua obedientia factus est, vnde etiā
 à Deo cognominatus est pontifex secundū or
 dinem Melchisedec, hoc est mediator, interces
 sor, placator, peccatorumq; expiator & salua
 tor noster constitutus. Nunc ab instituto vsq; ad
 finem .6. capitū.

De quo nobis multa forent dicē
 da, eaq; difficilia explicatu, quando
 quidem segnes facti estis auribus.

Is oratorū mos est ut obscuriore loco oborto,
 auditoribus somnolentiam & torporem acio
 re aliqua exhortatione excuciant. Pari modo
 & hic agit Apostolus, dignitatem eterni sacer
 dotij Christi probaturus. Adduxit autem my
 sterium de Melchisedec, quod ut commodius
 illorū mentibus inculcet, ut quo nō mediocriter

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

fiduciā nostrā ad Deum firmatur, primum tarditatem illorum arguere uoluit, idq; multis, interim tamen beneuolentiam captat & attentos, illos reddit. Cōueniebat autē admodū ut Iudæos tarditatis & ignorantix taxaret. Nam ob ceremoniarū acerū quibus premebātur, ferē se per humi reptarunt, neq; mentis oculos ad cœlestia eleuarunt: & quia cortici literæ supersticiosius adhærentes, medullā spiritus neglexerunt, minus idonei fuerunt ad mysteria capiēda. Idē & hodie vsu venit: qui supra modū ceremonias suspiciunt, parū apti sunt ad sensa scripturarū penetrāda. Et quotus quisq; queso literę rātū insistens potuisset ex Melchisedec historia, tam grande nobis sacramentum explicare?

Papistarū
error.

Papistę qui missam sacrificiū astruere conātur, ineptias hic suas ridicule exponūt, dū incognitū iplis locum hunc pro armis capiunt, perinde atq; quiduis q̄ quo modo obuiū armorū instar esse possit. Dicūt ergo, quādoquidē Hebręi tardiores erant, & non satis defecatis auribus, Apostolū prudēter uoluisse illos celare arduū illū sermonem de sacrificio Missę, quod tamen scriptura nusquā habet, Scilicet eorū acuminī hoc reseruādū erat. Verū ipsi suā produnt insiciam, dū fatētur in scripturis hoc sacrificiū putā sublimius explicatū nō haberi. Quare hanc expositionē ex suo capite deprompserunt, non ex scriptura. Et mirū est Apostolū reconditissima queq;

quęq; Hebręis mysteria tam fideliter aperuisse,
 hacq; vna in re infidū se exhibere potuisse, atq;
 eis, qui iā afflictiones & persecutiones grauissi-
 mas, ppter Christū ppassi erāt: Dicit autē diffi-
 cilē sermonē explicatu, nō tā ad rei difficultatem
 oculos intēdens, quā ad eorū quibus loqueba-
 tur tarditatē, flaccēscētes & languidas aures.
 Vt vno verbo dicā, nititur auditoribus signi-
 cāē excutere.

Etenim cū debebatis pro tēporis
 ratione doctores esse, rursū opus
 habetis, ut doceamus uos, quę sint
 elementa initij eloquiorum Dei.

Hāc causam reddit quare sint languidi: Debe-
 batis inquit iā esse doctores aliorū, quia tāto tē-
 pore inter Christianos uixistis, ā quib⁹ paruo la-
 bore quicqd ad pietatē & fidē in Christū attinet
 discere potuistis: sed qd ego video: redeūdū fe-
 rē est ad prima elemēta, ea uestra est negligētia.
 Nō hoc agit Apostolus, ut velit esse multos ma-
 gistros, id qd & D. Iacob. prohibet, prōptiores

Non uidē
 multos ma-
 gistros.

em nos esse cōuenit ad audiēdū, quā docēdū.
 Huc omnino spectat, ut proficiant, neque
 semper sint pueri, sed si locus & charitas po-
 stulet, ut & ipsi possint docere, non ex eo-
 rum numero, qui semper discunt & nunquam
 tamen ad cognitionem veritatis perueniunt,
 quales

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Elementa
que.

quales sunt ceremoniarū superstitiosi obserua-
tores. Videtur autem ironia quepiam hic reluce-
re. Velletis ne semper puerilia doceri? & prima
rudimenta? quin potius ad altiora capienda eri-
gite, tempus & ætas hæc aliū exigit profectum.
Vt doceamus vos elementa] Allusit hic ad de-
mentarios pueros. Sūt autem elemēta Iudaicę
ceremonię & externę quędam institutiones &
pædagogicę, quibus infantuli atq; puerilem ca-
ptum nondum transcendentes imbuuntur, ut
cum dico alicui, uis Christianus esse: baptiseris,
neq; statim illi dicam, quid Christianus, quid fi-
des, quid baptismus: Vis orare: flecte genua, cō-
pone manus, reticens interim quid oratio, seu
quomodo sit orandum. Et sic de alijs: Hæc esto
obserues, tamen nondum hinc eris uere Christi-
anus, attamen nihilominus elementa ad pietatē
hæc sunt. Quod ideo dixerim, quia hic locus
Anabaptistarum errori contrarius est, possunt
enim ante puram & solidam pietatis doctrinā
symbola baptismatis præmitti. Puerilia & lac-
primum, deinde sermo iustitię & solidus cibus
offerendus. Habent & spiritualia suos gradus.
Putatis quot milia Iudæorum baptisari potue-
runt & illico sermonem iustitię doceri? Haud
credo. Nam exacta illa cognitio Dei etiā tum,
non statim à baptisate requirebatur. Sūt qui
initia eloquiorū Dei, humanitatem intelligunt,
sed non uideo in quem sensum,

Facticę

Factiq; estis ij, quibus lacte sit o-
pus, non solido cibo. Nam quisquis
lactis est particeps, is rudis est ser-
monis iustitię, infans enim est. Por-
ro perfectorū est solidus cibus, nē
pe horum, qui propter assuetudinē
sensus habent exercitados ad discre-
tionem boni pariter ac mali.

Præpostere sublimiora traduntur his, qui vlt
tra infantilia & elemēta nondū promouerunt.
Idem istis verbis dicit quod et prioribus, paulo
tamen fusius rem nunc explicat. Nā quod iam
iam elementa, nunclac uocat, quod paulo ante
per alios docere posse, intellexit, hic solidum uo-
cat cibum. Cēremonias autem & prima elemē-
ta lac esse, patet ex. 1. ad Corint. 3. Ego non pote-
ram vobis loqui ut spiritalibus, sed ut carnali-
bus, ut pueros in Christo lacte uos potauī, non
solido cibo, nō dum enim poteratis, quasi dice-
ret, opus habebatis correptione tanquā pueri,
quibus dicitur: Ne hoc feceritis, ne irascimini,
ne superbiatis &c alioqui hoc & hoc mali vo-
bis accerfētis. Doctrina Mose & legis præcepta
ferē lac sunt, Euangelium vero, solidus cibus.
Iudæi plurimum tribuebant sacerdotio, purissi

Cēremonia
& lac dicū-
tur.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

cationibus, lotionibus &c neq; sublimia myste-
ria inquirebant, multum tamen profuerat ista
præsciuisse. Puer sex aut septem annorum nō ca-
pit, si illi multum de incarnationis mysterio, de
communione sanctorum in Christo, de morte
resurrectione & ascensione ipsius differas, sed si
dicas, obedi parentibus, time Deū &c uel mor-
te morieris, quæ præcepta lac dicuntur & pri-
mordia pietatis, ut diximus.

Nam quisquis lactis est par: ¶ Quod dicitur
rudis est sermonis iustitię, eo dedarat, quid in-
telligat solidum cibum, nempe, Christum uni-
cum nostrum esse mediatorem & saluatorem.
Hic cibus solidus est, & perfectorum tantum.
Vereor sane ne ceremonijs oppressi abstrusio-
ra ista non admittatis. Nota solidum cibum eti-
am accipit, qui addidit, quid per ceremonias
sit intelligendū

Infans enim est. Porro perfectorum. ¶ Lactis
participem & infantem in Christianismo nō re-
iicit, neq; ex fidelium grege excludit, quamuis
nondū inter perfectos sit connumerandus, ui-
deant igitur, quæ in negotio pietatis omnia sta-
tim perfectissima uolunt, an non ecclesiam Dei
miserrime scindant, & imperfectioribus aditū
in eam prædudant. Quorum autem sit solidus
cibus explicat ipse, cum dicit, perfectorum, atq;
idipsum per explicationē magis, oculis subiicit,
dicens, horū qui propter assuetudinem &c. Ce-
cerum

terum perfectos uocat, non perfectione uitę seu operum, sed scientię uel cognitionis. Quemadmodum & Ephes. 4. Donec perueniamus omnes in unitatem fidei, & agnitionis filij Dei, in uirum perfectum, in mensurā ætatis plene adultę Christi, ut non amplius simus pueri, qui fluctuamus & circumferamur quouis uento doctrinę &c. Qui sensus & oculos mentis exercitatos habent in scriptura, possunt discernere inter bonum & malum, rem corpoream & spirituales, iusticiam fidei & operum, legem & Euāgelium. Atqui in externis tantum sunt, illa sola curant & admirantur, nō habent sensus exercitatos, tales non facile subodorātur quid sub signura lateat mysterij.

CAPVT VI:

Quapropter omisso, qui in Christo rudes inchoat sermone, ad perfectionem feramur, non rursus fundamentū iaciētes pœnitentię ab operibus mortuis & fidei in Deū, baptismatum, doctrinę, ac manuum impositionis, & resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Adhuc pergit in excutiendo tempore Hebræorū, ut se parent ad capienda ardua ista mysteria, & relictis initijs pergant ad perfectionem, hoc est, perfectiorē Christi cognitionem sermonemq; iustitiæ. Vocat autē initia sermonis Christi, sicut supra, præceptiones illas, quæ infirmioribus traduntur initia uel elementa, quales sunt de rebus externis, de suscipiendis sacramētis, & id genus alijs, quasi diceret, non amplius admo-
neo uos de his cęremonijs ac ritibus, quibus olim instituti estis, iam magis ardua tractanda ueniunt. Perfectionē, ut supra, cognitiōis intelligit.

Ritus olim
baptisando
rum.

Non rursum fundamentum iac. ¶ Qui olim baptisabantur, principio admonebantur penitentiæ agendæ, deinde petebatur ab eis cōfessio fidei, postea lauabantur, & imponebātur eis manus cum contestatione resurrectionis & iudicij æterni. Neq; tamē, ut paulo ante diximus simpliciores, & qui ad perfectam cognitionem non dum penetrarāt ab istis cęremonijs exclusi sunt, sicut neq; infantes fidelium. Et quamuis he uoces, renuntio, credo, manuum impositionem accipio, & his similia in baptismo auditæ, plus tamen in se pollicitæ sunt, quàm re ipsa præstare possent iam initiatus, perfectam enim uitam & nouam indicant, quæ per baptismum præfiguratur, ut quo Christus induitur & peccata abluuntur. *Βαπτισμῶν* pluraliter dicit, iuxta morem Hebræorum, quibus multi baptismi erāt, nobis

nobis unus est, sicut & unus Deus & una fides. Fieri tamen potest ut pluraliter dixerit baptis-
mi, eo quod tertio intingi solebant pueri, qua
si diceret. Non loquor de puerilibus baptismis
& rebus, uel qualia solent ab ijs qui baptizantur
primo accipi. Perfectiora longe uos doceo. Ba-
ptismis in se habet mortem Christi, & Aposto-
lus diserte dicit se nihil nouisse præter Christum
& hunc crucifixum, utcumq; autē mira in bap-
tismo lateant mysteria, tamen nihilominus di-
cuntur eo tradi puerilia & lac. Nemo autem ea
propter hæc discat cōtemnere, sed pædagogia
ista ad altiora enitatur.

Atq; id faciemus, siquidem per-
miserit Deus.

Hoc est, relictis puerilibus istis, ad perfecti-
ora feramur, tractemusq; magis ardua, & adul-
tos nos propius spectantia. Et quia sibi ipsi ali-
quid arrogare plane hominis superbi est, com-
modum adiunxit: Siquidem Deus permiserit
Nihil enim possumus si gratia diuina nobis de-
sit. Discamus & nos hic humiliter de nobis ipsis
sentire, & agnoscere illum, ex quo sunt omnia.

Nam fieri nō potest, ut qui semel
fuerint illuminati, gustauerintq; do-
nū illud cœleste, & participes facti

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
fuerint spiritus sancti, gustauerintque
bonum Dei uerbum, ac uirtutes fu-
turi sæculi, si prolabantur, denuo re-
nouentur per poenitentiam, ab inte-
gro crucifigentes sibimetipsis filium
Dei, & ludibrio exponentes.

D. Ambro
f. 42.

Hoc loco multi sunt offensi, & hinc ausi fue-
runt abijcere Epistolam hanc tanquam minus
approbatã, eo quod Apostolus hic neget poe-
nitentiam. Vnde Nouatiani locum hunc pro se
adducebãt, dicentes quod baptizatis si denuo
in peccatũ prolabant, nulla cõdonatio superfit.
Similiter & Catabaptistæ hic delirant. Verũ il-
la omnia de Sacramẽto baptismatis exponẽda
sunt, ut q̃d nõ liceat repetere. Ambrosius lib: 2.
de poenitentia cap. 2. ne baptisma reiteretur, hæc
uerba Apostoli contra ipsos Nouatianos citat,
quẽ legisse forte nõ poenitebit. Nullibi Paulus
poenitentibus ueniã negauit, id quod inter mul-
ta ipsius testimonia, unum exemplũ Corinthij
scortatoris satis comprobat, quem ubi poeni-
tuisset tanto studio iubet recipi in Ecclesiam. Cer-
te septies in die cadit iustus, & resurgit. Alij de pec-
cato in spiritũ s. intelligunt, sed quomodo hoc
superioribus cohereat non uideo. Simplicius er-
go exponemus cum Ambrosio de sacramento
baptismi,

baptismi, nā ille honestis. nominibus solet appellari. Dio. vocat hunc *μυστηριον φωτισματος* id est illuminationis sacramētū. Et ita illuminatos, intelligimus baptizatos, Neq; statim necesse est, ut baptizati illuminati sint spiritu sancto. Supra audiuimus eos nondum ad mysteria reconditiona peruenisse. Veteres quia baptismus illuminationis dictus est, p̄figurare id uolebant, quas p̄ferrebant, facibus: item gustus coelestis dictus, quod alij expresserunt porrectione salis, alij mellis: Etiā participiū spiritus sancti, id quod chrismate seu oleo designare voluerūt. Verū istas c̄remonias ut nō probarim, ita nec maximopere improbarim, si pie usurpent. Certe scriptura nusquam eas adhibēdas docuit, nulla itaq; pietatis iactura omitent. Obserua quā multis verbis *παράφρασις*, hoc est, circumscriptione, baptizatos nobis notare uoluit, & p̄re rea aliud nihil. Accumulat em̄ ita beneficia Dei, quę fidelibus in baptismo dantur.

Ceremoniis
ueterū citi
ca Baptis
mum.

Si prolabantur] Nō opus renouari, inquit, in poenitentia, seu quod idem est, rebaptizari. Neq; hęc mea solum est expositio, sed & aliorū maxime patrū, qui nimirū diligentius hunc locum introspexerunt. Quomodo autē, inquis, verba hęc ad propositū faciunt? Optime, nā p̄posite omnia coherent. Dicere uult. Agamne uobiscū ut cū pueris: tradā uobis vsq; puerilia: sed ut impossibile ut quis iterū baptizetur, ita

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

etiam impossibile ut quis iterum doceatur cum fructu his puerilibus. Doctrinam quidem possemus in medium asserre, sed sacramentum non concedimus alicui, & quare hoc?

Baptismus
quid significet.

Crucifigentes & ludibrio expo. Baptismus, significat mortem atque crucem Christi. Rom: 6. Quicunque baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius baptizati sumus. Sepulti igitur sumus una cum illo per baptismum in mortem, & que sequuntur. Et Collos. 2. Cōsepulti simul cum illo per baptismum &c quibus omnibus nihil aliud uult dicere, quam quod baptismus sit figura mortis seu crucis Christi & sepelitionis. In eadem sententiā & ista hic dicuntur Et hic mos est scripturæ, religiosissime de sacramentis loqui. Quia uero baptismus mors seu crux Christi dicitur, ideo quando quis rebaptizatur, de eo dicitur, quod denuo crucifigat filium Dei, hoc est, non ostendat siue credat pro se crucifixum, & ita quantum in se est denuo crucifigit. Alioqui scimus Christum amplius non moriturum. Neque enim mors illi ultra dominabitur. Romanorū. 6. *ωραπαδειγμα τῆς ζωῆς*, id est traducences iterum in spectaculum, ut ab omnibus irrideatur. Idem uerbum habes Mat. 1. Porro quod addit: filium Dei, aperte habes filium Dei crucifixum, recte dicit, Christus homo, etiam filius Dei, quia dictum, Sanctum quod nascetur, uocabitur filius Dei. Luce primo capite.

Filius Dei
crucifixus
recte dicitur.

Siquidem

Siquidem terra quę hymbre sepius in se uenientē combiberit, & progenerit herbam accomodā eis opera quorum & colitur, recipit benedictionē à Deo: at quę produxerit spinas & tribulos, reproba est, & maledictioni confinis, cuius exitus huc tendit ut exuratur.

Comparatio aptissima est, quia Hebręorum erigit animos & ignauiam istam puerilem perfringit, cohortans eos ad piam sedulitatem. Comparat hic studiosum auditorem terrę fertili, & negligentem terrę sterili & maledictę, Parabole Saluatoris Matth. 13. de semine, etiam alii quo modo huc faciunt. Vult autem. d. Nisi habeatis uberiorem Christi cognitionem, non solum pueris similes estis, quibus lacte opus & rudimentis, sed & terrę sterili atq; maledictę, quę diu culta tamen usq; infrugifera permanet, tribulos pro frugibus producit, & nullam ad cultorem transmittit utilitatem. Certe terrā quę crebris pluuijs fœcūdatur, fructum producere, ita & nos qui diu auditores fuerunt, profectum eruditionis & ingenij afferre decebit. Meministi opinor digressionis Apostoli, qua ardua dicitur

rus eos arrectioribus auribus efficere uult, & deoq; ad dignam se diligentiam reducere, quæ admodum diximus. Alludit autem pulchre ad ea, quæ Genes. 1. de creatione germinum & herbarum dicta sunt, & insuper etiam ad hominem cui dictum est: Terra es & in terrâ conuerteris. Homo carnalis, terra est & ea inculta, qui quam diu non irrigatur superna & cœlesti pluuia, tam diu manet aridus, nullosq; spirituales & Deo gratos fructus profert, sed tribulos & fructus carnis, quæ sunt iniustitia, siue carnalia opera, digna quæ excendantur & in gehennam coniciantur. Nota obiter terræ non propriæ esse ex se fructificare, benedictio namq; Domini & uerbum illius imperans producit ex ea fructum. *Βοτάνη*, herbam germinantem. Idem uocabulum habetur Genes. 1. *βλασησάτω ἡ γῆ βοτάνη καὶ χόρτος. ἔυβετον*, accommodam, bene positam seu optime dispositam, hoc est, uberè herbam & non sparsim germinatè, segetè densam.

Terra ex se
non fructi-
ficat.

Ceterum persuasimus nobis de uobis dilecti, quæ his sint meliora, & cum salute coniuncta, tamen sic loquamur.

His uerbis aperit, quo cōsilio duriora uerba orationi suæ immiscuerit. Sumo, inquit, hunc modum loquendi propter uestrum commodū

voco quidē uospueros, steriles & tamē nō ita male de uobis omnibus sentio, sed plane vos habeo pro benedictis domino, & regno Dei proximis, tamen excitandos tardiusculos uos duxi, idq; in vestrum cōmodū. Ita mitigare uoluit quæ austerius primo proposuerat, ne uideatur nihil in eis diuini agnoscere.

Non enim iniustus est Deus, ut obliuiscatur operis uestri, & laboris ex charitate suscepti, quam exhibuistis erga nomē illius, qui ministrastis sanctis, & ministratis.

Video aliquos fructus & haud cōtēnendos terrę uestre, quos nō fecistis corā mūdo, tāquā illi placituri, sed in oculis Dei, cuius glorię vnice uos addixistis profecto op^o uestrū et labor quē ex charitate nō ficta suscepistis apud Deū nūq; intermoriet. Quos fructus? Charitatis, inquā, erga fratres uestros, fideles, sanctos, quę certe indicū est uos esse filios Dei, cuius misericordię affectū etiā in uobis tanq; nō degeneres filij cupitis exprimere, idq; in malos pariter ac bonos in bonos & sanctos tamen præcipue tanquam in domesticos fidei, quibus merito primas debemus. Sane non fecistis ut pharisæi facere solent

solent, qui in recte factis à se, laudem ab hominibus querāt, qua consecuta, mercedē acceperūt, uos nomini & gloriæ Dei studetis cum bene facitis, manet itaq; merces uestra. Eam olim Deus reddet in propatulo, potuissetis quidem in sæculo uiuere tanquam potentes, sed maluistis uiuere tanquam serui & abiecti, ut olim uos Dominus eueheret & exaltaret.

Cupimus autem ut unus quisq; uestrum idem præstet studiū ad plenam spei certitudinem, usq; ad perfectionem, ne sitis imbecilles, sed imitatores eorum, qui per fidem ac longanimitatem hereditatem accipiunt promissionis.

Dicit. Certus sum esse fructum bonum in uobis, qui hætenus tanto in studio sanctis ministrastis, nūc oramus ut tã in egregio charitatis opere, singuli perseveretis ad finem uitæ usq;, atq; ita certificemini de spe, quam habetis in uobis. Vult enim Deus ut (quemadmodum 2. Petri. 1. est) operã demus, ut uocationē & electionem nostram firmam efficiamus, quod sane nihil aliud est, quam ut declaremus eã spem, quæ in nobis est per bona opera, & ut luceat lux nostra. Certe nemo unquã se fidelem agnosceret, qui sibi tan

sibi tantū viuit, & nemini benefacit. Enitatur
itaq; ad plerophoriam fidei singuli, si recte habe
re velimus, & ad perfectionem contingere.

Nescitis imbecilles id est Languidi, segnes &
tardi ad audienda sublimiora ista mysteria, sed
imitemini sanctos patres, qui sola fide consecuti
sunt promissiones suas, & absq; ea nihil pror
sus. Fidelibus enim Deus tantum pollicetur &
præstat, quod promittit, cum impijs vero nihil
cōmune habet. Vos igitur adhortor ut per fidē
ac expectationem longanimem resignati diuinę
uoluntati patrum incedatis vestigijs, similesc; il
lis in hoc sitis, id quod & mihi de omnibus vo
bis polliceor, postquam ea fidei specimina erga
sanctos & electos Dei edere non defatigamini.

Deus em̄ pollicitus Abrahæ cū
non posset per quenquam maiore
iurare, iuravit per seipsum, dicens:
Nisi benedicens benedixero tibi, &
multiplicans multiplicauero te, atq;
ita cū longanimiter expectasset, con
secutus est promissum.

Hæc pericope partim cohærent præmissis,
nempe imitatores eorū, qui per fidē & cū huius
hic singulare exemplum de Abraham inducit,
ut qui præ alijs excellenti fide & longanimitate
clarus

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

clarus, promissionū compos factus est: partim vero ad scopū totius epistolæ pertinet, & maxime ob dictum Psalms: Iurauit Dominus & non poenitebit eum, tu es sacerdos in eternum secundum ordinē Melchisedec. Inde enī supra cœpit digredi, attentioŕem sibi paraturus auditorem. Nunc tandem ad institutū redit. Sensus est. Quia Christus iureiurando constitutus est sacerdos, tutissime illi cōfiditur, estò per patientiam mora aliqua ferēda sit, donec ingrediamur. Neq; enim meliores sumus Abraham. Ille si credidit Deo iurāti, et de promissionibus nō dubitauit, multo magis nos credamus & longanimes nos prestemus, tantum habentes sacerdotem.

Abrahę fides et lōganimitas.

De fide & lōganimitate Abrahę multa sunt in Genes. maxime. 12. cap. Cū iā esset annorū septuaginta quinque, & egrederetur è Haran audiuit promissionem hanc. Benedicam te &c. Credidit Abraham Deo. Et deinde expectante illo semē, distulit Deus p̄missionem in centesimum ætatis ipsius annū, ita uiginti quinque annis promissionem feminis firmiter persuasus expectauit, tandem natus est ei Isaac, quē aduultum iam paratus fuit in holocaustum occidere, Genes. 22. Verum cum audiuit. Per metipsum iurauit, dicit Dominus: Eo quod fecisti uerbum hoc, & non pepercisti filio tuo dilecto propter me, nisi benedicens benedixero tibi, & multiplicans multiplicauero te &c. Verba iuxta LXX. sunt cita

sunt citata, non iuxta Hebr. ueritatem, quæ non
 habet, *ἢ μὴν*, nisi, quod est modus iurādi, qua
 si diceret, nisi fecero, hoc & illud mihi eueniat.
 Potes tamen *ἢ μὴν*, exponere, profecto. Quid
 per benedicere intelligat, ipse per expositionem
 aperit cum dicit & multiplicans multiplicauero
 te &c. Post natum autem Isaac, uixit. 75. misitq;
 filios in orientem, ancillam cum ismaële eiecit,
 Isaacq; retinuit. Sicque promissionē sensim im
 pleri uidit, non tamen perfecte in carnalibus fi
 lijs, sed in Christo benedicto semine adimplēdā
 cognouit. Explanat nunc fusius rationem iura
 menti.

Nā homines quidē per eū iurāt
 qui sit maior, atque ijsdem omnis cō
 trouersię finis est, si intercedat iurisiu
 randi confirmatio. Qua in re Deus
 cū eximie uellet heredibus promissi
 onis ostendere firmitatē consiliū sui,
 interposuit iusiurandū, uti per duas
 res imutabiles, in quibus fieri nō pos
 set, ut mētiretur Deus ualidam cōso
 lationē haberemus, qui huc confugi
 mus, ut potiamur propo sita spe.

Rationem

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Rationem hanc ex vulgi consuetudine addu-
cere voluit. Homines enim, cum sibi inuicē ani-
mos peruidere atq; introspicere nō possunt, nū-
quam satis certi de illis sibi videntur, nisi acce-
dat iuramentum, nomēq; Dei inuocetur. Dirēp-
turi itaq; lites, per longe superiorem se Deum iu-
rant, hocq; honoris illi deferunt, ut qui, cum
scrutetur corda & renes, perdatq; omnes loquē-
tes mēdaciū, nō sit inultū pmissur⁹ nomē suū in-
uanum assumi. Deus itaq; electis consilij sui fir-
mitatem & immutabilem sententiam excellen-
tissime declaraturus, infirmitati nostrę attempe-
rare se uoluit, quo prōptiores ad credendū illi
efficeremur, in eo quod non tantum promisit,
sed & iuramēto promissum confirmauit, & iste
sunt duæ res immutabiles, de quibus hic sermo
est. Iam quemadmodū impossibile est ut Deus
ipsissima veritas fallere in promissis possit, ita
etiam in iuramento interposito mentiri nunquā
potest: & hoc si apud homines dubium tollit,
multo magis apud Deum. Quomodo ergo nō
habeamus validam consolationem nos positu-
ros olim esse requie & proposita spe? Spes, pro-
re sperata hic ponitur, sicut & ad Tit. cap. 2. Ex-
pectantes beatam illam spem &c.

De iure iu-
rando.

Porro locus hic est contra Catabaptistas, qui
volunt omnino non esse iurandū, citantes pro-
se illud Christi, Math. 5. Ne iuretis omnino, neq;
per cœlū, quia thronus Dei est &c. Verū quia
huc habe

hic habemus Deum iurasse, forte non abre fuerit paucis iuramenti rationem expendere, ne simplici lectori fuci isti imponant. Quod per se malum non est, certe Christus prohibere neq̄ potuit, neq̄ debuit unquam, nam non uenit soluere legem, sed adimplere. Iam iuramentum per se nunquam fuit malum. Iurauit enim Deus ipse atq̄ adeo Israēlitis in suo nomine iurare precepit, quia uero malum neq̄ Deo tribui, neq̄ qd̄ alios doceat recte dici potest, reliquum est ut iurare per se malū non sit, & ita haud quaquam prohibitum. Verum obijcis hic, Christus dicit. Ne iuretis omnino. Respondeo. Christus nō uoluit simpliciter & per se iuramentum prohibere, ut dixi, puta rem non malam, sed per accidens & propter abusum, qui tum per pharisæos inductus fuit. Certe prauum affectū, imposturā & leuitatem mendacio coniunctā ex cordibus illorum eximere uoluit, quæ iam diutina assuetudine pro peccato non habebantur. Et sicut incendium gehennæ non est in dictione fatui, sed in rancore & contemptu mentis erga fratrem, ita hec in iuramento per se peccatum, nisi accedat prauum & fallax cor. Nam Christus ipse Apostolos, fatuos & stultos appellat, quemadmodum & Paulus suos Galatas, quos tamen peccati nemo pius arguet. Ad hæc quoties quæ so in gemit, Amen amen, & Paulus, Testis est mihi Deus, quæ sane iurantium uoces sunt. Vis sci

Denser. 6.
Hier. 5.
Psal. 63.

Obiectio
prima.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

re quid iuramentum deprauet & Deo detestabile faciat: neglectus ueritatis, iustitiæ, iudicij & misericordiæ. Vbi ergo hæc salua sunt, iuramentum tã abest ut peccatum dicatur, ut etiã Deo, res momenti alicuius in suo nomine confirmare, honori & glorię sit.

Obiectio
altera.

Obiiciunt rursum, Deus futura nouit, & unus potest prestare quod iurat, ergo illi iurare licet: Tu uero non potes, ideo nec iurare tibi licet. Respondeo. In iureiurando non requiritur qualis animus tuus post aliquot annos futurus sit, sed qualis nunc sit, an fallere uelit nec ne. In externis quidem libertas quędam nobis a Deo est, ut seideas, ambules, dormias, ubi uelis, at mentis mutationẽ sibi soli Deus reseruat, quomodo autẽ non fateris libenter in gloriam Dei, quale cor tuum & uoluntas in presenti constituta sit, de futuro enim nõ est questio. Hinc opinor clare uides, quã nihil hoc sit, quo miseri isti hætenus tam pernicaciter innixi sunt. Libẽter quidem fateor beatiores nos fore, si iure iurãdo nihil opus sit, ut circa quod mali quippiam uerferur, puta infirmitas & incredulitas eorum, propter quos illud suscipitur. Attamen bonum per se, nunquã propter accidens & uicinũ malum recte damnabitur. Verum ista aliã tractata sunt, pergamus in instituto.

Quam uelut ancoram tenemus
animæ,

animæ, tum tutam, tum firmam, & introeuntem usque ad ea, quæ sunt intra uelum, ubi præcursor pro nobis ingressus est Iesus, iuxta ordinē Melchisedec, pontifex factus in æternum.

Articulum *lwo*, quidam referūt ad spem, ego potius ad consolationem referendum puto, ut sit sensus. Illa consolatio cordis nostri, quam accepimus ex diuinis promissionibus, ad quas uera fiducia confugimus, animæ nostræ est uelut ancora, refugium, & id quo tuto initemur. Ita spiritus s. obliquat corda nostra, & est nobis arabo & pignus æternæ uitæ & salutis, ex hoc enim est, quod Deum, patrem inuocare possumus. Sicut qui tempore tempestatis missa ancora, certi de quiete & statioe nauis sunt. Ita nos spe & cōsolatione, quam habemus in hac erum nosa uita, & plena undiq; periculis, ancora in cœlum immittimus, certi, ne portas quidem inferorum nobis præualere posse. Pij & fideles in terra non habitant, esto adhuc in ea sint, conuersatio enim eorum in cœlis, ubi quia thesaurum suum sciunt, habēt & cor suum. Nauis quando peruenit ad littus, in mari quidem adhuc est, sed extra periculum, Ita & nos si credimus certi sumus

Consolatio
ancora animæ.

ANNOTAN EPIST. D. PAVLI AG

mus de salute, trāsiuimus em̄ de morte ad uitā.
Introentem usq; ad ea, quæ sunt Id est. quæ
penetrat cœlos ipsos. Est autem periphraſis cœ-
li, sumpta ſimilitudine à templo Hieroſolymi-
tano, in quo ſanctum ſanctorum, utpote habi-
taculum Dei diſtinguebatur ab alia parte tem-
pli cortina uel uelo.

Præcurſor
noſter Chri-
ſtus.

Vbi præcurſor pro nobis. Hoc modo De-
us ſpem noſtrā confirmauit, ut tuto nos illi poſ-
ſimus cōſidere. Chriſtus primogenitus ex mor-
tuis, præcurſor noſter, præceſſit, non ſui, ſed no-
ſtri cauſa, iam præcurſor, alicuius præcurſor ſit
opus eſt, ergo ſubſequemur & nos. Quia ubi
caput, ibi etiam non deerunt membra, prior ip-
ſe ingreſſus eſt in cœlum, ut non dubitemus &
nos eò peruenturos, cœlos que penetraturos.
Chriſtus em̄ pontifex noſter in æternū, ſemper
intercedit pro nobis, cuius dignitas ita uiget &
efficax eſt apud patrem, ut omnibus credētib;
ad ſalutem ſufficere abunde poſſit.

CAPVT VII.

Summa
prædicatorū

Haecenus conatus eſt Apoſtolus perſuadere
Hebræos, ut Chriſto credāt, in q; fide eius cōſtā-
ter perſeuerant. Vitur autem ad hoc tribus lo-
cis: primum à dignitate Chriſti, ut qui Prophe-
tis & angelis iſtis longe præferatur, Deinde à
periculo, quod grauius contemptoribus Chri-
ſti, quàm legis immineat. Poſtremo à maiore
utilitate

utilitate. Per Christum namq; summa expectamus bona, nempe remissionem peccatorum, misericordiam, gratiam, & liberrimum ad Deum accessum. Cæterum postrema ista utilitas fidei, quod per Christum accessus sit ad Deum, maxime est ex eminentissimo Christi sacerdotio, quod ut probaret, usus est testimonio Psaltis: Tu es sacerdos in æternum &c, quod quidem Iatisime declarandum sibi duxit. Verum quia auditores segniores & oscitantiores animaduertent, commodum digressus est, excitaturus eos ut bene considerent, quid sibi omnia uellent. Nunc subiicit, quis Melchizedec ille fuerit, cuius & supra mentionem fecerat.

Nam hic erat Melchisedec, rex Salem, pontifex Dei altissimi, qui occurrit Abrahamæ reuertenti à cæde regum, & benedixit illi, cui & decimas ex omnibus impertitus est Abraham, qui primum quidem ex interpretatione dicitur rex iustitiæ. deinde uero rex Salem, quod est rex pacis.

Declaraturus quomodo Christus sacerdos sit secundum ordinem Melchisedec, duo indicat,

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Duo sacer
dotij g. 116
124

in q̄ illius sacerdotium differat ab Aaronico: & ita duo genera sacerdotiorū ponit, unū secūdū ordinē Melchise: , alterū secūdū ordinē Aarō. Principio sacerdotiū Melchise: qui typū Christi gerit, regale, iustitię uirtutū, & spirituale dicit, Aarōis uero seruire, crassum, carnale, quæ omnia ipse satis explicabit. Postea ostendet sacerdotiū Melchise: uel Christi differre ab Aarōis, cui⁹ tēporariū fuit sacerdotium, sicut & sacerdotes mortales. Christi uero perpetuū, in æternū enim uiuit. Porro uerba quæ hic ponuntur ferè eadem leguntur Genesis. 14. & ut iuxta literā sonant, obscuriora esse nemo facile negabit, unde nisi Dominus per spiritum suum reuelasset, quid figura hæc sibi uellet, diu ignoraturi fueramus. Audiamus interpretem Apostolum.

Qui primum quidem ex. 7 Hic per circumstantias quis Melchisedec fuerit explicare incipit, à nomine, genere, loco & cōditiōe, Melchisedec ex ui uocabuli, dicit rex iustitię sive iustus מלך enim regem significat. 7 יושט iustitiam. Nō ignoro quod iudei dicunt Melchisedec nō fuisse proprium nomen, sed somniū est quicquid dicunt. שלום pax est, hinc ab illa sua pace, sicut à iustitia, nomen sortitus est, quod sit sacerdos Dei altissimi. Cæteri nomē habēt nō tam magnificū, sed tantum quod sacerdotes sint Aaron, quorū erat offerre oues, boues, & his similia, hic autē iustitiam & pacem obtulit.

Iosephus

Iosephus Antiquit: lib. 1. uerba Mose, optima paraphrasi explicat. dicens. Suscepitq; eum rex Melchisedec, quod significat rex iustus, & erat utiq; & sine dubio talis: ita ut propter hanc causam etiam Dei sacerdos esset Solymorum, quam ciuitatem postea Hierosolymam uocauerunt. Ministravit autem iste Melchisedec Abraham exercitui xenia, & multam abundantiam rerum opportunarum simul exhibuit, & super epulas eum collaudare coepit, & benedicere Deum, qui ei subdiderat inimicos. Abraham uero dante ei etiam decimas spoliiorum, munus accepit, & quae isthic sequuntur. Quae si cum Pauli uerbis conferas, uidebis statim quare Melchi. sacerdos altissimi dicatur, nimirum non a prolatione panis & uini, sicut nec ab imolatione peccatum, quae carnalis sunt sacerdotum, sed a iustitia, pace, & charitatis officio. Ista enim sunt sacrificia spiritus, quibus deus placatur, qui spiritu & ueritate coli uult.

Iosephus
de Melchi
sedec.

Excellentissime autem omnia Christo Domino nostro conueniunt, quae olim sub typo in Melchi: praecesserunt. Ipse enim est, Dominus & rex iustus noster. Et uer rex. Hierusalem (prius Salem dicta) hoc est, Ecclesiae & electorum omnium. Etiam rex pacis, ut Psal. 75. In pace factus est locus eius, & in Sion habitatio eius. Ipse enim solus consummatam iustitiam habet, qua & nos credentes in nomen illius iustificat, & peccata committentes

Melchisedec
figura
Christi.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

donat. Sunt quidē credētes iusti, si dignationem Dei in suos ob oculos ponas, quod si hominis opus consideras, uidebis etiam sanctissimos nō abesse à peccatis. Nemo ergo alius rex iustitiæ erit, præter unum Christū, qui sua iustitia omnibus adhærentibus sibi abunde ad placandum patrem & sanctificationem conquirendam sufficit. Adhæc, rex pacis dicitur & maxime pacificus. Patrem enim iratum nobis, ob imaginem sui in nobis deturpatam, reconciliauit, & pacificauit per sanguinem crucis eius, quæ sunt in cœlis, & quæ in terra. Est namq; unica pax nostra. Col. 1. Ephes. 2. optime itaq; deliniatur per Melchisedec. Hinc etiā est quod pacificus Solomon, Dominus noster Iesus Christus dicitur, huius nāq; rex ille figura fuit. Iam quia tāta iustitia & donis cōspicuus fuit præ omnibus participibus suis, recte sacerdos altissimi dicitur, hūc enim altissimus cōprobauit, & placuit ipsi in eo uniuersam plenitudinem inhabitare.

Panis, pro
eibo.

Qui occurrit Abraham. ¶ Iustitia Melchisedec in duobus patet, in fide & opere charitatis, hac quidem, quod pavit exercitum Abraham (uenit enim nomine panis Hebraico tropo, omne genus eduliorum, quibus pascuntur homines) illa uero quod laudat Dominum, qui Abraham in manus tradiderat inimicos illius. Allegoriam si quis querat est, quod Christus uiuus panis populum suum uictorem huius mundi pascit & confortat

confortat. Non autem est temere allegoria inferenda, nisi commode præstructo ex noui instrumenti literis fundamēto. Ioan: 6 & 10. legis, quomodo Christus eos, qui in se credūt pascat, totum enim se illis tradit, ut uideamus quo ille affectu in suos feratur. Videatur forsan alicui mirum, quod Abraham longe clarissimus ut dictum est, ipsi Melchisedec ex omnibus impartitus sit decimas. Nimirum ille ex reuelatione spiritus Christum sumum sacerdotem, in hoc ueneratus est, quem & in corde suo uidit. Nam scriptum est, Abraham exultauit ut uideret diē meum, & uidit atq; gauisus est. Ioan: 8. Certe huc Apostolus respexisse uidetur, simul tamen diligentiam nobis in sacris tractādīs commendat. Adhæc nō omnino dissimile huic facto est, qd legimus de Alexandro, qui cum uicisset Dariū, uirtutemq; Persicam soluisset, iamq; Hierosoly mas cū exercitu properabat, occurrit ei sumus pontifex in hyacinthina & aurea stola, cum reliquis sacerdotibus & ciuibus. Phœnices uero & qui cum Alexandro erant, putabant regem nihil non hostile sibi in illos permissurū, adedq; sumum sacerdotem contumelijs effecturum, sed longe aliter euenit. Nā ille cōspecta occurstantiū turba, sumum sacerdotem solus accessit, ueneratus est, & numen adorauit. Hoc ubi uidissent primores, obstupuerunt, indignūq; tanto rege facinus iudicarunt, nempe quod homini morta

Factū Alex
andri apud
Iosephum.

litantium honoris deferret, tandem Parmenio caussam facti sciscitauit. Respondit rex. Nō hūc adorauī, sed Deum, cuius ille principatu sacerdotij fungitur. Nam per somnium in huiusmodi eū habitu consexi, qui & uictorię mihi spē fecit &c. Habes hęc fufius apud Iosephū Antiquit: lib. ii. cap. ultimo.

Reuertenti à cædere gum.] Glorioso loquitur de Abraham, ut ita gloriosior fiat Melchisedec, gloriosissimus autem Christus cuius hic figurā gessit. Sunt enim omnia, ut diximus, excellentissima in Salvatore nostro Christo. Sequitur.

Ignoti patris, ignotæ matris, ignoti generis, nec initium dierū, neque uitæ finē habēs, sed assimilatus filio Dei, manet sacerdos imperpetuū.

Quomodo
acerdotiū
Melchise.
æternum.

Sacerdotium Melchisedec fuisse æternum, probat ex eo, quod scriptura illi nec patrem, nec matrem, nec initium, nec finem uitæ tribuit. Iam ubi neque initium neque finis est, ibi perpetuitas sit oportet. Discimus hinc locum ab auctoritate negatum, in scriptura sæpe validissimum esse. Obseruandum autem quā sobrie Apostoli sapuerint, qui præter scripturarū testimonia ferē nihil in medium asferre ausi sunt. Hodie multorum eò processit temeritas, idque in rebus pietatis, ut amplius sapere ausint, quā uel eos addeceat

addeceat, uel spiritus sanctus ipsis reuelare uoluit. Certe quæ non scripta habentur à prophetis, quasi non sint æstimantur. Vnde Apostolus alibi, more scripturæ citauit hoc dictum: Credit Abraham Deo, & cum absque omni dubio & alia bona opera, Deoq; grauissima ex fide fecerit. Sed ita scriptura morem loquendi habet, cuius autoritas & nobis sufficiat. Alioqui certum est quod Melchisedec non è terra prognatus subito absq; parentibus & immortalis apparuit: quapropter Apostolus proprie dixit: Assimilatus. Est autem plane iudaica temeritas dicere Melchisedec fuisse Sihem, scriptura ignorat ignoremus & nos. At de Aarone scimus quos parentes, fratres & cognatos, quemq; vitæ finem habuit, vnde sacerdotium ipsius perpetuum esse non potuit. De Melchisedec autem omnia hæc ignorantur. Nam scriptura eum nobis ita proponit, quasi semper uiuat perpetuoq; ut dictum fungatur sacerdotio. In quo adumbrat nobis sacerdotem Christum perpetuum, qui & intercedit pro nobis, cuius etiam dignitas patri sacrosanctissima est. Hic absq; patre est, si naturam spectes humanam, absq; matre, si diuinitatem, & ita absq; initio dierum & fine vitæ. Nam generatione eius inquit Propheta, quis enarrabit?

Considerate uero quãtus hic fuerit, cui etiam decimas dederit Abraham patriarcha de spolijs.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Perpetuus hic mos Apostoli est, ut quoties illustria adducit testimonia, alijs insuper confirmet, ne quid temere dixisse videatur, quemadmodum & hic palam fit. Propositam enim historiam de Melchisedec & Abraham, non satis habet ad litteram inspexisse, nisi etiam quid mysterij subsit, explicet. Nam considerate inquit, quasi diceret, sublime quid hic latet, & non obiter percurrendum: neque enim ista propter Melchisedec precipue scripta sunt, sed propter eum, cuius hic typum gessit, Christum. Si conferamus hic utrumque, certe quod externum attinet, nueniemus potiora privilegia esse Abraham, quam ipsius Melchisedec. Nusquam enim legimus, quod dominus tanta operatus sit per hunc, atque per illum. Deinde etiam conueniens magis videbitur, quod Melchisedec Abraham tanto victori decimas dare debeat, quam Abraham, qui promissiones accepit: In semine tuo benedicentur omnes gentes, regi Salem. Sed quia hic Christi typus est, recte ipsi Abraham preferunt, idque in duobus, sacerdotali dignitate, & decimarum acceptione. Leuiter autem omnia in hoc sunt adumbrata, quae postea plenissime in Christo sunt impleta. Porro obiter nota non esse frustra, quod Abraham Patriarcham vocauit, quo enim maiora de hoc praedicat, eo commendatiorem & superiorum illum, ad quem fit collatio, ostendit, & ita supremum & commendatissimum Christum saluatorem.

Melchise.
In duobus
Abrahe
praefertur.

Atque

Atque si quidem, qui quod sint de numero filiorum Leui, sacerdotum functionem sumunt, præceptum habent, ut decimas accipiant à populo iuxta legem, hoc est à fratribus suis, licet egressis ex lumbis Abrahamæ. At is, cuius genus non recensetur ex illis, decimas accepit ab Abraham, & habenti promissiones benedixit. Porro nemo negat, quin id quod minus est, ab eo quod maius est, benedictionem accipiat.

Apostolus in eo perstat, ut Melchisedec, patri archa Abrahamo, & qui ex illius lumbis prodituri erant Leuitis, præstantiorem ostendat. Dicit autem, quod filii Leui à fratribus & contribulibus suis, ob sacerdotum dignitatem, decimas acceperunt, id quod signum est præcellentiam, licet utrisque eadem esset origo, natura enim non fuerunt meliores, sed tamen ex diuina ordinatione, siue dignatione. Verum Melchisedec alterius generis etiam a parente illorum decimas accepit, nimirum præstantior habitus, quam uulgo estimaretur, iam si Abrahamo maior est, atque adeo
 [talis agno

ralis agnoscitur, certe erit & ex eo prognatis maior, primum ex ratione accipiendi decimas, deinde etiam propter typum quē gessit. Decimas dātes, testati sunt omnia se habere ex benedictione Domini. Ita Abraham decimas dans de spoilijs, victoriā non suis viribus, sed Deo acceptā ferendam agnoscit.

Omnia quæ hic ponuntur, ad dignitatē Christi faciunt. Hic enim verus est Melchisedec & sacerdos in æternum, qui benedicit in se credentes omni benedictione spiritali in cœlestibus, facitque ut opus Dei in eis augetur magis ac magis, donec tandem in virum perfectum occurrant. Nos vicissim illi debemus, non tantū sextam, octauam, aut decimam partem eorum, quæ possidemus, sed & nos ipsos, quanti sumus (denarius enim sicut & septenarius numerus, plenissimus perfectissimusque habetur) Hinc saluator inquit: Si quis venit ad me, nec odit patrē suum ac matrem, & vxorē, & filios, & fratres, & sorores: præterea autem & animam suam, non potest meus esse discipulus Luce. 14. Qui cumque enim Christo quicquid præfert, indignus illo est. Huc refer cap. 12. Episto. ad Romanos.

Triplices
decimæ in
lege.

Præceptum habent ut decimas Triplices in lege constitutæ sunt decimæ quemadmodum legimus Numeri. 18. Deutero: 14. Primæ dabantur de omnibus primitijs per annos singulos. Secundæ singulis triennijs, pro Leuitis, peregrinis, pupillis

nis, pupillis ac viduis fouendis. Tertiæ erāt decimæ decimarū, aut decimæ secundæ, duæ portio sancta erat. De his fufius in cōmentario in Ezechielem. Ex his videre est, quā prudentiffime Deus in suo populo ordinauit, primum voluit prouifum ministris fuis, ut à quibus omnis populi falus penderet, deinde & pauperibus. Quoniam dignius est animæ pabulum corporali, ita etiam primum omnium curandum erit, si velimus cuncta recte habere.

Cæterum præceptum hoc de decimis, partim cæremoniale est partim morale, & ita partim abrogatum, partim permanet. Quod terræ promiffionis, templum & Leuitas continet, nihil ligatiffimum enim subuerfis & difperfis, cæffauit etiam decimandi ritus. Verum quod opus charitatis, ministros verbi, & pauperum curā attinet, manet adhuc firma, ficut & id, quod per eas figuratum est, nempe, ut fateamur & agnoscamus nos omnia è larga manu Dei accipere, & ita ad illius laudem vfurpare debere. Nihil tamen hic refert, decimis, oblationibus, æquofolario, aut alijs fouendos foueamus, modo præceptum charitatis non negligatur. Quod digni fint operarij cibo fuo, dominus ipfe dixit & Paulus diferte habet. 1. Corint. 9. Gala. 6. & 1. Timot. 5. Deinde quā Deus à nobis curam pauperum, uiduarum & orphanorum requirat, nusquam non est in facris biblijs cernere, det domi

De decimis
nostris / scu/
li.

det Dominus ut operibus ista exprimamus. Decimarum originem, ut nuncres habent, non possumus certo scire, fortasse à principibus primum institutæ sunt. Nam gentium principes & magistratus, decimarū exactionem prædijs uel imposuerunt, uel impositam acceperūt, quæ admodū cuius patet, qui diligēter in historijs uersatus est. Neq̄ est quod quisquam pius sibi conscientiam faciat, & alienis peccatis se communicare putet, eo quod malis decimas det, ut qui in aliena, scorta, canes & equos, istas prodigant. Postq̄ enim decimandi ius serè ubiq̄ obtinuit, & magistratus non solū hoc tuetur, sed & exigit, parendum certe illi est, ut à Deo constituto, maxime uero, cum decimas dare per se, & impiū non sit & fidei nihil abroget. Interim tamē uiderint, qui istis ut patrimonio Christi, q̄d uocant, abutuntur. Certe pōtifica decreta hunc usum, perditissimum nesciunt, quæ proh dolor Germania hæctenus passim uidit. Et ut hominē isti fallant, tamen Deum nunquam, cui rationē reddituri sunt grauissimam, fallere poterunt.

Atq̄ hic quidem homines qui moriuntur, decimas accipiunt: illic autem is, de quo testatum est, quod uiuat, & ut ita loquar, in Abraham decimatus

decimatus est etiam ipse Levi, qui decimas solet accipere. Nam is adhuc in lumbis patris erat, cū occurreret Abrahamæ Melchisedec.

Ostendere uoluit quantum Melchisedec sublimior sit Abrahamo, quādoquidē hic illi decimas dedit, hoc iam cōfirmās clarius dicit, nō tātū autē p̄ seipso dedit, sed p̄ sua profapia, & nepotib⁹, qui ad huc in lūbis ipsi⁹ erāt. Reputauit em̄ se cū sua posteritate, tāquā laicus ad hūc sacerdotem Dei altissimi. Et ita auget, quod pro se & pueris nondū natis decimas dedit, hic actū ipso, illi vero potentia seu virtute. Hic obiter discas pueros esse in potestate parentū. Non mirum igitur si in Adam omnes, tam infantes, quā adulti, peccasse dicamur, fuimus enim in lūbis illius, & pars parentum quodammodo. Summa, Melchisedec est sacerdos sacerdotum. nā huic aliī sacerdotes decimas dederunt. Nunc aliam causam excellentiæ affert. Aaron, Eleazar, & aliī sacerdotes ex Levi, mortales fuerunt & decimas acceperunt, sed is de quo est testimonium, quod uiuat, decimas accepit. Dixi supra scripturam nō exprimere mortem Melchisedec, sed sublime quid in eo cōsiderādū nobis relinquere. Patris nomine hic uenit aui, atau, abau &c. Nam satis constat Abrahamum non

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
fuisse genitorem Leui.

Proinde si consumatio per Leuiticum sacerdotium erat, (nam in eo populus legem acceperat) quid preterea fuit opus alium exoriri sacerdotem, qui secundum ordinem Melchisedec, & non secundum ordinem Aaron diceretur?

Hebræi sacerdotum sui, atque ita ceremoniarum pertinacissimi, ne dicam supersticiosi admiratores, Apostolo hic obicere potuissent: Quid hæc dicis Paule? audes tu Melchisedec siue Christum & ipsius sacerdotium, Leuitis & illorum sacerdotio, quod Deus in tantum cohonestat, ut hoc vnice perficiamur & sanctificemur, præferre? Respondet ad tacitam hanc obiectionem & dicit. Fallimini sane vos, si sanctificationem proprie Aaronico sacerdotio adscribitis, Nam si hoc est, profecto superuacaneum erat, ut alius sacerdos per Psalten promitteretur, qui esset secundum ordinem Melchisedec, & haud quaquam secundum ordinem Aaron: maxime cum rei plene absolutæ, nemo alium qui absoluat supinducit, multo minus Deus omnium sapientissimus. Patet itaque Aaronicum sacerdotium cum suis ceremonijs non satis esse ad sanctificationem, atque adeo imperfectum
& trās

& transferendum .id quod statim post dicit. Obseruandum autem est, quod tres rationes ponit, quare sacerdotium Leviticum insufficientens dicat. Prima est, quam iam audiuius, qd sit imperfectum, & ita transferendum .Secunda quod imbecille sit & inutile, quia neminem perficiat & sanctificet. Tertia, quod non sit cum iuramento constitutum, & ita nec perpetuum. Sed istas ordine videbimus.

Tribus rationibus probat sacerdotium Leviticum insufficientem

Nam in uel sub eo ¶ Nempe sacerdotio, populus legem dandarum ceremoniarum accepit. Nam lex decimarum una cum sacerdotibus vim accepit. Iisdem verbis ferè supra usus est, cum dixit. Præceptum habent, ut decimas accipiant à populo &c. Eam legem Leviticam acceperant, erant enim fouendi, ut qui propriam possessionem in terra non acceperant. Non opus autem est hoc intelligere de lege in genere, quæ multo præcessit sacerdotij institutionem, & sacerdotum inaugurationem, ut facile cuius patet. Neq; etiã per sacerdotes, uel sub sacerdotibus populus legem ipsam accepit, sed per Mosen virum Dei.

Quandoquidem translato sacerdotio, necesse est ut legis quoq; translatio fiat.

Probat, quod iam præmisit, puta sacerdotium Aaronicum esse imperfectum. In operibus Dei,

De abrogatione legis.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

imperfectiori perfectius succedit. Bene ergo David uigente adhuc sacerdotio Aaronico, de perfectiori sacerdotio uaticinatus est. Nam si Aaronicum perfectum fuisset, certe Christo conuenisset, quod tamen non est: translatum igitur est ut imperfectius, & simul cum eo lex, intelligitur decimarum & ceremoniarum. Non enim uideatur de tota lege esse accipiendum ut diximus, quæ non omnino abrogata est, sicut nec sacerdotium, quod translatum est à mortalibus sacerdotibus ad immortalem sacerdotem Christum. Hinc est quod Christus dicit: Non ueniam soluere sed ut compleam. Et quemadmodum pictor qui prius ducta lineamenta coloribus fucat & exprimit, non recte dicitur figuram tollere, sed potius absoluere: Ita & Christus quæ imbecillia in lege fuerunt perfecit & impleuit, & non penitus abrogauit. Nam una pietas & idem cultus Dei omnibus sæculis fuit, & erit in æternum. Nunc non obseruatur sabbatissimus Iudaicus, sed spiritualis, internus & perpetuus, neque caro præputij circūciditur, sed cor ipsum, ad hæc non offeruntur oues & boues, sed nos ipsi in hostiam uiuam Deo offerimur. & sic de alijs. Hoc dicto Apostoli, ridicule abusi sunt de cætalium confarcinatores, dicentes sacerdotium translatum in Petrum, cum tamē à Christo nunquam in quenquam hominem transferri potest, perpetuum namque habet ut diximus. Electi quidem dicuntur

onificio/
deliriu.

dicuntur regale sacerdotium, sed participatiue, non plena administratione officij. Addunt. Vbi lex est, ibi necesse est ut etiam sacerdos & victima detur. Facemur, sed qualis lex est, tale etiam sacerdotium & victima sit oportet, nempe spirituale & inuisibile. Præterea observa hic, quod argumentatio ex lege à ceremonijs nihil valet. Nam sunt istæ translatae, & in spiritum deductæ per Christum, sicut audiuimus.

Nam is, de quo dicuntur hæc, ad aliam tribū pertinet, de qua nullus altari astitit. Palam est enim quod è tribu Iuda exortus sit Dominus noster. At nihil locutus est de sacerdotio Moses, quod ad hanc tribum pertineat.

Hoc dicere uult. Ecce Iudæe, non poteris tuū Aaronicum sacerdotium in tantum extollere, & perfectissima quæq; huic tribuere, postquā ppheta David de hoc nihil locutus est, & Christus ex tribu Iuda, & nō de tribu Leui ortus est. Ex Iuda autem nemo unquā altari astitit. Quia vero Christus ex Iuda exortus, & sacerdos constitutus est secundum ordinem Melchisedec, relinquitur sacerdotium de Leui ad tribum Iudā translatum esse, & ita imperfectum & insufficiens

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Quare
Christus ex
Leui nō sit
exorsus.

ens fuisse. Perpende hic, si regalis tribus non au-
sa fuit sacerdotij dignitatem subire, pudeat illos
merito, qui currunt post hanc anteq̃ mittantur
seq̃ immiscerent ad quæ nōdum sunt vocati. No-
tū est in quæ mala Dathan & Abyron, Chore,
Ozias & alij se præcipites dederint. Porro De^{us}
non absq̃ summo consilio Christum saluatore^m
nostrum ex Iuda exoriri voluit & non ex Leui,
ne Iudei alioqui supersticiosi in suum sacerdoti-
um, adhuc superstitioniores fierent. Cæterū qđ
Apostolus dignitatē atq̃ excellētiam sacerdotij
Christi tā proluxe tractet nemo miret, certe res
est maximi momenti, & ad fidem nostram ro-
borandam mire utilis. Quod si quis cōsideret,
quām Hæbreæ gens sacerdotium suum, cære-
monialq̃ legis admirata sit, istisq̃ tutandis, tanq̃
pro aris & focis depugnarit, nihil hic superuaca-
neum esse cognoscer. Pergit Apostolus in insi-
tuto & dicit:

Idēq̃ magis etiam liquet, siquidē
ad similitudinem Melchisedec ex-
oritur sacerdos alius, qui non iuxta
legē mandati carnalis factus sit, sed
iuxta potentiam uitæ indissolubilis.
Testificatur enim ad hunc modū:

Tues

Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.

Ista est secūda ratio, qua Hebreis gloriationē sui sacerdotij adimit. Dicit enim esse carnale, & mox imbecille ac inutile. Porro qđ carnale est, infirmum est, concidit & perit. Carnis namq; vocabulum, infirmitatē ostendit, ut Esaię. 24. Omnis caro scēnū, & omnis gloria eius, sicut flos campi. Et lex ferē in carnalibus tantum & perituris versata est. Caro enim circumcidenda, vestienda, purificanda, & nutrienda fuit. Deinde promissa sunt, pax, abundantia frugum, vini, olei, quæ & ipsa carnalia censentur. Aliud igitur sacerdotium vel alius sacerdos excitāndus erat, qui non esset carnalis, sed indissolubilis, neq; ad legem mādati spectaret, sed ad potentiā vitæ spiritum ipsum, vitāq; æternam. Quem admodum autem caro infirma est, & spiritus immortalis, ita sacerdotium Aaronicum inualidum atq; periturum, Christi vero potens & perpetuū. Obserua hic antitheses, quas posuit, lex mandati, & potentia vitæ, carnale, & indissolubile, & nimirum tibi quid lucis effulgebis: deinde quid sit spiritus, virtus seu potentia vitæ indissolubilis, iuxta illam virtutem Christus constitutus est sacerdos secundum ordinem Melchisedec.

Caro infirmitatē significat.

Abrogatur enim quod præcessit
præceptum, propter imbecillitatem
& inutilitatem.

His uerbis superiora ipse interpretatur, cur
legem carnalem dixerit, non quod serè carnalia
tantum tractaret, sed quod hominem non per-
ficeret. Nam solam legem cognoscentes, lege fi-
dei & spiritus neglecta, nō facti sunt consumati,
sed qui utrūq; simul habuerunt, isti perfecti fue-
rūt, quemadmodum Abraham, Dauid, & alij
legem implentes, non ex coactione, sed sponta-
neo spiritu. Lex externa, saluare neminē potuit.
Nam iram operatur dum peccatum cognitum
facit, ut in Romanis est, quamuis in se sancta sit
& utilis, sed quia iures ad perficiendū quod præ-
cipit, suppeditare non potest (Spiritus em̄ Chri-
sti hoc est) fit ut quo illa magis urget, eo magis
humana uirtus fauciat & rea fit, magisq; malū
nobis adlubescit & ita remediū quod debebat
esse, natura deprauata sibi in uenenū uertit.

Opera le-
gis absq; fi-
de Deus ab-
ominatur.

Paulo ante, legem transferendam dixit, hic
uero reprobendam seu abrogandam, id quod
sano sensu accipiendum est, quod enim pietatem
& spiritum attinet, unum & idem manet omni-
bus sæculis. Opera legis absq; spiritu & fide, hæc
demum sunt, quæ Deo semper sumā fuerunt
abominatio, id quod multis in locis prophetæ
habent, ut Esai: i. Ad quid mihi multitudo uicti-
marum uestra

marum uestrarū, dicit Dominus, faciatu sum
holocaustis arietum & adipe pinguium: & san-
guinem bouum & agnorum & hircorum non
concupiui. Quis quæsiuit hæc de manu uestra?
Et. Incensum abominatio mihi est. Nouilunia
uestra & festiuitates uestras odiuit anima mea.
Et Micheg. 6. Misericordiam uolo & non sacrifici-
um, Psal 40. Sacrificium & oblationem nolui
sti. & 51. Holocaustis non delectaris. Vides hic
reprobationem: sed externarum ceremoniarū
tantum, quas Iudæi absq; omni fide & spiritu
factas, usq; ad deo extulerūt. Corpus quantumuis
formosum, cadauer fit, si destituatur spiritu, sic
omne opus, quantumuis in speciem decorum,
perit, si nō accedat uiuificans spiritus. Debebat
lex uigere donec luce approximante abrogare-
tur. Sed de his satis.

Nam nihil ad perfectionem ad-
duxit lex: uerum erat introductio
ad spem potiozem, per quā appro-
pinquamus Deo, atq; hoc potiore,
qd nō absq; iureiurādo res acta sit.

Alibi Lex pedagogus dicitur, hic uero intro-
ductio ad spem meliorem, per quam Deo ap-
propinquamus. Hoc autem dixit, ne quis putet
legem à Deo frustra datam fuisse. Olim in lege
sperabant ferè opes, longitudinem dierum, pa-

Quid lex
& cur data

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

cem, sanitatem, & id genus aliam nos longe præstantiora in Christo expectamus, remissionem peccatorum, & uitam æternam. Hæc est utilitas, quam in Christo accipimus, si illi fidamus. Libentius itaq; hunc audiamus, quàm quenq; ex Prophetis. Est em̄ uia, ueritas & uita.

Nam illi quidem citra iusiurandum sacerdotes facti sunt: hic uero cum iureiurando, per eum qui dixit ad illum: Iurauit Dominus & non penitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Tanto potioris testamenti sponsor factus est Iesus,

Tertia ratio, quam ex his & proxime præcedentibus uerbis colligimus, cur Christus præ omnibus sit audiendus. Sensus est. Aaronicum sacerdotium conscientias nõ pacificat & satiat, quemadmodum Christi, Nam ut abolendum aliquando, iureiurando non est confirmatum, esto à Deo institutum sit. Christi uero cum iureiurando confirmatum est, ut sit sacerdos in æternum. Præstat ergo infinitis modis. Quia autē ea prauitate cor nostrum est, ut ab agnata incredulitate difficilime se abstrahi patiat, & si quid Deus pro

Cur deus
nobis iuret

Deus promittat, statim cogitat, nihil est, alia em sunt opera tua, quam ut quicquam hinc meriti tibi polliceri ausis, mereris extrema quæq; Deus ergo dementissimus pater, incredulitati nostræ subuenturus iurat nobis, neq; eius poenitentia unquam ducitur, hunc Christum fore nobis sacerdotem perpetuum, intercessoremq; vigilantissimum, modo ipsum audiamus.

Obiecto diluitur.

Obijcias hic. Quid ergo respōdebis ad illud Exo: 26. & 30. Legitimum sempiternum erit Aaron & semini eius post illum. Quæro, quibus promittit legitimum sempiternum fore: nonne familiæ Aaronicæ quā diu sacerdotio præfuit: sed hoc cessavit in Hircano, tēpore Herodis ubi factum fuit sacerdotium uenale, indicium perferioris quod tum instabat. Istis uoluit supercilium Iudaicum reprimere, & eos atq; nos in certam fiduciam erigere totius felicitatis in Christo oblatae, quam cum in animo secum reputat, prę nimio feruore & admiratione, epiphonemate hoc erumpit dicens: Tanto potioris testamenti hoc est fœderis, sponsor factus est Iesus. Hic sane est fideiussor noster, atq; adeo pignus salutis nostræ, huic si credamus nihil erit quod postea trepidemus.

Et illi quidem plures facti fuerunt sacerdotes, propterea quod per mortem non

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
tem non sinerentur permanere. At
hic quod idem maneat in æternum,
perpetuum habet sacerdotiũ, unde
& saluos facere ad plenum potest,
qui per ipsum adeunt Deũ, semper
uiuẽs, ad hoc ut interpellat pro illis.

Conclusio eorum est, quæ hæcenus de excel
lencia sacerdotij Christi differuit, hanc autẽ per
multas antitheses probat, dicens: Illi puta Aaro
nici sacerdotes erant plures, quod imperfe
ctionis fuit, Christus unus est & perfectus, illi
erant mortales, hic immortalis: illi opus habue
runt successoribus, hic nullis: illi absoluere nihil
potuerunt, hic potest omnia, atq; adeo saluat ad
plenũ, quotquot per ipsum Deum adeũt, pro
quibus etiam interpellat,

Obseruandum autem nobis est, quod dixit,
Vnde saluare ad plenum potest, & semper ui
uens ad hoc &c. Nam hinc potentiam pontifi
cis nostri, & promptam uoluntatem pro nobis
intercedendi colligimus. Neutrum enim absq;
altero cõscientiam nostram satis pacificare pos
set. Quia autem certi sumus, eũ & posse & uelle
nos saluare & perficere, non est quod de salute
addubitemus, modo per ipsum accedamus ad
Deum, ipse em̄ est uerum ostiũ. Deinde & hoc
obseruandum

obseruandum contra Pontificios, qđ dixit Christum habere perpetuum sacerdotium, & ita illi non opus esse tanq̄ mortali, uicario, esto enim quod confideat ad dexteram patris, tamen nobiscum uult esse usq̄ ad cōsumationem sæculi, ecclesiãq̄ suam, hoc est, electos spiritu suo, quē opulente in illorum corda effudit, regere & conseruare. Vtitur quidem ministris Apostolis, & alijs ad hoc, sed salua sua dignitate: isti em̄ sunt tantum organa per quæ agit, ipse autem incrementi dator unus & solus. Certe si aliud sacrificium esset post Christum, Christi nō fuisset neq̄ perpetuum, neq̄ perfectum. Videant hic Pontifici, quid sibi arrogent.

Talis em̄ decebat, ut esset nobis pontifex, pius, innocēs, impollutus, segregatus à peccatoribus, & sublimior cœlis factus, cui non sit quotidie necesse, quemadmodū illis pontificibus, prius pro proprijs peccatis uictimas offerre, deinde pro peccatis populi. Nam id fecit semel, cum semetipsum obtulit.

Dixit Apostolus supra, quomodo Christus à Deo cōstitutus sit sacerdos secundum ordinē Melchisedec

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Quomodo
Christus sa-
cerdotio
fungatur

Melchisedec, uolens nimirum spem Hebræorū & nostram ita confirmare, nūc dicitur us esse quo modo ille, sacerdotio suo fungatur, quātoq; honore. Neq; enim satis est inaugurari sacerdotio, oportet etiam uidere quā sancte & inculpate quis in eo se gerat, quāq; diligētia officiū sibi de mandatum obeat, id quod nunc de Christo pulcherrimo ordine docebit. Sanctitatem autē pontificis primo proponit, Inquiens: Talis enim debebat ut esset &c. Sanctissimū sacerdotem Christum ponit, modisq; omnibus perfectum, siue pietatem spectes erga Deum, siue iustitiam & innocentiam erga proximum, siue puritatē erga seipsum, nihil est quod in eo desiderare possis. Et ita plenam eius iustitiam commendat.

ἁγιος
quis.

Pius ἁγιος dicitur, qui pie in rebus diuinis versatur, & res sanctas sancte tractat, quod in primis sacerdotū est, ne illotis manibus sacris assistāt. Atqui in rebus Dei, Christi sanctissime se gessit, patri per omnia obediens fuit, iuxta illius præceptū operatus est, & inelita vasa Dei, hoc est electorum animas emundatissima fecit, atq; adeo suo sanguine purificauit. ἁνόσιος autem hoc est prophanus dicitur, qui contrarium facit, quales fuerunt filij Aaron, Nadab & Abihu, qui acceptis thuribulis, intulerunt alienum ignem ante Dominum, & repēte ignis ob hanc temeritatem eos corripuit & perdidit. Leuit. 10. Caueant ergo quibus animarum cura deman-
data est

data est ne alienas doctrinas in templum Domini, quod nos sumus inferant, nisi velint sibi gehennæ incendium accersere, & zelum Dei pro suis electis experiri.

Innocēs ἁκακος, q̄ est absq̄ omni libidine offendēdi proximum: κακία em̄ proprie significat libidinē offendēdi, qua dictione sæpiuscule Paulus vtitur. Interpretæs habet innocens, qui ne mini uel lingua uel manu, uel alijs studijs nocet. Mira autē fuit Christi innocentia erga omnes, qui cum maledictis incessetur, non regessit maledicta cum malis afficeretur, non minabatur, ut est. 1. Pet. 2. imò pro crucifixoribus suis orauit, odientibus se, ægrotos curauit, cæcos respicere fecit & mortuos resuscitauit. Recte itaq̄ ob hanc suam innocentiam agno & ouiculæ in scripturis comparatur.

Impollutus ἁ Reuera Christ⁹ in corpore suo fuit omnium mundissimus, Conceptus em̄ est de spiritus. nat⁹ per omnia sanctus & impollut⁹ absq̄ omni labe peccati. In lege sacerdotes uarijs modis polluebānt, ut si quis attigisset morticinū, si vino vsus esset tēpore sacrificij, si attigisset leprosum, menstruosam, & his similia, habebatur vsq̄ ad vesperam pollutus. Exigebatur em̄ ab illis per legem, ut essent quàm mundissimi. Et quamuis Deus cadauera mortuorum, uel suillam carnē per se immunda non censeat, sed multo magis prauos animi adfectus, tamen ab istis poll

ἁκακος
quis.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

istis pollutionib⁹ tū cauissē nō obfuit, nos in noua lege scimus, puris omnia pura, & nihil qđ in os ingreditur, polluere posse hominem, sed quod egreditur. Matt:15.

Quatenus
peccatores
uitandi

Mat. 11.

Segregatus à peccat:] Sacerdotib⁹ legis preceptum fuit, ne cohabitarent peccatoribus, neq; cum prophanis miscerentur, facile enim ex consuetudine malorum aliquid uicij imbibimus, cū omnes natura ad prauitatē propendemus. Sed cum Christo aliud est, qui nec peccatū fecit, neq; ad hoc prociuis fuit. Atqui in corporali segregatione, res sita non est sed animorum, quę fieri potest uel in medio peccatorum. Nā Esaias ca. 6. conqueritur se habitare in medio populi polluti labij. Ezechiel. ca. 2. cum scorpionibus, & sic de alijs prophetis, tamen interim mundi ipsi, & Deo grati fuerunt. Deinde Christus ipse, publicanis & peccatoribus, quibus potissimum saluator aduenerat, ita conuixit, ut audiret à pharisęis, amicus publicanorum & peccatorum: cū tamen animo ab illis, ut peccatoribus, alienissimus esset, ut sanabilibus autem, omnium proximus. Neq; enim illorum peccatis uel adblanditus est, uel contagio illorum sanctissimus infici, ne dum suo conuictu peccatorum approbator uideri potuit. Nos quam diu in hoc mundo fuerimus, malis cohabitabimus, imitemur ergo exemplum Christi & nihil nobis oberit: Nam consortium malorum in externis neminem con-

nem contaminat, sed in internis, puta peccatis, alioqui malos viraturis, egrediendum foret ex hoc mundo.

Interim tamen dicimus, neminem vnquam ita à peccatoribus siue peccatis segregatū fuisse, vt Christum. Accessit quidē illos, sed vt medicus ad ægrotos. Nunc vero postquam cœlos cōscendit, est omnium maxime à peccatoribus segregatus, olim segregabimur & nos, cū hædorum & ouicularum separationem iudex scœculi faciet.

Cœli, pro
sanctis.

Sublimior cœlis factus] Cœlos hic intellige, non solū corporeas machinas, quibus sublimior, etiam secundum humanam naturā factus est (nam secundum diuinā exaltari non potuit) sed & sanctos ipsos, quos scriptura aliquoties cœlos vocat. Nam in omnibus ipse primas tenet, & sanctus sanctorū iure appellatur. Supra cap. 4. eadem habentur, cum dicit. Qui penetravit cœlos &c.

Cui nō sit necesse] Quia nihil peccati seu maculæ in Christo fuit, nō opus habebat pro proprijs peccatis uel orare uel offerre, quemadmodum sacerdotes Leuitici ex lege tenebantur, idq; quotidie, primum pro suis, deinde pro populi peccatis: tanto magis ergo miseri illi fuerunt, & quantumuis sancti, non tamen peccatis caruisse potuerunt. Habes præceptum hoc Leuitici. 9. Quidā anxie laborant, quo patriarchas, puta

Temere patriarche de peccatis se excusant.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Abraham, Isaac, Iacob, Dauid Noe, Lot, in ali-
 quibus factis peccatis eximant, sed quam im-
 prudenter, facile apparet. Fateamur quæso &
 ipsos homines fuisse, iam si homines fuerunt,
 quid mirū si humani quid passi sint: Vbi scrip-
 tura non excusat, neq; nos excusemus. Solius
 Christi est hæc gloria, ut prædicetur esse absq;
 omni macula. Nam vere cum Apostolo dicere
 nobis licet: Conclufit Deus omnes sub incredu-
 litatem, ut omnium miseretur. Certe sacerdo-
 tes Mosaici, qui tamen debebant esse omnium
 sanctissimi, non tantū originali peccato, sed &
 quotidianis innumeris peccatis succubuerunt:
 quis iam ex plebe innocentiam suam ausus fu-
 ifset prædicare? In eo ergo, quod pro suis ipso-
 rum peccatis orarunt & sacrificarunt, testati
 sunt indigere se alio sacerdote & intercessore,
 quemadmodum & populus. Nec mirum hoc,
 quia ex eadem peccatrice massa sumus omnes,
 quotquot in Adam mortui sumus.

Nos qui Christiani & regale sacerdotium ap-
 pellari uolumus, par est ut Christum & sumū
 nostrum Pontificem referamus, iisdē uestigijs,
 nostro tamen modulo fortiter insistam⁹, cuius
 spiritus si uere in nobis habitat, operabitur ut
 pie, iuste, & sobrie uiuamus in præfenti sæculo,
 expectantes beatam illam spem & apparitionē
 gloriæ magni Dei, ut Tit. 2. Simus ergo & nos
 pñ, timeamus Deū, & cogitemus quo ille nos
 uocarit

uocarit, quod sit officium nostrum : deinde studeamus prodesse proximo, illi per omnia in Domino placere, innocenter uiuere, facientes cuique quæ nobis fieri uellemus, postea eam sobrietatem & continentiam uitæ sectemur, ut crapulam, ebrietatē, aleam, scortationem, & id genus polulitidis tanquam pestes fugiamus. Adhæc ita nos segregemus à peccatoribus & malis, ut uideamur non homines, sed peccata odisse, & emendationem atque adeo salutem illorum ex animo quæsiuisse. Hæc enim est Christiana uita, quæ cum ab omnibus promiscue requiritur, maxime tamē omnium à uerbi ministris tanquam exemplaribus gregis, quos uiuendi normam, salē terræ, & lucem mundi esse, omnino necesse est.

Nam id semel. ¶ Hactenus de sanctimonia summi sacerdotis nostri, nunc quomodo functus sit officio, quanto honore, quantaque perfectione. Semel, hic positum, explicat quod Paulo ante dixerat: qui non quotidie &c. & est perfectionis nota. Nam perfectio Christi maxime hinc peruidetur, quod ipse unico opere perficit, quod Leuitici ne multis quidem potuerunt: perfecit autem tum, cum seipsum patri pro nobis in cruce obtulit. Pudeat hic Pontificios, qui Christum denuo in impia Missa offerre se, blasphemare audent, Apostolus habet SEMEL & SEMETIPSUM, id quod obseruandum. Unica namque ista oblatio, sufficientissima efficacissimaque

Christus
mel tantum
se obtulit.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

est omnibus saluandis, atq; ita, ut nulla reiterati
one porro opus sit. Verū de his infra copiosius.

Siquidē lex homines constituit
pontifices, habentes infirmitatem.
Porrò sermo iurisiurandi, qui supra
legem fuit, filium constituit inæter
num consummatum.

Maxima est differentia inter reliquos sacer
dotes & summū, inter seruum & dominum,
ministrum & filium, id quod & supra copiose
audiuimus. Lex homines mortales, & peccatis
obnoxios pōtifices cōstituit: sermo uero iurisiu
randi, pluris nimirum æstimandus lege, filium
Dei consummatum per omnia, æternum Pon
tificē constituit. Christus, si nō fuisset filius Dei,
eiusdemq; cum patre potestate, mirum nō esset,
si illius sacrificium putaretur imperfectum, hoc
autem non est, piaculum ergo sit aliter de illo ut
perfectissimo, ita & efficacissimo, sentire.

CAPVT VIII.

Cæterum eorum quæ dicimus, il
lud est caput, quod talem habemus
pontificem, qui consedit ad dexterā
throni maiestatis in coelis, sanctorū
admini

administrator, ac veri tabernaculi,
quod fixit Deus, & non homo.

Pergit nūc de autoritate Christi pontificis lo-
qui, quamuis hanc & superius delibauerit. Ver- De autori-
tate Christi
pontificis.
ba ista: Cæterum eorum quæ dicimus, illud est
caput, uidentur mihi comodius ad superiora,
quàm subsequentiã esse referenda, ut caput seu
scopus dictorū sit, Christum sacerdotem no-
strum in æternum consummatum, esse filium
Dei, imò non solum caput, sed & Euangelium
nostrum, quod prædicamus. Huc namq; omnia
diriguntur, ut agnoscat^r esse filius Dei, & in se
credentes solus saluare. Nam alioqui proprie-
ras, linguæ ὅτι particulam interponi exegisset.
Verum si quis ad sequentiã referat, & initium ca-
pitis octaui dicat, cum hoc non maximopere
contenderim.

Pontificem qui consedit. ¶ In Christo inueni-
mus summam autoritatem seu dignitatem.
Consedit enim ad dexteram throni maiestatis
in cœlis, hoc est, uere filius Dei est & æqualibus
cum patre bonis potitur. Nam hoc sibi modus
iste loquendi uult, sicut & supra diximus. Per
thronum autem maiestatis, Deitatem intelligit,
sicut nos per imperatoriam maiestatem, Cæsa-
rē. In cœlis, addit, quia in inuisibili gloria luceq;
inaccessa Dei est. Sublimiora enim sunt ista,
quàm ut humanis sensibus percipi queant. Por-

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

ro hic obserues, quàm magnifice Apostolus de Christo loquatur, quē satis Hebræis predicare non potest, nimirum ut maximi illis fiat, fideq̄ amplectatur & colat. Rex in throno maiestatis cōsidēs, maxime honorabilis uidetur. Sic Christus ad dexteram throni maiestatis confidens, summo honore conspicuus est, & quia sedet, significatur eum nunc suo officio defunctum, quiete agere: Angeli dicuntur stare, nam hoc inferiorū & ministrorum est peculiare.

Quomodo
Christo no
bis seruiat

Sanctorum administrator. ¶ Vbi summa est autoritas, ibi decet ut etiam summa sit humilitas & modestia. Et quo maior dignitas, eo maior etiā sit seruiēdi omnib⁹ promptitudo. Talis est noster pontifex. Bisariam autem Christus seruire nobis dicitur, uel ut seruus, atq̄ hoc semel per tempus dispensatiōis, dum pro nobis mortuus est. Venit enim non ut sibi ministraretur, sed ut ipse alijs: Mat. 20. uel ut Dominus, dum iam spiritum suum nobis impertitur, dona & meritum sanguinis sui ad instaurationem ecclesiæ suæ largitur. Atq̄ ita etiamnum fungitur ministerio suo, salutemq̄ saluandorum perficit.

Electorū
ueria nomi
na.

Sunt qui genitiuū *ἐγὼ*, referant ad sancta, ego pro ipsis sanctis accipio, simplicius em̄ est, & sequentia quæ vice expositionis subiiciuntur, hoc exigere uidētur. Cæterū familiare est scripturæ, sanctos vocare, tabernaculum, templū, ciuitatem, domum, ecclesiam, eò quod Deus illorū pect

lorum pectora inhabitet, & gloriam suam in eis explicet. Veri, et quod fixit Deus & non homo, additur, ad differentiã Mosaici, in quo Deus qualem cũq; sui præsentiam exhibuit, fuit autem illud, veri tabernaculi typus seu umbra.

Observandum & hic, quod dicit, Deus fixit: Alludit enim ad terrena tabernacula, quæ solent figi paxillis. Omnes electi ante mundi constitutionem ab æterno prædestinati sunt ad vitã & sanguine Christi in librum vitæ inscripti. Atqui hæc est certa fixio seu firmatio ecclesiæ & tabernaculi sanctorum, propterea portæ inferorum ei non præualebunt, ne dũ flumina cum ventis: habet enim pro fundamento, Christum, nõ Petrum, Paulum, aut quẽquam hominem. Patet igitur temeritas Pontificiorum, dicentium esse caput ecclesiæ & fundamentum.

Omnis enim pontifex ad offerendum donaria & uictimas constituitur: unde necesse est, ut hic etiam habeat aliquid, quod offerat.

Christum dixit esse ministrum sanctorum, & quia sacerdos est, recte colligit ei necesse esse, ut habeat quod offerat. Alii sacerdotes multa olim obtulerunt, hic aliquid, non multum, preces nempe, deinde seipsum hostiam viuam patri, idq; semel obtulit, cuius sanguis etiamnum

ANNOT. IN EPIST. D. PVVLI AD

intercedit pro nobis, & sufficientissimus est ad expiationem peccatorum nostrorum. Temerarium sane fuerit asserere, quod Christus adhuc offeratur, quēadmodū propugnatores Missæ blaterant, certe hoc fundamento niti, est inniti arundini. Nam hac ratione sola Christus sacerdos dicitur, quod seipsum obtulit.

Nam si esset in terra, ne sacerdos quidē esset, ubi sunt sacerdotes, qui offerunt iuxta legem donaria, quæ quidem exemplari & umbræ deseruiunt cœlestiū, quemadmodū oraculo responsum est Moysi, cū esset absoluturus tabernaculū: Nam uide, inquit, ut facias omnia secūdū exemplar, quod ostēsum est tibi in mōte

Christo cœ
leuæ sacer
dos est

Vide autoritatem Christi, cœlestis est, & non super terram, alioqui non esset verus sacerdos, quia non est ex tribu Leui sed Iuda, queramus ergo eum in cœlis ad dexteram patris. Ille non offert donaria & leuia illa externa, ut sunt oues, boues & similia, sed seipsum, vnicoq; suo sacrificio, ista omnia absolutissime cōplectitur. Iam q̄d dixit scripturis approbat. Exod. 25. & dicit ea quæ in lege præcesserunt, umbram fuisse veritatis in Chri

tis in Christo subsequutura. De tabernaculo & apparatu eius suo loco dicitur, erant enim ista umbræ & exemplaria subducentia ad cœlestia.

Nam vide, inquit, ut facias] Quodnam fuit illud exemplar: dicas. Ecclesia Dei, & electi in librum vitæ inscripti. Hunc typū, Mose primū vidit in monte, ut per suum tabernaculum significarentur ea, que fututa postea essent in ecclesia.

Exemplar
in monte
visum, eccle-
sia.

Imaginarium hoc exemplar fuit quod vidit in spiritu, nempe Christum venturum, tabernaculum & ecclesiam erecturū, in quam effunderet de spiriui suo. Hoc cœleste tabernaculum & perfectū omnibus fidelibus veteris testamenti alio modo cognitum fuit, verum, hoc solus Christus inhabitat. Iudæus hic dixerit, simplex exemplar depictum & propositum fuit, quod Deus imitari Mosen voluit: Nihil hoc est, sublimius enim quid hic considerandum fuit, & quod oculi spiritus, non carnis peruidere potuerunt.

Observandū autē, vbi figura est, ibi etiā figurati quippiā, ubi exemplum, ibi & aliquid ei respondens. Sacerdotium Aaronicum, ad exemplar seu speciem alterius sacerdotij institutū est. Non mirum igitur si Moses in spiritu vidit aliud, nempe Christi sacerdotium, & præter externum, etiam verum tabernaculum.

Nunc uero hoc excellentius sortitus est sacerdotium, quo præstanti

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
oris est testamenti intercessor, quod
in præstātoribus promissis sancitū
est.

Me. Pator
Christus,

Malo hic legere, præstantiorem administra-
tionem. *λαῖτος* locus publicus erat apud Athe-
nas, in quo sacrificabatur. *ἔργον* opus signifi-
cat, hinc *λεῖτουργός* & *λεῖτουργία*. Est autem
vtracq; generalis vox quæ non solum de sacer-
dotio, sed & de publicis negocijs dici potest.
Vfus est Apostolus initio huius capituli, & in fi-
ne primi, de angelis. Vult dicere. Ne putes Chri-
stum contemptibili aliquo ministerio fungi, nā
tanto sublimior minister est, quanto sublimius
testamentū & fœdus per ipsum habemus. Ipse
est cōciliator summi fœderis, & mediator, eo qđ
per hoc fœdus longe meliores promissiones no-
bis sancitæ sunt, quàm Iudæis. Illis quidem pro-
missum serè regnum terrenum, opes, pax, tran-
quillitas, bonus aër, & his similia: Nobis vero
æterna bona, remissio peccatorū & cœlestis pa-
triæ hæreditas. Istis hoc vnū sēper vrget, Chri-
sti sacerdotiū esse longe sublimius, quàm vetus.

Etenim si prius illud tale fuisset,
ut nihil posset in eo reprehēdi, haud
quacūq; fuisset secūdo quesitus locus.

Ratio est ad præcedētia, *ἐκείνη* potest referri
uel ad

uel ad ministerium uel ad testamentum. Probauit ex dicto Mose, aliud tabernaculum & ira sacerdotium fuisse, sed non probauit prius tabernaculum abolendum. Potuisset enim quis illi obijcere. Ex adducto loco ego nuncq; collegero tabernaculum & veteres cæremonias fuisse abrogandas: Alium itaq; locum & magis perspicuum adducit, quo abrogationem istarum docet. Scribit autem ita.

Nam incusans eos loquitur illis: Ecce dies uenient, dicit dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Iuda testamentum nouum, non iuxta testamentum, quod feci patribus illorum in die cum apprehenderem manum illorum, ut educerem eos ex Ægypto: quoniam ipsi non perstiterunt in testamento meo, & ego neglectui eos habui, dicit dominus.

Testimonium illud desumptum est ex Hieremie cap. 31. Reprehendit autem Propheta Iudeos, quod non firmi in lege illis data perstiterunt. Legem Deus non culpatur, sancta enim est, esto quid in

Nouū fac-
tus.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

quid in ea desideraretur, puta quod hominem perfectū reddere seu iustificare non potuit. Paulus quidem nullius rei sibi conscius fuit, sed non per hoc iustificatum se fatetur. 1. Cor. 4. Cæterū Hieremias hanc promissionem, inter cæteras ponit, foelicitatem & nouum foedus promittens ihs, qui ex tribubus è Babylone venerant.

Dies nouissimi.

Ecce dies venient], Hoc est, in diebus nouissimis hoc futurū est. Dies nouissimi, in scripturis dicuntur dies Christi, & plenitudo tēporis. Autor Epistolæ huius, quemadmodum & supra monuim⁹, iuxta. LXX. interpretæ testimonij vtitur, & non iuxta Hebraicam veritatem, quæ hic habet non σωτηλεισω, perficiam siue consummabo, sed יררר feriam nouū pactū. In quo uidemus Apostolos, & veteres non nimium supersticiosos fuisse in adnumerandis verbis, si sensus probe redditus esset. Discamus etiā nos, ne nimium hic anxij simus, modo non aberremus à germano scripturæ sensu, qd si quis potest accedat ad fontem, & hauriat. Quod dixim, ne statim ubi quis vocula aberrarit, audiat falsarius, alioqui & LXX falsarios dicemus.

Domus Israel & Iuda ecclesia.

Super domum Israel] Scimus Christianos veros filios Abrahæ, & veros Israëlitas esse. Vnde hic per Israël & Iudam ecclesia intelligenda venit, in qua sunt electi & spirituales filij Abrahæ. Notandum autē, quotiescunq; propheta domum Israël & domū Iuda coniungunt, certum esse

tum esse de Ecclesia eos loquit: cum autē domū Iuda solum ponunt, rectius Iudæos intelligas, quantum ad historiam attinet, quamuis & in hoc sæpius mysterij quiddam subsit. Porro manifestum est, quod istæ decem tribus in terram promissionis nunq̄ redierunt, & q̄d scriptura impleta sit per Christum, & nequaquam per Esram, sicut Iudæorum quidam, locum hunc calumniantes, falso audent dicere. De quo Augustinum vide.

Testamentum nouum] Hoc est, foedus innovatum, seu pactum. Hebr. ברית habetur. Certum est, quod in monte Sina Dominus cum Iudæis foedus inijt, eos in populum peculiarem assumens, atq̄ ob hanc causam ex Aegypto, crudelissima seruitute, eos quasi inuitos eduxit (id quod postea satis testati sunt suis tam creberimis obmurmurationibus) & per mare rubrū saluos perduxit, postea eis legem, cæremonias, & iudicia sua dedit, & ita pactum sancivit, verum ipsi, qua erant ceruicositate, in pacto non perstiterunt. Hoc proprium est in sanciendo foederibus, ut primum duæ partes sint, deinde certas quasdam conditiones siue leges vtrinq̄ ponant & recipiant, quod ubi factum est, ratum ferè habetur foedus. Cōditiones hic fuerunt istæ, Deus, inquit, Ero Deus & protector tuus: Populus è contra, Ero populus tuus & audiens dictis, secundum omnia legis verba. Postremo conceptis

Modo sanciendo
foederum

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

conceptis itaq; conditionibus, foedus confirmatur sacrificio aliquo uel alijs quibusdam caeremonijs, id quod apud Iudæos in usu fuit: uelhibitione sanguinis, quemadmodum gentiles fecisse leguntur. Verum quomodo illi pacto steterint, statim sequetur.

Non iuxta testamentū] . Explicat quale nouū pactū futurū sit, copiosius tamen infra. Fuit enim absq; caeremonijs necessario obseruādis.

Quoniam ipsi nō prestit.] Pro *ἡμεῶν αὐτῶν*, neglexi eos, Hebr. habet *בא יתקב*, dominatus sum in eos,, q. d. quamuis ego Dominus & Deus illorum fuerim, cui ipsi obedientiā polliciti fuerant, & nihil omnino quod illorum salutis erat intermisi, tamen ipsi priores foedifragi facti sunt, & pactum hoc irritū fecerunt, certe culpa illorum est quod sint abiecti. Quia autē ipsi primo sefellerūt, & uitulū erexerunt aureum, non est nunc quod me liget, neglectū uigitur illos habui, atq; ita foedus ruptum est.

Nam hoc est testamentū, quod disponam domui Israēl post dies illos, dicit Dominus, dās leges meas in mentem illorum, & in corde illorum inscribam illas: & ero illis Deus, & ipsi erunt mihi populus. Et nō docebunt

docebunt quisque proximum suum,
 et unusquisque fratrem suum dicen-
 tes, cognosce Dominum, quod om-
 nes cognituri sint me, ab eo qui pu-
 fillus fuerit inter eos, usque ad eum, qui
 magnus est inter illos: quoniam pla-
 catus ero super iniustitijs illorum &
 peccatis eorum, & iniquitatum illo-
 rum non recordabor amplius.

Olim in tabulas lapideas leges inscribebantur, nunc in carneas, hoc est, corda & intima suorum Deus inscribit, atque adeo spiritu suo efficit ut effectus illorum & cogitationes omnes in suam uoluntatem propendeant. Cōsimilē loquēdi modum Paulus habet. 2. Corinth. 3. Epistola nostra uos estis &c. à nobis inscripta, non atramento, sed spiritu Dei uiuentis: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis. Et ita uides, quod dare legem in mentem, & inscribere legē in cor, nihil aliud esse, quàm dare spiritū sanctū, qui corda regneret, imuter & inuouet, ut iam placeāt, à quib⁹ prius abhorrebamus, diuina. Hunc spiritum ubi accipiemus, constabit inter nos & Deum fœdus æternum. Quæras hic, An non qui pñ fuerunt ante Christi aduentum, ut Abel

Dare legē
 in mētem
 quid.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

ut Abel, Noe, Abraham & alij, etiã in hoc fœdere fuerunt: & si hoc est, quomodo nouum dici potest: Respondeo. utiq; fuerunt, postq; Deo placuerunt, quod fieri nō potuisset, nisi de illius spiritu participassent, atq; hoc ut filij Dei acti fuissent: tamen tum nōdum fœdus hoc fuit reuelatum, sicut nec plenitudo temporis aduenerat. Certe Christus ipse testimoniū fert Abrahamo quod uiderit diem Christi, & gauisus sit. Porro nouum ideo non dicitur, quod re ipsa nouū & aliud fœdus a priori sit in substantia, quæ sane eadē semper fuit, sed quod nouo quodam modo & ratione sit sancitum. Nam olim unum Hebræorum populum, iam uero omnes populos terræ, hoc est, ex omnibus nationibus aliquos sibi elegit & assumpsit: Deinde quos olī assumpsit, tenuiore spiritu, donauit, & ita multis ceremonijs alligauit, nunc autem amplissimo spiritu suos donat paucissimisq; ceremonijs adstringit. Et ea differētia inter nos & eos, qui ante Christum crediderunt. Copiosius ista annotantur à nobis in Hieremiam, quem si libet consule.

Nouū test.
cur dicitur.

Et non docebunt quisq;. ¶ V. d. quotquot in hoc fœdus assumuntur, Deum cognituri sunt habent enim unctionem interne docentem, ut, quod ad salutem attinet, nihil opus sit qui huc uocet, uerum tamen quod ad profectum in ea facit, uerbum doctrinæ & exhortationis nunquā postponent. Et isti uere dicunt à Christo

*Thodis
d'ac'6e*

Act. 10. Ioan. 6. Hoc loco quidam mira Satanae astutia abusi sunt ad tollendum ministerium verbi ex ecclesia, sed quàm scæde lapsi sint, prijs satis manifestum est. Non enim de expedita facultate enarrandarum scripturarum sermo est, sed de scientia timoris Dei, quæ spiritus cordibus piorum, nouo scedere obtinente sit inditurus.

Quoniam placatus ero Postq̃ tam amplissima beneficia suis Deus promisit, causam cur id faciat, nullam habet aliam, quam meram misericordiam, qua illos dignetur. Hoc autem precipuū est in nouo testamento seu scedere, ut Deus nobis peccata nostra remittat, & suo spiritu in nouā vitam regeneret. Ipse est qui prior nos dilexit, idq̃ nullis nostris inuitatus meritis. Obserua autem quod dicit: Et iniquitatum illorum non recordabor amplius, facit enim ad maiorem misericordiae Dei erga nos expressionem, animosq̃ piorum ira erigit, ut nihil magis. Iam si iniquitatum ne recordari quidem Deus uult. multo minus culpæ, q̃d est cōtra eos, qui blasphemie dicūt, Deū quidē peccatū remittere, sed culpā reseruare sibi, quasi vero De⁹ in malis nostris letetur, carnificēq̃ aliquē in nos agat.

Remissio
peccatorū
p̃cipuū in
nouo scedere
etc.

Per hoc q̃d dicit, nouū, antiquauit prius. Porro q̃d antiquat ac fenescit, in propinquo est ut euanescat.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Colligit ex dictione, nouum, vetus fuisse abrogandum, maxime quod sacerdotium & cæremonias attinet, de quibus paulo supra satis diseruimus. Et est alterum testimoniū, quo id probare voluit.

Cæterū quia hic locus Prophetæ, vnus exprecipuis est, quo Iudæorum error conuellitur, & scripturas sacras ita tractare nos oportet, ne ridiculi aduersarijs nostris simus, imò contradicentes redarguere possimus, libet hic errorem illorum recensere, atq; ita fidem nostrā firmare. Iudei contra hunc locum Hieremiæ sentiunt, omnino cæremonias ipsorum duraturas esse in perpetuum, in quam sententiam etiam temporibus Apostolorum multos traxerunt: Vnde exorti sunt Nazarci & Ebionitæ hæretici qui legis cæremonias cum Euangelio seruandas censuerunt. Inter alia autem obijciunt de circumcisione. Gene: 17. Et erit foedus meum in carne vestra in foedus æternum **לברית עולם**. Item de custodiendo sabbato. Exo. 13. Custodient filij Israël sabbatum, ad faciendum sabbatum in generationes eorum pactum æternum &c ubi toties legitur **לעולם** æternum, Item de pascha Exo. 12. Erit hæc dies vobis in memoriale, & solennizabitur eam solennitatem domino in generationes vestras, lege æterna. Item de primitijs frugum offerendis, solennitate Pentecostes, oblationibus, alijsq; sacrificijs. Ad hæc de die propitiationis

Iudæorum
error de cæremonijs
legis.

pitationis, & de panibus propositionis dicitur:
 præceptum **לְעוֹלָם** sempiternum generationi-
 bus vestris erunt cunctis habitationib⁹ vestris.
 His & similibus locis nos exagitant, quasi non
 servemus legem, cui tamen ad huc obnoxii su-
 mus, puta in perpetuum duraturæ. Et profecto
 qui ista audiunt & scripturæ proprietatem igno-
 rant, possent hic nonnihil subdubitare. Verū
 quā infideliter cū ipsorū lingua agant, paucis
 indicabo. In locis adductis, **לְעוֹלָם** perpetuū,
 cōtinuū, sæculum, seu durans aliquanto tem-
 pore significat, & nō æternitatē subsequentiū
 sæculorum. Sic in Genesi, circumcisio debuit du-
 rare in æternum, hoc est nequaquam intermittere,
 quamdiu lex ipsa vigeat. Quod autē non sem-
 per æternitatem sed tempus constitutum seu du-
 rationem significet, probabimus ex. i. Reg. i. ubi
 sic legimus: Adducam eum, & apparebit ante
 conspectum Dei, & morabitur ibi **לְעוֹלָם**, in
 sæculum, nempe quanto tempore Leuitę mini-
 strabant, id autem annos quinquaginta dura-
 bat. Num: 8. Idem patet ex Deut. 15. Accipies
 subulam, & dabis eam in aurem eius, & in ianu-
 am, & erit tibi servus **לְעוֹלָם** id est sæculi. Verte-
 runt in æternum, cum servus æternus non esset,
 dein de liber fieri potuit domino suo uel morien-
 te uel iubilæo approximāte. Atq; in hunc modū
 etiam ipsi Iudei exponunt. Iam si hic illis **לְעוֹלָם**
 ita interpretari licet, quid prohibet ut illud Hic

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

remię de cęremonijs nō pari modo exponant,
 quas tam certo abrogandas prophete passim
 pędixerunt: David Kimhi obijcit pro errore
 Iudaico circa cęremonias, defendendo qđ est
 Malachię, vlti. Recordamini legis Mose serui
 mei, quam mandauit omni Israēl, statuta & iudi
 cia: & dicit: Vide, hic obsignauit omnia, quę
 Moses dixit. Respondemus. Verum est si recte
 accipias. Nam si Mose crederem⁹, vtiq; & Chri
 sto crederemus, cum de hoc ille sit vaticinatus.
 Huc spectauit & Maláchias. Non enim ignarus
 fuit eius, quod Mose pędixit: Prophetam susci
 tabit tibi Dominus ex fratribus tuis, similem
 mihi, hunc audias. Ideo voluit illos recordari
 legis, ut quę ad Christum ducit. Certe si non
 dedisset legem Christus, similis Mose nequaq; ^q
 fuisset, perfectiorem tamen multo dedit. Pręter
 hunc, alius est error æque perniciosus, Origeni
 starum puta, qui audientes, æternum, sempiter
 num, & his similia, conantur omnino æter
 nitatem tollere, sic ignem gehennę non fa
 cētur æternum, quia ^{וְלֹא} certum &
 definitū tempus significet. Non ad
 uertentes, Olā, cū æternitatē sig
 nificat, addi serē semper ^{וְעַד}
 veod & ultra. Hęc libu
 it hic dicere, rede
 am⁹ nūc ad in
 stitutū.

CAPVT

Igitur habuit quidem etiam prius
illud iustificatioēs, cultus, ac sanctū
mundanum.

Quia superius dixit. Vide ut facias omnia se-
cundū exemplar, quod ostensum est tibi in mon-
te, indicaui typum quendam Mosi propositum
fuisse, per quem externum præfigurabatur ta-
bernaculum, quod nunc declarandum suscipit,
quo melius ad veri tabernaculi cognitionē per-
uenire valeamus. Sed obiter quædā Apostolus
inducit, & statim relinquit, ut ad digni⁹ tractan-
dū accedat, nēpe, quomodo Christi⁹ pro nobis
sacrificauerit. Antequam tamen ad allegoriam
deueniat historiā bene fundat, ne temere agens
ludibrio se Iudæis exponat. Declarat ergo quo-
modo habuerit status tabernaculi. Iustificatio-
nes, vocat ea, quæ declarant iustificationē in spe-
ciem, etiam si eam non præstent, ut sunt sacrifi-
cia, purificationes, vota. Ex operibus declarat
aliquis iustificatus, sicut est in epistola Iacobi.
Cultus, quales sunt psalmi, ieiunia, adorationes
& his similia. Sanctū mūdanum, ἁγίου κοσμου
κόμ, alij verterunt sanctimoniam in nudanam,
alij sanctum seculare. Mihi videtur per sanctum
mundanum Apostolum voluisse intelligere ab-
paratum, ut vocant, siue ornatum vasorū tem-

Iustificatio-
nes.

Cultus.

Sanctū mū-
danum.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

pli, quæ cōposita cōcinneq; digesta, & ad vsum
sacrum segregata fuerunt. In eundem modum
dicimus etiam κόσμον γυναικῆου, mundum
muliebrē, ornatū, quo matrona mūdior, id, est
comptior & ornatio fit. Dicit ergo quod & tē
plum sua vasa & ornamēta pulchre disposita
habuerit.

Siquidem tabernaculum factum
fuit primum, in quo erant lucernæ
& mensa, & propositio panū, quam
uocant sancta. Post secundum autē
uelum erat tabernaculum, quod uo
catur sanctum sanctorum, aureū ha,
bens thuribulum, & arcam testamē
ti, undiq; circumtectam auro, in qua
urna aurea, habens manna, & uirga
Aaron, quæ germinauerat, & tabu
læ testamenti. Supra hanc autē cher
rubim gloriæ, obūbrantia propitia
torium, de quibus non est nunc di
cendum singulatim.

Quid per sanctum mundanū intelligat Apo
stolus

stolus, videtur hic expositiue subiñcere: Interea tamen tabernaculum in duas præcipuas partes, exteriorem seu *κατὰ σωκροδὸχλῶν* primum tabernaculum, & interiorem seu secundum tabernaculum, diuidit, hoc Sancta sanctorum, illud simpliciter Sanctum ut indignius, appellatur. In Sancto fuerunt, lucernæ, mensa, & panes propositionis, quæ obuia erant omnium oculis. Inter hoc tabernaculum & alterum, mediabat velum uel cortina: In sancto sanctorum erat altare incensum, quod uocat suffumigatorium, arca testamenti, urna aurea, manna, & virga Aaron, quæ genuerant, & tabulæ testamenti. Supra arcam, uero obumbraculum quod uocabant Cherubim. Quod Apostolus hic ponit: Aureum habens thuribulum, à quibusdam, tanquam ignarus legis, & antiquitatis à quibusdam perstringitur. Nam dicunt in sancto sanctorum nullum fuisse thuribulum. Verum dictio græca *θυμιαστήριον*, non solum thuribulum significat, sed & aram, quæ fuit in Sancto sanctorum, in quod summus Sacerdos cum thuribulo semel quotannis ingrediebatur. Lucæ. 1. habes *θυμιαστήριον τὸ θυμιατῶσ* altare incensum. Deinde quia posuit in arca fuisse, præter tabulas legis, urnam auream, manna, & virgam Aaron, alteram occasionem suggillandi autorem accipiunt, obijcetes. 3. Reg. cap. octauum, ubi legitur, nihil in ea fuisse præter duas tabulas lapideas. Hanc ob-

Contra suggillatores apostoli.

ANNOT. IN EPIST. D. PVVLI AD

iectionem Theophylactus utcunq; soluit dicens : forte natu maiorum traditione rem ita se habuisse accepit, neq; tamē id statim ab ipsis primordijs, sed factum temporibus regum ut ista in arcam imponderentur, idq; ad duritiem & obmurmurationem populi contestandā. Nescio tamen an hoc satis firmum sit. Certe q̄ inquam arcam, quam tabernaculum referre potest, ut mens sit Apostoli, quod vna, manna, virga, fuerint in tabernaculo, quod quidem scriptura nusquam negat, non in arca : sed quod ista nō fuerint in arca, hoc demum est quod negat. Nā fortasse occasionem sic dedissent populo ad idolatriā, in quam nunquam non propendebāt. Obiter nota perturbatum ordinem verborum cum dicit: Post secundum autem velum, pro eo quod est : Post velum autem erat secundum tabernaculum, q̄d vocatur Sanctū sanctorū &c

Quandoquidem autem incidimus in hunc locū, videamus paucis quid sibi vmbraē istę velint. Horum quidē & apud Iosephum habem⁹ interpretationem, sed omnino more Iudaico effictam, quem, si placet, potestis ipsi uiderē. Tabernaculum est popul⁹ Dei, qui diuisus in duo, quidam felicitate potiuntur æterna, & sunt intra velum, quidam nondū, & sunt adhuc extra velum, per speculum in ænigmate hi cernunt, isti uero facie ad faciem. Vnum tabernaculum fuit, sc̄ & vnus populus, vna ecclēsia triumphans & militans

Taberna/
culum.

& militans. Diximus autem supra populū dici
 tabernaculum & habitaculum Dei, nam ipse eū
 inhabitat, plenius tamen carne iam exonerat⁹
 atq; saluatus, dicitur. Antequam vltorius pro-
 grediamur, & ad perfectam cognitionē pene-
 tremus, oportet interpositū velum remouere,
 quod est caro nostra. Hac em̄ circumdati, Deū,
 sicuti est, clare nūquam videbimus. Hi qui sunt
 extra velum, in obscuro ambulant, quamdiu in
 hoc mundo sunt, unde opus est ipsis lucerna, ne
 tibi offendant, ea autem est verbum Dei, quo
 perspicimus, quid Deo probetur & quid non.
 Deinde mensa, prædicatores verbi, à quibus ci-
 bus vitæ sumendus. Cæterum intra Sanctum
 sanctorum, sunt desideria piorum hominum,
 ubi perfecta est cognitio Dei, ibi non solum pa-
 nes propositionis sunt, sed & cibus cœlestis, mā-
 na, & quicquid cor hominis confirmare potest.
 Hic etiam apparet angelica virtus, & propitia-
 torium nostrum Christus. Hæc sunt, quæ de ta-
 bernaculo præmisit Apostolus, ut viam quan-
 dam muniat ad sequentia, quibus multo dignis-
 simum Christi sacerdotiū nobis ob oculos po-
 net, & quomodo eo perfunctus sit ostendet.
 Quod ut magis perspicuū fiat, præmittit quid-
 dam historię, deinde quid spiritus eo voluerit,
 ordine explicat.

Velum.

Candelae
brum.

Mensa.

His autem ad hunc ordinatis mo

N,

dum, in prius quidem tabernaculū
semper ingrediūtur sacerdotes, qui
sacrorum ritus peragant, in secundū
autem semel quotannis solus ponti-
fex, non sine sanguine, quem offert
pro seipso, & pro populi ignorātijs.

Historia hæc admodum Apostoli instituto
seruiuit, unde eam negligere noluit, & dicit
sacerdotibus licuisse prius illud tabernaculum
omni tempore ingredi: nam ibi sacrificabant,
& ministeria sua perficiebāt. Num: 28. Secundū
autem soli summo pontifici, idq; semel tantum
singulis annis, idq; sanguine tam pro suis, quā
populi ignorantijs. Leuit. 16. Nunc quid per illa
significantur, Apostolus his quæ subijciuntur
manifestum facere pergit.

Illud significante spiritus sancto,
nondum manifestatam esse sancto-
rum uiam, adhuc priore tabernacu-
lo consistente, quæ erat similitudo
pro tēpore tū præsentē, in quo dona
sacrificiāq; offeruntur, quæ non pos-
sunt iux

sint iuxta conscientiam perfectū red-
dere cultorem, in cibis dumtaxat
& potionibus, & diuersis ablutioni-
bus ac iustificationibus carnis usq̄
ad tēpus correctionis imposita.

Via sanctorū, est lex perfectionis, quæ tunc Via sanctorū quæ.
nondum fuit manifestata. Sancti enim ambulāt
in lege spiritus & perfectionis. Dicas hic An nō
tū etiā fuerint sancti? Fuerunt quidem sed nōdū
manifestati. Quam diu em̄ tabernaculū stabat,
sancti erant sub seruitute legis, tamen si cor ipso-
rum libertatem spiritus possideret, deq̄ ea exul-
taret, tamen ista, stante adhuc tabernaculo quo-
dam modo occulta fuit. Vnde recte Saluator
dixit ad discipulos. Vestri vero oculi beati sunt,
quia vidēt, & aures vestræ, quia audiūt. Amē
enim dico uobis, quod multi prophetæ & iusti
desiderauerunt uidere quæ uos uidetis & non
uiderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt
Mat. 13. Alij per uiam sanctorum, modum
sanctificationis intelligunt, quod in idem reci-
dit. Spiritus namq̄ est, qui sanctificat nos, quo
dato, uia sanctorum patuit. Recte autem dixit,
similitudo, Erat enim primum tabernaculum
parabola quæ dā ad sæculū quod tūc erat, hoc
est, probe conueniebat isti ætati ruditati & mo-
ribus istū tēporis. Nā ubi carnalis populus fuit,
ibi est

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

ibi etiam carnale sacerdotium, & tabernaculū.

Quæ nō possunt ꝑ Sacerdotes dona atqꝫ uicti-
mas offerrebant, sed ista tanti non fuerunt, ut cō-
sciētiā cultoris perficerēt, lōgeqꝫ infirmiora, quā
ut ihs quis sibi iustitiam adscribere auderet. Idē li-
cet iudicare de omnibus bonis operibus. Vnica
certificatio nostri, est acceptio spiritus sancti, in
quo obliuamur, ut clamemus abba pater, atqꝫ
ita certi reddimur salutis in Christo, ut neqꝫ mor-
tem, neqꝫ uitam, neqꝫ aliquam creaturam exhor-
reamus. Externum nudum, nunquam interne
certificabit.

Nihil exter-
ni iustificat

In cibis, potionibus ꝑ Præceptum erat illis ca-
uere a certis quibusdam carnibus, ut suillis,
leporinis, & à quibuscunqꝫ animalibus quæ ha-
bent unguam, neqꝫ tamen eam diuidunt aut ru-
minant, piscibusqꝫ non squamatis &c. Præter
reaprecibꝫ & sacrificiis uacaturi, prohibiti sunt
ne uinum aut quodcunqꝫ inebriaret, biberent.
Leuit. 10. Adhæc, uarijs ablutionibus usi sunt,
ut si quis morticinum attigisset, si quis insom-
nio, uel imbecillitate corporis se polluisset, non
solum corpus, sed & uestes lauabat, ut mundus
esset. Sciamus nos omnem creaturam Dei bo-
nam, si recte, hoc est, cū gratiarum actione ea
utamur, & nihil quod intrat in os, hominem co-
inquinare Sed de his etiam supra. Significanter
autem uocat ista, iustificationes, non spiritus,
sed carnis non enim spiritum attingebant sed in
carne

earne hærebant. Diu sane certo cibo, potu & ab-
lutione externa uteris, antequã interne emunde-
ris, alijs & sublimioribus rebus opus est, si ueli-
m⁹ recte habere aut emundari in cordibus. Om-
nia ista Deus inter alia præceperat, ut un⁹ esset
populus, & congregatus certo loco, non quod
aliquam unquam iustitiam in horum observa-
tionem collocarit. Huc refer cap. 2. Collof. Bene-
quidem faciendum cunctis esse, nemo sanus ne-
gabit, tamen in nulla benefacta piæ menti unq̃
confidendum erit.

Vsq̃ ad tempus cor. ¶ Tempus correctionis
intelligit tempus Euangelij & gratiæ, quo lon-
ge perfectiora sunt præstita: Ideo Christus dixit
se non venisse ad soluendum legem, sed ad im-
plendam. Sic imperfecta in lege emendatiora, cor-
rectiora & perfectiora per Christum sunt reddi-
ta, id quod nunc aliquoties audiuius.

Temp⁹ cor-
rectionis.

At Christus accedens Pontifex
futurorum bonorum, per maius &
perfectius tabernaculũ, nõ manu-
factũ, hoc est, nõ huius structuræ,
neq̃ per sãguinẽ hircorũ ac uitulo-
rũ, sed per propriũ sanguinẽ ingres-
sus est

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
sus est semel in sancta, æterna redemp-
tione reperta.

Quale Christi
sit sacrifici-
um.

Nunc tandem eo devenit, ut dicat quomodo
Christus nos redemerit μεμόντων ἀγαθῶν fu-
tutorum honorum, ad superiora respicit tem-
pora, quæ nobis nunc sunt præsentia. Verba
hic sunt paulò obscuriora. Quidam per maius
tabernaculum, exponunt carnem Christi, crea-
tam non ex virili semine & peccatrici, qualis no-
stra est, sed opere spiritus sancti. Vera quidem
& pia est sententia, sed textui minus quadrat.
Equidem malo, sicut supra, populū Dei & eccle-
siam, per tabernaculum intelligere, ne perpetuo
in allegorijs sit uariandum. Ecclesia dicitur cœ-
lestis Hierusalem, quia regenerata est ex spiritu
sancto, bene itaq; maius & perfectius taberna-
culum hoc, non manufactum, neq; huius stru-
cturæ, dixit Apostolus: multum enim differt à
tabernaculo Mosaico. In hoc tabernaculo, mi-
nistrauit nobis Christus longe meliora bona,
quæ tum futura erant, nunc autem, ut dixi, præ-
sentia. Dicas hic. Quomodo quæso seruiuit no-
bis Christus? Introiuit per primum tabernacu-
lū, id est, per ecclesiam quæ ad huc viuit, & pe-
netrauit cœlos, & ita in secundum tabernaculū
introiuit.

Neq; per sanguinem hircorum] Nihil obiter
Apostolus posuit. Alludit autem ad ingressum
illum

illum in sancta sanctorum, qui fiebat sanguine. In primo tabernaculo vitulū pro seipso offerre-
 bar, de cui⁹ sanguine accipiēs introiuit in sancta
 sanctorū, deinde de hirci sanguine similiter. Le-
 ge integrum caput. Leuit. 16. Christus se gessit si-
 cut Leuiticus sacerdos, sed hic in figura, ille in lu-
 ce & veritate.

Sed per proprium sanguinem] Sanguis vitu-
 lorum & hircorum non potuit expiare peccata,
 sed Christi salutifici sacrificij, cui⁹ sanguis ad ex-
 pianda peccata totius mūdi abūde sufficit. Hoc
 sane omniū perfectissimo modo à peccatis nos
 emūdare voluit, ut illius beneficiū agnoscentes,
 gratos nos illi perpetuo exhibeamus. Omnia
 hic per suas antitheses conferenda essent, sicq;
 lux nō mediocris effulgeret. Sacerdos Leuiticus
 ingressus est tabernaculū, Christus similiter, sed
 longe tamen perfectius. Ille per sanguinem alie-
 num, hic per suum ipsius, ille quotannis, hic tā-
 rīsemel. Iam quæcunq; Christo hic tribuuntur
 sunt lōge præstantissima, & perfectissima, quia
 sunt veritas, cum Leuitica illa tantum sint huius
 vmbre, āplectendus ergo & audiend⁹ est Chri-
 stus.

Sanguine
 Christi emū-
 damur.

Nos hic obiter animaduertamus, quod Do-
 minus voluit populum suum habere quān pur-
 rissimum & sanctissimum, & ita non permisit
 unicuiq; in quemcunq; locum ingredi, id quod
 testatum voluit per Ammonitas & Moabitas,
 quos

R N N O T . I N E P I S T . D . P A V L I A D

quos lege ne intrarent in templū Dei in decimā
 usq̄ generationem prohibuit . Aegyptij & Idu
 mæi in tertiam generationem exclusi . Manferes,
 Nothi & Eunuchi nūq̄ intromissi sunt . Pleriq̄
 indigni sunt , qui admittantur in Ecclesiā , ut qui
 propter aliquod leue commodum scientes pru
 dentes contra suam ipsorum conscientiam , ueri
 tatem Dei impugnant , atq̄ adeo hostiliter per
 sequuntur ac blasphemant : isti sunt similes Am
 monitis & Moabitis . Alij sunt qui & ipsi uerita
 tem impugnant eiq̄ contradicunt , sed per igno
 rantiam non malitia mentis , isti per pœnitentiā
 admittuntur , & sub Idumæis & Aegyptijs intel
 liguntur . Iam & in populo Dei , quiq̄ illius no
 men gestant sunt , qui excluduntur , ut leprosi ,
 polluti in insomnijs & tamē qui per pœnitenti
 am emundati sunt , & curabiles fuerunt , recipi
 untur , & intromittuntur , incurabiles autē per
 petuo excluduntur ut sunt Hæretici & Hypocri
 tæ . Vulgus manebat in suo loco , atrio siue san
 ctuario , Sacerdotes in Sancto , Sūm^o sacerdos
 in Sancto sanctorum , loco omnium dignif
 simo , sed suo modo & tempore . Hinc disci
 mus , non omnes in cognitionem Dei perueni
 re , sed paucos , & ex his paucis alijs propius , alijs
 longius , prout cuiq̄ Dominus spiritum suum
 impartitus est .

Aeterna redemptione reperta .] His uerbis
 fructum passionis Christi aperit , quidq̄ suo
 sanguine

sanguine effecerit, uno uerbo complectitur, nē
 per redemptionem reperit eamq; semper duran-
 tem. *λυτρωσις* non solum propitiationem seu
 redemptionem significat, sed & pretium redēp-
 tionis à seruitute & pœna. Nos extremam serui-
 tutem & mortem merebamur, Christus pretiū
 sanguinis sui pro nobis redimēdis dedit, atq; ita
 in æternam libertatem nos perduxit. Obseruā
 quod dicit: reperta. Quæ inuenimus non tribui-
 mus nostris meritis uel diligentia, nam ea sepe
 fortuito accidunt. Sic ista redemptio non à no-
 stris bonis operibus quæ nulla sunt, sed à diui-
 na misericordia inuenta est. Antequam enim es-
 semus, redempturū se nos præcognouit. Rede-
 mit autem sic electos, ut non modo culpam, sed
 & pœnam omnē auferat. Quæ sequuntur ad
 fructū istum quoq; pertinere possunt.

Nam si sanguis taurorum & hir-
 corum, & cinis iuuenca, aspergens
 inquinatos, sanctificat ad carnis puri-
 ficationem, quantomagis sanguis
 Christi, qui per spiritum æternū se
 ipsum obtulit immaculatū Deo, pur-
 gabit cōscientiā uestrā à mortuarijs
 operibus ad seruiendū Deo uiuētis.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Diceret quis: Quomodo quæso potuimus per alienum sanguinem Christi purificari: Nos peccauimus, oportebit etiam nos ipsos satisfacere: Sic loquuntur increduli. Respondet argumento à minori ducto. Si sanguis taurorum & hircorum ad purificationē aliquid potuit, multo magis sanguis Christi, quasi diceret. Si diuina ordinatione, hi qui in lege uel fluxu, uel cadauerum contactu polluti erant, sanguine taurorū & hircorum, uel aqua super cinerem iuuençæ superfusa, mundari potuerunt, quanto magis eadem ordinatione Dei, sanguis Christi, in hoc ab æterno ordinatus, emundare corda uestra & animā ipsam ab omnibus peccatis poterit. Res tota pender à diuina ordinatione & misericordia, esto carni hoc nequaquam appareat. Sanguis hominem proprie non mundabit, sed magis coinquinabit, non enim ex natura eius est, ut abluere quid instar aquæ puræ possit, sicut neq; cineris aqua mixti. Verum quia Deus ita ordinauerat, habiti fuerunt isti pro mūdis, neq; à templo amplius arcebantur, tanq; immundi.

Ad carnis purificationem ¶ Id est, foris puritatem quandā adhibebat, ut iam immundi nō censerentur. Alioqui intus, ut non mundare, ita nec coinquinare hominem potuit, attestante etiam domino, qui dicit: Quod intrat in os, nō coinquinat &c. Sic externa omnia per se internum hominē, nec coinquant, nec purificant. Nota autem

autem in speciem & in carne Iudæi purificabantur. Si figura hoc potuit, multo magis figuratū seu res ipsa potest. Porò scias quod per omnia veterum sacrificia, Christi sacrificium designatū est, in quē si respicias, facile patebit, quis sit qui emundet & sanctificat. Bruta animantia & quę non peccarant imolabantur, ita innocens sanguis Christi immolatus est pro nobis, & nos ab omnibus peccatis & inquinamentis emundavit, & sanctificavit. Dicas, quare cinerem iuuentæ adiungit? Num: 19. Iubetur vacca ruffa quę sit absq; macula & iugi inexperta, immolari & cinerem exuri, ex quo deinde fiebat purificatio. Quod sane maximum passionis dominicę sub se mysterium habet. Vacca vel bos dicitur Christus propter carnis imbecillitatem. Absq; macula debuit esse, quod inditium erat Christum esse absq; omni peccato & labe. Inexperta iugi, iugū seruitutem significat, in quam peccantes se conñciunt. Eam Christ⁹ nō est expertus. Sed de hoc mysterio infra. 13.

Veterum
sacrificia,
Christum
designant.

Per spiritum æternum [Id est per ardentissimam charitatē, quę à spiritu æterno & sancto profecta est, ea tam ardens in Christo fuit, ut ad tanta subeunda ipsum adegerit. Spiritus ille & charitas perpetua & ante constitutionem mundi in Christo fuit, quam tum demum summā & ineffabilem exhibuit, cum patri obediens crucis ignominiam pro nobis perpeffus est. Vnde

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

ipse dixit. Maiorem charitatem nemo habet, q̄
ut ponat animam suā pro amicis suis. Ioan. 15.
Si non homo factus esset, non fuisset libera-
ti, sed quia homo factus, & id quod fuit permā-
sit, nempe Deus, potuit nos liberare, atq; adeo
huius sui facti, tranquillam conscientia nostrā
de diuina erga se bonitate ad plenum reddere,
quemadmodum iam sequitur.

Fruſtus pas-
sicus Chri-
sti.

Mortuaria
opera quę.

Purgabit conscientiam uestram ¶ Id est, effici
et ut mundi appareamus, Hoc autem facit, cum
electis spiritum suū donat, qui prauos animi af-
fectus in eis reprimit, & ad optima queq; suscipi-
enda impellit. Mortuaria opera vocat quę cūq;
ex carne sunt peccata, quorum stipendiū mora
est, ut sunt, adulterium, scortatio, immūdia,
lasciua, simulacrorum cultus, veneficium, ini-
micitia, lis, emulationes, iræ, & his similia, de
quibus Gal. 5. Aduerte autem ad quid nos pur-
garit Christus, non ut in idem volutabrum
peccatorum rursus inuoluamur, sed ut abluti,
iam seruiamus Deo viuenti in sanctitate & iusti-
tia omnibus diebus nostris. Satis superq; mun-
do seruitū & peccatum est, non addamus ultra:
hoc em̄ facere, esset extremę & detestandę ingra-
titudinis, nō reputantiū digne preciū sanguinis
Christi.

Et ob id noui testamenti concilia-
tor est

ator est, ut morte intercedente, ad redemptionem earū præuaricationū, quæ fuerant sub priori testamento, ij qui uocati sunt, promissionem accipiant æternæ hæreditatis.

Vis ultra cognoscere fructum dominicæ passionis: per sanguinem Christi fœdus pactumq; cōfirmatum est inter nos & Deum, idq; nouū. Vnde mediator noster Christus est, quo nihil est iucundius & optabilius. Deum enim habere Deum suum, hæc demum est summa felicitas. Ad hæc in filios nos adoptauit, & hæredes in dilecto conscripsit. Iam quantū beneficiū sit Deo confederari, quisq; per se perpendat, quod si ex animo fecerit, nimirum gratum se Deo exhibebit. Porrò quod hic *διαθήκη* testamentum, in alio significatu, quàm scripturæ vsus sit, posuit, quosdā ita offendit ut hanc minime Pauli esse putent, qui intanta re admodum proprie soleat loqui. Sciant illi quod spiritus sanctus nos hic rei, hoc est, summi beneficii in Christo adepti, hac dictionem magis commonefacit, quàm ut in verba diligentius intendat. Tamen per testamentum, nihil aliud, quàm fœdus illud Dei nobiscum sanctum, & sanguine Christi stabilitū, significare uult, sumpta similitudine à cōmuni hominum more. Solemnibus admodum cære

Sanguine
Christi
testamentum
constat.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

monij olim in sancendis fœderibus usi sunt,
& nonnunq̃ ea sanguine uel fuso, uel hausto, si-
cut & supra indicauimus, confirmarunt. Chri-
stus sua morte & sanguine, suum fœdus stabili-
re uoluit, quo nobis per omnia spem maiorem
remissionis peccatorum faceret. Non uocati à
Deo, fœdus illud ingrati respuunt, atq̃ adeo cõ-
temnunt. Neq̃ mirum, Nam etiam si multa de
Christo audiant, tamen sensu cœlestium nullo
afficiuntur.

Siquidem ubi testamentum est,
mors intercedat necesse est testato-
ris. Nam testamentum in mortuis
ratum est, quandoquidem nondum
ualet, cum uiuit testator.

Testamētū
proprie
quid.

Utitur specie pro genere, Nam *διαθήκη* sig-
nificat proprie testamentum seu fœdus, quod
inter se homines percutiunt, ipse abutit̃ pro eo,
quod condunt morituri. Hactenus ternos præ-
cipuos fructus, quos dominicū sacrificiū nobis
attulit recensuit, nempe æternā redemptionem,
deinde, conscientiarum purificationem, postea
noui testamenti & æternæ salutis reparationē:
Nunc ut cœrtior sit animus noster, nihilq̃ in his
summis beneficijs dubitet, ostendit quomodo
hæc maxime sancta & inuiolabilia sint. Habēt
enim

enim testamentum & extrema voluntas mori-
entis sacrosanctum & inuiolabile. Ratio huius
sic habet, Quando testator defungitur, testamen-
tum ratum ac firmum esse oportet. Ante mortē
testatori reuocare testamentum licet, quoties ue-
lit, sed mortuo illo, nullus iam reuocandi su-
perest locus. Vnde & Christus mori voluit, ut
nos certos de fœdere illo ut indissolubili, redde-
ret, ut quotquot vere in ipsum credant, remissi-
onem peccatorum & æternam salutem inueni-
ant. Nunc alteram rationem subiungit dicens:

Vnde ne prius quidē illud absq̄
sanguine dedicatum fuit. Cū enim
Moses omne præceptum iuxta legē
exposuisset omni populo, sumpto
sanguine uitulorum & hircorū, cū
aqua & lana coccina & hyssopo, si-
mul & ipsum librum, & totum po-
pulum asperfit, dicens: Hic est sang-
uis testamenti, quod mandauit uo-
bis Deus. Insuper autem & taber-
naculum, & omnia uasa ministerij
sanguine consimiliter aspergebat.

Et omnia ferè secundum legē sang-
uine purificātur, & absq; sanguinis
effusione non fit remissio.

More suo Apostolus iterū figuram adfert,
quasi diceret. Sicut primum foedus sanguine cō
firmatum est, sic & secundum, & est argumen-
tum à simili ductū. De primo foedere legimus
Exo. 24. Commiscet tamen hic aliqua testimo-
nia ex varijs scripturæ locis, ut ex Numeri. 19
Leuit. 14. neq; enim omnia verba quæ hic legi-
mus in dicto loco Exodi habentur. Certe Apo-
stolus plus ad allegoriam, quàm ad vocularū
adnumeratōnē hic spectasse videur. De sangui-
ne hircorum Num: 19. de modo aspergendi Ex-
odi: 12. & Leuit. 14. ἐγκαίνισεν dedicare, conse-
crare, seu rē aliquam solennibus cæremonijs in-
choare, ut postea pro sancto habeat, significat.
Ita templum Salomonis consecratū olim fuit.

ἐγκαίνισεν
v. 14. 15.

Dicis, Quomodo hæc Mosi conueniunt, cū
Eleazarum hæc fecisse legamus? Ideo conueni-
unt, quia quod Moses scripsit, aliquo modo di-
citur fecisse. Neq; opus erat omnem populum,
qui erat sexies centena milia, ita aspergere, prin-
cipibus & senioribus aspersis, qui nomen popu-
li gesserunt, satis superq; fuit. Ad asperisionem
istam aqua assumpta est, ne sanguis concre-
ret: Lana, ut imbiberet & retineret sanguinem:
Hysopos, ut ea spargi commodius posset. Ad
dic aurem

dit autem generalem conclusionem semper ferè ad expianda peccata vltus fuisse sanguinis. Cau-
 tetamen loquitur addens, ferè, sic enim Angeli
 in mundi excipiuntur.

Christus nobis est loco vituli, hirci, agni im-
 culati, & hostiæ pro delictis nostris. Vbi nunc
 lex spiritus in cordibus nostris pronunciata fue-
 rit, eiq; crediderimus, etiam nos in pactū & fœ-
 dus recipiemur, & sanguine Christi in remissio-
 nē peccatorum per spiritum: aspergemur. Nā
 sumus & tabernaculum domini & vasa gloriæ
 illius, quotquot per fidem huic adhæremus. Be-
 ne autem Christi corpus lang cōparatur, prope-
 ter puritatē & mūdiciē, rubra vero seu coccina
 dicit, eo quod ipse in carne sua, nostra peccata
 pertulit, quæ rubro filo & cocino, apud Esaiā
 cap. 1. comparatur: sive & sanguis dicitur, psal-
 51. Libera me de sanguinibus: Aqua & hysso-
 pus gratiā spiritus sancti significat, qua si spar-
 gamur, super niuem dealbamur, Sicut in psal-
 mo est, Obiter nota qd dicit, sanguine ferè om-
 nia purificari, quod est contra Missæ propu-
 gnatōres, nisi denuo Christum qua sunt impia
 audacia mactandum putent.

Allegoria.

Itaq; necesse est, ut exemplaria
 quidem eorum quæ sunt in coelis,
 hisce rebus purificentur. Cæterum

101 ANNOT. INEPIPTIS. D. AVLI AD
ipsa cœlestia potioribus quàm hæ
sint, uictimis mudentur.

Verba hæc non nihil obscura videntur, sed
planiora erunt si penitus introspeciamus. Necess
se erat figuras nostrarum rerum talibus sacrifi
cijs purificari, nostras autem res longe meliori
bus. Vult dicere. Mosaica sacrificia, quæ dicun
tur exemplaria cœlestium, id est, nostrarum re
rum, qui cœlestes esse debemus, habebant suam
purificationē, sed ipsa cœlestia siue res nostræ,
quæ post Christum incarnatum subsēcutę sunt
melioribus sacrificijs Mosaicis opus habēt. Ne
cesse autem erat dicit, propter diuinam videli
cet constitutionem. Scitis autem & ex superiori
bus figuratum multo sublimius esse figurante,
Vnde etiam melioribus uictimis opus est cœle
stibus. Vnicum tamen interim, atq; adeo per
fectum per multa olim sacrificia designatum,
Christi credimus & fatemur. Obseruandum, cū
sancti ueteris testamenti, & qui umbras tene
runt, tanta reuerentia Dei & sanctimonia vitæ
vixerunt, quanto magis nos decebit, ut cœlestē
vocationem exprimere per omnia studeamus.
Pudeat plus beneficij accepisse nos quam vete
res, & gratitudine ab illis vinci. Quod hic dicit:
Eorum quæ in cœlis sunt, non est ut intelligas de
rebus, quæ post hanc vitam apud beatos siue
angelos geruntur, sed de ijs quæ nunc sunt in ec
clesia

desia piorum, qui coelestes dicuntur, & à Deo inhabitantur.

Etenim Christus non ingressus est in sancta manufacta, exemplaria verorum, sed in ipsum coelum, ut appareat nunc in conspectu Dei pro nobis.

Christum tandem pergit sublimiorem probare ijs, qui in veteri lege fuerunt, & quasi nouo modo id aggreditur. Sancta manu facta intelligit tabernaculum Mose uel sancta templi Salomonis, ea ut exemplaria verorum, Christus non ingressus est, sed in ipsum coelum ingressus est, ut in cōspectu Dei appareat, hoc est, sacerdotis munere fungatur pro nobis, nosq; patri reconciliet. Alioqui scimus quod Deo omnia sunt manifesta, & quod filius nunquam nō apparuerit in conspectu patris, præsentiſſimus, sed talibus loquendi modis infirmitati nostræ cōsultitur, qui difficulter admodū coelestia capimus. Dignitas Christi tanta est, ut apud patrem satis pro omnibus peccatis nostris valeat, seipsum enim immolauit pro nobis, etiam ante conditum orbem, sed tamen non eo modo, ut pretium redemptionis esset expensum, sicut hodie hoc absoluto. Hinc perspicuum est ridiculam si

Apparere
in cōspectu
Dei.

h̄i repr̄

hij: repræsentationem esse in impia Missa, quasi iam ille cessarit apparere in conspectu patris, dignitate sua cesserit. Si dicerent commemorati-
onem cum patribus, & non repræsentationem, ferendum quidem esset. Sed mittamus hos in præsentia, & oremus ut dominus illorum oculos tandem ad sui nominis gloriam aperire, & errorum nebulas ab omnium mentibus excute re dignetur.

Non ut sæpius offerat semetipsū, quemadmodū pontifex ingreditur in sancta singulis annis per sanguinē alienum. Alioqui oportuisset illum sæpius passum fuisse à condito mundo.

Notent ista
Missæ pa-
troni.

Vult dicere, si non vnicum sacrificium Christi sufficeret ad expianda peccata, necesse esset, ut sequerentur multa absurda. Primum, Christo sæpius moriendum fuisset, sicq; inferior foret cunctis hominibus: deinde rursus pro peccatore habendus, postea gloriosus iudex iterum aduenturus nequaquam expectandus, & quæcūq; imperfectior natura secum trahit, hoc autem ut manifestissime falsum nemo pius admiserit, sufficiens itaq; Christi sacrificium censendū, & nequaquam amplius repetendum erit. Hæc pro
be per

be perpendens, nemo Christū denuo offerre cogitabit. Nam hoc esset diminuere de dignitate illius, perinde atq; imperfectum sui ipsius sacrificium fuisset, sed audimus hic istam reiterationem fuisse nō Christi, sed pontificis legalis, qui quotannis in sancta per sanguinem ingressus est, eumq; alienum, Christus autem tantum semel, quod perfectionis est, atq; adeo per suum ipsius sanguinem. Semel secundum scripturam mortuus est, iam non moritur, neq; mors ultra illi dominatur, ut est in Roman. cap. 6. Blasphemum igitur sit necesse est, dicere Christum debere ri indies in sacrificio Missæ patri, pro peccatis viuorum & mortuorum, offerri

Nunc autem semel, sub consumptionem sæculorum, ad profligationem peccati, per imolationem sui ipsius apparuit.

Absit ut tã absurda cogitem⁹. Scimus em̄ semel tantum Christum in carne apparuisse, idq; reuera, non phantastice, ut olim hæretici quidã ex huiusmodi locutionum modo colligere attētarunt. Consummationem sæculorum, quàm hic vocat, alibi plenitudo temporis vocatur, & dies nouissimi. In Christo facta est consummatio legis & prophætaram. Consummatio autem, tempus à Christo passo dicitur, non quod mundus

Consummatio
sæculorum
quid.

ANNOT. IN EPIST. D. PVVLI AD

mundus statim defiturus sit, sed quod nemo alius redemptor, præter hunc qui venit, expectandus veniat, nullus alius mediator intercedat, nullaque alia expiatio pro delictis supersit. Ipse est qui profligauit peccatum, & effecit, ut Deus nobis hoc ignosceret, atque adeo, ut ne imputare quidem porro uelit.

Et quatenus illud manet omnes homines, ut semel moriantur, post hoc autem iudicium: ita & Christus semel oblatus, ut multorum peccata tolleret, rursus absque peccato conspicietur Iesus, qui illum expectant in salutem.

Hic habes alia duo absurda, quæ paulò ante recensuimus, tibi ea fusius excutienda relinquimus. Promiscue hic Apostolus moriendi & offerendi siue immolandi dictionibus utitur. Notandum est contra Purgatorium extra hoc sæculum statuentes, quod hic habes: Manet omnes homines, ut semel moriantur, post hoc autem iudicium (siue hoc generale, siue speciale intelligas, nihil refert) ut uideas post mortem locum poenitentiae non superfuturum & aliud nihil reliquum esse, quam iudicium. Si credis in Christum, iam à morte in uitam transiisti. Sinon credis non uidebis uitam, & ira Dei super te manebit in

nebit in æternum. Ioan: 3. & 5.

Vt multorum peccata tolleret. ¶ Tolleret hic dicit, quod iam iam profligaret dixit. Fructum passionis & sacrificij Christi, ut rem omnium iucundissimam, subinde in memoriam nobis reuocat, nimirum ut grati Deo Christum obseruemus & unicum præceptorē audiamus. Christus peccatū omne profligauit atq; sustulit, non ut omnino nihil peccati in nobis reliquum sit, sed ne id porro in nobis dominari & præualere possit. Nam quotidie orandum: Remitte nobis peccata nostra &c. deinde ne peccatū nobis creditibus à patre imputari queat, imo in bonū cedat, sicut diligentibus Deum omnia in bonū cooperantur. Hinc tamen non concludas, esse peccandum. Multorum dixit, & non omnium, quia multi uocati, pauci uero electi. Posset quidem omnium tollere, sed multi indignos se reddunt, ingratiq; Christo salutem oblatam sua incredulitate respuunt.

Quomodo
Christus
peccatum
sustulerit.

Rursus absq; peccato conspi: ¶ .i. apparebit in summa gloria iudex sæculi, innocens & triumphans. Tum uidebunt aduersarij illius, quē amicū peccatorum & publicanorum calumniarint, omniumq; nocentissimū in mortem condemnarint, in quem pupugerint, quemq; uerbum ueritatis lacerantes contempserint, istis omnib; seuer^o iudex adueniet, mitissim^o aut saluator ihs, q̄ se in salutem expectant.

CAPVT

Nam lex umbram obtinens futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, his hostijs, quas singulis annis easdem continenter offerunt, nunquam potest accedentes perfectos reddere.

Supra demonstratum est, quanti fructus ex sacrificio dominico nobis concessi sint. nūc ostēdit sacrificia ueterū nullo modo id præstare potuisse, nimirum ut omnis honor unius Christi esse agnoscatur. Sensus istorum uerborum est: Lex habet umbrā, id est, adumbrationem quamdam futurorum bonorum, non ipsam subsistentiam & veritatem, puta remissionem peccatorū consciētīę pacationē, & fœderis cum Deo inīta certitudinem. Imago, est uera ipsa apparitio nō umbra, ita supra cap. 1. filius dicitur imago Dei inuisibilis, & ita umbrę opponitur. Adumbrationē lex habet, sed non habet imaginē, id est, uera illa bona, & quę perfectos reddere possunt. Hinc colligitur eos, qui Euangelij uere participes sunt, perfectos dici, a Christo em̄ perficiuntur & sanctificantur, id qđ τελειώσαι quoqđ significat, quēadmodū cap. 2. ostēsum est. Quod in genere p̄posuit, speciatim nūc explicat dicēs:
Alioqui

Illud: Lex umbram obtinet & c̄ quidam in genere dictum de lege uolunt, ut cuius sit admodum, rectius tamen hic, & magis proprie legem *συνεδοχικῶς*, accipias, à toto partem, nempe quod ceremonias attinet. Scimus ex superioribus, quomodo lex abolita sit, & quomodo nō sit. Sub rationē legis etiam decalogum includere possemus, cum tamen non habeat umbram futurorum, id quod Apostolus hic legi tribuit. Quare non est conueniens generalem hic legē intelligere, sed specialem, quantum uidelicet ceremonias & sacrificia, quæ umbra & figuræ celestium & futurorum honorum erant, attingere potest.

Lex aliquando pro ceremoniis ponitur.

Alioqui nonne desissent offerri? Propterea quod nullam iam habuissent conscientiam peccatorum, qui sacrificassent, ac semel purgati essent. Atqui in istis cōmemoratio fit peccatorū quotannis. Non em̄ potest sanguis taurorum & hircorum auferre peccata.

Causa est eius quod præmisit. Vult dicere. Si hostijs legalibus à peccatis emūndare, & ita Deo acceptos reddere se potuissent, profecto non de

Sacrificia ueterū neminē perferunt.

nuo ad eadem sacrificia, puta pacificatis iam cōscientijs illorum, de remissione peccatorum impetrata, rediissent: sed hoc non esse, interrogatione vehementi negat. Semper habuerunt malas conscientias ob admissorum multitudinem, (nisi qui fide futuri saluatoris ab istis sunt liberati,) nondum em̄ instaurator & pacificator omnium Christus in carnem venerat, tyrannidem Satanæ expugnaturus. Probat hoc subsequenti bus ita habere:

Atqui in istis comme. ¶ Certum est qđ sanguis taurorum & hircorum peccata non abluat, sed potius sunt commemoratio peccatorum. In sacrificijs enim testati sunt se ob peccata sua mortem & effusionē sanguinis meritos, neq; ab istis liberari posse, nisi fuso sanguine. Quamdiu autem sanguinem sacrificaturi fuderunt, tamdiu se peccatores, verocq; sacrificio opus habere, significauerunt. Queras hic, An nostra sacramenta quæ & ipsa sunt commēmoratio, nō melius habeant veterum cæremonijs. Responder hic Paulus, veteris legis cæremonias accusationem peccatorum habuisse, & non puram gratiarū actionem, quemadmodum nos habemus in Eucharistia. ratio est, quod Christus tum nondum passus fuerat, neq; pro peccatis satisfecerat. Quanto ampli⁹ est testari se liberatū à peccatis, quàm fateri se adhuc peccatorem, purificatione indigere, & ita saluatorem expectare, tanto potiores sunt

Nostra sacramenta præstant veteribus.

res sunt nostræ cæremonix veteribus. Quoties enim cunctq; convenimus, manducavimusq; panem domini & sanguinem eius bibimus, mortem domini annunciamus & prædicamus donec veniat, gratias agimus nos iam à peccati servitute redemptos, cuius illi sacrificijs suis seipfos accusarunt. Commemoramus non tam peccata, quam redemptionem à peccatis in Christo domino nostro partam.

Quapropter cum ingressurus est mundum dicit: Sacrificium & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi, holocaustomata & pro peccato non comprobasti. Tunc dixi. Ecce adsum, in capite libri scriptum est de me, ut faciam Deus voluntatem tuam.

Testimonium hoc quo cæremoniarum abolitionem probat, desumptum est ex psalmo. 39. Paulò aliter tamen legitur in Hebræo, ubi ponitur pro, $\Sigma\omega\mu\alpha\ \eta\ \kappa\alpha\iota\ \eta\sigma\tau\iota\sigma\omega$, corpus aptasti mihi, $\אָזְנַי\ כְּרִית\ לִי$, aures perforasti mihi, Verum supra admonui lectorem, Apostolum libenter usum fuisse interpretatione. LXX. Verba ista Davidi pro parte competunt, plenissimè ta-

ANNOT. IN EPIST. D. PAVLI AD

men Christo capiti sanctorum, cuius hic typum
 gessit. Sensus autem est, tantū abest ut sacrificijs
 veteribus fœdus nostrum cum Deo confirma-
 tum sit, ut etiam Deus ea omnino respuerit. Pa-
 tet hoc ex Esaiæ .1. Hiere: 7. Amos. 5. Micheæ. 6.
 Psal. 50. Recurre ad ea quæ supra cap. 7. in hunc
 locum. Abrogatur enim quod præcessit, dixi-
 mus. Quatuor autē genera sacrificiorū posuit,
 nempe victimas, oblationes, holocaustoma-
 ta, & sacrificia pro peccatis, omnia tamen illa
 Deus per se nunq̄ probauit, sed animum ad ip-
 sius voluntatem paratum. Deus spiritus est, in
 spiritu etiam & veritate coli uult. Ioan. 4.
 Corpus aptasti mihi] Hoc est, Corpus dedisti
 mihi ad seruiendum tibi paratissimū. Certe Chri-
 stus incarnatus seruire corpus induit, obediens
 patri factus est vsq̄ ad morem, eamq̄ crucis.
 Hoc sacrificium deditiois sui ipsius, patri fuit
 gratissimum. obedientiam enim longe præfert
 uel quibuscunq̄ sacrificijs, ut est apud Oseam.
 cap. 6. Porrò quod Hebræus legit Aures perfo-
 disti mihi, videtur esse allusio ad morem, qui
 ex lege obseruabat, cum seruus per iubileum li-
 ber, ultrò se in perpetuam seruitutem coniecit, il-
 lius aures ad postes heri sui affigebantur, in in-
 diciū summæ subiectionis & plenissime serui-
 tutis. Vt cunq̄ tamen sit, insensu hic nihil varia-
 tum esse, facile cuiuis apparet. Non me latet, esse
 qui secus exponāt, & corpus umbræ opponāt,
 sed coa

sed coactior & violētior mihi illorū expositio videt̄, quā ut simplicitatis studioso sit ap̄le ctenda. Nostrā expositionē confirmare videtur, quæ statim subiūciuntur:

Tunc dixi Ecce adsum, in capite libri. Ecce adsum, uox est seipsum dedentis atq; offerentis in plenum obsequium Deo. Quod hic est in capite, Hebræus legit, in uolumine libri, alludens ad morem gentis, Intelligitur autem à quibusdam, dictum esse de quinq; libris Mose, ab alijs de decalogo, & de scopo legis. Ego promiscue de Mose & omnibus prophetis intelligo, ut qui de Christo scripserunt. Nam omnis scriptura in Christum, tanquam unicum præfixum scopū, collimar. Vide quæso, in quem omnes genealogiæ ducuntur, quem tot ueterum historiæ respiciant, quem tam multa & uaria sacrificia præfigurent, in quo omnes promissiones sint, etiam & compleantur, & forte non dubitabis ubiq; de Christo scriptum esse. Cur adsum: & quid de me scriptum est: ut faciam Deus uoluntatem tuam, quæ autem ista sit, Apostolus consequenter explicat, dicens:

Superius cum dicit sacrificium & oblationem & holocaustomata, & pro peccato noluisti, neq; cōprobasti, quæ iuxta legem offeruntur,

Scripturæ
scopus,
Christus.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
tunc dixit: Ecce adsum, ut faciã uo-
luntatem tuam: tollit prius, ut poste-
rius statuatur: per quam uoluntatem
sanctificati sumus per oblationẽ cor-
poris Iesu Christi semel peractam.

Voluntariũ
sacrificium
Deo gratũ

Cum prius dicit, intelligit sacrificia legis, que
ut ingrata sibi, Deus tollere uoluit, posterius au-
tem, studium uoluntatis diuinæ quo mox dicit
sanctificatos esse, quotquot per oblationem cor-
poris Iesu Christi semel (nota, semel) peractam
sanctificationis facti sumus participes. Notan-
dum, ut olim externis sacrificijs per se non ob-
lectatus est Deus, ita nec hodie. Spiritu em̄ uult
coli & adorari à suis. Vis offerre quid Deo gra-
tum? offer uoluntarium sacrificium, corpus
tuum, hostiam uiuentem, sanctam & acceptam
Deo, Rom: 12. Sis paratus ad faciendam uolun-
tatem illius, abnega te ipsum, & expecta Domi-
num, nimirum plus feceris, quàm si millena sa-
crificia irrationabilia obtuleris. Christus exem-
plum dedit, illius uestigia insequi cupias.

Et omnis quidẽ sacerdos adhsitit
quotidie, sacra peragens, & easdem
sæpius offerens hostias, quæ nunquã
possint

possint auferre peccata, Hic uero una pro peccatis oblata uictima perpetuo sedet ad dexteram Dei, id quod superest expectans, donec redantur inimici ipsius scabellum pedum eius. Vnica em̄ oblatione perfectos effecit inperpetuum, eos qui sanctificantur.

Loquitur hic iuxta morem ueterum sacerdotum, de quo satis dictum est in prioribus. Hisce uerbis Apostolus finem facit disputationi, quã de præcellẽtia sacerdotij Christi supra cap. 9. instituit, quasiq; in unam summam quæ hæcenus multis proposuit, colligit, cum dicit, sacerdotum legalium fuisse, ut easdem sæpius offerrent hostias, quæ tamen expiare peccata nunq; potuerunt. Sed secus esse cum Christo, Ille nãq; VNA pro peccatis uictima, inperpetuũ sanctificandos perfecit, ut iam certissimi sint Deũ patrem sibi fore clementissimum, & liberaliter prestaturũ, quæcunq; suis in Christo pollicitus est. Quid sit federe ad dexteram Dei, uide supra cap. 1. Non denuo ueniet sacrificãdus Christus, nam semel id fecisse ipsi sufficit, nunc ad dexterã patris confidens, expectat id quod super est, iudi

ANNOT. IN EPIST. D. PVLII AD

cium nempe, quo unicuique reddat secundum opera eius, & inimicos suos scabellum pedum subiectos habeat. Hanc Apostoli sententiam, qui ex animo perpenderit, utcumque tenebris impietatis, quibus Missa scater, inuolutus sit, statim tamen agnito Christi sacrificio discutiet, sequens ad lucem ipsam recipiet.

Testificatur autem nobis & ipse spiritus sanctus, nimirum cum praedixerit: Hoc est testamentum, quod condam erga illos, post dies illos, dicit Dominus. dans leges meas in corde illorum, & in mentibus illorum inscribam eas, & peccatorum atque iniquitatum illorum non recordabor amplius. Porro ubi horum est remissio, non est amplius oblatio pro peccato.

Spiritus s.
testatur
cordibus
piorum

Quod ista ita se habeant, inquit, testificatur & confirmat cordibus nostris etiam spiritus s. & *μαρτυρεῖ* hic non accipio pro testimonium ferre scripturis aut uerbis, sicut aliam eius usus non infrequens est, sed potius pro occulta quadam ui & persuasione mentis, de omnibus quae salutis sunt.

Per hunc

Per hunc enim spiritum ob signata sunt priorū corda, ita, ut certi sint Deum veracem, benignū, & indulgentissimum, suum esse patrem. Ille est qui testimonium fert longe certissimum de fœdere Dei nobiscum inito, huius qui nihil in se sentit, admodū debili sit fide, necesse est. Hæsitātes enim de salute, merito sanguinis Christi parata, arram æternæ hereditatis spiritum sanctū in se non habent, sicut nec illius testimoniū domesticum in se sentiunt, neq; ut filij Dei ab illo aguntur.

Cum prædixit: Hoc est testa: | Testimonium hoc supra cap. 8. tractauimus. Quia autē vnus ex præcipuis locis iste est, non piguit Apostolū & hic repetere, quo melius mentibus nostris in hæreret. Quod hic dicit: Dans leges meas in corde illorum, & in mentibus illorum &c. Ezechiel habet. cap. 11. & 36. Dabo eis cor carneum, &c hoc est tractabile, docile, obtemperans voluntati meæ, & ut sua sponte, quæ mihi grata sint, obeant. Quotquot vere Christiani sunt, ex hoc fœdere sunt, siquidem spiritum Dei effusum in cordibus suis habent, in qua ob signati sunt, & clamāt. Abba pater, Rom: 8. Eph. 1. & 4.

Porró ubi horum est remissio | Nunquam simul vera sunt, esse cōdonata peccata, & super esse sacrificium, per quod peccatum remittendū sit. Si remissio peccatorum est, oportet ut sit plenaria remissio, ita ut iuxta præmissum vaticini

Remittis peccatis ceteris sacrificium.

um, illorum Deus amplius non recordetur. Iam si plenaria est remissio, necesse est ut & plenum fuerit sacrificium Christi, atque in perpetuum valeat, sed hoc ex propheta patet. Ergo sacrificium verum & summum, quo foedus stabilitur, & peccata abolentur, sacrificium Christi est, & non Leuiticum, puta inefficax, infirmum, & subin repetendum. Viderint nunc, qui pro suo sacrificio adstruendo tam atrociter contendunt, an non abunde testentur se nondum Christianos, neque ex foedere illo Dei esse, quo peccatorum offeritur remissio. Hanc namque si vere crederent, satis ipsi esset vnica Christi oblatio, qua perfectos redit in perpetuum omnes qui sanctificantur. Tamen de sacerdotio & sacrificio Christi: nunc regressitur à digressionem, quam supra à fine cap. 4 incepit, ad exhortationes, quibus haec Epistola plena est. Velim autem vos argumentum seu scriptum Apostoli denuo in memoriam reuocare, nempe Christum ante omnia tanquam vnicum magistrum nostrum in caelis audiendum, solidaque fide amplectendum.

Cum igitur fratres, habeamus libertatem ad eundem in sancta per sanguinem Iesu, ea uia quam dedicauit nobis recentem ac uiuentem, per uelamentum

mentum, hoc est per carnem suam: cunctis habeamus sacerdotem magnum præfectum domui Dei, accedamus cum uero corde, in certitudine fidei, aspersi cordibus, ac depulsa conscientia mala, & abluti corpore aqua pura, teneamus confessionem spei non uacillantem. Fidelis enim est qui promisit.

Eadem exhortatio ferè est cum ea, quam habuimus in fine capituli quarti, ubi dixit: Accedamus igitur cum fiducia &c. *παρρησια* libertatem seu fiduciam in sermone, quando quis intrepide, & absque omni pudore loquitur, significare etiam supra diximus, tamen sæpius in genere pro omni libertate, quemadmodum & hic, capitur. Argumentatur autem ab utili. In sancta ingredi, est habere liberum accessum ad cœlestia, adeoque Deum ipsum. Vnde autem hoc? an per opera nostra? Nequaquam, sed per sanguinem Iesu saluatoris nostri.

Sanctum sanctorum diuinitatem nobis significat, cuius cōsortes reddimur unius Christi merito, quia pater filium dilexit, & omnia dedit illi in manum, uoluit illum pro nobis omnibus tradere

παρρησια

In sancta ingredi.

Sanctum, quid.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

dere, quo satis dilectionem suam erga nos nobis cognita faceret, & ita ad se traheret. Ad quæso melius accedimus, quàm ad eum quo optime sentire possumus, quiq; nobis bene uult & ineffabilibus prosequitur beneficijs. Sed quæras, qua uia incedendum erit ad cognoscenda diuina: Ea, quam Christus nobis dedicauit. *Via accedendi ad Deum.* Alia hodie uia accedendi ad Deum, quàm olim tempore legis, ubi aspectus Domini erat terribilis, audiebatur tonitrua, fulgura, adeo ut filij Israël uocem Domini sustinere non possent. Lex fidei & perfectionis (de q; etiã supra cap. 9) consistente ad huc priore tabernaculo, nondum manifestata fuit, nunc uero sanguine Christi patefacta est, hæc est amænißima illa uia. Recens autem dicitur, eo quod paucissimis cognita fuerit, deinde uiuens, eo quod ad ueram uitam perducatur, id quod sanguis uitulorũ nõ potuit.

Per uelamentum.] Exponit ipse quid per uelamentum intelligat, nempe carnem Christi, tamẽ sublime quid simul innuit, corpus Christi uelũ est, quo nondũ scisso, hoc est, passo, nõ licuit in sancta introspicere & ingredi, mortuo auẽ Christo, uia ad diuinitatem contemplandã parebat, tunc enim spiritus electis mysteria ista reuelauit, quæ prius erant tecta.

Cunq; habeamus sacerdotem.] Hæc supra capite 9. & postea. 8. satis prolixè sunt tractata, quo te remutimus. Christus est summus ille sacerdos, mediator

mediator & aduocatus noster, præfectus eccle-
 siæ, quæ est domus Dei, qui spiritualia dona su-
 is distribuit atq; adeo suum spiritum. Quia au-
 tem tanta bona offeruntur, certe nihil cunctan-
 dū nobis erit. Accedamus igitur, sed uero cor-
 de in certitudine fidei. Vis misericordiam apud
 Deum impetrare, accede simplici corde. Nam
 duplex & fraudulentum cor Deus abominat.
 Neq; satis putes si opinionem quandam de Deo
 habeas, opus est plerophoria fidei nempe ut cer-
 tus sis eius, quæ in te est, spei. Vbi cor contradi-
 cit, ibi fides neq; firma est, neq; sufficētib; sub-
 nititur persuasionibus, sed à quouis uento huc
 illucq; rapitur. Sensibus quidem ad certitudinē
 fidei nihil opus est, sed cordis certo assensu mul-
 tum. Comprobat nunc quæ dixit.

Vero cor
 de Deo ac/
 ceditur.

Aspersi cordibus, à conscientia ¶ Quis dabit
 autem cor verum, & illam fidei certitudinem
 si corda aspergantur, & abluantur à mala con-
 scientia per summum hunc sacerdotem Chri-
 stum, Vera & persuasa de bonitate Dei erga se
 erunt. De duplici baptismo hic loquitur, prior
 est cordis, & per solum spiritum Christi peragi-
 tur, posterior corporis & per ministrum aqua
 fit. Talem autem oportet fidem nostram esse, ut
 illius nos nunquam pudeat. Corde enim credit
 ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.
 Ista uero non solum sacramentis fit, nam aqua
 lotum esse, ad hanc confessionem salutaris,

Duplex
 baptisus.

NON

non factis est, sed & omnigenis uirtutibus, quas fides, si uera sit, progignit.

Teneamus confessionem spei] Hoc est fidem immotam custodiamus ad finem usq̃. Ob minas, persecutiones, carceres, aut ulla quãtũuis horribilia tormenta, à fide hac nunq̃ desciscamus. Nam saluator pronunciat indignũ esse regno cœlorum, qui admora iam manu ad aratrum, respiciat à tergo. Addit rationem quare cõfessio fidei seu spei sit firmiter tenenda, dicens: Fidelis enim Deus est, qui promissit, quasi diceret, non est quod de fide Dei & illius promissis dubitetis, veracissimus est & mentiri nõ potest. Igitur tuto illi de promissis creditur, quæ qualia sint, oculus non uidit, & auris non audiuit, neq̃ in cor hominis descendit. Transcēdunt em̃ humanum captũ, quæ Deus diligentib⁹ se promissit. 1. Cor. 2. Adhęc etiam in medijs tormētis suos clementissimus pater non potest deserere, Nam uel à malis liberat, uel animum dat, qui præ æternis ista ut uilia contemnat.

Et consideremus nos inuicē, in hoc, ut prouocemus ad charitatem & bona opera, non deserentes aggregationem nostri mutuam, sicuti mos est nonnullis, sed adhortantes

nos inuicem, idque hoc magis, quod uidetis appropinquantem diem.

Confirmaturus Hebræos in fide, adhortatus est Apostolus, ut confessionem spei firmam teneant, qualis autem ista fides esse in unoquoque debeat hic aperit, nempe ut sit per charitatem efficaci. Multos de fide gloriantes uideas, sed paucos admodum reuera fideles. Ore Christum fati facile est, sed corde & opere non item. Examinanda igitur fides est, an uera sit nec ne, unde dixit: *Consideremus nos inuicem, Last vns vff einander ein fleißigs vffsehen haben.* Si quis ex fratribus lassescat, alio exhortetur, si quis erret, alius in uiam reducat, si quis lapsus sit, alius erigat, si quis infirmetur, alius sanet, & quicquid quoquo modo charitas exigere potest, exequi studeat. Tantum autem abest, ut quis admonitus proximo suo irascatur, ut potius congaudeat de illius libera admonitione. In multis sane delinquimus omnes, quare non minimi benefici loco, fraternæ admonitiones sunt habendæ: In summa, fides non sit ociosa, sed per dilectionem continue operetur. Hæc quisque & sibi dicta putet.

Fides sit et
ficax.

Et bona opera ¶ Bona opera sunt quæcumque ex charitate non ficta proueniunt, & in proximi utilitatem dispensantur. Ista sunt opera propter quæ gloria patri, qui in cælis est, accrescit,
& Sal

Bona opera
ra quæ.

& Saluator uult esse cōspicua. Mat. 5. Porro quæ ratio sibi affingit, & bona opera censet reuera non sunt, ut templa ornare auro & gemmis, hisq; similia, & interim uiua Dei templa pauperes negligere. Sola Charitatis opera scriptura passim commendat, exemplum euidens habes in ea, quæ Christum unxit. Mathei. 26

Non deserentes aggregatione ¶ Vult ut congregationi fidelium studiose adsint, conuentus pios non fugiant, neq; fratres fastidiant, in eo enim defectus charitatis & scisma elucet. Ista autem ut efficacius illis imprimat, appropinquantis diei, hoc est, extremi iudicij admonet. Quo autem magis hic dies approximat, eo magis studium pietatis incumbendum est. Nam eo die rationem omnium factorum dare oportebit. Si quæ arbor infrugifera & sterilis fuerit, quid aliud expectabit, quam ut in ignem coniciatur? Secundum opera sane iudicabimur, sed ea tanti non sunt, ut ex se salutem promereantur. Sumus enim uel omnia facientes quæ præcipiuntur, serui inutiles: Talia ut omnibus sunt proponenda, præcipue tamen tardioribus, qui quia non strenue in uia Domini pergunt, opus habent ut metu ad officium compellantur.

Nam si uolentes peccauerimus
post acceptam cognitionem uerita-
tis

tis, nō ultra pro peccatis reliqua est
hostia, sed formidabilis quædam ex
tatio iudicij, & ignis uehemētia, qui
deuoraturus est aduersarios.

Multi hac Apostoli sententiā ita offensi sunt,
ut propterea integram epistolam suspectam ha
buerint, putantes semel Christum & ueritatem
agnoscentibus, si in peccatū prolaberentur, pœ
nitentiam negari. Sed ista nequaquam est mens
Apostoli, modo candide introspexerimus. Sū
matim autem hoc uult dicere: Christus post hac
non ultra ad saluandum ueniet, sed ad iudican
dum. Quibus uerbis desides & pigros ad facien
dum officium mire extrimulat. Minime uero di
cit: Non relinquitur peccantibus agnita iam ue
ritate locus pœnitentiæ, sed nulla ultra pro pec
catis relinquitur hostia, id quod notandum. Ne
mo enim alius post Christum redemptor & sal
uator expectandus. Et ita sententiā hæc optime
superioribus conueniet. Qui sub Mose pecca
runt, Christum in humilitate uenturum saluato
rem expectarunt. Nos postquam iam aduenit,
talem non expectamus, sed seuerum iudicem.
Memores igitur simus salutis nostræ, & fidei
ter illi, tanquam serui expectantes dominum su
um uenientem à nuptijs, seruiamus. Quod au
tem pœnitentiam non neget, exemplo manife

Non negat
lapis pœ
nitentiā.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

stum faciemus. Dominus talentum dat seruo, commendans ut illo fideliter negocietur, nam ubi redierit rationem se sumpturum. Ille uero negligenti⁹ domini iussu exequatur, atq; ita audiat: Si pergis esse negligentior, certe dominus non ueniet ultra talentum crediturus, sed poenam exacturus tanquam iudex. Istis uerbis quaeso, an huic nego usu talenti, ne id in usuram exponere possit, eo quod dixi dominum illius expectandum esse exactorem? Nequaquam, imo potius ad sollicitudinem & dignum talenti usum extimulaui. Sic etiam hic sentias.

Duo peccata
sunt excusant

Volentes peccauerimus. Etiam hoc uerbulo *ἐκουσίως*, quidam offensi sunt, sed non spectarunt quo ista uerba spectent. Aposto⁹ uult dicere. Deerunt nobis extremo die excusationes, quibus se aliqui excusare possent. Duo enim sunt, quae peccatores excusant, ignorantia uidelicet & coactio, quae tamen nos ueritatem edoctos non excusabunt, cum ad tribunal Christi statuemur. Neutiquam coacti sumus ad peccandum. Est quidem in nobis propensio seu procliuitas quaedam ad peccandum, eam autem si approbamus, quomodo de peccato nos excusabimus? Adeo enim uoluntaria sunt peccata, ut peccata iam esse desinant, si uoluntaria esse cessent. Si praeter uoluntatem quis peccet, non proprie peccauit, ut si quis casu homicidium perpetret. Nam animus laedendi proximum non adfuit. Adhaec neque ignorantiam poterimus

poterimus prætexere peccatis nostris, Christus enim uenit & locutus est nobis vnde nihil habemus quod peccato prætaxemus. Vbi Euangelium annunciatum est, & fide non recipitur, peccatum non aberit, atque ita nec excusatio. Quæ ergo hic dicuntur, huc pertinent, ut nobis omnem excusationem præscindant, si fidem & charitatem negligamus.

Formidabilis quædam expectatio ¶ Vult dicere. Admodum terribili forma his, qui non uigilarunt, nouissime adueniet, sed filijs Dei, qui spem suam in ipsum collocarunt, supra quam dici potest desiderabilis, capita namque sua, appropinquante ipsorum redemptione, leuant. Certum quidem si magnitudinem peccatorum nostrorum considerare uoluerimus, non possumus non diem hunc iræ exhorrere; carni enim intolerabilis est, sed si diuinam in nos clementiam & misericordiam atque adeo promissam nobis hæreditatem perpenderit, non est quod quicquam trepidemus. Hodie vix umbellam diuini iudicij videas, & iusti ferè hic affliguntur, cum impij interim bene habent atque in delicijs agunt, verum in futuro seuerissimum conspicietur.

*Iudicium
impj expa
uiscunt.*

Et ignis uehementia ¶ Iudicium, vocat ignis uehementiam, qui deuoratus est aduersarios & impios. Iuxta psal. 96. Ignis præcedet ante faciem eius. Luc. 3. Paleas autem comburet igni inextinguibili, & psal. 20. Pones eos ut clibanum ignis in tempore uultus tui &c. Cupient quidem

*Iudicium g
ignem de
signatur.*

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

aufugere impij, sed in medijs angustijs deprehensi non poterunt, habent enim aduersarium Deum quo nihil grauius, nihil intolerabilius excogitari potest. Quemadmodum enim igni nihil quicquā resistet, ita nec iudicio Dei quisquā elabetur.

Qui aspernatus fuerit Mosis legē, absq; misericordiā, sub duobus aut tribus testibus moritur. Quanto putatis peioribus afficietur supplicijs, qui filium Dei conculcarit, & sanguinem testamenti ceu rem prophanam habuerit, per quem fuerat sanctificatus, & spiritum gratiæ contumelia affecerit?

Validū argumentū est à minori. Dicit Qui præuaricatus fuerit legem Mosis, conuictus duobus aut tribus testibus occidebatur: multo magis qui non hominem aliquem, sed filiū Dei conculcarit, æterno supplicio puniend⁹ erit. Et si ministrum contempsisse impune nulli fuit, multo minus ipsum Dominum. Dicas, an non lex Mose, lex Dei est, & ita etiā Christi: quare igitur maiorem pœnam hic, quam illic transgressor meretur?

meretur? Respondeo. Propter maiorem reuelationem & lucē, quæ est sub Christo, quàm sub Mose, maior ipsa transgressio fit, & consequenter etiam pœna. Quidam intelligunt hic legem *σωκεν δ' οχλῶς*, pro iudicialibus tantum. Alij vero in genere de uniuersa lege, quam contemp-
 sisse morte dignū iudicabat: Vide 13. cap. Deu. ubi de falsis prophetis occidendis præcipitur, & 18. de idololatriis & inobedientibus. Nā istic legitur: In ore duorum aut trium testium mori-
 entur &c. Quare autē absq; misericordia, cum tamen bonum opus & deo grata sit: Est quidē, sed suo loco & modo, hoc est, si exhibeatur ad
 gloriam Dei, & proximi vtilitatem. Sic noxijs misericordiam exhibeas, ut scias te maiorem de-
 bere læsis aut lædendis, quàm lædenti. Velle cō-
 pati hostibus, & ita grassandi illis in proximos uiam munire, præpostera nimium esset miseri-
 cordia. Sic delinquenti sis misericors, ut nihilo-
 minus ad gloriam Dei malum è medio tollas, & male agentibus sis terrori non bene agentibus, si modo diuinitus gladium gestas.

Misericors
 dia nō ubi
 que bona.

Filium Dei conculcarit] Mira vehementia loquitur. Qui Euangelium audierunt & contē-
 nūt, uel eo indigne viuūt, profecto grauissimas merentur pœnas. De istis autem hic loquitur, & non de persecutoribus & peccantibus in spiri-
 tum sanctum, vt quidam putant, istos Deus iu-
 dicabit. Conculcamus autem hoc, quod vile in

Qui filium
 Dei cōcul-
 cent.

oculis nostris, & nullius momenti habetur. Sic
 istis filius Dei vilissimus & nauseabundus est:
 deinde etiam pretiosissimū sanguinem illius,
 quo cum foedus nostrum cū Deo sanciuir, non
 maioris ducunt, quàm si sit prophanus, nulli⁹
 neq; efficacīæ, neq; emundatricis uirtutis, imò
 puri cuiusdam hominis, hirci, uel bouis, cum ta-
 men eo vnico sanctificandus, & ab omnibus
 peccatis emundandus fuerat.

Hic locus facit ad intellectum eius, quod legi-
 mus. i. Cori: 10: Non dñjudicans corpus domi-
 ni. Addit præterea. Spiritum gratiæ contume-
 lia affecerit. Hunc spiritum Christus innotatu-
 rus corda hominum per suos Apostolos effun-
 dit, quos qui contempsit contūelia affecit Chri-
 stum, non solum spiritum sanctum cōtristauit.
 Deus sæpius spiritu suo cor tuum ad pœnitent-
 tiam inuitat, pulsat ut illi aperias, quē si audire
 nolis, pœna certò imminebit, eaq; grauissima,
 Memineris ergo eius quod supra dictū est: Ho-
 die si uocem eius audieritis &c.

Nouimus enim eum qui dixit:
 Meum est ulcisci, ego rependam,
 dicit Dominus. Et rursus: Domi-
 nus iudicabit populū suū. Horrēdū
 est incidere in manus Dei uiuentis.

Ad mu

Ad mutuas exhortationes Apostolus iam supra fratres Hebræos hortatus est, & ita lassos metu diuini iudicij alacres & vigilantes reddere studuit. Addens, grauissimū suppliciū expectare eos, qui postquā ueritatem audierunt, usq; tamen in peruersa & voluptuosa persistāt uita, quo facto, filium Dei conculcent & sanguinem illius prophanum censeāt, digni uidelicet qui pereant si non resipiscant: nunc aliquot alijs rationibus ad idē hortatur, adductis in hoc testimonij ex scriptura. Dicit autem. Nouimus eū qui dixit. meū est ulcisci &c. desumptum est hoc ex Deut. cap. 32. ubi sic legitur: Mea est ultio & ego retribuam, tempore suo labetur pes eorum &c hoc est, apud me est uindicta, siue potens sum ad uindictam, peccata inulta nemo feret, Deus zelotes sū, nihil non iniustitiæ punio. Alij utuntur hoc loco ad patientiam, committentes Deo ut puniat. Nolim tamen ego nos uel minimæ uindictæ esse auidos, ut inimicis nostris uindictam à Deo inferri exoptemus, nisi omnino certi simus, hoc ad gloriā Dei facere, quemadmodum Helisæus fuit. Et quia qui uindictā petit, animo se ulciscitur, nō carebit peccato apud eū, qui etiam inimicos te diligere iussit. Igitur Deo committe, ut pro sua uoluntate lædentes ulciscatur, uel non ulciscatur.

Deus ulcis
scitur peccata,

Et rursus: Domin⁹ iudic. | Eodē loco Deut: habetur, quasi diceret non solum Pagani & Eth

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

nici Deum nescientes iudicabuntur, sed & populus ipsius, nimirum an vera fide uel ficta egerit. Neque enim personarum acceptor Deus est, peccantem punit, siue sui populi nomine, siue min⁹ quis appelletur. Imò cum incredulis, huius ferè nihil opus est. Nam quotquot non credunt, nò iudicabuntur, iam enim sunt iudicati, sententiã tantum expectant. Sunt qui וידין iudicabit, & וינקם uindicabit exponunt (est enim וינקם significationis uerbum) quod quidem parum quaderabit, nisi pœnis de illius impietate pri⁹ sump⁹tis intelligas. Iudicium enim illius à domo sua incipit, id quod consonum est nostrę interpretationi, modo locum Deut. & Psal. 35. nam & illic est, quis rite pendat

Horrendum est incidere. ¶ Quia non est qui de manu illius possit eruere. Lata sententia, nulla superest redemptio: Apud homines iudices, forsitan quis patrocinio, precibus, muneribus aut alia quapiam re quid efficiat, sed apud Deũ incorruptibilem & æquissimum iudicem longe aliud est. Et si iusti sua opera intuentes hunc iudicem horrent, quid quæso de impijs dicemus? Est autem hic primus exhortationis locus. Quæras hic quomodo Apostolus dicit, Horrèdum esse incidere in manus Dei uiuentis, cum David dicat: Melius esse incidere in manus Domini, eo quod multæ sint miserationes eius, quàm in man⁹ hominum, ut qui nesciant misereri: 2. Reg. 28. Ref

28. Respondeo. Apostolus respicit futuram uitam, in qua lata iam sententia peccatorum nulla est uenia, Dauid uero presentem uitam, in qua cuique poenitenti ex animo, in promptu est uenia, esto interim dominus puniat, Hoc tamen potius remedium est peccatorum, quam poena propter admissa censenda. Pergamus nunc ad reliqua.

Redeant autem uobis in memoriam superiores dies, in quibus illuminati, ingens certamen sustinuistis afflictionum: partim quidem dum & probris, & pressuris affecti, spectaculo fuistis omnibus: partim dum consortes ita conuersantium facti estis. Siquidem & afflictionum, quae ex uinculis meis contigerunt, participes fuistis, & direptionem facultatum uestrarum cum gaudio accepistis, scientes uos habere in uobis potiorrem substantiam in caelis ac manentem.

Alius locus est, quo seigniores admonemus

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Baptifinus
 φῶτι,
 σμα
 di. 5. m.

ut strenue in incepto pergant, nempe à conserua
 tione gloriæ & proprii nominis. Vult autem il
 los operam dare, ne bonum nomen principio
 affecutum ignauia sua conspurcent. Illumina
 tos hic, intelligit sicut & supra cap. 6. baptiza
 tos & spiritum s. consecutos. Baptifinum autē
 φῶτισμα, id est, illuminationem dicebant uere
 res, eo quod idololatriā tenebras esse, legemq̃
 Mosaicam vmbra uerorum bonorum cre
 dentes baptizati rescuerunt. Varias, inquit, &
 grauissimas afflictiones propter nomē Christi
 pertulistis, strenuos athletas & infracti animi
 uos exhibuistis, pudeat ergo nunctam gloriose
 certamē hoc, cum mundo, carne & demone ag
 gressos, ignominiose deserere & βραβεῖον amit
 tere, inq̃ medio cursu resistere. Possunt & hæc
 dici ignauis Christianis, quorum prohdolor,
 non paruum numerum hodie passim uidere
 est, qui primum in negotio ueritatis supra mo
 dum uisi sunt ardere, sed progressu temporum
 ita isti refrigeruerunt, ut uideas eos nunq̃ ex ani
 mo ueritatem coluisse.

In opera
 non respici
 endum.

Cæterum hic locus Apostoli à nemine eò ra
 piatur, quasi nos confidentiam in opera nostra
 docere, atq̃ ita securitatē quandā nobis ex me
 ritis persuadere uelit, id quod blasphemū esset,
 sed uult nos memores operum & certaminum
 ideo, ut ex hīs animemur, & præsentiam Dei lō
 gius nobis ad futuram speremus, si crucem im
 positam

positam alacri animo perferamus, Aliàs scitis ex Paulo assidue progrediendū esse, oblitis omnibus quæ à tergo sunt, ut ad ea, quæ à fronte sunt enitatur, & præfixum signum apprehendamus, palmam supernæ uocationis Dei, per Christum Iesum. Phil. 3. Et quomodo quæso in operibus nostris nobis placebimus, cum uelimus nolimus, seruos inuites nos fateri oportet, nisi uelimus nos ipsos fallere? Respicere licet in opera, sed ita, ut Dei uirtutem auxiliatricem in his glorifices, atq; ad maiora animatus fide augeteas, non ut opus per se, uel quatenus à te factum tibi placeat, hoc enim esset pharisaicum & Luciferianum. Sinistra tua nesciat quid faciat dextra, tantum abest, ut in tuo opere quod nullū est, oblectari possis.

Partim quidem dum & prob. ¶ Enumerat nunc passionum aliquot genera, primum autē opprobria, deinde angustias, postea compassionēs in alienis, postremo direptionem facultatū. Quod cōtumelias & præssuras attinet, illi Christiani facti omnibus ludibrio erant, maxime Iudæis, à quib⁹ apostatæ à lege Mose, blasphemii, & pessimi mortaliū habitū sunt. Ira ab hoc mundo discipuli ueritatis excipiuntur, siquidem & Christus hoc futurum prædixit: Eritis odio habitū ab omnibus propter nomen meū. Ad hæc propriū mundi est, pessima quæq; in ueritatis cultores iacere, & opprobrijs tantum non ob-

ruere,

Quanta p̄t
in primiti-
ua ecclesia
p̄ Christo
passi sunt.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

ruere, Ea tamen si occulta fuissent, forte genero-
sus animus cuiusq; neglexisset, sed quia publi-
ca fuerunt, certe pacato animo ferre nemo, nisi
Christianus sustinuisset. Tempore Domitiani
multi famosi libelli in Christianos passim scripti
sunt, ita ut spectaculum fieret toti orbi, tantis
autem opprobrijs insectati sunt, ut ferè laticita-
rent, & nunquam in publicum prodirent. Nam
nullibi patrocinium inueniebant, & rerum om-
nium summa laborabant penuria, quæ sane nõ
contingunt ut quis sine certamine perferat. (Au-
tor est Eusebi.) Vnde qui temperarij erant, istis
uisis facile hastam abiecerunt & tanquam sues
ad uolutabrum reuersi sunt. Constat autem sa-
tis oportuisse hos optimos uiros & fortissi-
mos fuisse, qui tanta mala propter Christũ sub-
ire non dubitarunt.

Partim dum consortes] Propter compassio-
nis virtutem hic laudantur. Sæpe plus dolet fra-
tri illatum malum, quam si proprio nostro cor-
pori infligeretur. Et profecto nõ mediocris uir-
tus est, afflicti non erubere, nam ille Christum
confitetur. Socij autem afflictionum in eo con-
spiciebantur, quod se mutuo consolabantur, &
animabant aduersa quæq; pro nomine Christi
animose ferenda. Tantus ardor ueræ charitatis
in illis fuit, ut quicquid alteri accidebat, quisq;
suum hoc putaret. Aduertamus & nos quo cha-
ritatis uirtutes exprimere conemur si uere credi-
dimus

dimus . Dicit autem: Et uinculis meis compassi
fuiſtis, nimirum Hieroſolymis captus intellexi
quæ eſſent uiscera miſericordiarum in me, quã
taç eſſet fides ueſtra in Chriſtum.

Et direptionem facul: ¶ Ultimo uirtutem om
nia propter Chriſtum relinquendi laudat, nem
pe quod tam inexpugnabili animo etiã faculta
tes ſuas ſibi paſſi ſunt diripi . Legem enim ſtatue
rant magiſtratus in multis locis, ut qui Chriſtũ
profeſſus fuiſſet, ñlius bona diriperent. Tamen
quantumuis hoc carni durum fuerit, piñ ut qui
theſaurum ſuum in coelis repoſuiſſent, quo neç
fur, neç quicquam incõmodi peruenire poteſt,
æquo animo pertulerunt. Propter ueritatẽ bo
nis periclitari, non minoris eſt apud Deum, ç
ſi illa in pauperes erogaeſſes . Contriſtari ob ui
abrepta bona, ſignum eſt infirmiuſculæ fidei .
Non autem dicit ſimpliciter, accepitiſtis, ſed ad
dit cum gaudio, ut uideas perfecte illos omnia
propter Chriſtum abnegaeſſe. Sic Apoſtoli in
dignis modis tractati, cum gaudio ibant à con
ſpectu conciliñ, quod digni habiti eſſent, ut pro
nomine Chriſti contumelia afficerentur . Bene
autem addit: Scientes uos habere potioſorem & c.
Incomparabiliter enim potioſores ſunt animi di
uiciæ, externis & fluxis . Quicquam pro Chriſti
nomine pio animo relinquere, eſt hic centuplũ
recipere, & in futuro uitam æternam . Marci . 10.
Diligentibus enim Deum nihil deſit, quod ad ſa
lutem

Iudem tum corporis tum animi illorum attinet. Pluris sunt Deo quam auiculæ, quas quando tam liberaliter, nullo ipsorū labore pascit, quo modo filijs suis uictū & amictū necessariū negare posset: ut taceam⁹ nūc nūquā peritura bona, quib⁹ suos ornat. Sed pergam⁹ ad reliqua.

Ne abieceritis igitur fiduciā uestram, quæ magnam habet præmiū retributionem. Nam patientia uobis est opus, ut ubi uoluntatem Dei peregeritis, reportetis promissionē.

Argumentatur iam à magnitudine præmiorum illos expectantium, quæ & ipsa non mediocrem uim ad excutiendam somnolentiam habent. Omnia inquit, in hoc dico, ut libertatem illam & fiduciam in Deum fortiter tueamini, uel ob id quod tanta uobis proposita sunt præmia, nimirum quæ neq; oculus uidit, neq; auris audiuit, neq; in cor hominis unq; descenderunt. Tantum ergo thesaurū ne negligatis obsecro, quod & facietis scio. si patientiā, qua hic iuxta saluatoris sententiā, anima possidet, adepti fueritis. Nā ea uobis sume necessaria est, ut pacta iā uolūtate Dei, p̄missionib⁹ illius potiri possitis.

Adhuc enim per pusillum temporis

poris & qui uenturus est ueniet, & non tardabit. Iustus autem ex fide uicturus est, & si se subdixerit, non probabitur animo meo. At nos nō sumus, qui subducamus nos in perditionem, sed ad fidem pertinemus in acquisitionem animæ.

Dicant isti, patienter omnia ferremus mala, si nō tam longum esset tempus? Respondet Apostolus & dicit perpusillum esse tempus, & statim finem tribulationum credentibus affore: quod nimirum maximo solatio est afflictis. Nam mala quæ hominum fragilitati hic incumbunt, magis tolerabilia fiunt, si constet ea paruo tempore duratura. Est autem argumentum a breuitate temporis ductum. Amplius quid insinuat cum dicit ὅσον ὅσον, quantumcunq; temporis sit, triginta, quadraginta, aut eo amplius, tamē parum hoc, imò uix momentum uideri debet, si conferatur ad æternitatem, quæ omni fine caret, cum præsens tempus suū aliquando sortitur finem. Momentanea sunt mala huius sæculi, neminem terrere debent. Sæculum enim mundi punctum est ad æternitatem. Esai: 54: Ad punctū in modico dereliquite, & in miserationib; magnis congregabo te, in momento indignationis parum

Momentanea mala sicut ue crux.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

parumper abscondi faciem à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui. Huc facit & hoc quod est in. 2. ad Corint. 4. Nam momentanea leuitas afflictionis &c.

Iustus fide
uiuet quid.

Cæterum Apostolus testimonium hoc ex Abacuc cap. 2. citat, non tamen de uerbo ad uerbum. Nam posterius in propheta hic præmittitur, & superiora hic subiunguntur. Apostolus autem uel illius interpres iuxta LXX, & non iuxta Hebr. ueritatē citat, tamē fidelissime locū ipsum tractat. Hebræus sic legit: Si moram fecerit, expecta eum, quia ueniens ueniet, & non tardabit. Ecce uiri superbi, non est recta anima in eo, iustus autem fide sua uiuet. Argumentum Prophetæ audiamus, & clara erit sententia quam ipse proposuit. Prædixerat superbū regem Babylonis Nabuchodonosor Hierusalē cū omni terra Israël in captiuitatē ducturū & in illa detenturū esse. Sicq; populus Israël. 70. annis futurus erat captiuus, quem tamen iterum propheta consolatur & erigit, dum proponit ut expectetur Dominus, qui uere uenturus & liberaturus eos sit. Sed ecce uir superbus, hoc est impius contemnit hoc, nec futurum credit, proinde illum non comprobabo neq; etiam saluabo. Iustus autem uarietium non negliget, credit namq; me ueracem, fidemq; certissimam in uerba mea collocat, uiuet ergo, pereuntibus interim peste, fame, & gladio omnibus impijs, ut qui prædictis à propheta

phetis non crediderunt. Quemadmodum etiã
 is contigit qui capta iam Hierusalẽ in terra ma-
 nentes Hieremiã, & in Babylone detenti, Ezehi-
 eli non credentes, perierunt. Hęc ad historiam
 satis. Sic nobis & Christus post .LXX. annos,
 hoc est, post reuolutum tempus correctionis &
 hora redemptionis liberator affuturus est. Se-
 cundo autem iudex uiuorum & mortuorum
 plene nos liberaturus à mortalitate hac ueniet,
 & immortalitate donabit, ut uiuamus cum eo
 in perpetuum. Põnit autem propheta hic duos Duplex po-
 pulus.
 populos, unum fidei, alterum subductionis,
 unũ qui probatur animo Dei, alterũ qui illi nõ
 probatur, unum qui ad uitam pertinet, alterum
 qui ad interitum. Qui ad uitam pertinent, cre-
 dunt Christo, parati omnia pro illius nominis
 gloria ferre, patientiãq; animas suas in hoc pra-
 uo sæculo uere possident, & hi proprie iusti uo-
 cantur. Qui uero ad interitum, Christo non cre-
 dunt, sed habent illum pro ludibrio, sicut & pro
 fabula quicquid illis de pietate & uita secundũ
 Deum instituenda dicitur, isti *ad. os*, impij & re-
 iecti in scriptura passim dicuntur.

At nos non sumus qui ¶ Non sumus ex nu-
 mero illorum, qui Christi pmissis & dictis non
 credunt, sed ex his qui credunt, & ueri filij Ab-
 rahæ sunt, idq; in acquisitionẽ animæ, hoc est,
 ut uitam acquiramus æternam, utcunq; contra-
 rium in sanctis appareat; Christũ em sequentes

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

se perditum ire uidentur, maxime si presentia
 quis contempletur. Aliàs & impij & iniusti ani-
 mas suas seruant, sed ad interitum & gehennã.
 Atq; ita ad confirmandum piorũ conscientia,
 dictum hoc prophetæ multum facere potuit.
 Cæterum hoc dicto: iustus ex fide uicturus est.
 Apostolus ad Romanos & Galatas, ubi super-
 biã pharisaicã reñcere uoluit paulò aliter utitur
 quàm hic, fidem autem non intelligit falsam il-
 lam de Deo opinionem, quam quidam affin-
 gunt, sed persuasionem animorum constantem
 de diuinis rebus per spiritum sanctum factam,
 adeoq; ueram diuinarum rerum cognitionem.
 Nam ubi uera cognitio Dei est, ibi & fiducia mi-
 nime ociosa sit, oportet. Hanc qui habet frugife-
 ra arbor censetur. Hebræus fide sua legit, oportet
 enim quemq; sua ipsius fide, non aliena salua-
 ri, id quod neq; opera neq; lex ipsa absq; spi-
 ritu præstare potest. Iam quicquid nõ sit
 ex fide, peccatũ est, utcunq; speciosum
 in oculis hominum appareat. Quia
 autẽ tanti illi fides est, ut ea sola sa-
 lutem parari significauerit, lati-
 us nunc sequenti capite, ut
 audiemus, eam prædica-
 re instituit:

CAPVT

CAPVT XI

Est autem fides earum rerū quæ
 sperantur subsistentia, argumentum
 eorum quæ non videntur.

Fidem hic Apostolus definit, ne quis illum
 superiori testimonio, fidei nimium tribuisse pu
 tet. Fides, inquit, est rerū sperandarū ὑπὸς αἰσῖς,
 id est, subsistentia, Basis, fulcrum siue fundamē
 tum, in quod res sperandæ incumbunt. Res au
 tem quæ sperantur, sunt remissio peccatorum,
 regeneratio in nouam uitam, & quicquid cœle
 stium honorum nomine venit, istæ res quodā
 modo in animo hominis, tanquam in sede sua
 insident, & per spiritum Dei firmiter cōsistunt,
 suntq; gustus quidam, & experientia eorū, quæ
 sperantur & nō vident, interim tamē pro certis
 simis habētur. ἐλεγχος, argumentum, indicatiū,
 conuictio dicitur, & est idem dictū cum eo qđ
 præmisit.

Porrō consiliū Apostoli hoc videt̃ fuisse,
 primum ut illos ad maiorem curam & studiū
 fidei, tum ex illius natura, tum exemplo maio
 rum perduceret: deinde ut illos propter præ
 sentes afflictiones & passim incurrentia mala
 consolaret̃, quo infractō animo fide & patiētia
 freti, per omne genus aduersitatum perrumpe
 rent, atq; ad cœlestem patriam contenderent.

Notent hanc definitionem, qui subinde de sua si
degloriantur, & uidebunt lōge aliud esse quā
uulgus hominum putat. Certe fides nō est ocio
sa res, quemadmodum & supra diximus.

Per hanc enim testimonium me
ruerunt seniores.

Ob talem fidem seniores, & quotquot à cre
atione mundi pñ fuerunt, testimonium iustitiæ
acceperunt, & non propter ipsa opera, esto ad
modum istis claruerint. Hæc subsequētibz
per multa exempla maiorum manifestum faci
et. Subijcit:

Per fidem intelligimus perfecta
fuisse sæcula uerbo Dei, ut ex his quæ
non apparebant, ea quæ uidentur fi
erent.

Fide cognoscimus quanta sit Dei bonitas &
potentia, qui sæcula, hoc est, omnia quæ creata
sunt, tam uisibilia quam inuisibilia, creauit: &
quod nunquā satis mirari possumus, ex nihilo
creauit. Certe ratio humana non docet sicut nec
capit coelū & terrā, tempusue suū habere prin
cipium, id quod Philosophi ad unum ferè om
nes negarunt. Neq; mirū, Nam eò Deus illam
pertingere nō uoluit. Spiritus autē sublimia ista
quæ sola fide percipi possunt docet. Ad hæc que
cunq;

cunq; creata sunt, hominis causa esse creata, hoc qui perpendit, certe fieri non potest, quin tantum opificem redamet & huic per omnia place re cupiat. Hinc em̄ fides assurgit, & paulatim etiam alia æque sublimia ut remissionem pecca torum, resurrectionem mortuorum, & uitam æternam credere adsuescit. Nam si credas filium Dei tibi donatum, atq; adeo pro te mortuum fa cile fides ostendet, tibi cum illo omnia esse dona ta, & ita pacem cum Deo habere, à quo prius propter admiffa non potuisti non trepidare, iu diciunq; illius exhorrescere. Porro sæcula non solū facta sunt, sed & perfecta sunt uerbo Dei, hoc est, occulta uirtute seu iussu Dei. Hoc quino uit, ex fide sit oportet.

Per fidem uberio rem hostiam Abel. Abel obtulit Deo, quàm Cain, per quam testimonium meruit, quod es set iustus, testimonium perhibente de donarijs illius Deo, & per hanc mortuus adhuc loquitur.

Quia hec min⁹ es exemplis magis, quàm rati onibus, ut quæ sensibus min⁹ exposita sunt, mo uemur, & ferè pudet ciuitatis nostræ municipes nobis p̄currere, nos uero non subsequi, uoluit Apostolus varijs, n̄ s̄ p̄ præclaris ueterum exem

ANNOT . IN EPIST . D . PAVLI AD

plis, ad fidē illos atq; adeo nos inhortari . Multa autē exēpla maiorū proponit , quib⁹ nos ad perseverantiā animat, ut ita omnem excusationem deinceps nobis præscindat, postquam & illi fratres nostri , tanta fide claruerunt . Non est quod tuę diffidentię patrocineris dicens, Quis hoc facit? Habes quos imiteris, quotquot à condito orbe pie vixerunt .

Incipit autem à primo iusto, Abele, quem tãro magis admirari possumus , quanto minus cuiusquam exemplum illum secutum legimus . Et profecto non potest non aggravare damnationem nostram , qui tot & tam p̄claris exemplis inuitati, Deo nos cōcredere, illiq; fidem habere adhuc dubitamus . Abelem autem primū iustum ideo dico, quod scriptura Adamū ubiq; ut peccatorem introducit, non quod negare uelim & hunc cum coniuge sua iustitiam consecutū Deo credidisse, sed quia scriptura huius nō contraeminit, temerarium fuerit asserere . Satis sit nobis secundum scripturam loqui . Cæterum pulchrum est uidere hic, quomodo in sacris literis uersandum sit, & quid potissimum inde excerptendum, nempe fides & patientia tanquam præcipua capita salutis . τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν ἰσχυρίαν quod hic ponitur, est Hebraismus, nos dicimus, quam Cain .

Legimus Genes. 4. quomodo Eua pepererit Cain, primogenitū & potioris dignitatis quā Abel

Abel, qui posterius natus, & ita contemptior fuit, id q̄d & nomina præ se ferunt. Nam Abel uanitatem, Cain possessionem significat. Scriptura aliquot Adæ filios nobis tantum recenset, ut in quibus quod satis ad ædificationē sit, edocere possit. Per Cain & Abel duo hominum genera nobis ob oculos depinguntur. Primum hypocritarum, in Cain, alterū iustorum, in Abel. Et ita mundum tam ex malis quam bonis constare debere, spiritus sanctus hoc typo adūbra reuoluit.

קין
לכא

Per quam testimonium ¶ Uterq̄ legitur obtulisse Deo, sed diuerso animo. Abel fideli, Cain infideli, & quia infidelis hic fuit, obtulisse dicitur qualiacunq̄, citra delectum & studium, longe q̄ deteriora, quam frater ipsius Abel, qui de primogenitis ouium suarum, & adipibus earū obtulit. Propter ea etiam Deus ad Cain non respexit. Quia autem nulla reuerentia Dei ducebatur, proximo & fratri inuidebat, reprehensusq̄, illum occidit.

Porro nemo putet, q̄d Deus ideo respexit ad Abel, & ad munera illius, quia ista fuerint selectiora & p̄ciosiora. Nequa q̄. Nā externi ille nihil moratur, sed quia fide ista obtulit, idq̄ summo cordis studio, Deus testimoniū illi fert, iustūq̄ reputat. Ex moribus autem utriusq̄ satis perspicitur, qua quisq̄ mente p̄ditus fuerit. Vbi fides, ibi charitas: ubi nulla fides, ibi neq̄ charitas, sed

inuidia crudelitas, & pessima quæcūq;. Habes exemplum in Cain, qui ubi animaduertit fratrem Deo probatum, se uero reiectum, non persecutus est causam, sed inuidia & malitia mētis fratricidium perpetrare non erubuit.

Et per hanc mortuus adhuc loquitur. Quia Deus hostiam Abelis acceptauit, & gratam habuit, puta ex fide oblatā, Cain Deo non fidens cepit inuidere fratri: & quia Deū, quem odio habuit, lædere non potuit, seruum illius aggressus est (id quod omnes impij facere solent) & in medium campum euocatū occidit. In quo Abel miram lenitatem & obedientiam declarans, ne uel minimā occasionem fratri sæuēdi in se daret, ut maiori natu, & apud quem ex primogenituræ dignitate imperandi autoritas diuinitus esset, parere uoluit. Verum per hanc, fidem purta, mortuus, adhuc loquitur. Si loquitur, oportet quod & uiuat. In quo efficaciam & uictoriā fidei ob oculos Apostolus posuit. Memoria autem illius celebris, & nobis hodie loquitur, atq; ad fidem patientiamq; cum primis cohortari nos non cessat.

Abel mortuus loquitur.

Per fidem Enoch fuit translatus ue uideret mortē, nec fuit inuentus, propterea quod transtulerat illum deus.

Secundo

Secundo loco Enoch laudat, is iuxta ea, quæ in epistola Iudæ legimus, septimus ab Adam fuit. Septenarius autem numerus, ut scitis, suo mysterio non caret. Eam autē laudem à scriptura habet, quam nemo quisquam ante illum. Nā Abel primus iustus in flore ætatis trucidat⁹ est.

Enoch

Quibus fabulæ cordi sunt, dicunt eum adhuc uiuere, & ante extremum iudicij diem, cum Hebraea uenturum. Verum nemo mihi facile persuaserit. Scio, Ecclesiastici. cap. 44. uulgata æditio habet, Enoch placuit Deo, & translatus est in paradysum, ut det sapientiam gentibus, sed istud à lectione Græcorum discrepat, qui legunt: ἐνώχ ἐνῆρεσκησεν κυρίῳ, καὶ μετέβη ὑπόδραγμα μετανοίας ταῖς γενεαῖς. Enoch placuit Domino, & translatus est exemplum resipiscentiæ gentibus. Et Gen: 5. secundum. LXX. καὶ ἐνῆρεσκησεν ἐνώχ τῷ θεῷ, καὶ οὐχ ἐνρίσκειτο, ὅτι μετέβηκεν αὐτὸν ὁ θεός. Et placuit Enoch Deo, & non inuentus est, quoniam transtulit illum Deus: Istis tamen uerbis non conuincitur, quod non sit mortuus: quia si fuit ex semine Adam, oportet quod & mortalis fuerit. Et profecto uerisimile est hoc, & analogiæ fidei consonum. Nam unus Christus primogenit⁹ est mortuorum, & paradysum credentibus reserauit. Et quod me magis mouet, quanto tēpore Christus p̄cium redemptionis non persoluit, tanto etiā romphea uel flāmeus gladius & uersatilis

An enoch
recte dica-
tur uiuere.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

paradyfi aditum prohibuit. Iam si ipse in paradysum translatus, quomodo Christo sua dignitas salua permanfit? Quod si miraculum hic ponis, oportet quod expectet adhuc mortem & immutationem.

Verum si quis morem Apostoli animaduer-
tat, non mirabitur quod posuit, eum non uidisse
mortem. Nam sicut & supra de Melchisedec factum
scimus, nihil adfirmare uoluit præter scripturæ
testimoniū, & quia hæc expresse non habeat illū
mortuum, neque ipse statuere conatus est. Interea
tamen non negat eum mortuum, sicut nec Melchi-
sedec. Scriptura autem nimirum ideo retinet, ut
nobis ostendat, per fidem nobis spem esse uitæ
æternæ & immortalitatis. Apud Hebræos inue-
nio, qui eum tradunt morte præoccupatum, atque
cum nondum ad eum numerum annorum per-
tigisset, quem maiores sui assecuti erant, puta
septingentorum annorum & amplius sed transla-
tum, hoc est, ablatum fuisse à conspectu hominum.
Sic Rabi Schlomo & Aben Esra.

D. Chrysofomus annotat, quod hic contē-
dendum non sit, id quod neque ego cum quoquā
fecero, citra enim pietatis iacturam hæc ignora-
ri possunt.

Priusquam enim transferretur,
testimonium meruerat, quod placu-
isset

isset Deo. Atqui sine fide, fieri non potest ut quis illi placeat. Nam qui accedit ad Deū, hunc credere oportet esse Deum, & esse remuneratorem quærentibus.

Nunc considerat latius, unde factum sit, qđ translatus fuerit, nempe eo quod placuit Deo, sed non placuisset illi unquam, si fide destitutus fuisset, à qua sola sunt omnia. Idem autē est placere domino, & ambulare coram Domino, id quod Gene: 5. est. Reliqua per se plana sunt. Cæterum quia Apostolus hic insignē sententiam posuit nempe: Sine fide fieri non posse, ut quis Deo placeat, quærat hic quispiam, num & pueri habeant fidem, Deoq; placere possint? Vnū si admiseris, iam & alterum admisisti. Si fidem habent, etiam Deo placebunt, & ecōtra. Dicis. Quomodo fidem habebunt, cum animales sint natura, & Deum non cognoscant, atq; adeo inter dexteram & sinistram discernere nondū queant? Si non habent, quomodo ex numero Christianorū censendi sunt? Respondeo, pueri neq; creduli, neq; increduli sunt dicendi, sicut nuper nati caruli, neq; cæci, neq; uidentes, quia nondū appropinquauit tempus illorum, ut uisum reciperent. Sic etiā de pueris, quantū ad actum tempusue credulitatis attinet, dicere licebit, qđ fidē

An pueri
habeant fidē.

non

non habeant nisi per miraculum, id quod Diuus Augustinus aliquoties faretur. A miraculo autem non est arguendum, sed à re ipsa. Verum pueris quotquot in librum uitæ inscripti fuerint, eundem spiritum sanctum præstari, non temere negare possumus: sunt enim sancti, & in eodem cum credentibus foedere, eademque religione, suoque tempore, fidem suam confitebuntur. Dauid esto adulter, tamē Deo placuit, nam erat ex electis illius, & in librum uitæ inscriptus. Et ut uno uerbo dicam, ætas & confitendæ fidei impotentia, diuine gratiæ in electis non præiudicat, sicut nec reuelationi spiritus sancti. Sed de hoc pauca ista in transcurso sufficiant. Tu diligenter uerba Apostoli mente recondas, sunt enim dignissima. Et obserua primum atque adeo præcipuum accedere ad Deum esse, ut Deum credat, & animo persuasissimus sit, deinde ut credat illum quærentibus se in ueritate esse sufficientissimum remuneratorem, hoc est, beneficum. Quomodo enim quisquam se ei addicere possit, à quo nulla bona speret: Sequitur.

Noe Per fidem admonitus oraculo Noë, ea quæ nondum uidebantur, ueritus, apparauit arcam ad salutem domus suæ, per quam arcam condē nauit

navit mundum, & eius quæ secundū fidē est, iustitiæ factus est heres.

De Noë, legis Genes. 6. qui fuit fili⁹ Lamech, statim autem ab initio nomen accepit eius, quod postea facturus erat Dominus. *¶* enim quietem significat. Inde plerique theologorum colligunt, quod ille per omnem uitā suam, mundū omnigenis sceleribus supra modum fermentatum, ad resipiscētiā reuocarit, diluuiumque uocatam esse quietem, ut homines cessarent à laboribus suis. Alioqui non uideretur quomodo nomen *¶* Noah, ipsi congruat. Hebræi autem dicunt Noë agricolam fuisse, instrumentaque rustica, inuenisse, quibus homines terram colerent, quæ maledicta prius in opere illorum, quietem nunc à multitudine laborum præstaret. Sed hæc nihil ad institutū. Satis clarū est cuius typū Noë iustus gesserit. Apostolus exemplo hoc uitur ad fidem contestandam. Nam Noë oraculo admonitus accepit, & indubitanter credidit, cuius nullum usquam indicium apparebat, neque presagium aliquod uenturi imbris conspiciebatur. Quod si uidisset quid, uel saltem leuibus coniecturis colligere potuisset, iam euacuata illius fuisset fides. Oraculo, dicit, Vnde hoc? cum nulli essent prophætæ? nullum externum uerbum audiretur? Iustus, perfect⁹ & integer Noë corā Domino, diuinam inspirationem, quam hic oraculo

Vnde no-
men hoc
fortius sit.

oraculo uocat, domesticam habuit. Certe res illa non caruit tentatione, eaq; acerrima. Nam ut Satan ubiq; & in omnibus fidem impugnat, ita & in hoc iusto, sicq; in fabricatione arcæ & pro uocatione ad poenitentiam, omnium irrisioni & contemptui patuit.

Apparuit arcam iustus vir, quod nō uulgaris fidei in illo argumentum fuit. Solet enim quis que agere, secundum quod omnino edoctus est. Quare autem sibi non timuit à diluuiō: quia se liberandum sciebat, atq; hoc beneficio fidei, idcirco reuerentia Dei & metus religionis illū ram sedulum fecit in omnibus, quæ illi præcepta fuerant. Per domum intelligit familiam suā, octo illas animas, quæ seruatæ erant.

Mundus p
mūdanis.

Per quam condemnauit mundum ¶ Mundū non machinam illam immensam, sed munda nos homines intelligit, & qui toti mundo erant dediti, cœlestiaq; omnia aspernabantur. Contemptui illis erat prorsus uerbū Domini. Hunc mundum sua arcæ fabricatione iudicans præmonuit, ut caueat imminētia mala, qui ubi nō resipuit, condemnationis accepit sententiam iustā. Alij, non iudicauit sed condemnauit comparisone uidelicet, quemadmodū de regina Austri in Matthæo est, sed prior expositio uidetur magis quadrare. Hæres iustitiæ, id est, obtinuit aut consecutus est iustitiam quæ ex fide est, vel factus est hæres iustitiæ iuxta fidem. Et ita differre facit

re facit iustitiam operū & fidei. Supra fide nos iustificari coram Deo docuimus. Ad iustitiam operum, non respicit hoc loco, ut quæ nulla sit apud Deum, sed ad fidem, ea enim sola placetur Deo, ut audiuimus. Legimus & .1. Pet. 3. de Noë & diluuiio, qđ illius temporibus totā terrā inū dauit. Cum, inquit, semel expectabatur Dei lenitas in diebus Noë & c. Habemus & nos uerbum, iubemur apparare arcam, per quam euadamus diluuium; hanc sunt qui dicunt ecclesiā, à Christo uero Noë animarum consolatore cōstructā, atq; supra firmam petram fundatam. Verum nos arcæ Christo adhæreamus, cuius etiam corpus sum⁹ credentes, & indubie aquas tribulationum & interitus secure pertranabimus, salutem & requiem animabus nostris inuenturi.

Per fidem appellatus Abraham, Abraham.
obediit, ut exiret in locum quem accepturus erat in hæreditatem: & exiuit nesciens quo esset uenturus.

Aliud exemplum proponit Patriarchæ Abrahamæ, quo non alius in scriptura fide celebrior reperitur, adeoq; pater credentium appellatur, unde omnes fideles ab illo nomen accipiunt, ut dicantur filij Abrahamæ nempe huius fidem imitati. Multis etiam alijs uirtutib⁹ polluit, ut obedientia

dientia, mansuetudine & hospitalitate, de quib⁹ passim in Genesi legis. Commendat hic nobis egressum patriarchæ ex Carris, in terram promissionis, ut Gene. 12. & Actorum. 7. habem⁹. Abraham principio non habitabat in Carran, sed in Hur Chaldeorum, quam ob idololatriã & crudelitã tamen reliquit, concedens in Carrã, ciuitatem apud historiographos satis clarã: postea iterum diuino iussu uocatus, emigravit, nesciens quo eundũ esset. Nam dominus ei nominatim non ostendit locum, ubi illum pedem figere vellet. Vtuncq; tamen, ille non oblatrauit, sed paruit, diuinæq; inspirationi locum dedit, rationem certe non secutus, cui nimirum absurdum, stultum, nedum periculosum videbat, opes, amicos, patriam, cognatosq; tam subito relinquere, atq; incertis se cõmittere sedibus. In quo ille singularis fidei & reuerentiæ diuinæ specimen dedit. Et ea est natura animi fidelis, ut nihil prius, nihilq; antiquius ducat, quàm simplicissime atq; ad primum nutum Dei uerbo parere. Videm⁹ itaq; Patriarcham Apostolis haudquaquam inferiorem, quorum alij à retibus, alij à telonio uocati, omnibus ilico relictis, secuti sunt dominum. Discamus quæso nos hinc, ut uocati à Domino nequaquam excusationem paremus, sed alacri animo uocantem nos sequamur, ipsi curam euentus committentes, cum non possit non presentissime tueri, qui illi se ex
animo

Vocationi
 parendum

animo addixerunt. Exeundum nobis autē erit
 è domo patris, hoc est, à malis & prauis affecti-
 onibus nobis agnatis, ut relinquamus ueterem
 Adam, & quicquid uel aliquo modo carni iucū-
 dum apparet, modo uelimus terram promissio-
 nis, hoc est, cognitionem Christi, commercium
 sanctorum, & beatam uitam assequi, quæ qui-
 dem omnia ratione non uidemus, sed fide perci-
 pimus. Quamdiu enim in hac terra sumus, per
 speculum in ænigmate cernimus, tunc autem fa-
 cie ad faciem, hoc est, plenissime. 1. Cor. 13.

Per fidem cōmigravit in terram
 promissionis, ueluti peregrinā, cū
 in tabernaculis habitasset cum Isaac
 & Iacob, cohæredibus eiusdem pro-
 missionis. Expectauerat enim habē-
 tem fundamenta ciuitatē, cuius opi-
 fex & conditor est Deus.

Eximium uirtutis opus in ipsis diuitijs con-
 temnere diuitias, habere omnia, & nihil posside-
 re, posse abundare, & penuriā pati. Terra Cha-
 naan fuit illi diuinitus promissa, tamen inde
 ille non efferebatur animo, sed se semper pro
 peregrino habebat, in cuius indicium non legi-
 mus illum ciuitatem exædificasse, sed in taber-

Abraham
 laus exi-
 mia.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

naculis mansisse, unde migrandi animum semper habuisse conicitur. Quāuis ei regioni mos sit sub tabernaculis degere. Similiter fecerunt Isaac & Iacob, qui simili frugalitate uixerunt, & licet terram illam promissam sibi scirent, tamen & ipsi in tabernaculis degere uoluerunt, nimirum expectantes potiorem ciuitatem, cuius fundamenta in montibus sanctis, cœlestem Hierusalem, Abrabæ, Isaac, Iacob, & omnibus fidelibus promissam. Et ita Apostolus his uerbis ad allegoriā spectat. Hanc ciuitatē illi expectātes, peregrinos se in hac terra dixerunt, sicq; animis suis, nullis sæculi huius delicijs & uoluptatib⁹, addicere se uoluerunt. Bene autem dixit: habentem fundamēta. Nam ædificata est supra firmā petrā Christū. Videat̃ alludere ad illud Esaia. 28.

Deus ab æterno illam ciuitatem prædestinauit, cum in dilecto nos elegit. Conditor huius inquit, Deus est, idq; per vnigenitum suum, dominum nostrum Iesum Christum, in eam autē spiritu sancto suo congregat, congregatosq; cōseruat. Et hoc secundum exemplū est Patriarchę Abrahe, cœlestia longe preferentis terrenis istis & caducis huius mundi rebus.

Sara Per fidē & ipsa Sara uim ad concipiendum, ac retinendum semē accepit; ac præter ætatis rationem peperit

perit, quod fidelem iudicaret eum, qui promiserat. Quapropter & ex uno pgnati sunt posterii. eòq; iã an- nis effœto, tãto numero, quãro sunt stellæ cœli, & uelut arena quæ est iuxta marginẽ maris innũerabilis.

Postquam excellentiam fidei in Abrahamo nobis cõmendauit, uoluit etiam Saræ uxoris il- lius meminisse, quæ & ipsa fide excelluit, & ita per locũ alexu, ad fidem nos cohortari pergit. Digna sane hæc fuit, ut esset tanti Patriarchæ ux- or, quam ipse quoq; sororem uocauit apud ho- stes: & reuera fuit, quandoquidem eadem cum marito fide prædita, sequi illum in terram igno- tam nihil quicquam dubitauit. Quia autem cre- didit, promissionem, ad eòq; vim ad concipien- dum accepit, nihil morantibus effœto corpore & anili ætate. Risit quidem, ubi primum illi nun- ciatum est se futuram matrem. Videbatur enim satis ridiculum, imò incredibile, tam prouectæ ætatis mulieri annunciare partum, verum coar- gura ab Angelo, statim fidem illius uerbis ha- buit. Nota Apostolũ non frustra dicere, *ævri*, ipsa Sara, habet enim in se emphasim, ad com- mendandam ipsius, puta sexu infirmioris, fidẽ, quæ nobis nõ minus in hac cõmendabilis pro-

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

ponitur, quàm in ipso Abrahamo. Sic inuenimus, quod in Christo & Deo non sit neq; vir, neq; foemina, neq; seruus neq; liber &c. Vbi uult, ibi per spiritum suum operari potest. Muliebris igitur sexus non cõtemnendus, esto infirmiusculus, tamen & ipse esse organum spiritus sancti potest.

Præter ætatis rationem] Duplex defectus in ea fuit, alter naturæ: nam sterilis erat, neq; per omnem ætatem pepererat: alter ætatis, fuit em nonagenaria & ferè emortua, cum primum audiuit sibi partũ denunciarı. Sed Deo nihil in credenti impossibile fuit. Per fidem itaq; ad positionem fundamenti seminis, uirtutem accepit atq; peperit. Si iam tanta & sup̄naturalia fideles per fidem à Deo acceperunt, quæ hæc incredulitas nostra est, ne uilioribus quidem in rebus illi ex animo credere? Addit: Illa fidelem & certum iudicabat eum, qui promiserat. Quæ erant illa p̄missa? Quæ marito Deus promiserat. nempe: faciam te in gẽtem magnam. Benedicentur in te omnes tribus terræ. Semini tuo dabo terram hanc: Gen. 12. Et, Suspice in cœlum & numera stellas, si numerare eas poteris, & dixit ei: Sic erit semen tuum Gen: 15. & alijs locis similiter. Cum egressus erat Patriarcha ex Charris, annorum fuit septuaginta quinq;, ex pectauit itaq; promissum semen ferè viginti quinq; perpetuis annis. Et profecto non dubium est, multas tanto tem-
pore in

pore intercessisse tentationes, sed fide ille immo-
 ta usq; persistit. Quare ab uno illo & iā effeeto,
 tantus numerus Israëlitarum procreatus est, &
 non numerabilis. Etiam Edomitæ. Nam multi
 populi ex illo originem duxerunt. Sed pmissio
 illa debuit incipere in carnalibus, tamen longe
 potiora istis expectabat.

Quantæ sunt stelle cœli ¶ Profecto nō absq;
 mysterio videtur esse, quod iubet Deus illum
 in cœlū suspicere: potuisset em̄ Deus aliquo mo-
 do illi numerum futuri seminis indicare, (nam
 semel in deserto, & semel à Dauide numeratus
 est Israël) sed noluit, nimirum inuens verum se-
 men Abrahæ, futurum cœleste, & ut stellæ, mū
 dissimum. Hoc autem per semen benedictum,
 Christum, factum est. Simpliciter tamen si expo-
 nas, erit similitudo sumpta à multitudine, idq;
 non absq; hyperbole, cuius admodum frequēs
 in scripturis vsus est. Porro qđ dicit: Velut are-
 na maris. In eo intelligere uoluit multitudinem
 gentium Abrahæ in semine Christo pmissam,
 ea autem multo minus est numerabilis, quàm
 iudæorum.

Iuxta fidē mortui sunt hi omnes,
 cū nō accepissēt pmissioēs: sed pcul
 eas uidissent & credidissent, salutas-
 sentq;, & confessi fuissent, se hospi-

tes atq; aduenas esse in terra . Nam hæc qui dicunt, declarant se patriam inquirere.

Patriarche
postiora ter-
renis ex-
pectarunt.

Dicit, omnes illi iuxta fidem mortui sunt, quãuis fidem habuerint: ubi igitur manet remuneratione eorum: ubi terra promissa? In cœlis nimirum, quemadmodum paulo post ipse dicit. Omnes dicens, intelligit Abraham cum suis coheredibus, Isaac & Iacob. Sunt qui etiã ad Noë, Enoch, & superiores referunt, sed cum spiritus de illis locutus, videtur illos in hunc ordinem non posuisse. Illa autem quæ Patriarchis data sunt, & semini eorum post eos, longe minora fuere diuinis promissionibus, amplius ergo quid eis promissum expectarunt, puta cœlestem patriam. Neq; enim ciues huius sæculi fuerunt, sed futuri. Hoc quidem fide uiderunt, sed à longe. Quẽ admodum hi, qui diu in medio mari nauigantes, portum quendam uident, in quẽ se tuto possint recipere, cum esto nondum apprehenderunt, tamen ipso uiso gaudium percipiunt, salutant, perinde atq; eo iam potirentur. Ita etiam fideles in pelago mundi iactati, patriam suam, cœlum, à longe salutant, & libenter se hospites hic faciunt. Dicit, tamen Apostolus Ephæsijs dicit. Iam non estis hospites & aduenæ, sed conciuies sanctorum & domestici. Propter certitudinem spei, quam

Expositio
loci Pauli
in Eph. 2.

quam fideles ex spiritu percipiunt, hoc dicere uoluit. Aliquo modo enim eius quod sperant, pñ hic gustum assequuntur. Passim autē in scripturis patet, Patriarchas hic manentem locū non quesiuisse. Vnde Iacob conquestus fuit de dieb⁹ malis huius sæculi. Abraham tantus uir, non habuit locum proprium, in quē Saram demortuam sepeliret. Actorum. 7. legis, quod Deus illi hæreditatem non dedit in terra, ne uestigium quidē pedis. Hanc sententiam confirmat ratio ne, qua dicit, qui talia dicant, declarare se alibi patriam cognatos, amicos, possessionesq; inquire, & non iam adeptos esse. Huc faciunt etiam quæ Apostolus subiicit, dicens:

Et si illius quidem memores fuissent, unde fuerant profecti habebāt opportunitatē reuertēdi. Nunc autē meliorē expetunt, hoc est cœlestē. Quapropter non erubescit ipse Deus uocari Deus illorum, parauerat enim illis ciuitatem.

Si de terrestri patria uult dicere, dixissent, nihil omnino obsitisset, quo minus in eam rediisse potuissent, cū undequaq; opportunitas illos inuitasset, sed meliorem & cœlestem expetebāt.

ANNOT. IN EPITIS. D. PAULI AD

Quapropter nō erubescit &c. Exodi. 3. Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Vocat se Deum illorū, qui iam mortui erant, & illos suos, nimirum quibus ipse ciuitatem condidit, sicut & supra dictum est. Iam si spem suā in terrenis collocassent, certe Deus meliorū bonorum dator, erubuisset illorum Deus uocari. Hoc autem non est, sequitur, quod cœlestem patriam expetierint. Certe elegit illos, ut essent principes in ecclesia sua, suosq; agnoscit & cœlestes: Non em̄ in carne licet uiuerent, carnales erant sed spirituales. Obserua hic, scripturam non solum & nudam literam vrgere, sicut quidam Iudaizantes dicere ausi sunt, sed & spiritum.

Per fidem obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, & unigenitum obtulit, in quo promissiones acceperat, ad quem dictum fuerat, In Isaac uocabitur tibi semen, cum illud secū perpendisset, Deū uel à mortuis excitare posse, unde illum etiam resurrectionis typo reduxit

Immolatio
Isaci.

Quia Hebræi nunquam non gloriati sunt patre Abraham, cuius tamen fidem pauci imitari uolebant, libuit Apostolo hoc, tanquam omnium præci

principium exemplum, illis cum primis considerandum proponere, quo Deus fidem illius inexpugnabilem explorare uoluit, non quod de ea dubitauerit, sed ut alius precellentiam eius innotescere faceret. Excutiamus nunc, quid sibi miraculum hoc uoluerit. Libenter autem sic uocarim, quando quidem natura hoc facere non permittit, sed modis omnibus repugnat. Si ulla res est, qua certitudo fidei explorari potest, aduersa sunt. Nam saepe contingit, ut hi, qui plurimum crediderunt, sibi ipsis tamen fuerint ignoti, donec aduersis conflictandum esset, tum demum quam efficax in ipsis fides fuerit, apparet.

Cum tentaretur J Deus est qui tentat. Nam Christus docuit deprecari: Ne inducas nos prae-
 ter in tentationem. Aliter tamen suos, aliter impios tentat, hos ut tradat in perpetuum imperio Satanæ, illos ut uix dum tentationes gustantes eripiat, & a malo nimirum Satana liberet, eorumque fidem inclarescere faciat. Ita Abrahamum, ut diximus, tentauit, quo magnitudo rei melius perpendere tur. Agon enim vehementissimus fuit. Quonia ex una parte erat caro, sensus, ratio: ex altera preceptum, & promissio Dei. Ratio dictauit: Quomodo pater odio habebit ex se progenitum, cuius unicum? Et natura omnes docet parentes, atque adeo ducit, ut liberos suos ament, foueant, educant: cunctos alios occidere non liceat, multo minus filium. Et ista nimirum augebant tentationem.

Deus tentat, sed diu uerle.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Adde quod & charior erat filius, quia in extrema senectâ, & miraculo datus. An non quæso ista senis concuciebant animû: qui alioqui magis amantes liberorum sunt natura, iam morti uiciniores. Augebat dolorem quod non subito esset necandus filius, sed triduanis operibus defatigatus. Fides autem, quæ tanquam murus ahæneus innitebatur omnipotentæ Dei, cogitabat: qui centenariio & emortuo corpore filiû dedit, eundem etiam posse mortuû excitare. Et Deus optimus maximus est qui iussit, parendû ergo, non responsum, non etiam exposulandum de fide promissi, hic nihil iniqui timendû. Summa, uicit rationem uerbum seu iussû Dei, robor & constantia fidei.

Hinc discamus & nos tentari, quando duo uerba, siue præcepta Dei, nos urgent, ut nesciamus utrum utri præferamus. In istis angustijs constituti, illi potius adhæreamus, quod nobis magis notum & certum, diuina fecerit uoluntas: præcipibus autem uere intentos spiritus affatim edocebit, quid potissimum sit amplectendum. Sicut hic. Non occidas, & offer mihi filium. Posteriorius Abrahæ tam apertum & manifestum fuit, ut non potuerit uel in minimo contradicere. Paruit ergo simpliciter, sed non præter fidem. Cæterum perspicacibus hic oculis opus est, ne non ille, qui sæpissime in Angelum lucis se transfigurarat, incautiorum te specie pietatis decipiat, ut cû
 putes

putes p̄xime uoluntati diuinæ te accomodasse, abs̄is infinitis partibus. Quemadmodum ueteribus olim temporibus Prophetarum contigit, qui exemplum hoc Abrahæ imitaturi, filios suos Moloch idolo imolarunt & combusserunt. Sculta erat hæc imitatio, & plane impia, imò ab ipso Satana inuecta. Habuerunt, & adhuc habent non abs̄imilia his & nostra tempora. Deũ itaq; time, illicq; simpliciter seruias in timore & tremore, & edocebit te indubie, quid te uelit facere, & quid nõ. Nã nõ mentiet̄ Spirit⁹, qui dixit: Prope est Domin⁹ omnib⁹ qui inuocāt illũ in ueritate.

In quo promissiones acceperat | Apostol⁹ rē bene exponit. Nam audiuerat (Genes. 21.) In Isaac uocabitur tibi semen. Statim autem subsequēti capite audit: Accipe filium tuũ dilectum &c. Iam si non firmissima fuisset fide prædictus, quomodo quæso paruisset Deo, & tribus diebus ea firmitate perstitisset: fides ergo ex spiritu persuasissima est, Deum in omnibus promissis certissimum. Vnde cum iam iam filium iugulaturus erat, brachium reduxerat, ab Angelo inhibet̄. In q̄ sane mysteriũ resurrectionis nobis adũbratũ est. Quẽadmodũ Isaac ad poenã postulatus fuit, ita omnes nos postulamus, sumus enim filij mortis. Benignitatis tamẽ diuinæ est, æternã mortem meritos, uoluisse seruare, & alio sacrificio satisfactionem pro peccatis nostris sumere, nempe Christo, qui designatus fuit per arietẽ
in vepr

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

in vepribus hærentem. Aries autem naturam
 ouis habet, easq; tanq̃ dux antecedit, sic etiam
 Christus. Tales sanctas & sobrias allegorias,
 nemo reiiciat. Nam & Moses de Christo scrip-
 sit, uel Saluatore teste. Multa autem mysteria ex
 eodem loco colligi possunt. Nam in multis Isa-
 ac figura Christi fuit. Isaac obediens fuit Abra-
 hæ, Christus patri usq; ad mortem. Isaac per tri-
 duum morti fuit deputatus, & miraculo patri
 redditus, seruatur. Ita Christus per triduum se-
 pulchus, uirtute diuina rediuiuus ad patrem ascē-
 dit. Sed pauca hæc delibauisse me satis sit. Per-
 gamus.

Per fidem de futuris benedixit
 Isaac filio Iacob & Esau.

Isaac Filius & nepos Abrahamæ fidem imitati sunt,
 hæredes non secundum carnem tantum, sed &
 secundum spiritum, multa quidem fideliter ges-
 serunt, quæ tamen Apostolus hic non commem-
 orat. Quanta Isaac passus sit à Palestinis, quæ
 & ipsa haud uulgaris fidei specimina fuerunt,
 apud Mosen legimus: Illam tamen fidem confi-
 siderandam ponit, qua Hebræi magis celebres
 redditi sunt. Legimus Genes: 27. de benedictione
 Isaac, quomodo primum ipsi Esau benedicere
 statuerit, sed mater diuina dispositione Iacob,
 minorem natu, subornauit, uestibusq; hirsutis-
 sum pulmēto accedere parentē iussit. Hunc ubi
 Isaac

Isaac pater benedixerat, irruit Esau flens, tamen ille reuocare benedictionem noluit, sed magna fide, nimirum diuinam ordinationē animo presentiens, dixit: Benedixi ei, & erit benedictus. Profecto factum hoc tentatione carere non potuit, nam obstupuit Isaac magno stupore errorem audiens, tamen eam fidei constantia fortiter dispulit. Interea neque Esau benedictione omnino priuauit sed benedixit, & inter cætera dixit Erit postquam prædominaberis, tunc excuties iugum eius à collo tuo, quod certe mysterio non caret, nēpe quod Iudæi gentibus essent seruituri, donec plenitudo gentium introierit, & ira saluus fiat omnis Israël: quemadmodum & Roma: II. est.

Per fidem Iacob moriens, singulis filiis Ioseph benedixit, & adorauit fastigium uirgæ eius. Iacob

Iacob moriens, maximam posteritatis curam habuit, quo filios suos magis pios redderet, & Dei studiosos, prædixit autem quidnam sequentibus annis unicuique tribui futurum esset. Ante omnes eam benedixit filiis Ioseph, ut est Gene. 48. Extendens autem Iacob manum dexteram, imposuit super caput Ephraim, qui iunior erat &c., cui etiam sciens prudens primogenituræ ius dedit, nimirum ex reuelatione hoc edoctus. Filij autem isti Ioseph, Ephraim & Manasse, duas tribus ob

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

bus obtinuerit, quia Leui nō erat sorte in terra habitur⁹, & ita ex benedictiōe fuit, qđ una trib⁹ Ioseph in duas diuideret. Ista autē carnalis benedictio fuit. Ex Ephraim prim⁹ rex exort⁹ est que trib⁹, inter ceteras decē clarior & opulētior fuit, idq; ex benedictione Ioseph, qui illa in spiritu futura præcognouit

Adorauit fastigium] Hebræus legit: Adorauit ad lectuli caput. Vtrūq; autē recte nā נִוְרָא ambiguū est, lectū & uirgā significans. Virga, symbolū regni est. Quod autē legim⁹ adorasse eū fastigiū uirgæ Ioseph, nimirū eo de regno posterorū ei⁹ testat⁹ fuit, atq; in spiritu regnū Christi præuidit, inquē uera adoratio spectabat.

Ioseph

Per fidē Ioseph moriens, de egressione filiorum Israël meminit, deq; ossibus suis mandauit.

Nisi Ioseph eximiam habuisset fidem, quod populus Israël post. 200. annos reuersurus esset in terram suam, & liberandus, (nam. 400. annis seruituti subiectus fuerat Acto: 7.) nequaquā de ossibus suis tollendis tanto studio precepisset. Nimirum fecit hoc ad confirmandam spem illorum, de terra promissa inhabitanda. Nam alioqui terram omnem Domini esse sciuit, & se peliendis piorum corporibus benedictā, & consecratam.

Per

Per fidem cum natus esset Mo-
ses, occultatus est menses tres à parē^{Moses}
tibus suis, propterea quod uiderent
elegantem puellum, nec ueriti sunt
edictum regis.

Sciuit Apostolus alios alia exempla mouere:
uoluit ergo, ne cuiq̄ esset excusatio, plurima in
mediū proferre. Et quia Moses erat legislator,
in quo non mediocriter gloriabantur Hebræi,
libuit & huius fidem illis imitandam propone-
re, premissa tamen parentum illius fide, quæ &
ipsa non contemnenda fuit. Pharao regum cru-
delissimus præceptum dederat, ut quicquid ma-
sculinum ex Hebræis nasceretur, statim à partu
in flumē abijceretur, foemininum autem, refer-
uaretur. Hoc præceptum parentes Mose, indu-
bie maxima fide præditi, trāsgressi sunt, qua etiā
edictum regis contemnere potuerunt. Tribus
autem mensibus occultarunt puerum, diutius
nisi cum totius domus summo discrimine, non
occultaturi. Ex fide igitur noluit in flumen præ-
cipitare, sed incolumem conseruaturus, in fisco-
lam conclusit, atq; ita aquæ cōmisit. Historiam
legis Exod. 1. & 2. Magnificat igitur Apostolus
hoc, quod contra iussum regis tribus mensibus
puerum parentes illius occultarunt. Verū ne par-
uum fa

uum fidei opus putes, celebrat idem & Stephanus Acto: 7. dicens: Eodem tempore natus est Moses, & fuit gratus Deo &c.

A progenitoribus suis ¶ Quasi adhuc avus eius uixerit, *πατὴρ ἔγωγ* posuit. Stephanus dicit, *ἐν οἴκῳ τοῦ πατρὸς*. in domo patris. Si simpliciter accipias, *ἑτεροσίου* numeri esse dicas. Parentes autem Mose fuerunt, Amram, iuxta Iosephū Ammiramis & Iochobel. Genealogiam. 1. Paral. 6. filij Leui, Gerson, Caath, Merari, filij Caath, Amram, Isaar, Hebron, & Oziel. Filij Amram, Aaron, Moses & Mariam. Fuit igitur Moses septimus ab Abraham. Ordo, Abraham, Isaac, Iacob, Leui, Caath, Amram, Mose. Abraham, decimus quartus ab Enoch, Enoch, septimus ab Adam. Ita septenis sæculis Deus mirabilia ferè renouavit, si quis diligentius attendat.

Elegantem puellum ¶ Rabi Mose dicit, nato Mose totam domum splendore impletam: & Iosephus Antiq. lib. 2. cap. 9. tam pulchrū facie fuisse puellum, inquit, ut nemo tam seuerus fuerit, quin pulchritudine eius caperetur, multisq; contigisse, dum per plateas hunc ferri cernerēt, ut studio suo statim relicto, oculis illum usq; secuti sint. Adeo delectabantur puelli conspectu. Erat enim in eo infantilis multa gratia, quæ inspicientes retinebat. Hinc factū etiam, ut Thermanus filia Pharaonis sibi hunc in filium adoptarit. Recte igitur Apostolus uocat illum *ἀσέβου*
ὁ πατρὸς ἰού

ἰωακίμ, scitum & elegantem puellum.

Nec ueriti sunt edictum. Iosephus loco iam dicto refert, edictum hoc ideo datum, quia rex intellexerat à Propheta quopiam, illo tempore oriturum, per quem Israëlitàe exaltandi, Aegyptij vero affligendi essent, & inde sumpsisse originem tyrannicum illius furorem, quem Christi temporib⁹ crudeliter Herodes rex imitatus est, quemadmodum in Matthæo est cap. 2. Refert etiam, quomodo Amram orans pro populo, consolationem à Deo, qui illi per somnium assistit, acceperit, filiūq; illi se daturū promiserit, cui⁹ memoria futura esset summa. Adhęc dicit vxorē illius non vehementibus doloribus peperisse, ut fallerentur illius custodes, Plura si uelis, istuc legas.

Per fidem Moses iam grādis, renuit uocari filius filiaē Pharaonis, potius eligens simul malis affici cū populo Dei, quàm temporarijs peccati cōmodis frui, maiores arbitratus diuitias probrum Christi, quàm Aegyptiorum thesauros. Respectum enim habebat remunerationis.

De parentib⁹ Mose locutus, nūc de ipso Mo

T

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

se, qui magno aliquo Aegyptiorū regno potiri potuisset, si studium & memoriam populi sui abieciisset. Compertum est, quanta regio, quot urbibus, quaq; fertilitate fuerit, nihilominus tamen Mosi fidem ista eneruare non potuerunt. Exodi. 2. ita legimus: Quē illa (filia Pharaonis) adoptauit in filium, vocauitq; nomen eius Mo se, dicens: Quia de aqua tuli eum: Vnde & impositione nominis testata est, hunc sibi esse proprium. Verum ille grandior factus, filius filiae regis uocari renuit. Causam Apostolus ipse subiecit: Potius eligens &c. Iosephus lib. antiq. cap. 9. indicat quomodo Moses etiam puer, diadema patris regis in terram proiecerit, pedibusq; conculcarit, id quod regi ferre uidebatur auguriū, humiliationem uidelicet regni Aegyptiaci. Vnde & uates regis illum e medio tollere conatus fuit, nisi filia regis, puerum illi præripiens, periculo exemisset.

Mosen nō
puduit lux
gentis.

Potius eligens simul] Scriptura habet eum egressum fuisse, ut uideret populi sui erumnas. In quo satis significatum fuit, quod se Hebræum ingenue fateretur, & quamuis in aula regis & medijs delicijs ageret, tamen fratres sui generis non potuit dedignari. Et profecto, peccato non potest carere, nolle simul affligi cum fratribus, & malis illorum compati, ut Amos. 6. Super cōtritione Ioseph non mouebātur, & Ezech. 9. significantur frontes uirorum, gementium & dolentium su

um super cunctis abominationibus . Roma: 12.
Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus. Moses ergo fide intellexit simul malis affici cum populo Dei, eòq; contemptissimo in omnium oculis, multo satius esse, quàm cum ignorantibus Deum prospere secundum carnem habere, luxu delictisq; affluere. Peccatum, hic uocat uitã aulicam, & mundanis uoluptatibus deditam. Talem autem uitam degunt, qui non adfliguntur cum cæteris, & iuxta Psalter. In labore hominum non sunt, neq; cum hominibus flagellantur. Iam si peccatum est luxui deditũ esse, quãto magis præter hoc & bonos adfligere?

Porro temporarijs dicens, irridet stultitiam mundi, qui turpia honestis, & temporaria æternis præferre solet.

Probrum Christi, quàm Aegip. ¶ Probrũ Probrum Christi quid.
Christi uocat, quicquid populo Dei mali & opprobrii irrogatur, secundum quod dicitur: Qui uos spernit, me spernit. Quæ enim membra patiuntur, etiam caput experitur. Alibi Paulus ad afflictiones Christi uocat, quas in suo corpore proferebat, puta seruus & membrum illius. Quod enim sanctis fratribus suis, uel beneficit, id omne Christus sibi factum esse reputat. Vnde dicit in nouissimo die. Esuriui, & dedistis mihi edere, & contra. Mat. 25. Et. Saule, quid me persequeris? Act. 9. Diuitias autem recte uocat probrũ Christi, Saluator enim inquit: Beati estis, cum pbra

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

lecerit in uos, & insectati fuerint, & dixerint omne malum uerbum aduersus uos, mentientes propter me. Gaudete & exultate, quoniam merces uestra multa est in caelis. Iste thesaurus qui in Christo possidetur, perpetuus est, & nullius in sidijs obnoxius, Aegyptiacus uero, furibus & tincis. Obserua, quod indifferenter nunc Deum, nunc Christum, qui tamen tunc nondum erat incarnatus, appellat, ut ostendat eandem & nostram, & patrum fuisse fidem. Popul⁹ Dei fuit, fuit & Christi, quemadmodum & nos, si crediderimus, sumus. Perpende igitur quam prudenter quamq; certa fide egerit hic Moses, ut eum possis imitari. Certe si Christo seruire uoles, ferenda erit crux, opprobria, conuitia, & quicquid carnem male habet, sed forti animo sis, multo melius est ista ferre hic, & sequi Christum, ut cum eo alibi conregnes, quam ut crucem detrectes, & in aeternum exitium abeas. Via enim ad salutem stricta & angusta est, neq; cuiquam, nisi praeter Christo omnia relinquenti, patere potest.

Respectum enim habebat] Vult dicere, non quaesuit in perditio hoc mundo delicias suas, sed in futuro saeculo mercedem, quam indubie multam accepit. Oculos enim fidei in remuneratore Deum infixit, eum nimirum, qui uoluntatem timentium sefacit, & unicuiq; secundum opera sua retribuit. Et haec causa est, quod tanta mala infracto animo perferre potuerit. Alioqui si p^rsentia

sentia intuitus fuisset, cœlestium oblitus, in eādē cum mundo luxus refusionem omnino accurrisset. Obseruabis hic p̄sentia nihili facienda ei, qui cœlestia ex animo inquirere studet.

Per fidē reliquit Ægyptū, haud ueritus ferociam regis. Perinde em̄ quasi uidisset eum qui est inuisibilis, ita obdurauit.

Mireris hic, quod Apostolus dicat, Mosen reliquisse Ægyptum nihil timens ferociam regis, cum tamen Exo 12. scriptum sit, & Actorū .7. repetatur, fuisse, eo quod palam factum fuisset occisum à se Ægyptiū. Hoc quidē nō negat Apostolus, sed simul uerum esse innuit, altiore quadam ui ab Ægypto abstractum, quàm pœnæ metu. Ista uis puta urgētior, facile fecit, ut ferociam regis contemneret, alioqui uix uel post multos annos reuerti potuisset. Ad hanc sententiam adserendam, uidentur facere quæ subiecit. Perinde enim quasi uidisset &c. Regressus ergo illius, fuit non metus simpliciter, sed quasi reuelationis & prudentiæ, ut posset suo tēpore ærū nosis Hebræis & fratribus beneficium tum ignorantibus meli⁹ prodesse. Fuga per se, malum non est, fugit enim & Christus, Dauid, atq; Paulus, modo suo loco, & tempore ea suscipiat, hoc est, in gloriam nominis Christi & proximo

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

rum utilitatem. Si non aufugisset, potuisset hoc confratribus facile esse periculo. Bene ergo, fiduciam in inuisibilem collocans, Aegyptum reliquit, occultioriq; vocationi & vi spiritus sese ac commodauit.

Per fidem fecit pascha, & effusionem sanguinis: ne is qui perimebat primogenita, tangeret ipsos.

Quis crederet sanguinem agni illitum postibus, potuisset liberare primogenita, ne conciderent? Quis etiam crederet, ubi agnus paschalis comederetur, ibi Angelum uastatorem non potuisse præualere? Certe nemo, nisi à Deo persuasus. Fide igitur quia Mose præditus fuit, populo hoc absq; ulla trepidatione ausus fuit prædicere. Historiam habes Exodi. 12. Obseruandum autem quàm iusto iudicio Deus Aegyptiis hanc calamitatem immisit. Voluit enim illis rependere crudelitatem, qua masculina Hebræorū perdi præceperant. Eadem autem fide etiam aliquo modo nostra mysteria Moses cognouit, nempe quod Satan primogenita perimens, nihil in nos iuris habeat, modo illiti sumus & aspersi mentibus sanguine agni imaculati, Christi. Ipse enim tollit peccata nostra, & liberat à malo, ut præualere nobis nequaquam amplius possit.

Per fi

Per fidem transierunt rubrū ma-
re, ueluti per siccam terrā: quod cū
tentassent Ægyptij, absorpti sunt.

Historiam habes Exodi. 14. Profecto res mi-
ra & plane diuina fuit, quicquid cum populo
tum actum est. Quis enim unquam putasset,
quod mare transitum seu uiam tanto populo
præbuisset? Indubie nemo, nisi eximia fide prædi-
tus. Voluit Deus ergo hic potentiam suam sal-
uificam populo ostendere, idq; in istis angustijs
constituto, ut iam nihil præter præsentissimam
mortem cernerent. A facie erat ingens uis aqua-
rum, à tergo hostis instructissimus, tamen fide
incolumes mare transierunt, hostibus submer-
sis. Nos fide in sanguinem Christi freti, spirituq;
illijs baptizati, incolumes mare huius mundi,
in terram promissam, pertransimus, pereuntib;
omnibus infidelibus.

Per fidem moenia Hiericho con-
ciderunt: circumdata ad dies septē.

Redit nunc ad eos, qui pari fide, terra promif-
sionis iam accepta, claruerunt. Historiam hanc
require Iosue. 6. Clarissima omnium ciuitatum
eo tempore Hiericho erat, amplissimisq; muris
& turribus ornata: unde non minimum anxij
fuere Iudæi, quomodo hanc caperent, uidebat

ANNOT. IN EPITIS. D. PAULI AD

enim inexpugnabilis. Hinc duos exploratores miserūt eò, ut de oportunitate potiendi eius circumspicerent: viderunt autem isti pauidos & perterritos ciues. Et Iosue respōsum à Deo accepit, ut sacerdotes cum arca turbam præcederent populus autem iubilaret, & ira per septem dies circuiretur ciuitas, & caperetur. Ita absq̃ armis & machinis, muri ad sonitum tubarum corruerunt, id quod impio fuisset impossibile creditu, præter enim rationem est: Verum sacerdotes & populus Deo credidit, unde & uirtutem diuinā conspexit. Τείχῃ non simpliciter dixit, capiebāt enim mœnia integras domos, id quod paret ex domo Rahab.

Ad dies septem] Non sine causa hoc posuit Apostolus. Nam validum argumentum est contra Iudæos, qui tam anxie suum sabbatum obseruant, & defendunt, quasi nihil prorsus in eo operari liceat. Habes omnes simul fuisse in opere perpendæ ciuitatis, iam necesse est sabbatum intercessisse, in quo otiosi non fuerint. Ita conuincit, quod lex non ita anxie ad externā sanctificationem coegit, ut non posset ea solui, si utilitas proximi suadeat. Confirmemus nos hinc fidem nostram.

Mundus iste recte per Hierichonta designat, (unde & Christus in parabola incidentis in latrones, ad illam allegoriam allusit) expugnand⁹ autē est per Apostolos & sacerdotes, sed nequaquā
vi potē

vi potentiae humanae, uel industria hominum sed buccinis & tubis, hoc est, ualida & efficaci p̄ dicatione uerbi Dei: ista enim excelsa mundi deiſciuntur. Talis tuba erat Paulus, & adhuc hodie est, atq; adeo omnes Apostoli, & quotquot illorum uestigijs recte insistant. Hoc modo circumdandus est & euertendus mundus, ut cumq; interim Dæmon ringatur.

Per fidem Rhaab meretrix nō pe^{Rhaab} r̄it una cū his qui non obedierant, cum excepisset hospitio exploratores pacifice.

Eodem libro cap. 2. Cum exploratores in ciuitatem uenerant, idq; regi significatum fuerat, qui illos cōprehendere uoluit, Rhaab uitā illis tutatura, occultauit & abijisse finxit, acceptoq; iuramento ab illis ne se proderent, per murum dimisit. Isti autem signum, quod domui suae p̄figeret, dederunt funiculum fili coccinei quo Israhelitarū hospitalitatē mulieris agnoscentes, gratos se illi uicissim exhiberēt. Quod p̄fecto Rhaab nunquam fecisset, nisi ex fide intellexisset eam terram Iudæis diuinitus dandā fuisse, atq; adeo possidendam. Vnde cæteris pereuntibus ipsa se, parentem, liberos, familiam & amicos incolumes conseruauit. Obseruanda & hic fidei uis, quæ ut nunquam non conseruat ad uitam æter

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

nam, ita pro gloria nobis Dei etiam ad præsentem uitam prodest. Pacificè autem dicit, quia illos non uoluit ad inquisitionem factam procedere, clausis iam portis, ne euaderent. Queritur hic num Rhaab fuerit scortum? Respondent quidam Hebræorum non scortum, sed hospitam fuisse, & ita honestam matronam. Nam רַחַב uocabulū, quod est à רָחַב uocabatur deductum, hospitam, non meretricem significare. Quidam uero simpliciter accipiunt pro meretrice: Vt cūq; ad opus domini non fuit incōmoda, qui serbē p̄ infirma & abiecta huius mundi, suam uirtutē perficit. Ista quamuis non fuerit ex Israël, & in honestæ uitæ, tamen non dubitauit Deo fidem habere, & ex miraculis quę præcesserant cum filijs Israël, colligere Deum cum illis esse, quod & ipsi multum profuit.

Certe in eo Apostol⁹ Iudæos confundit maxime, quasi diceret. Si Abrahæ, Moses & Patriarcharum exempla uos ad fidei firmitatem nō cōmouent, moueat uos saltem fides ignominiosę mulierculæ, qua totam domum suam saluauit. Pudeat uos uinci à muliercula meretrice, & qđ talis uos debeat præire in regno cœlorum. Fides autem mulieris cōmendatur, non ut scorti, sed ut pœnitentis iam, & Deū Israël agnoscentis, ut discas & tu quantūlibet peccator maxim⁹ uere resipiscētī apud Deum relictam esse ueniā: id quod & Saluator, sua familiaritate cum peccatoribus

catoribus nobis manifestatum uoluit, & ita in mundum uenit ut peccatores saluos faciat.

Hanc historiã nobis utilẽ faciemus eo, quod scimus totum mundum, qui per Hiericho designatur, esse perdendum & immutandum, ex cuius perditione hi soli saluãtur, qui exemplo Rhaab fide uera præditi fuerint, & ita peccatum non nocebit iam resipiscentibus, nouamq; uitã meditantibus: reliqui ad unum omnes pereunt. Sine fide enim nihil salutis uspiam inuenire est. Potuisset Apostolus adhuc multa exempla in mediũ proferre, ut de Iordane fide transmissio, de regib⁹ tam fortiter pemptis, & alijs similib⁹ fide gestis, sed consulto præteriens uix uerbulo refricare uoluit, dicit ergo:

Et quid præterea loquor? Defici et enim me tempus cõmemorantem de Gedeone, de Barac, & Samsone, & Hiephthae, nec nõ Dauide Samuele, ac Prophetis.

Q. d. innumera sunt quæ possem producere exempla, sed tempus me citius deficiet, quã ut tantũ fontem exhaurire ualeam. Omnes em̄ fide claruerunt, quotquot Deo grati unq; fuerunt. De Gedeone, qui Madianitas fide potius, q̄ armis uicit, consule lib. iudicum cap. 6 & 7. Ius
Gedeoni
suis suis

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

sus fuit à domino, ut formidulosis & timentib⁹ ex populo, liberum faceret reuerti ad suos, manserunt ergo ex. 32000. nō plus. 10000. Ad huc autem nimius erat populus, itaq; probati sunt ad aquas, & qui manu & lingua instar canis lābu erunt aquas, & ipsi sunt iussi reuerti. Manserunt ergo ex. 10000. tantū viri. 300. quos armavit Gedeon, non armis bellicis, sed tubis, hydris, & facibus, & ita istis impetum in Madianitarum castra fecit. Hostes autem audientes sonitum tubarum cōplosum hydriarum, deinde uidentes faces, mutuis vulneribus seipsos confecerunt.

Eximiam ergo oportuit esse Gedeonis fidē, qui Deo credidit, & tam paucis viris, ingentem uim hostium aggredi non dubitauit: Admone- mur autem historia hac, quomodo potissimū aduersarij fidei sint vincendi, certe non multitudine & virtute humana, sed tubis seu buccinis, hoc est, Euangelij sincera prædicatione. Adhæc non paruum uictoriæ momentum addet, si conspicua, tēperata, & probe moderata fuerit uita nostra. Certe qui à quauis re metuunt, & animū despondent, muneri prædicationis uix unquā idonei erunt. Similiter & qui genua sua flectunt ad terram, hoc est, terrena tantum sapiunt & curant, reñciendi sunt, post habitis interim cœlestibus, ad quorum fruitionem præcipue sumus nati. Paruus autem numerus eorum est, qui forsunt animo, & tantum quæ Christi sunt quæ-
runt,

runt, isti nihil periculi pro Christo suscipere detrectant, & ita uictoriam ex hostibus referunt amplissimam.

De Barac filio Abinoe, & socia belli, Delbo Barac
 ra, quæ erat prophetissa, legimus quoq; Iudic.
 4. & 5. Paucis autem assumptis contra hostium
 ingentē multitudinē, ad modum foeliciter pug
 nauit. Nam ad conspectum Barac, Sysara dux
 cum toto exercitu suo ita perterriti sunt, ut fugiē
 tes ad unum omnes sint occisi. Sysara uero, à la
 bin uxore Abel cinei clauo per tēpora adacto,
 peremptus est. Iure igitur uult Apostol⁹ Hebræ
 os suos taliū gestorū esse memores, ut quæ sine
 fide fieri impossibilia omnino videantur.

Samsonis historia patet ex Iud. 14. quàm for Samson
 tis autem ille fuerit, puto satis unicuiq; patere,
 Si non fuisset fidelis, quomodo obsecro tanta
 fortitudinis specimina ædidisset? quomodo etiā
 robur ipsius sibi tantū profuisset? quomodo
 spiritus domini eum absq; fide ita arripuisset?

De Hiephthæ Iudic. 11. Votum illius, puta te Hiephthæ
 merarium, probare non ausi sumus, uerunta
 men nisi fide insignis fuisset, non tam anceps bel
 lum in hostes Ammonitas suscepisset. Porro de David
 Dauide & Samuele uiris Dei clarissimis, fatius Samuel
 est nihil dicere, quàm pauca, partim quod mira
 & uaria sunt illorum gesta, paucis minime com
 plectenda, partim q̄d cuius fideli notissima es
 se debent. Similiter etiam de cæteris prophetis di
 cendū

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
cendum, quorum libri omnes fide pleni sunt, si
cut & hanc cum primis sacræ literæ celebrant.
Nunc maxima congerie, tacitis tamen nomini-
bus, exempla accumulatur, ut passim in sacris lite-
ris plena fidei encomia inesse uideamus. Premittit
autem ideo nomina, ut illorum animos turba
hac exemplorum adobruens, plus feriat, & con-
fundat, eo quod subsequi illorum fidem non ala-
criter Hebræi pergant.

Per fidē expugnauerunt regna,
operati sunt iustitiam, assecuti sunt
promissiones:

Patres scilicet: possunt enim ista rectissime re-
ferri ad superiora, tamē si ita uideat nihil peri-
culi est, etiā ad posteriores patres, qui insignibus
fidei gestis claruerunt, referre, siue de istis in li-
bris Iudicum, siue Samuelis, siue Regum hoc fi-
at. Expugnauerunt autem regna, potissimum:
Iosue & David, hic quidem Syrorū, Moabita-
rum, & Ammonitarū, uide. 2. Reg. 8. & 1. Para-
20. ille uero aliorum populorum, de quo libri
Iosue uidere, est, precipue uero cap. 12.

Operari iu-
stiam.

Operari iustitiam] Operari iustitiam in scrip-
turis, interdum capitur pro vindicare ab aduer-
sarijs, id quod regum iudicum & potentum cū
primis est: interdum pro iuste & pie uiuere.
Virūq; autē nemo recte poterit, nisi spiritu Dei
& fide

& fide imbutus, arc̄sa bonitate Dei tot⁹ p̄dens.

Adepti promissi. ¶ Alijs aliæ promissiones factæ sunt, quas quia fide expectarunt, Deus p̄terire non potuit. Præcipue autem omnium cœlestes promissiones ut præcipuas acceperunt, quibus obtentis, bene illis fuit, ut de posteritate, de regno Christi: Vidit enim Abraham diem Christi &c. Tamen etiam temporalibus promissionibus hoc factum est, si non in patribus, tamen in illorū posteritate. Salomon accepit singularem sapientiam & foelicitatem à Deo, & aliā alia. Sequitur.

Occluserunt ora leonum, extinxerunt uim ignis, effugerūt acies gladij, ualidi facti sunt ex imbecillitate, effecti sunt robusti in bello, incursiones auerterunt exterorum. Mulieres acceperūt ex resurrectione mortuos suos.

Exempla ista promiscua, in duo genera diuidere possumus. Quidam ex martyribus in hac uita remunerati sunt, redemptionem accipientes non sine miraculo, de his primo loquitur. Quidā uero defuncti in tormētis uel ærumnis, potiora acceperunt, de quibus postea

Occluserunt ora leonum ¶ nimirum eadem fide,

fide, qua Moses sua miracula fecit, qua populus & sacerdotes uicerunt Hiericho, quaq; Dauid Goliad Philistæum. Hoc de Daniele dicit, Dan. 6. Deus quidem hoc fecit, at nisi is fide præditus fuisset, in id periculi nunquam peruenisset, sed una cum ceteris statuam adorasset. Atqui fidentem Deus saluare & magnificare uoluit. Nam ille illæsus è lacu leonum euasit, qui postea aduersarios illius cum impetu adorati, deuoraruñt. Nota tropum sermonis (de quo paulò supra etiam) quod de uno legitur, pluribus tribuitur. Sic Matth. 27. latrones dicuntur Christo conuicti aut fuisse, cū tamē unus tantū illi conuiciatus sit, quemadmodum in Luca legimus. De solo autem Daniele hoc habemus. Tametsi post Christum passum, martyres quosdam similiter obiectos leonibus, & incolumes relictos constet: Verum Apostolus uoluit potissimum illis exempla ueteris testamenti producere. Sunt qui intelligant etiam hoc de Dauide & Samsone, eo quod in plurali loquatur, sed prior sententia uideatur simplicior, & uerbis accommodatior, ut taceam interim quàm subiuncta eam uerisimile faciant.

Extinxerunt vim ignis ¶ De tribus pueris, Anania, Azaria, & Misael hoc dixit, de quibus Danielis. 3. Et isti sola fide obtinuerunt, ut ab ignis uehementia non læderentur. Non autem corporibus tantum, sed & uerbis & cesarie illæsi ex
flammis

flammis egressi sunt, fusius ista tractata sunt in
Comment: nostris in Daniele.

Effugierunt acies gladij] *σούατα* id est, ora
gladij græcus habet. Est autē tropus, de q̄ etiā
supra cap. 4. Sic Helias Propheta & David, qui
impetitus hasta à Saule, ictum declinavit, & per
fidē à Deo custoditus est. De Macchabæis etiā
hoc legitur. Et sanct⁹ popul⁹ propter ueritatē &
iusticiā pugnans cōtra gētes idololatrias, intact⁹
plerumq; permansit, hostibus se mutuis uulneri
bus cōficiētibus. Vides autem singula com
mata suas habere historias.

Conualuerunt de infirmitate] Sic Ezechias
rex admodum uicinus morti fuit, tamen ob in
signem fidem ad Deum reualuit, adedq; spaciū
uitæ prolongatum accipit. Idem Davidi euenit,
se creditur. Porrò si placeat hic, *ἀπὸ ἀδυναμίας*,
de recepto robore, post summam uirium attenu
ationem, accipere, exemplum in Macchabeis ad
modum illustre inuenis.

Robusti facti sunt] Ut Sampson, David. Sed
uidentur hæc mihi referenda esse ad Macchabæ
os, quos Hebræi uocant Asmanai, qui primū
quidem, uidētes suos miserime trucidari, retro
cesserant, sed sumpto animo à Deo nimirum,
cœlesti quadam uictoria potiti sunt.

Incursores auerterunt] Hoc fecit Iosaphat,
Asa, & aliij, de quibus in historijs biblicis uide
re est.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Mulieres acceperunt ¶ Mulieres quædam bonæ & piæ, quæ prophetas hospitio exceperant, mortuos suos rediuuos acceperunt. Dicere autem uult de Sareptana uidua, & Sunamitide, quarum altera Heliam, altera helizeum hospitata fuit. Sunt qui de alijs intelligunt mulieribus, equidem simpliciter intellexero. Ex resurrectione, hoc est, resurgentes filios acceperunt. Vide. 3. & 4. lib. Regum. Sunt qui hic ineptierunt, non intelligentes quid Apostolus istis sibi uellet. Isti omnes fidem habuerunt, interim tamen multa passi sunt: ne ergo alienum ducamus multis malis hic diuexari, certo Deus suis opportuno tempore nunquam non adfuit. Nunc de his loquetur, qui in hac uita à malis tormentis & periculis non sunt liberati.

Alij uero distenti sunt, aspernati redemptionem, ut potio rem sortirentur resurrectionem. Alij rursus ludibrijs & flagris explorati sunt, insuper & uinculis & carcere, lapidati sunt, dissecti sunt, tentati sunt, occisione gladij occubuerunt:

ἐτυμπαγίδισαυ, id est, pulsati sunt sicut tympanum, Significat tamen etiam extendere & excoriare. Quidam exponunt pulsati uel contusi sunt

tuli sunt fustibus. Ponitur hic, *ἡ περιεργασία*,
 sed uidetur mihi esse adiectitium. Hæc quæ hic
 Apostolus commemorat, uidentur magis sonare
 de martyribus post Christum passum, quàm
 de pijs, qui illum præcesserunt: sed historias dili-
 gentius reuoluentes, uidebimus ante Christum
 quedam sub Antiocho tempore Macchabgorũ
 impleta. Sic etiam Ammon, Manasse, Achab,
 & quidam alij impij reges, in scripturis, ob suã
 tyrannidem in bonos & pios admissam male
 audiunt. Sed melius illis fuit sic pro iustitia affli-
 gi, & potioribus statim perfrui, quàm hic re-
 demptos diutius coelestia bona expectare. Neq̃
 mihi quicquam dubij est, Daniele cum alijs
 huic uitæ redditis, maluisse dissolui & esse cum
 Christo, quàm superstites relinqui. Omnes qui
 dem resurgemus, sed sancti Dei martyres poti-
 orem resurrectionem habebunt, resurgent em̃
 ad gloriam, eamq̃ excellentissimam. Vna qui-
 dem merces & denarius omnes saluandos ex-
 pectat, alia tamen est claritas solis, alia lunæ,
 alia stellarum, quemadmodum & Apostolus
 1. Cor. 15. fatetur. Omnino autem quod hic ha-
 bet in Macchabæis apparet, quorum etiam Io-
 sephus mentionem facit. Fide ergo præditi resur-
 rectionem crediderunt.

Alij ludibrijs & flagris] Nullus sanctorum
 unquam in hac uita tam foeliciter uixit, quin sæ-
 pissime ab impijs & nescientibus Deum derisus

fit. Sic Iob ad afflictissimus ab uxore & amicis suis, David similiter ab ijs, qui uidebantur amicis simili, ut taceam de Mose dicere. Certe prophetae ad unum omnes passim conqueruntur, quomodo ludibrio habitis, & ab omnibus irrisi fuerint. Sed mirum hoc nemini uideatur, cum idem innocentissimo filio Dei contigit. Discipulus non erit supra preceptorem, sicut nec seruus supra dominum. De Hieremia sunt qui dicant flagellatum, id quod non raro Macchabeis, si bene memini, contigisse legitur.

Vinculis & carcere] Haec fuit omnium communissima poena, qua uiri Dei & sancti sunt affecti. Habes inter alios Hieremiam, Heliam, & Micham, crudelibus uinculis & carceribus fuisse diu exatos.

Lapidati sunt] Hoc refertur de sanctissimo Propheta Hieremia, qui tandem in Aegypto à suis lapidatus fuit. Lapidati autem & alij sunt, Zacharias filius Ioiade, & Naboth summa innocentia uir. Adhaec statim post passum Christum, Stephanus, de quo Acto. 7.

Serrati siue dissecti] De Iesaja istud intelligunt, quem Manasses serra lignea perdidisse dicitur, eo quod dixerat, se Dominum exercituum uidisse. Profecto istae historiae, quas Apostolus hic degustat, suis temporibus fuere notissimae: Etiam Christus Iudaeis summam crudelitatem obijcit, cum dicit, Hierusalem Hierusalem, quae occidia

occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt &c. Mat. 23.

Occisione gladij] Habes in historijs biblicis, quod Saul & Iezabel multos prophetas & sacerdotes occiderunt. Herodes rex Iacobum fratrem Ioannis gladio peremit, quemadmodum Acto. 12. legis. Isti omnes in hac uita suam remunerationem non acceperunt, sed in resurrectione & uita semper consistente, sunt sortiti.

Oberrarunt in ouillis & caprinis pellibus, destituti, præssi, adflicti, quibus indignus erat mūdus : in desertis errantes, & montibus ac speluncis, & cauernis terræ.

Paucis omne genus humanorum incommodorum ferè recenset, quemadmodū &c. 1. Cori. 4. Ad hoc usq; tempus & esurimus, & sitimus, & nudi sumus. & colaphis cēdimur, & incertis uagamur sedibus, & laboramus operātes proprijs manibus &c. Rudibus pellibus ouium & caprarum, nōq; male consutis, usi sunt loco uestimenti. Videtur autem alludere ad Heliam, pilosum, zonāq; pellicea accinctum renibus, deinde etiam ad Ioannem, qui simplicissimis & vilibus uestibus usus est, & sicut istis, ita & cibo potuq; summam pauperiem indicauit. Interim tamen

ANNOT. IN EPITS. D. PAULI AD,

non dubitamus & alios pios miseris uitæ huius
 p̄ssos fuisse. Recte igitur posuit ὄσπερ & νεκροί. Nā
 postremi omnium habiti sunt, destituti rebus
 necessarijs, nihil curæ in illos impendebatur.
 Præmebantur autem tyrannide aduersariorū,
 affligebanturq; curis, perturbationibus animo
 rum & terroribus. Quia uero ex hoc mundo
 non erant, mundus illos amare nō potuit, sed
 odio & malis omnibus prosequabantur. Digni
 erant isti cœlo, non mundo, postquam & cœle
 stem uitam meditabantur & in hoc tenebricosis
 simo mundo ueluti luminaria fuerunt. Virtus
 neq; auro neq; gemmis, neq; aliqua mūdi re cō
 pensari potest, maxime si secundum pietatem
 sit, vnde cœlestem remunerationem meretur.

In desertis & montibus] Partim propter ty
 rannidem impiorum, partim propter summā
 immisericordiam. Pudor autem est, plus demē
 tiæ inesse feris, quā hominibus. Scitis tempo
 re Achab centum prophetas in speluncis latuis
 se, quos Abdias pane & aqua pascebat. Loquit̄
 autē iuxta morem regionis, est enim Palestina
 plena montibus & cauernis. Fieri tamen potest,
 quod etiam de Iudæis, qui plurimi cum Mara
 thia in deserta fugierunt, eò quod legem Dei p̄
 uaricari nolissent, hi agebant in speluncis terræ
 & cauernis perarum, ex quibus circiter mille fu
 mo præfocati sunt, eò quod die sabbati pug
 nam detrectassent.

Discamus

Discamus hic, ne admodum contristemur, si uarijs malis hic iactemur, cum etiam sanctissimi patres paria hic perpeffi sint, imò maiora quam quisquam credat.

Atque omnes hi testimoniū promeriti per fidem, non acceperāt promissionem, quod Deus de nobis melius quiddam prouiderat, ne sine nobis consumarentur.

Paucis hoc dicit. Audiuimus insignem illorū fidem, sed nullam dum absolutam & dignam recepisse remunerationem, sequitur, quod alibi in resurrectione iustorum expectent. Promissionem hic, non simpliciter quietem, sed omnimodam & perfectam felicitatem tam corporis, quàm animæ intelligo. Hanc isti nondum sunt consecuti, quantumuis secundum potiorē partem, animā, felicissime habeāt, & cū Christo delicientur. Placuit enim Deo illos nō sine nobis consummare. Vespere autem diei adueniēte, Domin⁹ denariū salutis omnib⁹ laborantib⁹ in uinea sua dabit.

Interea sanctorū corpora ad resurrectionis tēp⁹ in terra qui escūt, tū demū q̄cūq; De⁹ pmisit plene cōsequēt.

Tātū de hoc capi.

Proinde nos quoq; cū tanta se-
 pti simus nube testium, deposito one
 re omni, & tenaciter inhærente pec-
 cato, per tolerantiam curramus in
 proposito nobis certamine,

Supra cap. decimo ostensum est, quàm varijs
 locis Apostolus fratres ad fidei constantiam &
 patientiam cohortari uoluerit, atq; ita in com-
 mendationem fidei ueterum digressus sit, nunc
 colligens quæ dixit, transitum facit ad conclusio-
 nem argumenti huius Epistolæ. Dicit autem.
 Quia sola fide & crucis tolerantia, patres Deo
 sese approbauerunt, & hisce nobis de salute cō-
 paranda tanta copia testati sunt, quomodo quæ-
 so nos excusati erimus, si illorū multitudini nos
 socios non coniunxerimus: si illorum exempla
 tam uaria non enixim imitati fuerimus: Per nu-
 bem hic, densitatem, frequentiam seu multitudi-
 nem testium intelligit, (non obscuritatem seu re-
 frigerationē, sicut aliās frequens est in scripturis
 nubis translatio,) id, quod etiā satis indicat uer-
 bum *περικείμενον*. Putes forsan Apostolum
 parū proprie loqui, dum dicit: currere certamē,
 sed scias agonia apud grecos commune nomen
 esse cursorum & pugilum, quasi diceret, currite
 uestrum

Nubes pro
 densitate.

vestrum cursum, hoc est, quod uobis à Domi-
 no p̄cipitur efficit, intēdite uires, permaneatisc̄
 in hac patientia & constantia fidei adfinē usq̄.
 Perseueranti enim p̄m̄ium salutis propositū
 est. Hisce autem quædam apponit, q̄ nos alacri-
 ores ad cursum pietatis absoluendum faciant,
 nempe sarcinæ exoneratio. Nihil oneris graui⁹
 est mala conscientia, ea enim aggrauat animā,
 & ita ad terram deprimit, ut cœlestia suspicere
 non ualeat, nedum in uia Domini alacriter per-
 gere. Hoc onus deponi Apostolus iubet, ut ex-
 peditior quisq̄ sit ad cursum consummandum.
 Et uenite, inquit Saluator, ad me omnes qui la-
 boratis & onerati estis, & ego reuocillabo uos:
 Expositiue autem ipse subiecisse uidetur, quid p̄-
 onus intelligat, peccatū nēpe, quod nos proximi
 circumstat, siue tenaciter nobis inhæret, *εὐ-*
πεπιστατον, quo uerbo graphice naturam de-
 prauatā in nobis siue philautiam depinxit. Tā
 tenaciter enim prauitas ista inhæret, ut per om-
 nem uitam satis abradere non possis. Conque-
 ritur idem & Paulus, quod sibi datus sit stimul⁹
 carnis, nuncius Satanæ &c̄. Verum hoc depo-
 suisse dicuntur, quicumq̄ per omnem uitā huc
 incumbunt, ut carnem suam doment, peccatū
 deponant, & spiritum nouamq̄ uitā assumāt.
 Vis ergo in proposito cursu pergere? auocamē-
 ta ista ab̄ice, & conatus non erit frustraneus.
 Sunt qui onus seu pondus curarum ac studiorū

Onus pro
 peccato, &
 Philautia.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

interpretantur, sicut in parabola habetur: facilis est Camelum per foramen acus transire &c. Amici, honores, diuitiæ, non sunt per se onera: neq; enim omnes onerant. Patet in Iob, Abraham, Dauid & alijs, sed his sunt onera, qui cor apponunt, qui non ita utuntur istis, tanquam non utantur, quiq; non thesaurizant in caelis. Verum hic nolumus esse arguti, abundet quisq; suo sensu.

respicientes ad fidei ducem & consummatorem Iesum, qui pro proposito sibi gaudio pertulit crucem, ignominia contempta, & ad dexteram throni Dei confedit.

Non contentus est sanctorum Patrum exemplis, illos ad fidei constantiam & patientiam, ad hortatus esse, sed & Christi exemplo tanquam omnium præcipuo eodẽ uocare conatur, si forsitan non sit, quem alia moueant. Esto quis imbecillis magis sit, quàm ut patres sequatur, tamen non est quod animum despondeat, habemus ducem fidei fortissimum Iesum, qui nos manu ducere cupit, adeoq; hoc illi volupe est, cum uia nostra sit, præcursor noster, & pastor noster, paratissimus ad auxiliandum nobis, respiciamus enim in eum qui nos præcedit & perficit: hic enim
 patienti

Dux fidei
 Christus.

patientissimus fuit simul & tolerantissimus, tū
dolorum, tum probrorum. Profecto, iniquis-
simum fuerit, seruum uelle maiorem esse domi-
no suo. Turpissimū item duce nostro in castris
agente, domi nos uelle desiderare, neq; unquam
militiam ingredi, præsertim eam, unde tanta li-
ceat nobis sperare bona. Modum loquendi ob-
serua, Dux fidei, pro Dux fidelium, sicut supra.
Pontifex confessionis, pro pontifice cōfidentiū,
concretum loco abstracti positum est. Sic habes
in quem debeant fideles respicere, quē imitari,
Christum saluatorem cum primis. Sanctos au-
tem quatenus isti Christum sunt imitati. Id qđ
ex Apostolo . i. Corin. . ii. patet, cum dicit: Imita-
tores mei estote, sicut & ego Christi. Alij aliter
fidei ducem exponunt, pro datore fidei. Sensus
quidem sanus est, sed minus tamen germanus.

Pertulit crucem J Potuisset Christus liber esse
ab omnibus suis passionibus & ignominjs, sed
noluit hæc nostri causa refugere indubie ut libe-
ratis nobis exemplū relinqueret, ut ipsum intre-
pide insequeremur. Dolores ferendi sunt, contu-
melia deuoranda est, Christum uere secuturo,
idq; similiter cum gaudio. Dicas, quomodo,
queso, quod Apostolus hic habet: pro propo-
sito sibi gaudio pertulit crucē, congruet cum
eo, quod dicitur: Tristis est anima mea usq; ad
mortem. Quantum ad spiritum attinuit, desi-
derio desiderauit Christus p nobis immolari,
quare

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

quare & ita summo cum gaudio omnes crucia-
tus subiit. Animam enim suam sponte pro no-
bis posuit. Quantum ad carnem, à morte ab-
horruit, quod per se malum non est, cum Deus
isto modo nos creauit, ut natura omnes abhor-
reamus à morte, tamen horrorem istum, spiritus
in Christo statim superauit, ut diceret. Nō mea
uoluntas, sed tua, pater, fiat. Quod si forsan per-
gis ista non sane perpendere, perdende saltem,
quid te mali propter Christum perferentem ex-
pectet? summa nimirum foelicitas, sicut & illum
obedientem, confessus ad dexteram throni Dei,
qui quatenus Deus est, neque ad dexteram, neque
ad sinistram patris confidere potest, cum eandē
omnino potestatem cum patre habeat, sed qua-
tenus homo est, hanc proximam à Deo potesta-
tem accepit, illique data est omnis potestas in cœ-
lo & in terra. De tropo autem hoc, supra cap. 1.
satis diximus. Obserua diligenter qua sit ad glo-
riam patris contendendum, nempe per crucem
ad summam foelicitatem, per ignominiam, ad
summam gloriam & dignitatē. Certe caro hoc
nūquā perspexerit, cæcior em̄ est, quā ut queat.

Reputate em̄, quod is talem susti-
nuerit à peccatoribus aduersus se cō-
tradictionē, ne defatigemini animis
defecti.

Amplificat

Amplificat exemplum propositum, ab innocentia passi Christi, ut qui mortem, & tam ignominiosam, perpeffus fit à peccatoribus, hoc est, nocentibus & qui toti erant peccatis adstricti, in quibus etiam uoluptabantur, isti autem tam ex Iudeis, quàm ex gentibus fuerunt. Si nunc hæc dux & caput nostrum Christus pertulit, tamq̃ patienti animo, decebit profecto nos illius membra, ista nobiscum reputare, neq̃ unquã admittere, ut uel à malis uincamur, uel cruce defatigemur, modo eodem perduci uelimus, quo ipse perductus. Certe nos nunquam tam innocentes fuerimus, quin inhærens nobis peccatū ad pœnam nos merito deposcat. Hoc autē in Christo non fuit, & tamen crucis ignominiam patienter pertulit: quãto magis nos multis modis nocentes eodem modo animatos esse conueniet. Nihil iniqui hic admittetur in nos. Imo cedent omnia nobis in maximum lucrum, si infractus perduret animus. Et hoc est uere ad patientiã animare.

Nondum usq̃ ad sanguinem restitistis aduersus peccatum repugnantés, & obliti estis exhortationis, quæ uobis tanquam filijs loquitur.
**Fili mi, ne neglexeris correptionem
 Domini**

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
Domini, neq; deficias, cum ab eo ar
gueris. Quem enim diligit Domi
nus, corripit: flagellatautem omnē
filium quem recipit.

Alius locus ab insufficientia passionis. Dicit
autem. Quid: Velletis uos propter mala perpēs
sa tam statim animo deficere: Certe nondum tā
ta & tam grauia uos oppresserunt mala, non
dum ad sanguinem usq; resistendum fuit in pug
na aduersus peccatū. Decebat uos imitari Chri
stum, qui non contentus fuit probra, ignomini
am, & id genus alia pro nobis deuorare, sicut
nec sanguinem pro nobis fundere, sed & mor
tem, eamq; crucis pro nobis subire uoluit. Neq;
ergo quicq; nobis durum sit pro ipsius nomine
in peruersa hac generatione tolerare. Supra cap
pite. 10. dixit illos ingens certamen afflictionum
sustinuisse, probris & pressuris affectos esse,
spectaculo fuisse omnibus, direptionem faculta
tum cum gaudio accepisse, quæ sane non exilia
uidentur: sed si ad finem spectes, & ad rationem
cohortationi conuenientem, recte hic ista quan
tumuis ingentia, minutula ab Apostolo censē
tur. Fieri potest, ut aliqui ex illis, propter confes
sionem nominis Christi flagellati sint, quod cer
te absq; sanguine fieri haud potuit. Mihi videt̃
hic per sanguinē, uitam intelligere, quam tamē
illi

illi nondum pro Christo exposuerant. Vitam autem pro Christo amittere, supremum malū est, quod impij p̄is infligere possunt: neq; etiam hoc, nisi permittente patre cœlesti, absq; cuius uoluntate, ne pilus quidem capitis perit. Peccatum, uidetur hic apostasian intelligere & defecti onem à Christo.

Et obliti estis exhorta.] Puta, tam cito. Sententiam ex Prouerbijis adduxit cap. 3. qua ad patiēter perferenda mala inhortatur. Multa ferre tanquam à Domino immissa, signum est excellentis dilectionis. Qui multum corripit̄, maxime à Deo diliguntur. Hoc mundus nescit. Non loquitur autem de ijs, qui patiuntur tanquam fures, homicidæ, & id genus facinorosi, sed tanquam ueritatis sectatores. Corceptionem in genere intelligit, siue per Prophetas, siue per tyrannos, siue per morbos, siue per inopiã, aut per aliam quandam rationem adductam. (Nan̄ istis Deus sæpius fidem suorum exercere uult.) quomodo cūq; hoc fiat, caue dissoluaris & abiecto sis animo, sed alacri. Solet enim, inquit, quos diligit Dominus corripere seu erudire. In Osea legitur tanq; p̄sens ultio quod Dominus adulterantes Israëlitas exosus, noluerit corripere, sed suis pessimis permisit cupiditatibus. Certe quos hic Dominus corripit, tanquam clementissimus pater corripit, & ut qui curam suorum nondum abiecit. Apoc. 3. Ego quoscumq;

amo

Corripia
Deo, est di
ligi.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

amo, arguo, & castigo. De hac castigatione seu correptione, gratias agunt Deo Dauid, Hieremias & alij. Sic enim erudimur ad salutem. Idē uidetur uelle dicere, eo quod subiicit. Flagellat autem omnem filium quem recipit. Quamdiu ut filij flagellamur, tam diu in gratia patris sumus, qui uidens nos ignauos, & officij parum memores, istis stimulis nos ad diligentiam sollicitat, & accendit, ut fide & patientia fortiter pergamus. Alioqui ipse qua est ineffabili misericordia, non delectatur in flagellis nostris, sed quia nostri met obliuiscimur, mederi isti malo, dum corripit, uult. Istud autem facit suis, ne cum mū de hoc prauo cōdemnet, quemadmodum habemus. i. Corin. 11;

Si castigationem sustinetis, ueluti filij uobis offert se Deus. Quis enim est filius, quem non castigat pater? Quod si alieni estis à castigatione, cuius participes sunt omnes, igitur spurij estis, non filij.

Ultimus hic locus occurrit, quo Apostolus in patientia & fidei constantia Hebręos robora re uoluit, estq; à dignitate eorum, quos Deus castigat. Nam eò probantur, quod sint germani filij illius, non adulterini aut spurij. Dicere uult.
Obsecro,

Obsecro, an uos potiores patres habebitis sanctis, qui à condito mundo indefinenter ad unū omnes flagellū domini sunt experti? Si nō uultis, quare ita timidi tergūm subtrahitis? An nō Deum patrem uestrū agnoscitis? Certe quamdiu ille nos castigat, ut natos dilectos amplectitur, curamq; ad salutem nos prouehendi perpetuam retinet. Quis enim pater, uidens filium immorigerum lasciuientem, & carnalibus desyderijs deditiorem, non castigat? Si quem nō castigat, certe ut filium illum neq; agnosceret, neq; nomen patris satis tuebitur. Hic tamen non recte inferes, ergo omnes qui adfliguntur, sunt filij Dei: contrarium enim tantum uerum est. Castigant enim, qui tamen statim à fide resiliunt, patrem Deum abnegant, & desperant. Isti autem non sunt ueri filij, postquam paternam manum ad emendatum ferre non sustinent, nihilominus castigatio benignitatis paternæ euidentissimum est argumentum.

Quod si alieni estis] A cōtrario arguit. Omnes, intelligit tã veteris, quàm noui testamēti sanctos, qui nimirum Deo gratissimi fuere, ut Abraham, Mose, Iob, Dauid, Daniel, & nulli non. Nã quotquot pie in Christo uiuere uolunt, necesse est ut persecutiones serant. Iam si uos castigationem, quam omnes sancti admiserunt, auersamini, consequitur uos non esse ueros filios, sed spurios. Hoc autem quam absurdum sit & abo

minabile uel cogitare de nobis, perpēdaris ipſi

Itaq; cū carnis noſtræ patres ha/
buerimus caſtigatores, & reueriti ſi/
mus illos, an non multo magis ſubij/
ciemur patri ſpirituū & uiuemus?
Atqui illi quidem ad paucos dies p/
arbitratu ſuo nos erudiebant; hic au/
tem ad commodū noſtrum in hoc,
ut impartiat nobis ſanctimoniā ſuā.

Quandoquidem in ſimilitudinem patrū ca/
ſtigantium filios incidit, eam nunc proſequitur,
cauſamq; ponit, ob quas patientius ferre nos ue/
lit caſtigationem Dei, quā hominum. Eſt autē
à maiori locus. Comparat enim carnales paren/
tes ad coeleſtem. Sensus eſt, Patres, quos ſecun/
dum carnem habemus, natura plenam poteſtatē
& ius corripiendi filios ſuos habent, & hor/
rū etiam eſt iſtos ſumme reuereri, illiſq; ſubijci.
Quanto magis autem id debemus omnium da/
tori Deo, patri ſpirituū, hoc eſt ſpirituāli, &
uitam omnibus conferenti. Vt cūq; parētibus
te ſubijcias, tamen moriendum, hac autem ſub/
iectione immortalitatem tibi parabis. Adhæc
quanto ſpirituālis ille pater terrenis dignior, be/
nignior, melior, noſtræq; ſalutis ſitientior eſt, tā
to pati

to patientius etiam manum illius clementissimā
 ferre nos addecebit. Aliam nunc rationē subi-
 cit. Patres carnales per paucos quidem dies nos
 castigarunt, idē pro sua libidine, nunc iracun-
 di, nunc acerbiores, cedentes adfectibus, suam
 ita in nobis gloriam, aut emolumentum spectā-
 tes, cum forsā blandimentis plus effecissent,
 sed ita illis uidebatur. Atqui Deus multo foelici-
 us nos punit, nullis enim affectionibus est ob-
 noxius, neq; suum commodum nos castigando
 quærit, sed solū ut nobis profit, spectat. Quod
 autem commodum hoc est? Ut impartiat, in-
 quit, nobis sanctimoniam suā, hoc est, quem
 admodum ipse sanctus est, ita & nos per eum
 castigati, sancti reddamur. Nam quandoquidē
 ipse sibi sufficiens est, & perfecte beatus, nostro-
 rum bonorum non eget, ipsi nihil per nos, uel
 accedit uel decedit. Ad sanctimoniam ergo quia
 crux facit, non est quod hac pressi, animum abij-
 ciamus. Videmus sane quā facile Dei obliuio
 nobis incurrat, cum secundum carnem rectius
 nobis habere uidemur, quid quæso fieret, si nul-
 la omnino tēporalibus inhæreret amaritudo?
 Finem itaq; crucis & afflictionum contemple-
 mur, & indubie nō erit cur tantopere abhorrea-
 mus.

Omnis autem castigatio in præ-
 sens quidem nō uidetur esse gaudij,

sed molestiæ. At postea fructū tranquillum iustitiæ reddit his, qui per illam fuerint exercitati.

Summū commodū ex cruce prouenire dixi eā autē ferre fateor esse molestissimū. Vt cūq; tamen ferentes aduersa forti animo, paulò post exercitati, optimos simul & suauissimos fructus, prouenisse sibi cernent, iustitiā puta, tranquillitatem, sanctimoniam, ad eòq; ueram beatitudinē. Certe lōge utilissim⁹ fructus est, conuersationē habere in cœlestibus, annumerati electis Dei. Huc autem crux adducit, non est ergo contra uoluntatem Dei fugienda. Concludit nunc testimonio ex Esaia cap. 35. desumpto, & dicit:

Quapropter manus remissas, & genua soluta surrigite, & facite ut recti sint gressus pedibus uestris, ne claudicatio aberret à uia, imò sanetur potius.

Aliquanto diuersis uerbis in propheta legitur, verum ut iam aliquoties monuimus. Autor. LXX. imitatus est. Dicere autem uult: Quare manus uestras deijcitis tanquam despondentes animos & sitis alacres & imperterriti, ne labascant genua uestra præ timore & tristitia. Quib⁹ uerbis

uerbis nil aliud, quam pusillanimitatem illorū increpat, atq; ad sumendum animum in domino inhortatur. Meticulosos autem puidos & mcerentes videmus trepidare, manibus pendulis incedere, genibus dissolutis vacillare. Addit: ne claudicatio &c. hoc uult: Ne sitis tanquā claudicantes, & non rectis incedentes pedibus, qui facile subuertuntur, sed erecti & firmi. Similitudinem trahere uidetur à curribus, qui aberrantes ab orbita, nonnunquam subuertuntur. Pergit nunc ultra, alias uirtutes & fructus fidei commēdans, cū primis uero pacem & sanctimoniam uitæ, quam & paulò ante ex cruce impartienda nobis asseruit.

Pacem sectemini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo uidebit Dominum, curam agentes, ne quis sit qui deficiat à gratia Dei, ne qua radix amarulentia, supullulans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

Vbi vera fides in Christum fuerit, ibi indiuiduum comitem pacem secum trahit, eam autē primum cum Deo, tranquilla iam conscientia de peccatis, deinde etiam cum omnibus homini

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Sāctimo/
nia quid.

bus, tam amicis, quā inimicis, tam Iudæis quā gentibus. Sanctimoniā etiam adesse nobis uult, qua intelligimus continentiā corporis, ut abstinentes ab omnibus, quæ animam aggrauare possunt, apti simus ad diuinum cultum, vitāque Deo dignā hic uiuamus. Hæc si absit, nulla spes est uidendi Dominum. Videtur Apostolus alludere ad illud Exodi. 19. ubi Dominus iussit, ut populus per triduum sanctificaretur, idque faciebant ieiunijs & orationibus, nimirū, ut ad diuina esset aptior. Certe si carnalibus voluptatibus immergamur, Deum non uidebimus, hunc enim soli mundo corde uidere possunt Mat. 5.

Ne quis deficiat à gratiā] Vult gratiā Dei diffusam esse in labijs nostris, & ita omnibus commendatam, ut ueri imitatores & discipuli Christi inueniamur: atque ad hunc sensum subsequentiā uidentur facere. Sunt tamen qui beneficentiā erga proximum, per gratiā hic intelligunt, atque quod iubeat unumquemque operam dare, ne in quoquam partius ista gratia Dei sese exerat:

Ne qua radix amara.] Amaritudinem animi cauere uult, quemadmodū & Ephesius dicit. Omnis amarulentia, & tumor & ira, & uociferatio, & maledicentia tollatur à uobis cum omni malitia. Eph. 4. Venuste autem istam amaritudinem animi, radicem amarulentiae (seu quod idem, amaram) & suppullulantem uocat. Malorum enim maximum prouentum & feracitatem pat
Sim vi

sim videas, & quod paruo tēpore in proxima
quæq; naturam suam transfundant, atq; adeo
corrumpant. Cura ergo hic opus erit.

Ne quis scortator, aut prophanus, uelut Esau, qui unico edulio
permutauit ius primogeniti. Scitis enim quod postea cum uellet hære-
ditario iure benedictionem assequi,
reprobatus sit. Non em̄ reperit pœ-
nitentiæ locum, tametsi cum lachry-
mis quæsiuisset eam.

Pecunias voluptates sectantes, & suscipi decq;
religionem pietatis habentes, regno cœlorum
sunt indigni. Scortatorem uocat, non qui semel Scortator.
aut iterum in flagitium hoc prolapsus est, sed
qui assuetudinem mali iam nactus est. Simili- Prophans
ter prophanum, vitæ purioris & secundum pie-
tatem instituti negligentem, ad eodq; mysteriorū
Dei incurium. Neq; uero putes Apostolū ho-
rum facturum fuisse mentionem, nisi in ecclesia
tū aliquando inoleuisse cognouisset. Vides hic
nihil in humanis ab omni parte beatum, cautus
ergo ambules, lapsis ex infirmitate condoleas,
tamē ut ad fratrum errata nuncq; conuiuere uelis

ANNOT. INEPIPTIS. D. PAVLI AD

Velud Esau ¶ Scite admodum Apostolus exemplum hoc adducit, quo fratres religionis ne-
 glexiores, & deditiores carni quàm uocationem
 ipsorum decebat, reuocaret uel in uiam, uel sua
 admonitione præseruat. Esau certe pro uili edu-
 lio ius primogenituræ suæ, quæ debebat illi fuis-
 se dignissima, uendidit. Quæ causa? nimirum in-
 gluiues, & breuis quædã uoluptas: Ius primo-
 genituræ, non debuit illi tam abiectum fuisse,
 ut quod donum Dei uere esset, cuius contemp-
 tus non potuit non & alia mala illi afferre. Nam
 postea sera pœnitentia ductus, à benedictione iu-
 sto Dei iudicio excidit. Vide Gene. 15. & 27.
 Dextre sane hunc locũ Apostolus exposuit, &
 secundum ipsissimam spiritus mentem. Quidã
 hunc locum calumniantur, ut quo negetur pœ-
 nitentia, quemadmodum Nouatiani Hæretici
 ausi sunt dicere, sed præter rationẽ hoc faciunt.
 Tum nihil loci pœnitentiæ supererit, cum lata
 iam sententia iudicij fuerit. Certe in inferno dam-
 nati frustra lachrymabuntur & pœnitentia pec-
 catorum ducentur, Et hanc Apostoli esse men-
 tẽ, facile propius intuẽti apparebit. Benedictio,
 quem dabat Isaac, indubie instinctu spiritus san-
 cti facta, sententiæ diffinitiuæ loco erat, necesse
 itaq; fuit eam esse ratam & irrefragabilẽ. Quod
 si Esau ante benedictionẽ factã, mores mutas-
 set, & ex animo & uere pœnituisset, utiq; non fu-
 isset à Deo reprobatus. Hæc mihi uidetur ger-
 mana

Pœnitentia
 an hic non
 negari.

mana loci esse expositio. Alij hic annotant Esau non uere pœnituisse, puta quod factum infectū uellet, sed potius damni intuitu se ita gessisse, quemadmodum Iudas fecit, & omnes impij facere solent, qui pœnam exhorrescunt magis cū dolent de admissis, quàm quod ira peccatum odiant, & Deum offensum sentiant.

Non enim accessistis ad cōtactū montem, & incensum ignem ac turbinem, & caliginem, & procellam, tubæq; sonitū, & uocem uerborū, quam qui audierant, deprecati sunt, ne his adiungeretur oratio. Nō em̄ ferebant quod edicebatur: Si bestia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur, & adeo terribile erat uisum, quod apparebat, ut Moses dixerit: Expauēfactus sum & tremebundus.

Hortatur iam fortiori argumento, nempe à dignitate Christi, cui omnes nomen dedimus, cuius etiam ecclesia dicimur. Illi si uere credidimus, oportebit nos uocationis nostræ esse me-

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

mores, iustitiæ, paci, puritati, & sanctimonie ex animo studere. & ita ista superioribus coherere. Dixi supra, ubi habuimus: Pacem sectemini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo ui debet Dominum, Apostolum respexisse ad locum Exodi. 19. eum nunc, quia non parum ad institutum suum facit, tractandum sibi sumit. Frequens autem argumentum hoc est apud Paulum, quod nos maiorem curam sanctimonie impedere debeat, quam qui sub Mose uixerunt, eo quod in maiore luce sub Christo uersentur. Olim quando Moses accepturus erat legem à Domino, populus Israël crassior ad montem accessurus, audiuit, ut se antea per triduum sanctificaret, sicut paulo ante diximus. Vos non accessistis ad tale montem, incensum ignem, turbinem, & caliginem &c. sed ad montem Sion, ad ciuitatem Dei uiuentis, quemadmodum statim dicet, quanto ergo maior à uobis sanctificatio & studium approbandi uos Domino requiratur, perpendite.

Montes tangere.

Ad contactum montem ¶ Modus loquendi est, quemadmodum in Psal. 17. 103. & 143. Tangite montes & fumigabunt: quando enim montes diuino nutu & tremenda Dei potentia contremiscunt, dicuntur à Deo tangi, hinc mons contactus hic est. Alij montem contactum, uisibilem & tangibilem exponunt, sed mihi non satis facit istorum expositio, aliud enim scriptura spectandum eo proposuit. Dicit autem hic paucis quid tempore

tempore legis datæ sit factum.

Quam qui audierant ¶ Exod. 20. Cunctus populus uidebat uoces, & flammam, & sonitum tubæ, montemque fumantem, & perterriti ac pauore concussi, steterunt procul, dicentes Mosi: Loquere tu nobis, & audiemus. Non loquatur nobis Dominus, ne moriamur. Et Deute. 18. repetitur: Ultra non audiam uocem domini Dei mei &c. Ait autem dominus. Bene omnia locuti sunt: Prophetam suscitabo eis &c. Quia Deum loquentem nobis, non potuimus audire, Christus incarnatus est, in cuius ore Deus uerba sua posuit. Audiamus ergo hunc. Hac magnificentie suæ declaratione, Deus metum sui, & reuerentiam quandam crasso populo incutere uoluit, quem admodum ex Exod. 20. cap. patet.

Si bestia tetigerit montem ¶ Videtur esse causa cur uocem Domini audire populus deprecatur sit. Cum enim ne iumentis quidem accessisse, impune fuit, etiam sibi haud esse colligebat, & fieri potest, quod etiam Domini uocem audisse, putaret leuiferum. Ordo quidam obseruatus fuit in accessione montis. Mosi permittebatur accessus ad Deum in monte, etiam Aaroni, deinde septuaginta, postea populo, iumenta uero longe arcebantur, ut quæ aliena erant à Deo. Quod si bestia propius accessisset, lapidabatur, aut iaculo configebatur. Et hoc significabatur, pecuinos homines esse indignos, qui propius diuinis adhiberentur

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

hiberentur, nihil enim illos Deo dignū sapere.
Et adeo terribile ¶ Augēt istis quæ præmisi. In
certum autem est, an Apostolus dictum hoc
Mose. Expauēfact⁹ sum & tremebundus, ex ter
rifica ista domini apparitione, & omniū trepi
datione, collegerit, aut ex alio quopiam sacro li
bro hauserit. Certe in biblijs non reperitur. Sed
hic nihil est quod cunctemur, ueritati consonat,
merito igitur amplectendum. Nos quoties iudi
cia Domini tremenda perpendimus, haud mirū
si contremiscamus, maxime solam legem audi
entes, quam nemo mortalium se impleuisse glo
riari poterit. Quod si tantus uir expauēfactus,
quanto magis nos, qui non dum eo pietatis per
uenimus.

Sed accessistis ad montem Sion,
& ad ciuitatem Dei uiuentis, Hieru
salem coelestem, & ad innumerabi
liū Angelorum coetum, & ad con
cionem primogenitorum, qui con
scripti sunt in coelis, & ad iudicē uni
uersorum Deum, & ad spiritus iu
storum perfectorum, & ad noui te
stamenti conciliatorē Iesum, & ad
sanguinem

sanguinem aspersiois meliora loquentem, quàm loquebatur sanguis Abel.

Vultut dignitatem nostram probe attendamus: si quidem uere Christiani sumus, ad aliū populum, nempe ecclesiam Dei accessimus, quæ nobis per montem Sion figuratur. Nam ibi ea sumpsit originem, & postea in fines orbis terræ propagata est, ut ex Actis patet. In Galatis, ubi distinguit montem Sion & terrestrem Hierusalē à cœlesti, etiam tale quod est. Nostra mater, cœlestis Hierusalem, ad quam quorquot à condito orbe fuerunt iusti, pertinent, sed uidebimus hoc ex Apostoli verbis, qui ipse satis explicat. Præfert autem nostra ueteribus, indubie, ut maius pietatis studiū in nobis accendat & excitet. Obseruabis hic, ecclesiam istam Dei humanis oculis non posse cerni, nam fideles mortui, & adhuc in carne uiuentes, & nos secuturi, de hac ecclesia sunt, etiam ipsi Angeli. Eam autem uocat ciuitatem Dei uiuentis, eo quod Deus illam inhabitat, & gratiā suam in illa ubertim explicat. Hierusalem cœlestem eo quod nihil sordium terrenarum resipit. Concionem primogenitorū, eo quod alijs fratribus secundum carnem collati excellunt, & quasi Domini illorum sunt. Vel primogeniti dicuntur participatiue, eò quod
Christus

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Christus caput ipsorum, primogenitus mortuorum dicitur, à quo huius nominis participatio illis donetur. Christo cum primis hæc dignitas competit, idç natura, nobis non nisi per gratiam. Ab æterno autem Deus saluandos prædestinavit & præuidit, & hæc est conscriptio in cœlis seu librum uitæ. Hinc certe gaudium est filiis Dei, quod nomina sua scripta sunt in cœlis, quæ admodum discipulis suis Christus Luc. 10. dicit.

Et ad iudicem uniuersorum ¶ Non frustra iudicis Dei cõmeminit. Sic enim sollicitudinem & metum quendam illis infligit, quo uitam suam uera sanctimonia ornare non negligant. Iudex enim Deus est, & iudex uniuersorum, quem nihil quicquam latere potest eorum quæ fiunt. Ad spiritus autem iustorum perfectorum, inquit, hoc est corpore liberatorum. Perfectionem enim ueram expectamus adhuc, cum Deus omnia in omnibus futurus est. Istis iustis accedere cupiamus. Supra diximus testamentum, usurpari pro foedere, ubi quoç explanatum est. quomodo Christus mediator noster sit, quasi diceret, si nihil est quod uos mouere possit, moueat saltẽ preciosissim⁹ sanguis Christi p nobis us⁹, ut grati illi sitis, hoc si facere contempseritis, quæ obsecro peuntibus reliqua erit excusatio?

Ad sanguinem aspersi ¶ Alludit ad propitiati onem per sanguinem factam, de qua supra cap. 9. fuit autem figura sanguinis Christi precio-
sissimi

filissimi, qui nos emundat ab omnibus peccatis
 & sordibus. Caueamus ergo ne porro coinqui-
 nemur. Christi sanguis longe sanctiora loquitur,
 quàm Abelis à fratre occisi: qui typum quendam
 Christi gessit. Sed & Christus à fratribus suis Iu-
 daeis innocentissime occisus est. Certe Abel secun-
 dus, multo clarior est Abele primo, qui fuit
 filius Adæ, cum iste sit filius Dei. Omnes homi-
 cidæ terrentur usq; in extremum diem uitæ, idq;
 ex sanguine Abelis uindictã usq; postulãte. Ho-
 micidiũ em̄ & effusionẽ sanguinis Deus inultũ
 non sinit. Hoc si uerum est, quomodo quæso
 pœnam effugient, qui quantum in se est, cottidie
 Christi sanguinem peccando fundunt, maleq;
 gratos illi se per omnia exhibent.

Videte ne aspernemini eum qui
 loquitur. Nam si illi non effugerũt,
 qui auersabantur eum qui loqueba-
 tur in terra, multo magis nos, si eum
 qui de cœlis est, auersetur.

Nunquam instituti sui Apostolus obliuisci
 potest. Habuimus enim scopum Epistolę esse,
 ut Hebræi, hætenus legis & Prophetarum au-
 ditores, ultra Christum, non Moſen suum audi-
 ant. Nam huic si nõ habeat fides, impune haud
 quaquam futurum esse. *μη παρατησθε*, id
 est, ne afferatis aliquem prætextum, quo uos
 excusetis

ANNOT. IN EPITS. D. PAULI AD

excusetis, ne Christum audiatis. Non enim tantum uult nos non aspernari eum qui loquitur, sed neq; ullum prætextum facere. Effugerunt, scilicet supplicia. Eum qui loquebatur in terra, alij Angelum intelligunt, per quem lex data est, figuramq; mediatoris gessit: Alij Mosen, quod & mihi probatur: Affert enim solitum suum argumentum à maiori. Quandoquidem non effugerunt pœnas Mosen non audientes, multo minus euadent impunes, qui filium Dei, & iam glorificatum non audiunt, & in incredulitate sua perdurant. Vtriq; illos multo grauissima pœna manebit. Sic & supra cap. 2. Super terram contingebat oracula Mosi data audire, nunc Christus de cœlis loquitur, quando spiritu suo ministros in hoc electos afflat, & uoluntatem suam hominibus annunciat. Vel, cum de cœlis dicit, respicere nos uult ad eum, qui iudex uenturus est uiuorum & mortuorum. Hæc admodum pia admonitio est, ut prouidi & circumspecti simus, & unicum doctorem & magistrum nostrum in cœlis, audiamus. Vocat enim nos ad se, atq; adeo ad sanctissimam uitã. Ne sumamus obsecro prætextum, quemadmodum Euangelici uocati ad nuptias fecerunt. Omnes natura excusati esse uolunt, & iusti apparere, exemplo sunt, Adã, Saul, & alij, sed nulla apud Deum ualebit excusatio, maior sit nobis illi⁹ autoritas, q̃ ut excusatorum locum superesse in animum inducam⁹.

Cuius

Cuius uox tum concussit terram,
 at nunc denunciauit dicens: Adhuc
 semel ego concutio nō modo terrā,
 uerum etiam cœlum.

Quandoquidem Apostolus cum peritis in
 scripturis loquitur, omnia ferè scripturis confir-
 mat. Adducit locum Hag. 2. quem satis fœliciter
 interpretatur: LXX autem more suo, imitatus
 est. Vox Dei olim terram concussit cum Moses
 acciperet legem, fuit enim terræ motus, & com-
 motio populorum, qui audientes quæ Domi-
 nus fecisset, conturbabantur, & timore apprehē-
 debantur. Montes exultabant ut arietes, & col-
 les sicut agni ouium. A facie Domini contremu-
 it terra &c. Psal: 114. Qualis autem olim cōmo-
 tio fuit, talis etiam cōmotio & pturbatio facta
 est, Euangelio in toto orbe annunciatō, id quod
 adumbrabatur, quādo in missione spiritus sancti,
 locus ubi erant Apostoli congregati, cōmo-
 tus est, sonitus de cœlo auditus est, & alia, quæ
 in Actis leguntur. Scias autem quædam in Pro-
 pheta quadrare in primum Christi aduentum,
 qui fuit in humilitate, quædā uero in secundum,
 qui futurus est in gloria. Nam non est infrequēs
 prophetis de toto Christi regno pphetizare.

Adhuc semel ego ꝑ Hebræi paulò aliter ha-
 bent, Manifeste autem apud Prophetam uocatur

tio gentium & institutio ecclesie prædicitur. Vult enim dicere, non esse longum tempus, cum Dominus iterum mira facturus, & populum suum iuxta promissiones prophetarum redempturus, & ista futura sit magna commotio. Addit etiam alia, quibus indicat in aduentu Christi multa miracula ædenda esse. Cæterum à baptismo Christi, usque ad missionem spiritus sancti, etiam miracula per Apostolos facta, pro una commotione habentur. In primitiua autem ecclesia necessarium fuit, ut fierent miracula, oportuit enim nouam illam doctrinam uirtute spiritus & miraculis mundo confirmari. Iam confirmato Euangelio nihil opus est. Nam qui apostolicis miraculis non credit, neque nouis unquam ex animo crediturus est. Noua commotio, argumentum erat nouæ legis, & quod umbram sequeretur ueritas. Sed uideamus quomodo Apostolus dictum hoc expendat.

Porro illud quod dicit: adhuc semel, significat eorum quæ concutiuntur translationem: utpote quæ facta sunt, ut maneant ea quæ non concutiuntur.

Vide, inquit, mysterium in istis uerbis: Semel adhuc. Si commouenda sunt, non sunt stabilia & consummata

cōsummata. Deus qui est firmissimus ac immu-
tabilis, non potest cōmoueri & concuti. Iam si
lex Mosetam firma & solida est, quàm Deus ip-
se, cur dicit se adhuc semel concussurum nō mo-
do terrā, verū etiā cœlū? Translationē ergo cē-
remoniariū ista cōcussione significare Propheta
uoluit, ut quę sēpiternę & perpetuę esse nō debe-
bāt. q̄modo ergo recte in istis uos gloriemini?
Cōmotio, ostēdit res nō esse firmas atq; imōtas.

Vt pore quę facta sunt.] Nulla creatura pro-
prie est imutabilis, quia coepit esse, etiā ne angeli
quidē natura imutabiles sunt, sed solā Dei grā-
tia, qua etiā cōsistūt. Quęcūq; facta sunt, possunt
aboleri & concuti. Vita ęterna, charitas in Deū,
ista sunt ęterna bona & quę perdurant. Opor-
tuit autem mutabilia p̄cedere, ut succedant im-
mutabilia. Sic & de sacerdotio leuitico atq; cēre-
monijs licebit dicere. Alij referunt ista ad extre-
mum diem, ut in quo mutatio omnium rerum
futura sit, quod & nos confitemur.

Quapropter regnum assumentes
quod concuti non possit, habemus
gratiam, per quam ita colamus De-
um, ut illi placeamus cum reuerētia
& religione. Etenim Deus noster
ignis consumens est.

Hic se aliq̄modo explicat, & dicit nos qui Christo credimus in scriptos in regnum Dei, quod quia perpetuum & immobile est, assumamus, ingrediamurq̄ in illud, Christum regē ante omnia audituri. Videtur autem gratiam accipere, quemadmodū paulò supra, pro firmitate morum in tractandis proximis, quæ & ipsa fruct⁹ est verę charitatis. Atqui ista Deo placetur, maxime si accedat comes, reuerentia & religio. Cogitemus Deum semper præsentem, & inspectore operum nostrorum, cui & reddenda sit uitæ ratio, & indubie omnis desidia & socordia à nobis abscedet. *εὐλαβεία* promptitudo quædam suscipiendi id quod Deo placet, facultas quædã est, sed cum timore Dei coniuncta. Et ita charitatem nobis & timorem Dei cõmendare uoluit. Interea tamen redijt ad ea, quę superius dixerat: Pacem sectemini cum omnibus &c.

Εὐλαβεία
quid.

Deus zelotes.

Etenim Deus noster ¶ A periculo argumētur. Testimoniū autē istud ex Deute. 4. descriptū est. Dicit autem. Deus zelotes est, non parcit delinquentibus, sed uisitat iniquitates in tertiam & quartã generationem. Efficacissimus ultor est, & quemadmodum ignis stramini & stipulis appositus, illis nequaquam parcit, sed consumit, ita & ille nemini parcit, nisi innouationem uitæ meditati, resistere illi⁹ irę nemo potest, nisi qui resipuerit. Cauendum ergo erit, ne cõtemnam⁹, contempserimus autem, si eum quem misit non amplexi

amplexi fuerimus. Quidam hanc clausulam in
tium sequentis capituli faciunt, sed minus cōmo-
de. Nam est ratio eius, quod regnum immobile
Hebræos assumere adhortatus est.

CAPVT XIII

Fraterna charitas maneat. Hospi-
talitatis ne sitis immemores : per
hanc enim quidam inscientes exce-
perunt angelos hospitio.

Duas præcipuas uirtutes paulò ante cōmen-
dauit, pacem & sanctimoniam, eas nunc latius Charitas
prosequitur. Si pax habenda est cum omnibus
hominibus, omnium maxime cum fratribus &
eiusdem hæreditatis consortibus. Isti em̄ eundē
patrem in cælis habent. Dicas. An nō omnium
gentium pater est, & sic omnes homines fratres?
Fraternitas nostra ex eo nomen non sumit, sed
quod uno spiritu Deum adoramus, & Abba
patrē inclamamus. Si uere quis confiteatur pa-
trem Deum in cælis, illūq; ut decet reuereatur,
& domesticorū fidei eum non puduerit, pro fra-
tre censendus, alioqui utcunq; lingua hoc nomi-
nis sonet, nihil est. Fraternitates quas uocant mo-
nachorum & questionariorum indignæ sunt
hoc sacro sancto nomine, qd & nos caueamus
prostituerere. Maneat autem dicit, quia non suffi-

cit semel atq; iterum fratri beneficisse, oportet iugem esse beneficentiam. In hac em̄ uerus cultus Dei consistit. Ista tamen charitas, de qua loquitur, inter nullos syncera esse potest, quàm inter eos, qui Christum professi sunt. Videas quidē qui cum laude incipiant, sed non uere in Christo radicari, statim resiliunt. Perpende illud. 1. Ioā. 3. Qui habuerit substantiam mundi, & uiderit fratrem suum egentem & c̄. Dilectio nullos excludit, tamen potiore rationem domesticorum fidei habet, ut qui propter Christi fidem ab alijs deserantur, etiam à suis cognatis secundum carnem. Cōmodum ergo subiicit.

Hospitalitas.

Hospitalitatis ne litis.] Si uenerint ad uos peregrini & exules, ne sitis in illos duri, & quia hæc n^o in hac uirtute p̄celluistis, moneo ne obliuiscimini eius: nec enim ista inter extremas uirtutes est censenda, postquam per hanc quidam insciētes Angelos hospites exceperunt. Non quosuis autem hospitio excipi uult, sed peregrinos, quia his, ut ignotis, potius succurrendum est, quàm qui iā familiaritatē quandā sibi cū hominibus contraxerunt. Erga peregrinos se hospitem exhibere, eximiae charitatis argumentum est, & etiam apud gentiles celebratum, unde ius hospicij summum illis habebatur, puta, ne quis hospitē læderet. Testes sunt Homerus, & uetusissimi quicq; poetarum. Φιλοφενία, habet in se magis affectus & beneuolentiæ erga hospites, significat
tionem

tionem, quàm sumptus largioris faciendi preceptum. Non requiritur à te ut magnos sumptus facias. Iuua quantū potes, & amplectere. Quid si propter facultates tenuiores adesse quantum illi opus sit, non licet, indica saltem uiam, atq; bene uolum te exhibe. Supra uires ut facias, nemo sanus à te requiret.

Per hanc enim quidā ¶ Exemplo rem suadet, nempe sanctos olim hospitales, Angelos hospicio excepisse, id quod de Abraham & Lot legimus Genes. 18. & 19. Abraham tres uiros fatigatos ex itinere in meridie uidebat, adorauit & in tabernaculum suum uocauit. Lot duos circa uesperam, nihil minus putans eos esse quàm angelos. Hac uirtute isti placuerunt Deo, placebitis indubie & uos, si pergatis eius non esse immemores. Nos suscipientes peregrinos & pauperes, non Angelos, sed Christum ipsum recipimus, quemadmodum & illi fit, quicquid pauperibus & minimis suis fit. Quia autem Angelos hospicio exceperunt, discamus quod nimius delectus in peregrinis & pauperibus recipiendis non est adhibendus, tamē ignauis nolim ita patrocinari, ut alijs dignis min⁹ subuenire possis. Notent ista Christiani, cum primis uero qui duces gregis Christi dici se uolunt, & ex clero sunt.

Memores estote uinctorum, tanquam unà cum illis uincti: eorū qui

affliguntur, uelut ipsi quoque uersantes in corpore,

Vindii.
Aegrotii.

Alienos & hospites commendauit nobis, nunc etiam incarceratos & maxime propter confessionem ueritatis, quæ Christus est, horum nos pudere non uult. Eadem enim ueritas est in captis, quæ in nobis est. Vult ergo ut horum simus memores, & quantum in nobis est, tum precibus, tum re ipsa ipsos studeamus liberare, maxime cum inuicem sumus membra, & eiusdem mali sensu affici nos oportet. Vellemus quidem nos in uincula coniecti, fratres & amicos omnes de nostra salute esse anxios, & despiciere, qua nobis succuri posset, idem faciamus & nos alijs. Veritas enim aliquando in captiuis sanctis periclitatur. Tamen unusquisque hic pro suo modulo, & ea prudentia agat, qua non nocere, sed prodesse periclitanti possit. Sed hic charitas docebit quid faciendum sit, & quid minus.

Eorum qui affliguntur] Puta, ob malam uoluntatem, famem, sitim, uel aliam qualemcumque necessitatem, memores talium nos uult, sed ita, ut quicquid in solatium afflicti pie fieri possit, non detrectes, & ut uerum membrum, alij membro condoleas. Causam quæ huc permoueat, adiecit dicens: Uelut ipsi quoque uersantes in corpore, hoc est, tanquam nsdem malis obnoxij. Esurit hic, sitit hic, eandem imbecillum carnem

& tu gestas, & propterea nihil non humani tibi expectandum pura. Iuua ergo adfluctum quantum potes, ueramque sympathiam apud te ualere sinas. Audies alioqui: Esuriui, & non dedisti mihi cibū &c. Et ita Apostolus ordine aliquot opera misericordiae posuit. Nunc ad alterā uirtutem explicandam, sanctimoniam uidelicet redit, & dicit,

Honorabile est inter omnes coniugium, & cubile impollutū. Scoratores autem & adulteros iudicabit Deus.

Quia superius adeo sanctimoniam commendauit, potuisset aliquis cogitare, an fortassis relinquenda sit uxor, ut uirtuti istī maiorem operā dare quis possit: Respondet, nuptias pro pollutione non esse censendas, quemadmodum quidā male feriatī homines superioribus & nostris saeculis ausi sunt dicere, Religiosulī istī putant eos qui matrimonium contraxerunt, minus contemplationibus posse uacare, atque ita impedimētum spiritus sancti & gratiae obijcere, quo minus se exerere possint, cum tamen hoc non esse, tot & tantorum habeant exempla. Moses, qui locutus est Domino facie ad faciem, maritus fuit. Similiter Abraham, Isaac, Iacob, Dauid, sanctissimi uiri, & tamen ex coniugio contaminati

Coniugiū.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD.

non sunt, sicut nec isto spiritū sanctū prohibuerunt. Jam si coniugium indignū est diuinis vacaturo & coinquinat, certe Papistæ superiores erunt Patriarchis, plerisque Prophetis & Apostolis. Quam autem absurdum hoc sit uel cogitare de tantis uiris, quisq; fidelis iudicet. Cubile im pollutum, intelligit moderatum debitæ beneuolentiæ usum, qui nemini peccato & pollutioni p se esse potest. Vbi fides in Christum obtinet, ibi nihil contra naturam fit, ibi non est coinquinatio, sicut nec locus prauæ libidini, sed puritas & continentia etiam in ipso matrimonio. Notius est dictum Paphnutij, quàm ut hic referendum putem. Hinc facile patet impiam & diabolicam doctrinam esse, inhibere matrimonia, & scortationem admittere, atq; adeo in aliquibus ipso matrimonio præferre, id quod Pontifex Romanus ausus est facere. Contrarium hic Apostolus docet, cum dicit. Honorabile esse in omnibus matrimonium, ergo etiam in ministris ecclesiæ. Non enim ullam ætatem (modo illa sit iusta & matrimonio commoda) excludit & reijcit sicut nec aliquem statim ut uocant hominum. Porro quàm honorandum matrimonium etiam genibus fuerit, cuius uel mediocriter in prophanis literis uersato abunde patet.

Scortatores autem & ¶ Vides quid sanctimoniam perdat & polluat? non matrimonium, sed scortatio & adulterium, ista enim templum
Dei

Dei prophanant, quemadmodū copiose. 1. Cor 6. legis. Obseruabis hunc locum contra eos, qui scortationem ita extenuant, ut fere pro peccato non habeant, sed experientur olim etiam si hic iudicem effugiant. Nam Deus istos sicut & adulteros iudicabit, hoc est, puniet, & condemnat. Certe neq; scortator, neq; adulteri, neq; immundus, neq; auarus, qui simulacrorum cultor est, hæreditatem in regno Christi & Dei habebit, nisi nobis spiritus. i. mentiatur: Eph. 5.

Sint mores alieni ab avaritia, contenti ijs quæ adsunt. Siquidem ipse dixit: Non te desero neq; derelinquo, ut fidētes dicamus: Dominus mihi auxiliator, nec timebo quid faciat mihi homo.

Hoc non incommode referre possumus ad *Auaritia.* ea, quæ superius sunt dicta, de subleuandis pauperibus & colligendis peregrinis, ut sic tacite objectioni respondeat, quam tenacior quis obijceret. Si dederō illi & alteri stipē, facile omnia quæ habeo eragauerō, quis deinde me pascet? unde ego accipiam, quo uitam meam sustentem? Dicit. Nostrum, qui omnia postposuimus Christo, non est istis terrenis & fluxis animo defigi, ad longe enim maiora uocamur. Ne ergo ita simus rei

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

simus rei faciende dediti, ut præ amore auri & argenti, uiscera misericordiæ erga fratrem nostram beneficentia indigentem, claudamus, sed alieni prorsus ab omni auaritia, contenti his quæ ad sunt. Natura enim paucissimis est contenta. Habet ille qui uolucres coeli pascit, & lilia agri uerstit, affatim quibus nos suos filios alat, sumus enim illi tam curæ, quàm nihil esse potest. Pater noster est, quomodo filijs petribus panem cotidianum negare poterit unquam? Vult itaque nos Apostolus alienos ab omni auaritia, ut non solum non rapiamus aliena, sed & nostra indigentibus erogare simus parati, cura & sollicitudine omni futurorum in Deum reiecta. Scripturæ autem testimonijs utitur, quo magis ab auaritia eos deterreat, & paucis contentos esse persuadeat. Alterum Iosue. 1. habetur, alterum Psal. 117.

Non te deserero. Iosue ista Dominus dixit, cum hortaretur eum ut gubernationem populi sui susciperet. Verum quia Dominus neminem uult deserere, qui illi se ex animo concredat, recte Apostolus istud tanquam in genere omnibus fidelibus promissum, inducit. Prope enim est omnibus inuocantibus se in ueritate. Et quæcunque scripta, scimus propter admonitionem nostri esse scripta. Qui Iosue non deseruit, etiam nos illius promissionibus fidentes non deseret, est enim uniuersorum & Deus & auxiliator, in quem quicumque sperant, nunquam confunduntur.

ὄυδ' ὄυ μὴ. Tres negationes apud grecos, unā validissimam negationem inducunt.

Dominus mihi auxiliator | Verba sunt Davidis. Causaris, si proximum adiuvero elemosyna, quis me enutriet? Dominus auxiliator tuus, in hunc iacta cogitationes tuas, & ipse te enutriet. Neq; Dominum adiutorem tantum putes in certamine contra dæmonem, peccatū, & infernum, sed & in omnibus angustijs & tribulationibus, quæ homini obuenire possunt. Homo bulla est, nihil potest in eum, qui Deum protectorem suum habet. Qui Dominum pro se habet, quis posset tali præualere? Videre quæso quo verba ista spectent. Quidam putant in summis tribulationibus ista tantum esse usurpanda, perinde autem ignominiosum Deo esset, etiam in cibo, potu & amictu ipsius auxilium agnoscere. Certe nemo à Deo recte æternam salutem sperabit, qui illi de pane cottidiano diffidit. Ita sanctorum exemplis ad propulsandam avaritiam usus est, qui omnia terrena facile reliquerunt, Deo sufficientissimo bono contenti. Istos vos imitemini: quod si feceritis, non est quod de presentissimo auxilio unq; dubiteis.

Memores estote eorum qui præ sunt vobis, qui locuti sunt vobis sermonem Dei, quorum imitemini fidem

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
dē, considerantes qui fuerint exitus
conuersationis illorum.

Imitatio
sanctorum

Recte hoc intelligit de Apostolis aliquot & p̄
fectis Ecclesiarū, qui iam cursum suū cōsumma
rant, & in Domino obdormierunt. Quasi dice
ret, discipuli estis Apostolorū, qui p̄cesserunt
uos, & eorum qui successerūt, uobis q̄ sermonē
Dei locuti sunt, horū uelim uos imitari fidem
atq̄ doctrinā, sumā charitate coniunctā, & con
uersationē ab omni auaritia alienā. Tanti illis fu
erūt cœlestia, ut p̄ illorū amore etiā sanguinē
parati sint effundere. Iā si quis uile argētū, idq̄
modicū pro fratre recreādo dubitat exponere,
q̄modo animā suā pro illo ponit? Obseruandū
autem quomodo nos sanctos uelit imitari, non
ut corpus p̄ter modū inedia p̄damus, omnes
dies uitæ p̄cibus & speculationibus transiga
mus, uitā uel cœlibē, uel solitariam degamus
& his similia, sed ut fidem illorum imitemur.
Nec enim Paulus aliter se imitandum Corinth
iīs p̄posuit quāmodū ipse Christū imi
raretur: Ista est imitatio Deo unice grata ad eōq̄
uerus Sanctorum cultus. Sed ista sunt hodie sa
tis decantata.

Iesus Christus heri & hodie, idē
est

est etiam in sæcula.

Aliud argumentum ad firmandam illorum in Deum fiduciam. Obijciat enim quis. Bene mones, atqui Deus supramodum Apostolis & Apostolicis uiris fauit, tanquam coriphæis & antesignanis, me non pari fauore & gratia prosequetur, & quia ita amplexus, nō mirum est eos omnibus relictis Dominum esse secutos. Hanc impiam carnis suggestionem aptissime reiecit isto dicto: Iesus Christus heri & hodie, idē est etiam in sæcula. Hoc autem uult. Iesus Christus qui heri fuit, hoc est illorum tempore iam præterito, idem & hodie est, & perdurabit in sæcula. Eadem eius est benignitas, manus illius non sunt abbreviatæ, qui Heliam & populum Israëliticum per annos quadraginta in deserto manna & aquis è petra, & pavit & potauit, idem poterit & uos alere. Certe si benignitas ipsius cessaret, & Deus esse desineret.

Idem Deus
omnibus se
culis.

Alij hoc testimonio utuntur ad hoc, ut sciamus eandem salutis rationem fuisse ante incarnatum, & post incarnatum Christum, puta ab æterno fuit, est, & erit.

Alij trahunt ad doctrinam Christi, & quod uerbum eius in æternum sit permanens, nouum hic incipientes paragraphum.

Sunt

ANNOT. NIEPIST. D. PAULI AD

Sunt quidem ista pia sed ut mihi uiderur, nō ge
nuina, malo priori interpretationi palmam dare,
quo omnia aptius coherere uideamus.

Doctrinis uarijs ac peregrinis ne
circumferamini . Bonum est enim
gratia constabiliri cor, non escis, quę
non profuerunt ijs , qui uersati sunt
in illis.

Sane do/
ctri-
nam.

Sententia hæc, potest esse generalis admoni/
tio, nescilicet uarijs circumferamur doctrinis,
unicum præcipuum est dogma, & ad salutem
cōparandā unice necessariū, Christo ex animo
credere, & proximum sincere diligere, si quid
huic diuersum occurrat, & fidei seu charitati re/
pugnet, statim abijciendum. Vnus Deus, una fi/
des, unum baptisma, una salutis doctrina. Pude/
at nos instar arundinis quouis uento doctrina/
rum agitari, sed simus ita fide radicati, ut etiam
Angelum è cœlis aliud docentem possimus
Anathema dicere. Malim tamen ego specialem
hanc dicere, ratio est, quod tanto ardore charita/
tem commendauit & cum primis fugam aua/
ritiæ, tanquam pestis totius christianæ religio/
nis, sicq; ad inseruiendum proximo nos inhorta/
tur, ut neq; philauti, neq; immisericordes simus,
sed misericors qualis est pater noster cœlestis.

Deus

Deus fons saturitatis est, quē qui negligunt, mi-
rum non est, si κοιλίος ὄστροι reddantur, quem
admodum nostro tempore Monachi, & olim
Pharisæi parentum neglectores fuerunt. Sic au-
tem ista commode superioribus coniunges. Si
aduenerint quidam secus docentes quā Apo-
stoli, & illorum uestigijs insistentes, uosq; aliud
quā illi docuerint, ne illis præbueritis aures,
neq; patiamini nouis dogmatis uos circūferri,
suspectum sit quicquid uere nouū est. Nam spi-
ritus probandi sunt, num sint ex Deo. Audisse
uarias & peregrinas doctrinas nihil obest, sed
exercitatis sensibus, simplicioribus autē, & qui
imposturę expositi sunt, multum. Cauete ergo,
& ne nimiū sitis curiosi. Nā curiositas plerōq;
in abominandos præcipitauit errores. Peregri-
næ & uariæ doctrinæ sunt, quicquid non sit ad
ædificationē in Domino, atq; sacris literis eui-
ci non potest, siue istæ à Philosophis, siue à Iude-
is, siue à falsis Apostolis inuehantur. Hinc tamē
nemo colligat, quod contemnamus artes libera-
les, sunt em̄ & istæ donum Dei, quo sic utaris,
ut nihil approbes, quod diuinæ scripturę repug-
net, & fidem in Deum labefacter. Adhæc legi-
mus Mosen, Danielē & Paulum, in peregrinis
doctrinis fuisse exercitatissimos, interim tamen
gratissimi Deo fuerunt. Legendi sunt prophani
autores, sed citra superstitionē. Certesi dogmata
Philosophorum sequaris, misericordiā in pau-

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

peres parum exercebis. Nam isti docent, tunicā pallio esse proximiorē, & his similia.

Bonum est enim gratia ¶ Fere omnes sententiæ istæ sunt difficiliore, propter cohærentiam, alius em̄ alio refert, verba tamē satis plana sunt. Quidam præmissam sententiam: Doctrinis uarijs &c, huic cōiungunt, & eas intelligunt pseud apostolorum, qui ad legis opera Christo iam deditos, reuocare conabantur. Certe Iudæis loquitur, quibus sua religio, opera & sacrificia, plurimum placebant, & istis se Deo approbari magis crediderunt, quàm si peregrinis, uiduis, orphanisq; misericordiam exhiberēt. Quemadmodum hodie inuenias, qui se abunde iustos putent, si cottidie Missam audiant, & certas aliquot preculas Deo obmurmurent, nihil interrim curantes, quàm sint inuidi, auari, contentiosi, crudeles, & immisericordes erga proximum. Delectum ergo istum ciborum, dierum & operum legalium, Apostolus hic reprehendit, neq; hinc uere cor ipsum stabiliri posse affirmat, sed magis gratia, id est, fide, misericordia, & charitate erga proximū. Cibus & gratia opponuntur hic. Per cibum, cæremonias Mosaicas intelligit, quas, quia cor certificare de beneuolentia Dei non possunt, inuiles indicare uoluit. Per gratiā, intelligit summam in Christum confidentiam, qua homo se Deo ex animo concredit. Vis cor stabiliri & certificari de beneuolentiā Dei erga se, præ

Gratia sta/
bilisur cor

se, precare pro fide, & poteris consistere, eum ci-
 bum operare, quia non perit, sed permanet in
 uitam æternã. Externis connixus, corrues, neq̃
 enim ista Deus requirit, nisi quatenus ex fide p̃-
 ueniunt, quæ si absit, nihil est quo te Deo placit-
 urum credas. Dicit em̃ Apostolus externa ista
 opera non profuisse istis, qui uersati sunt in illis.
 Hier. 17. Esa. 1. & alijs multis locis patet. Deus
 ista reiecit, atq̃ adeo abominationẽ dixit, indu-
 bie quod præter fidem ea facienda susceperant.
 Sed de his supra satis differuimus. Disce hic, si
 Deus cæremonias à se præceptas nõ agnoscere
 uoluit, eò quod non erant ex fide præstitæ, mul-
 to minus acceptabit ea opera, quæ nostra ratio
 p̃ter ipsius uerbum excogitauit, qualia innume-
 ra nostrum habet sæculum.

Habemus altare, de quo non est
 fas edere ijs qui tabernaculo deserui-
 unt.

Dicere uult: Qui adhuc uersantur in Iudaica
 cæremoniarum obseruatione, legem uigere uo-
 lunt, fiduciamq̃ in illam ponunt, nondum uere
 participes sunt altaris nostri Christi, neq̃ ueri
 Christiani censendi. De nostro altari, non est fas
 edere, qui tabernaculo deseruiunt, hoc est, cære-
 monijs legalibus adstricti sunt, easq̃ tanquam
 unicam salutis rationem suspiciunt. Christus ad

Altare nisi
 cum Chris-
 tus.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

tare nostrum dicitur, hoc est, sacrificiū, de quo supra fufe. Habet autem uaria nomina, propter diuerfas ipsius proprietates. locum hunc desūp sit ex Leui. 24. ibi legis duodecim panes propositionis in altari positos, nemini licuisse edere, quàm Aaroni cum suis filijs. Leuitis non permittebatur hoc, multo minus Israëlitis. Comedebant autem eos in loco sancto, & diebus sabbati. Vno uerbo ostendit nostram religionem esse longe potiozem Iudaica. Altare nostrum Christus est, de quo recte comedent, qui p̄ illum sanctificati, sacerdotiūq; regale effecti sunt, hoc est, qui uere in illum credunt. Impijs & infidelibus, nulla est hic communicatio. Quo autem plenius Christi cognitio in te crescet, eò propius ad hoc altare accedis, magisq; sacerdotali dignitate excelles (Nam hoc significatum est per uarietatem dignitatis sacerdotalis in lege) non tamen sequitur, quod omnium sit ministerium uerbi obire, sed eorum tantum, quos Deus ad hoc destinauit, & rite uocati sunt. Vide. 1. Tim. 3. & Tit. 1.

Animalium enim quorum sanguis infertur pro peccato in Sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Quapropter & Iesus, ut sanctificaret per propriū sanguinē

uinē populū, extraportā passus est.

Apostolus nunquam satis inculcandum sacrificium nostræ redemptionis, subinde Hebræis in memoriam reuocare studet, quo uel sic dignitatem illius animo digne reputent. Ponit autē figurā ex Leuit. 4. & Num. 19. quam ipse per te confer. Ea autem figura innuit quomodo sit sacrificandum. Duo sunt in nobis, Caro & Spiritus, uterq; offerendus est, sed suo modo. Spiritum cum primis Deo offeramus, ut quo uno Deus coli uult: deinde etiam carnem, quod tum faciemus, si eam mortificauerimus, impetus illius represserimus, & spiritui subiecerimus. Vim nobis inferamus, & humiliemur, atq; adeo, ut etiam p̄ nominis Dei gloria mortem parati simus subire, nedum oppropria in hoc mundo ferre. Figuram autem hanc in Christum exponit, idq; multo uerissime, qui qualem oblationē pro nobis fecerit scitis.

Extra portam] Porta mundum nobis significat. Ne ergo ita amemus hunc mundū, aut quicquid q̄ in eo esse potest, ut charitatis & beneficentiæ obliuiscamur, sed potius bona cœlestia inquiramus. Obseruandū obiter, unde sit nostra sanctificatio, & quomodo Christus populū suum sanctificauit, nempe per propriū sanguinem. Nam in hoc solo remissio peccatorum credentibus parata est.

Porta & castra, p̄ mundo.

Exeamus igitur ad eum extra castra, opprobriū eius portantes. Nō enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.

Ab exemplo Christi obiter illos ad abnegationem sui, & ut istum sequantur præceptorem, hortatur. Si enim simul cum Christo regnare uoluerimus, necesse est, ut simul cum eo patiamur, extra castra, hoc est, conuersationem mundi exeamus, & opprobrium eius simul cum eo portemus. Mundus enim eos, qui sui non sunt, nunquam feret, nedū honore prosequetur. Tācum autem exiimus extra hunc mundum, quā tū hic nobis præ amore uitæ æternæ sorduerit. Quo autem istis uerbis respexerit, sequentia indicant cum dicit: Non enim hic habemus manentem ciuitatem &c. peregrini enim sumus in hoc mundo, & ciuitatem manentem non possidemus, sed possidendam inquirimus, ad eōq; conuersationem in cœlis: Hoc qui animo pio reputarint, nunquam immisericores & duros se erga fratres exhibebunt.

Per ipsum igitur offerimus hostiā laudis semper Deo, hoc est, fructū laborū confitentium nomini eius.

Tria genera sacrificiorum Apostolus nobis proponit, primum corporis, quod mortificandū & in obsequiū spiritus redigendū est. secundū, animi, quod fructus labiorū, siue laudis hic dicitur, tertium, beneficentiæ in proximos. Istæ sunt hostiæ quibus Deo placetur. Obserua autem laudis sacrificium non in solis labijs aut ore consistere, sed potius in animo & corde. Nam habet & cor sua labia, quemadmodum & genua, pedes & alia. Pedibus externis non itur ad Deum, sed animi, genibus itē externis non satis est se coram illo humiliare, sed mentis. Veruntamen labijs non possumus semper uti, morbo, aut aliqua alia re impediti, cum tamen interim cor non cesset laudare Deum. Scitis Moſen orantem nihil externe locutum, sed interne & labijs mētis, labia corporis facile aperueris, sed mentis non item. Ista enim solus Deus aperit, & in laudem nominis sui aperit. Quod ideo dixerim, ne putetis sacrificium laudis, & fructum labiorum confidentium nomini Domini, referendum esse ad solam externam labiorum confessionē, sed multo magis ad internam, ut ubi labia defierint, spiritus perpetuo pergat. Corde quidem creditur ad iustitiam, & ore fit confessio ad salutē, vtrūque scio requiritur, tamen alterum altero magis. Si non datur fidem tuam protestari, mutus es natura uel fortuna, cordis labia laudent & confitentur Deum, & sufficiet hoc tibi ad salutem,

ANNOT. IN EPIPTIS. D. PAULI AD

Nolumus tamen externi quicquam reiectum, quod uel aliquo modo ad uerā pietatis promotionem facere potest. Obseruandū autem à quo nobis hæc dignitas offerendi obueniat, per ipsū, inquit, Christū summum sacerdotem. Ipse est, qui nos effecit regale sacerdotium, populū sanctum, genus electum, ut uirtutes eius, qui e tenebris nos uocauit in admirabilem suam lucem, prædicemus, quemadmodū est. 1. pet. 2. Certe Christo incognito, nunquā uere oculos in cœlū leuabimus, nedum Deum, ut patrem nostrum clementissimum inuocabimus. Nam peccata nostra ab hoc nos perpetuo reuocant: Per ipsum itaque aditum, eumque liberum ad patrem habemus.

Hostiam laudis] Alludit ad Psalm. 49. Non propter uictimas tuas arguā te &c. Imola Deo laudem, & redde altissimo uota tua. Similiter ad psal. 115. Tibi sacrificabo hostiam laudis, & nomen Domini inuocabo. Ad hæc cum addit, Semper, alludit ad Psalm. 33. Bendicam dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo, quasi diceret, nullum tempus elabetur, siue aduersum sit, siue lætum, in quo Dominum non laudauero, iuuentus & senium in illius laudem intenta erunt. Alibi dicitur: Septies in die laudē tibi dixi, quod intelligendum, pro eo quod est, perfecte, perpetuo & incessanter te laudauī. Non enim simpliciter intelligendū est, quasi Propheta
Deo

Deo laudem septenario adnumerauerit. Sed de his aliàs diximus. Disce & tu hinc omni momento laudare Dominum Deum tuum.

Hoc est fructum labiorum ¶ Ex Osee ultimo capite desumpsit hoc Apostolus. Hebræus legit: Reddemus vitulos labiorum nostrorum. LXX. autem, fructū labiorum nostrorum, quos & Apostolus sequitur. Aequiuocatio est in dictione פִּרְיָוִי. Porro sensus apud Prophetā is est. Populus captus non habuit decimas & primitiua, quæ Deo offerret, (ad quod respicientes LXX. ita legerunt) Volunt ergo dicere: Licet fructus agrorum nobis desint, propter inopiam in quam peruenimus, tamen fructus labiorum non deerunt nobis, offerimus Deo loco primitiuorum laudē, eumq; autorem omnium confitebimur, à quo uno etiam omnia & sunt & conseruantur. Si legas. Vitulos labiorū, erit hic sensus. Esto captiuissimus, & desint nobis hostiæ & vituli ad offerendum, non tamen vituli labiorum deerunt, hoc est, gratiarum actio, quæ sonat in ore nostro, loco vitulorum. Et hæc est genuina loci expositio. Quasi diceret Apostolus: Nimirum huc respexit Propheta, quia non omnibus sunt fruges uel vituli, sed singulis sunt labia. quibus Deo confiteantur, hoc est, gratias agant, & ipsum magnificent. Vult Apostolus nomen Christi magnificentandum esse, ut ipsum creatorem & saluatorem per omnia agnosca-

Gratiarum actio.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
mus & ueneremur, id quod & ueterum sacrifici-
cia præfigurant.

Cæterum beneficentiæ & commu-
nicationis ne obliuiscamini. Tali-
bus enim uictimis placetur Deo.

Beneficentiæ Tertium genus sacrificiorum hic habes, bene-
ficentiæ uidelicet, quam Apostolus hæcenus
multis urfit, & quamuis aliqua obiter immisce-
at, tamen statim redit ad hoc, cuius gratia ser-
monem instituit. Inter cætera Saluator Phariseis
dixit: Misericordiam uolo & non sacrificium,
idque ex Propheta Osea, nimirum hanc gratissimum
sibi sacrificium inueniens. Tu si humiliter de teip-
so sentias, optima de Deo speres, & proximum
pro tuis facultatibus adiuues, longe magis Deo
re approbabis, quam omnes Iudæi externis suis
sacrificiis. Nam ista Christus iudex uenturus à
nobis non requirit, sed misericordiam & benefi-
centiam in proximos. Κοινωνία, societatem &
communicationem significat. Omnia, siue læta,
siue aduersa, quæ proximis occurrunt, nostra
sunt, nos æque atque illos afficiant, non secus, atque
dolor unius membri, etiam sana adhuc membra
afficere solet. Certe si uere credimus, membra su-
mus eiusdem corporis, & caput Christum agno-
scimus, qui cum in omnes, etiam ingrattissimos,
beneficus fuit, sumus & nos, quibus ille se proposuit
exemp

exemplū . Si peccatores amici , habere se dicunt omnia cōmunia , multo magis nos qui Christi dicimur , qui nos inuicem fratres agnoscimus , & eudem hæreditatis participes p̄dicamus . Demus & dabitur nobis . Nā beatius est dare quàm accipere . Certe hac sola uia thesaurum in cœlis nobis parabimus .

Talibus enim uictimis plac. ¶ Hoc est, placabilis seu placidus nobis fit Deus. Vis ergo Deū talem tibi esse, reconcilieris fratri tuo, remitte illi debita misericordiam & beneficentiam illi exhibeas, & consequeris etiam tu apud uniuersorum iudicem misericordiam. Ista sunt uera sacrificia quibus Deo placetur . Prodeat hic quis, & interrogabimus, sub quod genus sacrificiorū, papisticum referendum putet? Laudis forsan dicet . Quare ergo alios Christianos excludunt, perinde atq; non sit illorum laudare Deum suū, ut demus interim nullos alios subesse errores? Quare sibi solis istam dignitatē sumūt, sicq; distinguī à uulgo fideiū uolunt? Nimirū ideo, qđ pater mendaciū & tenebrarum illis imposuit, & oculos p̄strinxit, ne quod rectū est, cernere possint . Scriptura omnes fideles, sacerdotes dicit, habent em̄ quod offerant, corpus suum, & beneficentiam . Cæterum aliud est esse secundū scripturam sacerdotem, & aliud ministrum uerbi seu Ecclesiæ . Quisq; ex animo pius, suæ uocationi studebit, & in ea nunquam se ingeret, ad que nō
certus

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD
certus est se diuinitus esse uocatum.

Parete his qui præsunt uobis, &
concedite, siquidem illi uigilant pro
animabus uestris, tanquam rationē
reddituri, ut cum gaudio hoc faci-
ant, & non gementes: nam id est
inutile uobis.

Parendum
ijs qui præ
sunt.

Verbū græcū quod hic ponitur, ἀγρυπνέω
proprie est uigilia pastorum in agris. Concludit
nunc Epistolam Apostolus, postquam ad cha-
ritatem & beneficentiam satis adhortatus est, ad-
dens ut suos pastores seu ministros uerbi, audi-
ant & illis parcant. Quasi diceret, Satis iam de
omnibus, quæ ad salutem uestram facere uiden-
tur, monui, uolo ergo nunc finem istis impone-
re, quod si quid præterea uobis perdiscere neces-
se sit, habetis qui uobis præsunt pastores, ab illis re-
quirite. Nam mysterium pietatis non satis edo-
ctis, nihil utilius est quàm doctis & pijs uiris
benignas præbere aures, & cum summa reuerē-
tia quod salutis est custodire. Sunt qui hunc lo-
cum tantum de Magistratibus dictum putant,
sed non hoc fieri, cuius patet. Certe eo tempore
paucos uel nullos habuere magistratus, qui in
obedientiam fidei concessissent. Ego de Aposto-
lis, Episcopis, pastoribus, siue doctoribus intel-
legendum

ligendum omnino credo, postquam & Apōstolus se statim in illorum numero reparat.

Et concedite ¶ Si obiecerit quis: Sed isti non satis p̄i sunt, malignis præditi moribus, auari, intractabiles, quare ergo illis paream uel cōcedā? Etiam discolis parendum est, modo secundum pietatē doceant. Nam Dominus dicit: In cathedra Moſi ſedent ſcribæ & phariſæi: omnia ergo quæcunq; iuſſerint uos ſeruare, ſeruate: ſecundum opera uero eorum nolite facere: dicunt em̄ & non faciunt. Vita mala, doctrinæ bonæ p̄iudicare non debet, ſicut nec infamare. Si ſomnia humana adferrent, non eſſent audiendi: quia autem uerbum Dei docent, non ipſos, ſed Chriſtū audis, ſi pareas. Magiſtratus tamen eſt curare, ut quā ſanctiſſimos habeat miniſtros. Sic em̄ autoritas ſua uerbo ſalua manet, & facili⁹ peccatorum auditorum ſubit, quā ſi peruerſa uita miniſterium uerbi reddat ſuſpectum.

Siquidem illi uigilant pro ¶ Cauſa eſt quare illos uelit doctoribus ſuis parere, ex qua facile uides eum non loqui de poteſtate, ſed de miniſtris uerbi. Si reſpiciendum eſſet ad perfectionē miniſtrorū, qui & ipſi homines ſunt, & propterea etiā ſuis uicijſ obnoxij, nūquā quiſq; ueritatis uerbū amplecteretur, nunquam etiam parendum illis crederet. Semper em̄ in vnoquoq; inuenias, quod deſyderes. Hoc autem cum ueritati admittendæ ira nō obſit, ut idcirco ſit iurare
pudianda,

pudianda, suscipiamus uerbū a quo cūq; tandē
annuncietur, ipse uiderit qui quod sanum est,
docet, & secundum hoc uitam instituire cessat.
Porro cum dicit: vigilant pro animabus uestris
tanquam rationem reddituri, respexit ad dictū
Ezech. cap. 3. Sanguinem eius de manu tua re-
quiram. Locum ipse lege & expende: facit enim
ad excitandam in nobis diligentiam.

Ut cum gaudio hoc fac. ¶ Vult dicere: Nihil
est quod adeo frangat & contristet animum
doctorum, quā cum uident discipulos esse ne-
gligentes, & labores suos perire. Vos ergo mo-
neo ut sitis diligentes, feratis amēnos iustitiæ
fructus, pareatisq; illis ex animo, ut uestro pro-
fectu exhilarati, postea foelicius munus suum
obeant, & omnibus uobis alacrius inseruiant.
Nam hoc est quod uobis conducere potest, ne-
quaquam autem si ignauia uestra ad perpetuos
gemitus perducantur. Gaudium doctorum,
est incrementum discipulorum, & è conuerso.
Notādū obiter, quibus armis spirituales, quos
uocant, prælati se ulcisci debēt, gemitib⁹, lachry-
mis & orationibus, nō gladijs uel tyrannide.
Esto uos gemitibus illorum non permoueamini,
Deus tamen permouetur & illos exaudit. Nā
dixit: Qui uos spernit, me spernit. Iam Deum
spreuisse, nulli inultum abijt: cauete ergo, ne hoc
malum uos occupet.

Orate

Orate pro nobis : cōfidimus em̄
quod bonā habemus conscientiam
inter omnes cupientes honeste con-
uerfari, Magis autē obsecrouos, ut id
faciatis quo celerius re stituar uobis.

Quod de p̄fectis Ecclesiæ in uerbo & do-
ctrina locutus sit, uel hinc patet, quod & se in il-
lorum gregem connumerat, cum dicere uult.
Velim uos sollicitè pro nobis omnibus, qui in
hac functione sumus, orare: nimirum ut uerbū
Domini currat, & per nos à nemine hominum
male audiat. Et quamuis prius dixerim, concedi
te ñs qui uobis p̄sunt, nolim tamen à quoq̄
eò rapi, quod putet me aliquem ex illis notare
uel infamare: polliceor enim mihi de singulis op-
tima quæq̄, atq̄ quod singuli bonam habeam⁹
conscientiam, idq̄ inter omnes, quibus sancta
conuersatio cordi est. Sunt qui hoc intelligunt,
quod Apostolus dicat, se bona conscientia inter
omnes conuersari, seq̄ nullius mali sibi esse con-
scium, atq̄ ita non indignum pro quo oratur.
Sententia pia est, sed prior uidet̄ esse simplicior.

Magis autem obsecro uos] Enixius pro se
orare illos uoluit, eò quod ad maxima obeun-
da se diuinitus segregatum sciebat. Spiritus pro
omnibus quidem hominibus orat, at tamen
multo ardentius p̄ his, quos uidet ad promul-
gandam

Orandum
p̄ uerbi ad
uistis.

ANNOT. IN EPIST. D. PAVLI AD

gandam ueritatem Euangelij à Deo magis instructos & appositos. Sæpe autem petijt, ut facti pro se orent, quo illis breui restituatur, indubie ea causa, ut si quid illis deesset sua præsentia refarciret, & per mutuam inter se fidem, communem ex illis caperet consolationē. Obserua cor uera charitate exæstuans in Paulo, & quod præ ministris uerbi orandum sit, quo digne Euangelium dispensent.

Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis pastorē ouium illum magnum, per sanguinem testamēti æterni, Dominum nostrum Iesum, absolutos uos reddat in omni opere bono, ad faciendū uoluntatem ipsius, efficiens, ut quod agitis, acceptum sit in conspectu suo per Iesum Christum, cui gloria insæcula sæculorū Amen.

Aptissime Epistolam suam precibus ad Deū concludit. Nam is unus est, qui absolutos reddere potest in omni opere bono. Insinuare illis uoluit, ut quæ minus intelligant, à doctoribus suis petant, uel à se, ubi illis restitutus fuerit. Verū
quia

quia & se et Apollon & Cepham sciuit nihil esse, datorem autem incrementi Deū omnia, precatur ut ille eos perficere dignetur. Deus pacis, uidetur esse dictum more hebraico. **יְהוָה** enim non tam pacem, quam omnimodam rerū felicitatem & successum significat, quemadmodū Psal: 119. Pax multa diligentibus legem tuam, & alijs multis locis. Hoc uult dicere: Deus qui solus dat incrementum, successum & felicitatem in omnibus, uitam nostram expetit, non mortē, ille inquam qui pastorem illum magnum & à mortuis potenti sua manu reduxit, absolutos uos reddat in omni opere bono, & quæ sequuntur. Non improbo tamen, Deus pacis, pro pacifico qui nobis placatus sit, uel cui pax probetur, exponi. Apud Esaiā princeps pacis dicitur. Sic enim pacem, de qua etiam supra, magis commēdatam nobis uult. Scitis autem ubi pax est, ibi Deus est: ubi dissidia & corda impacata, ibi dæmon. Vnde autem sit quod nobis placatus esse uelit, adiecit dicens. Qui reduxit à mortuis pastorem ouium illum magnum, &c. & simul in memoriam reuocat foedus Dei, quod nobiscū inīit, & per sanguinem Christi Saluatoris nostri confirmauit, in quo habemus pacem cum Deo & remissionem omnium peccatorum, id quod sacræ litere passim prædicant. Sunt qui dicant foedus seu testamentum hoc æternum (quod ad differentiam legalis ita dicitur,) in cruce sancitum

&

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

quidem, sed postquam Dominus resurrexit cōpletum: equidē dixerim missio iam spiritu maxime completum esse: tum enim uere nobis innotuit, qualis nobis esse Deus uelit, quāmq; misericors & placatus. Huc refer quæ supra cap. 10. de scedere habuisti.

Qui reduxit à mortuis pastorem] Hoc non dicit, quod Christum minorem patre dicat, id quod Arriani uoluerunt: nam eadem est patris potentia & filij. Reductus est à mortuis, quatenus uerus Deus est. Patet hoc ex Ioan. 2. Destruite templum hoc, & in tribus diebus erigam illud. Et: Sicut pater suscitatur mortuos, & uiuificat, sic & filius quos uult, uiuificat. Apud Ezechielem & alios, Christus sæpius pastor dicitur: ipse enim pascit & cibatur animas in uitam æternam, ipse est doctor salutis æternæ, cuius etiam uox unice audienda est. Ioan. 10. pastorem bonum ipse se uocat, & quod animam pro ouibus suis ponat, hoc est, pro electis & fidelibus. Magnus hic dicitur, ad differentiam ministrorum uerbi, qui & ipsi participatiue pastores dici possunt, eò quod in tempore famulatio cibum suum dispensent: aliàs & ipsi sunt oues, sed unus Christus excellentiam habet, unde à Petro princeps pastorum dicitur. Nam inquit: Et cum apparuerit ille pastorum princeps, reportetis inmarcessibilem gloriæ coronam. 1. Petri. vlti. Orat igitur Apostolus, ut Deus per illum bonum, magnū & principē pasto

Christus
pastor.

capem pastorum Iesum, illos ad omne opus bonum instruat & instituat: ministri enim nihil sumus ad hunc collati. Obseruandum autē quā apposite omnia ad argumentum suum dirigat, atq; adeo illud refricat, quo Christum filiū Dei omnibus creaturis superiorem, & pastore magnum audiant, & fide amplectātur, ut extra quē nulla sit salus.

Absolutos uos reddat in omni opere. Vide apud quem Apostolus absolutionē & perfectionem in omni opere bono illis impleret, apud patrem misericordiarum Deum, idq; intercessione sanguinis Domini nostri Iesu Christi, quæ optima p̄dicandi formula est, & sanctis usitatissima. Obseruemus ergo & imitemur. Quasi diceret: Doctores quidem & pastores uestri viā ad perfectionem indicare possunt, sed perfectionem & absolutionem in omni opere bono, præstare non possunt: erit ergo ad Deum p̄cibus cōfugiendum, ut ipse incrementum plantantibus & rigantibus subministrare dignetur, & quem admodum uelle dat, ita etiam perficere non neget. Omni tempore bono, signanter dicit, ne inani fide gloriemur, & putemus carni habenas esse laxādas. Vera fides efficax est, & operosa adeo, ut se in utilitatem proximorū penitus transfundat. Quæ autem bona opera sint, etiam supra diximus, nempe quæ fides ex se in ædificationē proximi p̄gignit, & nō quæ nos ipsi somniamus.

Quis uere
absoluat.

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

Voluntas
Deique.

Ad faciendum uoluntatem ipsius] Voluntas Dei est, quod nos attinet qui illi credimus, sanctificatio nostra, ut abstineamus a scortatione, inebriatione, ira, inuidia, & alijs quibus humana natura succumbit malis. 1. Tessa. 4. quod uero proximum, ut misericordiam & beneficentiam illi exhibeamus, hanc enim magis uult quam sacrificium. Osee. 6. Hæc duo sunt, quæ Deus à nobis requirit. Hypocritæ student non ut Deo placeant, quod præcipuum erat, sed ut hominibus, & ita uere habent mercedem suam, non alibi expectant: uos contra nitamini, studete uos cum primis Deo approbare. Obseruandum hic opera nostra quamlibet bona per se Deo nunquam placitura esse, nisi ipse hoc quod agimus, acceptum sibi reddere dignetur, idque merito & intercessione unigeniti Domini nostri Iesu Christi, in cuius gratiam Deus sua opera in nobis coronat. Et ita semper Apostolus mediatorem Christum, certissimam salutis uiam, nobis ob oculos ponit, ut in eo dilectionem paternam perpendentes, nos gratos illi exhibeamus.

Cui gloria in sæcula sæculorum amen.] Omnia in gloriam Christi tandem desinere uult, qui est Dominus Deus, & Saluator noster. Jam quia solius Dei gloria est, & nemini hanc concedit, qui non sit Deus, sequitur & Christum uere esse Deum, & ita omnem gloriam illi merito transcribendam. Est enim æternus Deus, & coadorandus cum

us cum patre Sæculum sæculorū, periphra-
sis quædam est æternitatis, admodum Hebræis
familiaris.

Amem] Concludit hebraico vocabulo, quod
est quasi character ꝑcum: quidam uere, alij fiat,
exponunt, & deducitur à uerbo אמן, quod fir-
mum esse seu solidum significat. Scitis enim orã
dum esse firmo animo, & absq; hæsitatione, mo-
do uelimus uoti fieri compotes. Vera itaq; fidu-
cia impetrandi, quod pro gloria nominis Dei
precati sumus, concludim⁹ hac particula Amē,
quasi dicamus, uere ita est, & plane nihil dubitã-
dum: uel modo ꝑcatorio, optamus ut fiat quod
oramus. Quæ nunc subsequuntur, adiecta sunt,
quemadmodū in epistolis familiaribus frequen-
ter fieri uidemus.

Obsecro autē uos fratres sufferte
sermonē exhortationis. Etenim pau-
cis scripsi uobis.

Vide quanta modestia & humilitas sit Apo-
stoli, qui demittit se eò, ut illos obsecret, quo libè-
ter hunc suum sermonem admittant, quem nul-
lā aliam ob causam uoluit suscipere, quàm ut il-
los exhortari posset, ut Christū audiant & nul-
lis persecutionibus se ab illo diuelli patiantur.
Alius hic forsan premium aliquod, uel factē in-
gentes gratias exegisset seu expectasset. Aposto-

ANNOT. IN EPIST. D. PAULI AD

lus autem nihil aliud, quam ut ista sufferant. Supra enim. 4. 6. & 10. cap. duriuscule scripserat, tamen non præter rem, id quod hic sibi condonari petit, & quicquid dictum sit, obsecrat ut benignius ferant, quæ admodum & illos decebat. Paucis autem scripsit, si amplitudinem rei perperdas: potuisset enim pluribus argumentis rem tractasse: aliàs si uerba spectes, bene longam dicas Epistolam. Hisce nihil aliud, quàm ueram charitatem, summamq; modestiam nobis commendare uoluit.

Scitote fratrem nostrum Timotheum solutum esse, cum quo, si celerius uenerit, uisam uos.

Nimirum solutum esse a uinculis intelligit, in quæ ob Christi fidem coniectus fuit. Quàm gratus hic Timotheus Apostolo fuerit, uarijs locis suarum Epistolarum patet, maxime ad Philip. cap. 2. & 1. Thessal. 3. ut taceam earum, quas ad illum scripsit. Ob Euangelium dixi Timotheum uinctum fuisse, unde illius liberationis nunciu, timentibus Deum non potuit non esse gratissimum. Alicubi filium hunc nominat, eo quod illum per Euangelium genuerat, hic autem fratrem, propter communem patrem in coelis, quem uterq; agnoscebat & colebat. Iterum aduerte, quam officiosa sit uera charitas, quæ commune
habet

habet sicut omnē dolorem, ita etiam omne gaudium. Quod promittit se illos inuisurum, commendat nobis curam & sollicitudinem, quā habuit erga Ecclesias Dei indesinentem. Scivit enim quā non quiescerent lupi circumeuntes, quo gregem Christi inuadere, & deuorare possent. Sunt qui intelligunt, solum, tanquam Timotheus tunc fuisset in itinere ad illos, & ita iubere Apostolum, ut Hebręi illum hospitaliter excipiant, & ut fratrem commendatū habeant: sed prior expositio videtur simplicior, quāuis & ista ferenda sit.

Salutate omnes qui præsunt uobis, & omnes sanctos. Salutant uos Itali. Gratia cum omnibus uobis. Amen.

Intelligit Episcopos, doctores, pastores, & præsbyteros, in quibus non parum salutis Dominus populo suo esse uoluit. Per sanctos autē reliquos pios, quotquot Christo nomen dederunt, accipit. Nam isti se sanctimonix semel ex animo dederant. Habes hic Sanctos recte dici etiam eos qui adhuc in uiuis Christo adhærent: sanctificantur enim à Christo, cuius nomen uita prophana polluere summo studio refugiunt. Cæterum quia omnes fratres sumus, & unum corpus constituimus, cuius caput Christus est,

ANNO. IN EPI. D. PAULI AD HEB.

recte beneuolentia & charitate nos mutuo prosequimur. Membrorū em̄ est ut aliud aliq̄ & animo & corpore charitatē exhibeant. Ideo dixit: Salutant uos Itali. Nam ab Italia Epistola hæc scripta esse creditur. Concludit consueta hac particula: Gratia cum omnibus uobis, non addit Dei, tamen intelligitur: neminem excipit, ut uideas animum omnium salutis cupidum. Deus regnum suum dilatarari cupit. Vnde & nobis idē p̄candum. Quare autem solitā istam suam salutationem ab initio Epistolæ non præmiserit, dictum est in præfatione.

Ista hac Epistola summatim habuimus, Christum, nunc unicum magistrum nostrum, audiendum. Probauit hoc primum à dignitate Christi, deinde à periculo non audientium, postea à præm̄is audientium illum. Ad hæc hortatus est, ut fidem cum summa patientia consecuti nullis periculis patiantur se euerri, additis multis exemplis. postremo ad charitatem & pacem hortatus

est, & cum primis ad sanctimoniam uirg,

absq̄ qua nemo Deū uidere potest, &

ita conclusit. Det misericors pater, p̄

unigenitū Dominū nostrū Iesū

Christum, ut & ista nobis

dicta credamus, & ad ipsi

us gloriā custodiam⁹

A M E N.

COLLOQVIVM

IAMBICVM THEOLOGIAE

atq; lectoris, IO. OECOLAM

PADIO, Theologorum
principi facrum,
autore

IOAN. SAPIDO.

L. VAE tu puella: TH. sacra
sum Theologia.

L. Quid accidit: quid fles:
T. meum summū decus.

L. Quod: T. Oecolampadiū
meum, optimum uirum.

L. Cur: T. hunc grauitrux
carcinus neci dedit.

L. An non diu, quem tu uirum optimum uocas,
Vixit fatis, uel si nimis cito cadat:

TH. Verum quidem, sed eius hic nil conqueror
Inter beatos nunc agentis cœlites,
Nacti q; iugi laude nomen indytum

L. Quid ergo luges: T. H. quid: mei malum boni:
Quod inquis: T. H. hoc autore planè lux noua,
Qualis retro nullis refulsit seculis,
Visa est meis oririer mysterijs,
Qua pars mei, uel sole clarius nitet:

Sed

M. Sed me tenebris liberasset omnibus,
Ni mors eam mihi abstulisset cum uiro.
L. Amabo dic parauit arte quæ T H. rogas:
Fuit uir acris & memorix & ingeni,
In iudicandis rebus idem præpotens,
In literis doctissimus trilinguibus,
Quàm maxime peritus artium omnium,
Et strenuus uictor laboris improbi:
His usus est. **L.** Alius ne nemo idem potest?
TH. Paucis habe, post se reliquit neminem,
Nec antecessit ullus. **L.** ergo. **TH.** iam sine
Rogare, non tibi huc responsum uenimus,
Sed lachrymis quæis me dicaui, fac abi.

Τέλος.

ARGENTORATI in Officina Mathiæ
Apiarij. Anno salutis humanæ
M D XXXIIII
Mense Augusto.

INDEX

1840

2982-F
OCN 82075445

